

Ёшлар 2

1982 йил, февраль

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИНИНГ ОРГАНИ

Бош редактор:

Эркин ВОҲИДОВ

Редакцион коллегия:

Саид АҲМАД

Гулчеҳра ЖҲРАЕВА

Андрей ДЕМЕНТЬЕВ

Олим ИСМОИЛОВ

Фёдор КАМОЛОВ

Мурод МАНСУРОВ

(бош редактор
ўринбосари)

Омон МАТЖОН

Йўлдош СУЛАЙМОН

Худойберди ТУХТАБОЕВ

Шароф УБАЙДУЛЛАЕВ

Улмамбет ХУЖАНАЗАРОВ

Абдулла ШЕР

(масъул секретарь)

Урие ЭДЕМОВА

Иброҳим ҒАФУРОВ

Ўткир ҲОШИМОВ

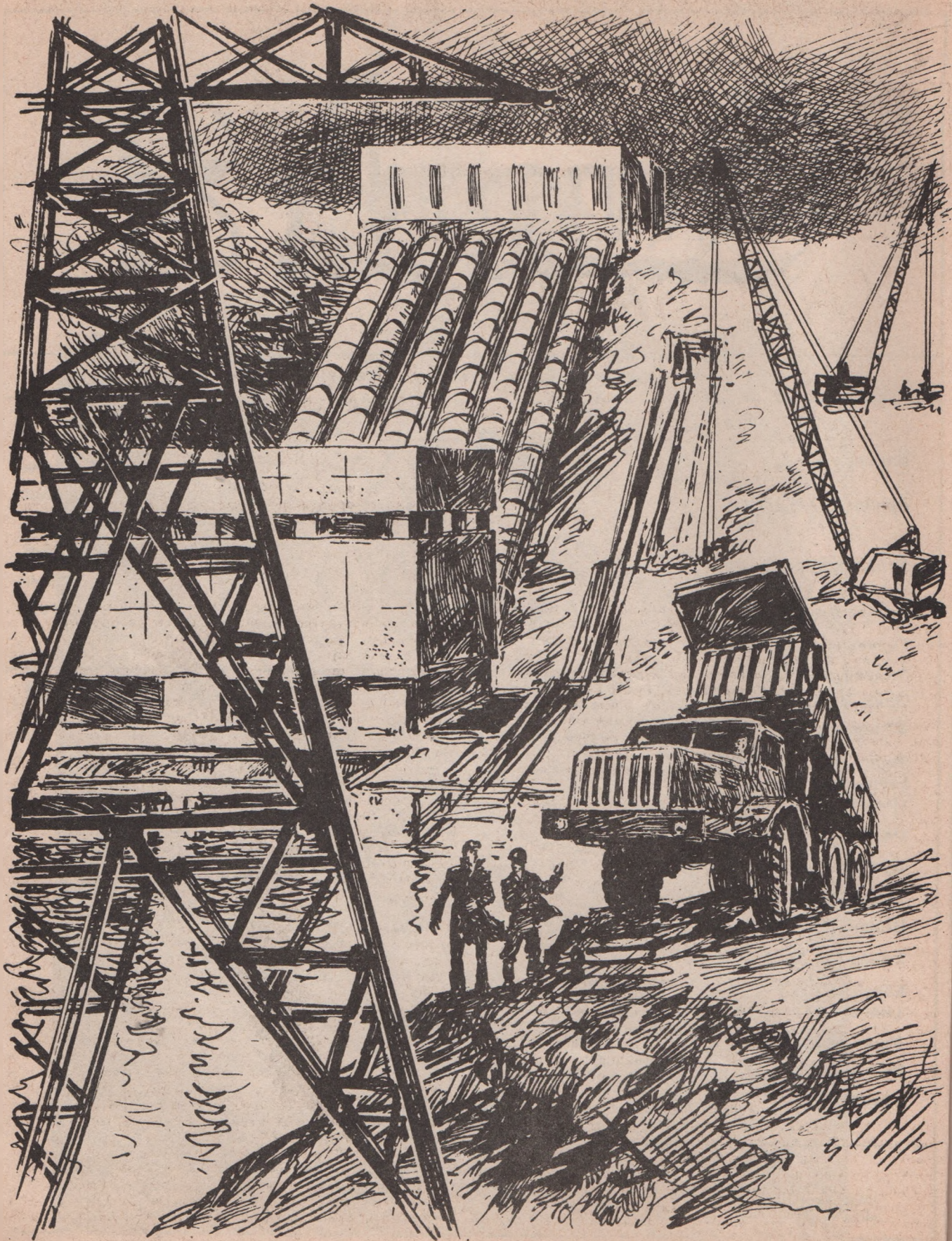

ОЙЛИК
АДАБИЙ-
БАДИИЙ,
ИЖТИМОИЙ-
СИЕСИЙ
ЖУРНАЛ

Абдулла ОРИПОВ

*Улуғ пойтахтда,
Шонли саройда,
Мамлакат юраги аталган
жойда,
Бундан бир йил аввал,
Бир йил муқаддам,
Коммунист устозлар бўлди
мужассам.
Улуғ зафарларнинг чалиниб
бонги,
Янги беш йилликнинг бошланди
тонги.
Ирода шул бўлди:
Ватан оройиш
Ва жаҳон халқлари топсин
осойиш.
Бир йил ўтди бундан,
Ҳа, бир йил ўтди.
Лекин донғи унинг
Оламни тутди.*

ТОШКЕНТ
Ўзбекистон ЛКСМ
Марказий Комитетининг
«Ёш гвардия» нашриёти

Эмин УСМОНОВ

ҲАЛОВАТДАН КЕЧМАСАНГ...

Қарши ва Жиззах даштларини ўзлаштириш давом эттирилсин. 450-465 минг гектар суғориладиган ерлар фойдаланишга топширилсин, 1,5 миллион гектар яйловга сув чиқарилсин.

КПСС XXVI съезди материалларидан

Кеча бошланган шамол тун яримлаганда тингандек бўлди-ю бугун кундузи яна кучайди. У чўлнинг гард-губорини этагига солиб у ёқдан бу ёққа зир югурар, чанг-тўзонда ҳеч нарсани кўриб бўлмас эди; гўё ер курраси узра тўнқариғлиқ осмон қаёққадир йўқолиб, ҳаммаёқ зулмат қаърига сингиб бораётгандек. Гулга кирган янтоқ, туссиз какра шамолнинг зўридан ер бағирлаб, бир зум кўмилиб қолар, сал ўтмай шамол яна қумни учириб кетар эди. Юлғуннинг майда барглари худди куч билан бир томонга таралганга ўхшаб кўринарди.

Чўлдаги гиёҳу буталар шохлаб ўсмайди, ерга чуқур илдиз отади...

Чўл тўс-тўполон бўлиб ётган мана шу паллада Соиб Усмонов нимқоронғи хонанинг тўрида хомуш ўтирар, қўли ишга бормас — кўнгли ғаш эди. Бугун бошланғич комсомол ташкилотларининг секретарлари билан вагон-уйларни текширгани чиқмоқчи эди. Бу ишни қачондан бери режалаштиради, бироқ аксига олиб ҳеч мавриди келмайди. Вагон-уйларнинг ҳаммаси ҳам кўнгилдагидек эмас, кўпи ремонтталаб. Лекин, индамасанг, ҳеч ким уларни эпаккага келтириб қўйиш ҳақида қайғурмайди. Ҳар гал кўришганда комсомол ташкилотчиларига: «Одамларнинг ҳолидан хабардор бўлиб турунглар», деб тайинлайди. Аксарияти бу ишни айтилганидан ҳам аъло қилиб бажаради. Бироқ, сусткашлари ҳам йўқ эмас. Ҳатто баъзилари: «Бизнинг гапимизга ким ҳам қулоқ солади?», дейишади. Бировга гапини ўтказолмас, тўрт одамнинг ўртасида бир кишилик обрўси бўлмаса, нега бундай масъулиятли вазифага «хўп» деб рози бўлишаркан? Мана шунақа ландовур, ўз қадрини тупроққа қориштириб юрадиганларнинг касрига бошқаларнинг ҳам обрўси тушади.

Ойнага чанг-тўзон аралаш қум зарралари шатирлаб урилди. Рўпарадаги бино томига ёпилган қора қоғознинг бир қисми кўчиб, шамолда худди лахтакдек ҳилпиради. Бешкент томонда бир учи нақ кўк тоқига туташган қоп-қора устун — қуюн кўринди. У эртақлардаги баҳайбат, бадбашара девга ўхшар, гўё чўлни остин-устин қилиб юрган ҳам худди шу махлуқдек, унга қараган сайин одамнинг эти сесканар эди. Эшик зичлаб ёпилган бўлса-да,

нимадир тинмай ғижирлар, дераза ойналари зириллар, шамол ўзини бўғотларга, ғиштин, бетон деворларга урганча чийиллар, ув тортар, нолакор инграр эди. Унга сари Соиб аканинг кўнгли ғаш тортар, оппоқ ғилоф кийдирилган курсилар қаторлаштириб териб қўйилган кенг хонаси кичрайиб, уни сиқиб қўяётгандек туюлар эди. Шартта ўрнидан туриб кўчага чиқиб кетгиси келар, бироқ ҳозир буниинг иложи йўқлигини ўйлаб баттар диққати ошар эди.

Қаймоқранг телефон чўзиб-чўзиб жиринглади. Соиб ака ташқаридан кўз узмай трубкани олди.

— Эшитаман,— деди фаромуш бир алфозда.— Ҳа, Усмоновман.— Унинг овозида бирдан жонланиш пайдо бўлди. Оқ-сарикдан келган юзида, кўзларида шодликка мойил бир ифода йилт этди. Қирғий бурнининг учини чимдиб кўяркан, суҳбатдошидан ҳол-аҳвол сўради:— Омон-мисиз, Павел Борисович? Бугун сиз томонга ўтиб келишни мўлжаллаган эдим, кўрмайсизми, худди ўчакишгандек ҳаво айниб... Топдингиз, чўл чўллигини қилди. Лаббай?.. Ҳа, эшитдим, автокраннинг сими узилиб, бир одам жароҳатланибди. Иш теровда экан. Терговчи билан гаплашдим. Жароҳатланган ҳам ажойиб йигит экан, буниси ҳам... Узим кечагина касалхонадан чиқдим. Дарвоқе, биродар, еттинчи насос станциясидаги ишлар юришмаётганини эшитиб хафа бўлдим. Нима, арматура етишмаяпти, дейсизми? Бе, қўй-сангиз-чи, азизим, бизнинг мамлакатимизда темир-терсақ танқислиги бўлиши мумкин эмас. Йўқ, йўқ, ҳазиллашаётганим йўқ. Сал феълингизни кенгроқ қилсангиз-чи, биродар. Йўқ, топилмаяпти, етишмайди, деган гапларга оғзинглар ўрганиб қолганми, дейман-да, а? Мен шу бугунроқ суриштираман. Ишни тезлаштириб юбормасак бўлмайди. Ҳамма сизга кўз тикиб турибди, биродар. Агар шамол тинса, бизни эртага кутинг. Насос станцияларидаги ишларни ўз кўзим билан кўриб қайтмоқчиман. Канал бошига борамиз. Топдингиз, дарёчи соғиндим...

Шу пайт эшик очилиб, сочларини силлиқ тараган жик-каккина йигит кўринди. У остонада тўхтаб, ҳам ҳайрат, ҳам қувончини ифодалагандек қўлочини кенг ёзди.

— Буни қаранглар, буни қаранглар!— деди у сохталигини ҳам, самимийлигини ҳам билиб бўлмайдиган та-

бассум билан.— Бу кишини элликдан ошган деса, ким ишонади? Наҳ арчилик тухумдек бўлиб турибсиз-ку! Кўз тегмасин, туф-а, туф-а!— Йигит партком секретарини хол-жонига қўймай қучоқлашиб кўришди, у юзидан, бу юзидан чўлпиллатиб ўпди.— Сиз касалхонада ётмабсиз, ака, курортда дам олиб келибсиз. Офатижонлар билан қўлтиқлашиб, а? Хи-хи...

Соиб ака қайтиб жойига ўтираркан, беихтиёр юзини сийпалаб қўйди. Сочлари оппоқ оқарган бу одам табиатан юмшоққўнғил, ҳар қандай гапни ҳам ётиғи билан гапиради. Юзи чўлқуварниқига ўхшамайди — офтобда қорайиб кетмаган. Аиниқса, қўллари унинг идора ходими эканини билдириб туради. Ёшига муносиб эт қўйган, кориндор бўлса-да, ҳаракатлари чаққон, жонсарак.

— Яхши дам олиб келдингизми, ака? Соғлиқ қалай?

— Ёмон эмас,— деди Соиб ака гапни чўзгиси келмай.— Бундан кейин аҳвол шу-да. Олма гули бўлармидик, ука!

— Яна икки кунгина ишласангиз, касалхонада ётганингиз бутунлай эсдан чиқиб кетади. Ё ҳалитданоқ...

— Қизиқмисиз, эслаб юрадиган гапми шу?

— О, мана бу зўр гап бўлди!— Жиккак йигит танглай қоқиб бош чайқади.

— Лекин, бу ёқда одамни касал қиладиган гап чиқиб турибди-ку!— Соиб ака столга кўкрак тираганча суҳбатдошига синчков боқди.

— Йўғ-э...— Йигит чўчигандек бир ҳаракат қилди.

— Еттинчи насос станциясида арматура етишмаётганмиш, шу гап ростми?

— Рост, ака, бунга гарттак ҳам ёлғон қўшиб бўлмайди.— Йигит кўзларини қувлик билан қисганча бидирлаб кетди.— Таги йўқ-да. Ҳали унис ваъда беради, ҳали буниси, лекин ҳеч қайсиси вақтида етказиб бермаяпти. Олдинги ҳафта олти тонна олган эдик. Тенг учга бўлиб, уч объектга юбортирдим. Иш тўхтаб қолмасин, дедим-да.

— Касалхонада менга бир воқеани гапириб беринди,— деди Соиб ака бирдан ўйчан тортиб.— Бир кампир оғир касалга чалиниб қолибди. Қимирлашга чоғи келмай ётаверганидан аъзойи бадани шишиб, илвиллаб кетибди. Кампирнинг биттаю битта ўғли бор экан. У, онамининг қийналаётганини кўрсам, хафа бўлиб қон босимим ошиб кетади, деб ҳафтага бир мартагина хабар олар экан. Келин эса, кампир ўлиб қолмаслиги учун кунига уч марта келиб, оғзига сув томизиб қўяр экан.

Йигит партком секретарининг нима демоқчилигини тushунолмай безовта фикирлади. Муштира йўталаркан, Соиб акага ялтоқланиб қаради. У ўзининг бемеҳр ўғилга ўхшатилишини кўрқарди.

— Сиз кампирнинг бошида ҳўжакўрсинга парвона бўлган ўша келинга ўхшаб иш тутибсиз, биродар. Бу ер ҳўкуматнинг диққат марказида турган катта қўрилиш. Бизда, имкон йўқ, деган гап бўлмаслиги керак.— Соиб аканинн нуроний юзиде қатъият ифодаси пайдо бўлди. Овози кескин, ҳатто совуқ жананглай бошлади.— Масалани зудлик билан ҳал этиш керак. Мен ҳам ўз йўлим билан аралашиб кўраман. Лекин, бу — бевосита сиз шугўлланадиган иш. Уз ҳақ-ҳўқуқингизни эсдан чиқариб қўймамг-да!

— Бошқа ҳамма ишлар жойида, ака,— деди йигит бўшашиб.— Ақлимиз етмаганига ўзингиз кўмаклашиб юборасиз.

— Шағал масаласи-чи, ҳал бўлгандир-а?

Йигит бўйнини ичига тортди. Рўпарасидаги деворда осиглиқ турган чўлни ўзлаштириш харитасига, деразанинн ярим кўзини олиб ташлаб ўрнатилган салқинлатгичга, турли диплом ва ёрликлар териб қўйилган китоб жавонига ва ниҳоят жавон тепасидаги Лениннинг одмигина кепка кийиб тушган суратига бир-бир қараб чиқди. Йигит ишини битказиш учун кўп жойларда ёлғон гапиришга, обрў-эйтиборли одамларни лақиллатишга мажбур бўлган. Шундай қилмаса бўлмайди, иш битказиш учун бировни ака, бировни ука дейиши керак. Кези келганда, кимгадир дўқ уриб, кимнингдир товонини ялашга мажбур. Аммо, Соиб Усмоновга бундай қилиб бўлмайди. У тўғрисиўз одам. Бошқалардан ҳам шундай бўлишни талаб қилады.

— Ҳал бўлгани йўқ, ака...

— Ҳалиям-а?— Соиб аканинн пешонаси тиришди.— Нима қилиясизлар ўзи? Ахир, бу гап икки ой олдин ҳал бўлиши керак эди-ку?!

— Эсингизда бўлса, мен ўшанда ўзимиздаги шағалдан ишлатаверайлик, деган эдим. Кўнишмади. Майдаланган тош бўлиши керак, дейишди. Кеча суриштирдим. Чиноздан опкелишимиз мумкин экан. Лекин, у ёққа бориб келишга уч-тўрт кун вақтим кетади. Бу ёқда иш тўхтаб қолады.

— Сиз билан биз зиммамизга юклатилган вазифани вақтида бажаришимиз керак, бунга мажбурмиз. Қўлимиздан келмаса, ўрнимизни бўшатиб берайлик,— деди Соиб ака деразадан ташқаридаги гирдибодга зардали нигоҳ ташлаганча.— Айтмоқчи, ҳеч бўлмаса, кум вақтида келаётгандир?

Йигит рост гапни айтишга ботинолмасди. Тўғрисини айтса, ёмон кўринса, ёлғон гапиришга тили бормаса... Қайдан ҳам кирақолди? Упкасини қўлтиқлаб чошиб келмаса ҳам бўларди-ку? Эрта-индин мажлис-пажлисидами кўришарди. Шунга айтадилар-да, оғриманган бошга олтин таёқ, деб.

— Бир м-меёерда к-келмаяпти, ака,— деди у тутила-тутуила.

Партком секретари жойига бориб ўтирди. Тароққа бўй бермай ҳурпайиброқ турган оппоқ сочларини кафти билан текислади. Стол ғаладонидан сарғимтари гул олиб ҳидлади. Сўнг бўш чойнакни олиб силқитди-да, ҳўплаб:

— Бунақада одамларнинг кўнглини ишдан совитиб қўямиз-ку?— деди.

— Мен ҳам шунга йўлаб...

— Кўп ўйлайверманг, биродар, менга ўхшаб сочингиз оқариб кетади. Ундан кўра иш қилиш керак!

Йигит илжаймоқчи бўлган эди, Соиб аканинн қовоқ уйиб ўтирганини кўриб, дарров лаб-лунжини йиғиштирди. «Ғалати одам,— дея хаёлидан кечирди у партком секретарининг салқинган қовоқларига тикиларкан.— Узининг иши етмагандек нуқул бошқалар учун бош қотиради. Толимаржон сув омборининг кирғоғини бетонлаштиришга ҳам, кум, шағал ташилишини назорат қилишга ҳам масъул одамлар бор. Йўқ, аралашмаса, иш қандай кетаётганини ўз кўзи билан кўрмаса, кўнгли жойига тушмайди. Унинг ўрнида бошқа киши бўлса, юрарди дўпписини яримта қилиб. Шу кунгача чўлни ўзлаштириш бошқармасида озмунча одам ишладими! Эҳ-ҳэ, қанчаси шармандаи шармисор бўлиб ҳайдалди, қанчаси лавозимидан туширилди. Аммо, эҳтиром билан эсланадиганлар ҳам кўп...»

Соиб аканинн овози унинг хаёлини бўлди:

— Иситиш системаларини шу кунларда яхшилаб текшириб, тозалаб қўйиш керак. Кам-кўстлари бўлса, тузатирилинг.

— Биласиз-ку, мен бу иш билан доим шугўлланаман. Куни кеча анча-мунча водопровод, газ қузури олдик. Албатта, бу урвоқ ҳам бўлмайди, аммо ҳозирча кунимизга ярайди.

— Ишқилиб, эртага совуқ тушганда одамлар сўкиб юришмасин. Уйдан кўнгли хотиржам бўлмаса, ишга қўли бормайди кишининг.

— Сиз бўласиз-у, бизни сўктириб қўясизми?

— Агар одамлар норози бўлиб шикоят қилишса, мен ҳам уларга қўшилиб сўкаман. Халқнинг талаби биз учун қонун. Буни эсдан чиқаришга ҳаққимиз йўқ.

— О, жуда зўр гап бўлди!— деди йигит ўрнидан тураркан.— Сизнинг гапларингиз эсдан чиқармиди, ака!

Соиб ака истеҳзоли кулимсиради. Қўлини кўксига қўйиб, тавозе билан хайрлашаётган йигитга тикиларкан, унинг сертакаллуфлиги, ҳар куни неча қайта эшитадиган гапини ақли дониш намунаси деб қабул қилиши ғашини келтирди. Ҳозир шунақа сермулозамат одамлар кўпайиб кетган. Қандай гап айтилмасин, эътироз билдирмай тасдиқлайверишади. Лоақал фикринг малол келганини ҳам сездиришмайди. Лекин, чўлда шундай йигитлар борки, киши ҳавас қилады уларга. Қўрилиш бригадири Рўзи Мустафоқулов ана шундай йигитлардан. Тўғри деб билган гапини тап тортмай айта олади. Уйсозлик комбинатини қўришаётганда бу йигит билан кўп гаплашган. Узи атиги ўрта мактабни тугатган-у, бир инженерча билим-тажрибаси бор. Лойиҳаларга қараб туриб шартта ўзгартиш киритади. Так-

лифи кўпинча ўринли бўлиб чиқади. Унинг бригадаси беш йилликни уч йилда бажаргани бежиз эмас. Прораб Қозим-жон-чи? Фирт шоиртабиат йигит. Қачон қарасанг, бирор китоб ёки журнални кўлтиқлаб юради. Бир гапга солиб кўйсанг, кўрган-билгани борми, ўқиган китоби борми — ҳаяжонланиб гапириб беради. Буларнинг ҳаммасини қилаётган ишига шундай усталик билан боғлайдики, ҳайрон қолади киши. Абдулла Ориповнинг шеърларини ҳаяжон билан ўқиганида руҳинг бирдан енгил тортиб кетади. Александр Деев-чи? Мудом нимадандир шод, нимадандир хуноб, мудом бирор янгилик ўйлаб топадиган тиниб-тинчимас йигит. Қачон қарасанг, бирон таклиф билан кириб келади. «Бу таклифга фалончи қўшилмаяпти, писмадончи ўз фикрини айтишдан чўчияпти, ёрдам беринг, шундай иш қилсақ, мунча минг сўм фойда кўрамыз, иш унуми ошади, шофёрларнинг маоши ҳам кўпаяди», деб туриб олади. Унинг фикрларини эшитиб қувониб кетасан: бошқарма учун, область учун, қолаверса, бутун мамлакат учун зарур иш устида бош қотираётганингдан қалбингда бир қониқиш пайдо бўлади.

Баъзан: «Ҳозир одамлар фақат ўз ғамини ейдиган, қандай бўлмасин, пул топиб, бойлик орттиришни ўйлайдиган бўлиб кетишган», деган гапларни эшитиб қоласан. Бу гапларда жон бор, албатта. Бироқ, мана шундай тиниб-тинчимас, ўз ҳаловатидан кеңиб, ўзгалар ғамида юрган ўтюррак ёшларни кўргангидея одамлар инсоф-диёнатни унутиб юбормаганига амин бўласан.

Эшик охишта чертилиб, қия очилди. Ўрта бўйли, қорамғиз йигитнинг гўштор юзи кўринди.

— Мумкинми, Соиб Усмонович?

— Ке, Собирвой, киравер,— деди Соиб ака турган жойидан қимирламай. Йигит билан кўришаркан, ташқарига ишора қилди:— Ҳов анави учиб юрган нарсалар нима?

— Тунука шекилли,— деди Собир қисик кўзларини баттар қисганча дераза оша қўшни ҳовлига тикиларкан.— Анави думалоқлангани...

— Бу, одамлар ўзларининг уйидаги нарсаларни ҳам шунақа кўчага ташлаб қўйишармикан?— Собир нима дейшини билмай елка қисди. Соиб ака саволига ўзи жавоб берди:— Йўқ, ташлаб қўйишмайди. Лекин, давлатники тупроққа қоришиб ётаверса майли.— У кутилмаганда қизишиб, худди бу гапларни рўпарасида гуноҳқорона мўлтираб турган йигитга айтмаса бўлмайдигандек тўлиқиб сўзларди:— Давлат мулки ўзиники эканини одамларнинг онгига ёшигиданоқ яхшилаб сингдирилмаяпмиз шекилли. Қуруқ гап кўпайиб кетганими ё ўзимизда нотўғри ибрат кўрсатяпмизми, ишқилиб, тарбия ўсулимизда камчилик бор. Масъулиятсизлик, лоқайдлик таг-томири билан йўқолиш ўрнига...

— Соиб Усмонович, ахир чўлни ёшлар ўзлаштиряпти...— дея журъатсизгина эътироз билдирди Собир.— БАМни ҳам ёшлар қуряпти...

— Сенинг ўрнингда бошқа одам бўлганида ҳам худди шундай деган бўларди,— деди Соиб ака ҳоринг жилмайиб.— Инсоният тараққиётининг ҳамма даврларида дунёни ҳайратга солган мўъжизаларни ёшлар қилган. Ҳозир ҳам шундай. Бундан кейин ҳам шундай бўлади. Афсуски, баъзи бир ёшларимизда эътиқод сусайиб кетмаяптимики? Мени мана шу нарса ташвишлантиради.

Собир бир парча тунука билан бир ўрам картон қоғознинг бурон забидан ҳавода учиб юргани Соиб акага бунчалик таъсир қилишини кутмаган эди. Қарши чўлида неча юз минг гектар ер ўзлаштириляпти, ўнлаб корхоналар, турар-жой бинолари, каналлар қуриляпти. Ҳар бир қурилиш майдонида унча-мунча исрофгарчилик бўлмай иложи йўқ. Агар арзимеган нарсаларга одам бунчалик қўйиб-пишаверса, ишлаб бўладими?

— Мени кечирасиз, Соиб Усмонович, тушунолмаяпман,— деди Собир.— Ахир...

— Йўқ, сен тушун!— деди Соиб ака ўжарлик билан.— Сен комсомолларнинг етакчисан, тушунишинг шарт!

Собир индамай ерга қаради. Жуда ғалати одам-да, ҳаммаса кимларнингдир ғамида ўзини қийнаб юради. Бўлмаса, бошида қанча ташвиши бор. Одамлар нуқул унинг олдига киришади. Ҳамма дардини унга айтади. Билишадикки, Соиб ака ҳеч кимнинг гапига лоқайд қарамайди, қў-

лидан келганича ёрдам беришга, дардига малҳам топишга уринади.

— Жуда сергап бўлиб кетдим-а?— деди Соиб ака жойига ўтираркан.— Бу ҳам сенга бир сабоқ. Хўш, нима иш билан кирдинг? Қўлоғим сенда.

— Ҳалиги... автокранчи...

— Нима қарорга келдиларинг?

— Биласиз-ку, у бошланғич комсомол ташкилотининг секретари эди. Ҳозирча вазифасидан четлатмоқчимиз.

— Нега?

Собир бундай савол берилишини кутмаган эди.

— Кеча шамол бошланганда икки машина юк опкелишган. Автокранчи машина банд бўлиб турмасин, деб юкларни тушириб қўймоқчи бўлибди. Бироқ, фалокат босиб — трос узилиб, шофёрлардан бири...

— Атайлаб қилган, деб ўйлайсанми?

— Йўғ-э,— деди Собир шоша-пиша.— Чанг-тўзонда кўрмай қолган. Лекин...

— Мен кранчи йигит ҳақида кўп яхши гаплар эшитганман. Корхонасидагилар уни жуда ҳурмат қилишар экан.

— Тўғри,— дея бош ирғади Собир.— Кимнинг қандай гапи бўлса, олдин у билан маслаҳатлашади. Тадбиркор, ишбилармон йигит.

— Шундай йигитни биз ўз ҳимоямизга олишимиз керак эмасми?

— Қандай қилиб? Ахир, унинг устида жиддий гап кетаётган бўлса...

— Дунёда яхши одамни топиш жуда қийин, Собирвой, аммо йўқотиш ҳеч гап эмас. Айниқса, чўл шароитида яхши дўстандан айрилиш!.— Соиб ака пешонасини уқалаганча оғир тин олди. Унинг кўзларида, юзида маъюслик, изтироб ифодаси пайдо бўлди.— Қандай бўлмасин, биз уни ҳимоямизга олишимиз керак.

— Дам-бадам терговга чақириб тургани учун...

— Одамлар ёмон хаёлга боришяптими? — Соиб аканинг кўзларида ғазаб учқуни чақнади.— Уни муҳокама қиладиган мажлисга мени ҳам чақир, ўзим гаплашаман. Майли, қилган айбига яраша жазосини олсин, аммо тасодифан юз берган фалокат учун чўлда томир ота бошлаган яхши одамни жувонмарг қилишга, унинг тақдирига бефарқ қараб туришга ҳаққимиз йўқ!

Телефон жиринглади. Соиб ака трубкани олар-олмас, бировнинг ҳовлиққан овози эшитилди:

— Соиб Усмонович, мен автокорхонаданман. Ҳозиргина 29-совхоздан қўнғироқ қилишди. Эрталаб етти та машинамиз ўшаққа шағал ортиб кетган эди. Шулар қайтиб боришимиз, деб сўрашяпти?

— Келган-келишмаганини суриштириб билдингизми?— дея унинг гапини бўлиб сўради Соиб ака.

— Суриштирдим...— Трубкадан чуқур хўрсиниқ эшитилди.— Ҳали келишмабди.

— Қанақа боқи-беғам одамсиз?!— Соиб ака бақириб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.— Ташқарига қаранг... Йўқ, сиз гапини бўлмай, ташқарига қаранг, деяпман! Кўряпсизми нималар бўлаётганини? Етти нафар одамимиз дом-дараксиз кетган бўлса-ю, сиз билан мен иссиққина кабинетда телефонда гаплашиб ўтирсак!.. Бутун корхонани, бутун бошқармани оёққа турғизиб юбормайсизми!— Соиб ака бундай дейишга деди-ю бироқ шу тобда қандай йўл-йўриқ кўрсатиши лозимлигини ўзи ҳам аниқ билмади. Уларни излашга одам юборинг, деса, нодонлик бўлади; шамол тинишини кутиб ўтиринг, балки ўзлари келиб қолишар, деса...

— Нима қилишни билмай турибман.

Сухбатдошининг бу луқмаси унинг мушқулини осонлаштирди.

— Бунақа пайтларда доим нима қилардингиз?

— Шамол тинишини кутардик.— Трубкадан энди анча хотиржам, дадил жавоб эшитилди.— Озиқ-овқат ва бирор-та докторни тайёрлаб турардик-да, шамол тиниши билан йўлга отланардик.

— Айтганларингизни тайёрлаб, мени кутинг. Шамол тиниши билан бирга йўлга чиқамиз,— деди Соиб ака енгил тортгандек. Бекорга эрталабдан юраги сиқилмаган экан: кўнгил деганлари ғалати нарса, яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам олдиндан сезади.

— Соиб Усмонович, сиз овора бўлманг, ўзимиз...

— Мен иссиқчина хонамда роҳат қилиб ўтираверайми? Сизлар билан борсам, уриниб қоламан-да? Амали йўл қўймайди, деб ўйлайсиз-да? Одамларнинг ҳоли не кечганини ўз кўзим билан кўрсам, виждоним қийналади-да? Бундан буён менга бунайчикин меҳрибончилик қилманг, хўпми!— Соиб ака жаҳл билан трубкани жойига қўйди. Урнидан туриб, хонада у ёқдан бу ёққа юра бошлади. Тошдан қотиб ўтирган комсомол ташкилотининг секретарига қараб ўйланиб қолди. Нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, фикридан қайтди. Нима дейди унга? Шу тобда юракка гап сиғадими? Куруқ гапдан, саҳрода адашиб, чанг-тўзондан кўз очолмай, ташнаи зор бўлиб ўтирган йигитларга бирор наф тегадими? Улар эрталаб йўлга чиқишганида икки соатдан кейин бундай синаотлар юз беришини хаёлларига келтиришганимикан?..

— Менга рухсатми?— деди Собир аста ўрнидан кўзгаларкан.— Стол устида қоғозларим сочилиб ётган эди, йиғиштириб қўям.

— Сен ҳам борасанми?— Соиб ака боядан бери шу нарсани сўрамоқчи бўлиб турганини энди англади.

— Бўпти.

— Кутиб тур, ўзим қўнғироқ қиламан. Собир чиқиб кетди.

«Шамолнинг ваҳимаси шаҳарда шунчалик, чўлда қолган йигитларнинг ҳоли не кечаётган экан?— дея ташвиш билан кўнглидан ўтказди Соиб ака.— Бир кун, ярим кун оч қолиб қийналишса майли, ишқилиб соғ бўлишсин».

У столга кўксини тираганча ташқаридан кўз узмасди, кутарди... Шамолнинг тинишини, тўс-тўс бўлаётган чўл узра қулоқларни шанғиллатиб юборадиган даражада сукунат чўкишини, кўнглидаги барча ғашликларни аритиб чарқлаганча қуёш чиқишини, эшик ланғиллаб очилиб, биров хушхабар айтиб киришини тоқатсизлик билан кутарди. Гарчи шундай бўлиши муқаррарлигини билса-да, аммо бу нарсанинг ҳозир, бировларнинг қисмати учун ташвиш чекаётган асносида юз беришини жуда-жуда истарди.

Аслида инсоннинг бутун ҳаёти мана шундай бетоқлат кутиш онларидан иборат. Инсон умр бўйи ҳаёт сўқмоқларида қоқилиб-суқилиб, нурафшон манзилларга етиш илинжида нотаниш, сирли масканларга интилади, омади юришишдан, мартабаси баланд бўлишдан ҳамиша умидвор бўлади. Кимдир омадни мансаб курсисига эмаклаб чиқиш, деб тушунади, кимдир бировларнинг ризқига чанг солиб, бойлик орттириш, деб билади, баъзи бировлар эса айшишратдангина иборат, деб ўйлайди. Бироқ, ҳаётнинг ўз тош-тарозиси бор. Шу боисданми, эскилар, яхши тилакнинг хосияти кўп, дейишган.

Кечга яқин шамолнинг шашти анча пасайди. Шуни кутиб тургандек телефон жиринглади. Автокорхонадан экан.

— Соиб Усмонович,— трубкадан таниш овоз эшитилди,— об-ҳавочилар билан гаплашдим. Шамолнинг кучи қирқилибди. Йўлга чиқаверамизми?

— Ҳамма нарса тахтми?

— Иссиқ овқат уюштирдик. Эҳтиёти шарт — бир-иккита кўрпа-тўшак ҳам олдик.

— Чой эсдан чиқмасин. Иссиқ чой бўлиши керак.

Соиб ака Собир Бозоровни олиб автокорхонага етиб борди. Эгарлоғлиқ отдек шай бўлиб турган баҳайбат юк машинасига ўтириб йўлга чиқишди. Қум асфальтни кўмиб ташлаган, йўл қаерда, чўл қаерда — билиш маҳол эди. Фақат аҳён-аҳёнда учрайдиган йўл кўрсаткичлардан мўлжал олиб юриш мумкин. Янтоғу кавракларни қум босган, юлғунларнинг арча шохини эслатувчи елпуғичдек учларигина чиқиб турарди. Шамолсиз кунда чўл худди мавжланган турган денгизга ўхшаб кўринади. Бугунги саҳроларнинг ўрни неча минг йиллар илгари сувлоқ бўлган, деган фараз тўғрилигини шундан ҳам билса бўлади. Қуёш қанчалик қиздирмасин, чўлнинг танга ҳузур бағишлайдиган эпкин бор. Бироқ, бу — чўлда ишлаш роҳатижон, деган гап эмас. Бу ерда ишлаб топилган ҳар бир тийин минг карра ҳалол. Баъзи оғзи билан юрадиганлар, чўлда ишлаётганлар қоплаб пул топишаркан, дейишади. Қоплаб бўлмаса ҳам, ҳар қалай, тузук маош олишади. Аммо, эрталабдан бери чўл ўртасида қолиб кетган йигитларнинг кўзига шу тобда пул кўринаётганимикан? Умуман, улар чўлда фақат

пул топиш учунгина ишлашяптими? Уларни бу саҳрои азимга боғлаб турган бошқа бирор ришта йўқми?

Орамизда ҳамма нарсани фақат шахсий манфаатга мослаган кимсалар камми? Улар одамгарчилик деган тушунчани миъясидан бутунлай чиқариб ташлаган, меҳр-оқибатдан ҳам, дўстликдан ҳам, ҳатто муқаддас ватанпарварлик тушунчасидан ҳам бирон манфаат чиқариш илинжида яшайдилар. Лекин, дунёда фидойи, манфаат учун эмас, маслак учун яшаётган одамлар озми? Соиб аканинг имони комилки, чўлда адашиб қолган йигитларнинг лоақал бирортаси шерикларидан ажралиб, йўл топиб келиши мумкин эди. Ўз ҳузур-ҳаловатини кўзлаб иш тутганида ҳозир совуқда қунишиб, бир култум сувга зор бўлиб ўтирмасди. Агар бир киши шундай қилганида, умуман, ҳаётда ҳар етти одамдан бири хиёнат, шахсий манфаат кўчасига бурилиб кетганида, эскичасига айтганда, осмон узилиб ерга тушиши муқаррар эди. У ҳолда яшашнинг ҳам қизиғи бўлмасди...

— Ана улар, ана!— дея Собир олисдаги бир тўп қорани кўрсатиб қичқирди.

Шофёр ҳам аллақачон уларни кўриб, баҳайбат «БелАЗ»ни ўша томонга бурган эди. Шағал ташилган йигитлар йўлдан тахминан икки чақирим четга чиқиб кетишган экан.

Соиб ака дам кабинадан бошини чиқариб ўша ёққа талпинар, дам машинани секин ҳайдаётган шофёрга норозилик билан хўмраяр эди. Унга сари улкан машина қумга ботганча гоҳ ўннга, гоҳ чапга бурилиб тошбақадек судраларди.

Ниҳоят, бир-бирига тумшуғини тираганча қаторлашиб турган машиналар ёнига етишди. Соиб ака шоша-пиша паства тушди. Прицепли бир самосвал пастликда ағдарилиб ётар, ойналари синиб, эшиги пачоқ бўлган, яна бир машина бошқа машиналар қаторига қўшиб қўйилган эди. Малла йигит қўлини боғлаб бўйнига осиб олган, машина зинасида ўтирган иккинчисининг юзи мўматалоқ бўлиб кетган. Қолганлар гуноҳкорона бир алфозда бўшашиб туришибди. Соиб ака ҳаётнинг аччиқ-чучугини кўп кўрган бўлса-да, бироқ ҳозир нима дейишини билмай, ўйланиб қолди. Шундай гап айтиши керакки, бу йигитлар ўзларининг гуноҳкор эмасликларини, аксинча, табиат хуружидан эсон-омон қутулганлари учун мақтовга лойиқ эканликларини ҳис этишсин. Аммо, шу тикилинча бундай гапни қайдан топади?

Олиб келинган озиқ-овқатларни туширишди, ерга брезент тўшалди.

— Қани, ўтиринлар, йигитлар! — деди Соиб ака аллақандай шошқалоқлик билан.— Кела қолинглар. Бир култумдан иссиқ чой ичинглар.

Йигитлар партком секретаридан бутунлай бошқача гап кутишган эканми, бир-бирларига қараб қўйишди. Соиб ака бу қарашнинг маъносини тушунди, қувониб кетди. Худди узоқ айрилиқдан кейин фарзандлари билан дийдор кўришган отадек чеҳраси ёришиб жилмайди.

— Соиб Усмонович, биз...— дея Шаҳриёр дудмалла-ниб гап бошлаган эди, Соиб ака унинг кифтига оталарча бир меҳр билан оҳиста қоқиб қўйди:

— Утир, ўғлим, чой ич, бир бурдагина нон еб ол. Нима бўлганини кўриб-билиб турибмиз. Омон қолганларининг ўзи катта гап.

Соиб ака йигитларга қараб жилмаяр, уларни бир-бир қучоқлаб ўпишдан ўзини зўрға тийиб турар эди.

— Фаттоҳжон, сен нима қилиб турибсан?— дея у чағир кўз йигитни дастурхонга чақирди.— Қорнингни яхшилаб тўйгаз, чўлда қолиб кетганин билинмасин. Эрталабдан бери келин ўн марта кўнғироқ қилди. «Гаражда машинасини тузатяпти», деб ёлгон гапирдим. Боплабманми? Бугун қизининг туғилган куни экан. «Эртароқ келсин», деб эди.

— Раҳмат сизга...

— Э, менга нега раҳмат айтасан?— деди Соиб ака қўл силтаб.— Сизларга раҳмат. Улмай қолганларинг учун, умуман, дунёда борликларинг учун раҳмат!

Йигитлар шу пайтгача торган азаларию йўл фалокати учун раҳбарлардан қандай гап эшитарканмиз, деган хавотирни унутиб, Фаттоҳни «эритиш» ҳақида шов-

Расмларни В. БУДАЕВ чизган.

қин солиб гаплаша кетишди, ҳазил-мутоиба қилиб қулишди. Бу орада врач жароҳатланганларни текшириб чиқди.

— Анавининг қўли синган бўлса керак,— деди у партком секретарининг қўлоғига,— иситмаси баланд. Наригининг жароҳати оғир. Қошининг тепасини икки жойидан тикиш керак. Ойна кўзининг жиякларини ҳам кесиб кетибди. Аммо, иккаласи ҳам филдай бардошли экан. Қаранг, миқ этмай чидаб ўтиришибди.

Соиб ака юзи мўматалоқ бўлиб кетган йигитга ўзи чой қуйиб берди, зўрлаб бир луқма овқат едирди.

— Спиртингиз борми?— деб сўради врачдан.

— Юз граммча,— деди врач унинг нима демоқчилигини тушунмай.

— Қуйиб беринг! Сал бўлса ҳам енгил тортишади.

Врач спиртни тенг иккига бўлди. Йигитларнинг хижолат бўлиб эътироз билдиришларига қарамай, Соиб аканинг ўзи зўрлаб ичирди.

Наридан-бери тамадди қилиб олган йигитлар ағдарилиб ётган машинага сим арқон боғлашди-да, тортиб чиқаришди. Сўнг иккала пачоқ машинани шатакка олиб, йўлга чиқашди.

Соиб ака кабинада тебраниб кетаркан, бу ғаройиб йигитлар ҳақида меҳр билан ўйларди. Нега улар шамол тингач йўлга чиқишмаган? Биров келиб, айбдор эмасликларини кўриб-билишини кутишмаганми? Йўқ. Аввало, жароҳатланган дўстларини қандай олиб кетишни билмай довдирашган, қолаверса, пачоқ бўлган машиналарни ташлаб кетишолмаган. Темир-терсак бўлса ҳам — давлат мулки. Ташлаб кетишга жавобгарлик ҳисси қўймаган. Оила, жамият олдидagi масъулият мана шунақа нарсалардан бошланади. Биз кўпинча катта нарсалар ҳақида ўйлаб, ҳар кун, ҳар дақиқада оёғимиз остида топталиб кетаётган майда, бироқ муҳим нарсаларни унутиб қўямиз.

Яхши одам — ҳар бир жамиятнинг обрўси ва арзандаси. Кези келганда, бир кишига қараб бутун бир халқ ҳақида ҳукм чиқарадилар. Мана бу етти йигит ҳақида ёмон гап айтишга кимнинг ҳаққи бор? Гарчанд, бирон бир фавқуллодда жасорат, фидойилик кўрсатмаган бўлишса-да, на табиат хуружидан, на хизмат оғирлигидан нолишмаганининг ўзиёқ уларнинг кимлигини кўрсатиб турибди. Автобус кечикиб қолса ёки бирор соат водопроводда сув бўлмаса, дунёга айюҳаннос соладиганлар камми? Ундайларнинг олдига бу йигитларни чинакам қаҳрамон деб кўкларга кўтарса арзийди.

Бу ўйлардан Соиб аканинг қалбида оташин бир меҳр алангаланар, шундай меҳнаткаш, камсуқум йигитлар билан елкадошлигидан қувонар эди.

* * *

Соиб ака тонгга яқин уйғониб кетди. Анчагача қайта ухлашга уриниб, у ёнбошидан бу ёнбошига ағдарилиб ётди. Бўлмади. Юраги гурс-гурс уриб, ўрнидан туриб кетди. Елкасига чопонини ташлаб ташқарига чиқди. Осмон кўри ўчмаган тандирга ўхшаб турибди. Юлдузлар кўзни қамаштиргудек жимирлайди. Соиб ака юлдузларнинг ҳақ-ҳисобсизлигини биринчи марта кўраётгандек ҳайратланди. Бу чексиз осмонда ўзи аллақачон сўнган, аммо нури ҳалигача ерга етиб келмаган саяёралар ҳам бор экан. Баъзилари аллақачон коинотда парчаланиб кетган бўлса-да, ҳамон нур сочади. Аммо, ер куррасидан бир неча баробар катта бўлатуриб, қатра нур таратмайдиганлари ҳам йўқ эмас. Юлдузлар ҳам бамисоли одам. Табиат шу қадар зуқко, тadbиркорки, бир нарсани иккинчисига қийсаш мумкин қилиб яратган. Олам поёнсиз, сир-синоатга тўла, инсон уларга қизиқиши, ўрганиши ва шу жараёнда ўзи ҳам камол топиши керак. Акс ҳолда, у аллақачон танбал бир махлуққа айланган бўлармиди...

Тонг ҳавоси Соиб аканинг этини жунжиктирди. У чопонига ўраниб, пастак ўриндиққа ўтирди. Баланд сўрига қулоч ёзган чирмовуқ гул пастга эгилганча Соиб аканинг гапиришини кутаётгандек. Цемент ариқчадаги сув ҳам шилдирашдан черчаган каби нафасини ичига ютган. Соиб ака бу сокинликни бузиб дукирлаётган юрагини баралла эшитарди. Юрагининг ҳар бир зарби қўлоқлари остида, икки чаккасида акс садо бераётганга ўхшайди.

Унинг уйқусини қочирган, ҳаловатини бузган нарса бошқарма раҳбарларидан бирининг ўйламай-нетмай айтган гапи бўлди. Кеча бўрон етказган зарар, уни бартафр этиш чораларини муҳокама этишайтганда гап айланиб, чўлда адашиб қолган йигитларга тақалди. Шунда Соиб ака ихлос қўйиб юрган туппа-тузук одам пачоқланган машиналарни тузатиш харажатларини шофёрларнинг иш ҳақидан ушлаб қолишни таклиф қилди. Соиб ака бундай гап бўлиши мумкинлигини кутган, бироқ бу гап айнан шу одамдан чиқишини хаёлига келтирмагани учун ранжибди. Жаҳл устида «Одамларни ишдан, чўлдан совитишга нима ҳаққингиз бор?!», дея қаттиқ гапириб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.

Соиб ака ўрнидан турди, уч-тўрт қадам юриб тўхтади. Назарида, енгил одими сукунатни бузиб, даҳшатли гум-бурлашдек эшитилди. Шамчироқдек милтиллаётган юлдузларга тикилганча кеча сокинлигига қўлоқ тутди. Тонг олдидан ҳатто чигирткалар ҳам чирилмас, бутун борлиққа шу қадар сирли, шу қадар теран жимлик чўккан эдики, киши бор вужуди билан шу фараҳбахш осойишталик қўйнига сингиб кетгиси келарди.

Сукунатда ҳаётнинг янгроқ куйи яширин... Бу куйни қалбдан ҳис этган киши сокинлик ҳукмрон хилқат томон эмас, аксинча ҳаёт қайнаб турган беором манзилга талпинди. Шунинг учун ҳам инсон баъзи-баъзида танҳо қолиши, мана шундай сокин тонг чоғи кечаётган ҳаёти, эртанги куннинг режалари ҳақида ўйлаб олиши керак. Бундай танҳолик кишини ҳушёр торттиради, руҳини поклайди.

Соиб ака сув омборининг соҳилида машинадан тушди. Қирғоқни бетонлаштириш бошланибди. Хув олисда-қурувчи аскарлардан иккитаси ялт-юлт учқун сачратганча арматураларни бир-бирига пайвандляпти.

Насос станциясида ҳам иш қизғин. Каналдан келадиган сувни сўриб олиб, кўлга қуядиган қулоч етмас баҳайбат қувурларни бир-бирига улаш ишлари кетяпти. Пайванд қилинаётган жойдан олов сели сувдек шувиллаб пастга оқди. Қучоқ-қучоқ темир-терсакни хартумига илган кран ёйқиллаб у ёқдан бу ёққа бориб келади. Бетон плита устида турган йигит дағал қўлқопли қўлини силкитганча, «Майна! Вира!», дея қичқиради. Сув узатадиган қувурлар кўл билан туташадиган жойнинг икки томонига самосваллар кетма-кет тупроқ тўқяпти. Икки бульдозер тупроқни суриш билан банд. Хартумига катта чўян гурзи боғланган автокран эса тупроқни уриб шиббаламоқда. Унинг ҳар зарбидан ер зириллаб кетади.

— Яхши келдингизми, Соиб Усмонович?

Партком секретари сув иншоотлари қурилиши — «Гидрострой» трестининг бош инженери, паст бўйли, миқти гавдали Павел Борисович Пак билан қўл олишиб кўришди.

— Ҳўш, Павел Борисович, кечаги шамолда қўрқмадингизми?

— Шамолдан-ку қўрқмадим-а, ишнинг юришмаётганидан қўрқиб турибман. Бунақада бизни бу ердан учириб юборишади. Ўзингиз ҳам эшитибсиз-ку?

Пакнинг табиати қизик: мақсадини шартта айтиб қўя қолади. Биринчи марта кўрган одами билан ҳам албатта лойиҳада йўл қўйилган камчиликлар, арматураларнинг сифати, бетон вақтида етиб келмаётгани ҳақида гаплашади. У ўз ишига ҳаёт-мамот масаласи деб қарайдиган, тиниб-тинчимас одам. Чўлни ўзлаштиришда қатнашаётган улкан трестнинг бош инженери бўлса ҳам, уни ишонасидан топши амримахол: доим бирор қурилиш объектида прораб, бригадирлар билан талашиб-тортишиб юргани юрган. Иш хусусида қир-пичоқ бўлиб ёқалашган одам ҳам орқасидан уни мақтайди. Насос станциялари қурилишини ундан яхши биладиган одам кам.

— Қани, юринг-чи, олдин бир айланиб чиқайлик.— Соиб ака насос станциясининг биноси тикланаётган томонга қараб юрди.— Сиз бошчилик қилаётган жойда иш сусайишига ишонмайман.

— Ҳамма нарса менга боғлиқ бўлса эди, Соиб Усмонович,— деди Пак хуноби ошиб.— Тўғри стерженларни СРМга бериб юборишибди. Уларга бу нарса керак эмас, бари бир бўлак-бўлак қилиб кесиб ишлатишади. Бизга бутун ҳолида зарур эди. Арматураларни қаранг,— дея у

улолиб ётган темирларга ишора қилди,— бири йўғон, бири жигарча... Жавобгарлик деган нарсани билишмайди...

Соиб аканинг қовоғи уюлди. Арматураларни зринмай қўздан кечирди. Пакнинг гапи тўғри эди.

— Қандай қилиб ишлатяпсиз буларни?

— Бақувватроқ бўлсин, деб бир-бирига пайванд қиялпамиз. Ортиқча чиқим!— Пак жаҳл билан қўл силтади.— А-ови темир устунларни қаранг. Лойихада кўрсатилган темирдан ясалмаган!

— Ишлатиб бўлмайдими?

— Лойихачининг ўзини чақиртирдик. Келиб кўрсин. Агар, ҳеч нарса қилмайди, деб қўл қўйиб берса, ишлатамиз, бўлмаса — қайтариб юборамиз. Қурилиш битганидан кейин бирон ишқали чиқиб қолмасин тагин.

— Бу гапингиз тўғри. Ишни пухта қилиш керак,— деди Соиб ака унинг фикрини қувватлаб.— Лекин, сув узатгич қувурларнинг биқинига тупроқ тўкиш лойихада йўқ эди шекилли?

— Бор эди,— деди Пак ҳозиржавоблик билан,— фақат камроқ кўрсатилган экан. Биз уни икки-уч ҳисса ортиқ қилиб бажаряпмиз. Пухтароқ бўлсин, дедик. Қаранг,— деб миқти бармоғи билан тупроқ уюлаётган томонга ишора қилди,— сув омбори насос станциясидан анча баландликда. Мўлжалда унинг қирғоғи ўн уч метр кўтарилиши керак. Ҳозиргидан икки баробар кўп — тахминан бир трим миллиард куб метр сув йиғиладиган катта қўл бўлади. Агар соҳилини пишиқлаб дамба қилмасак, бирон жойдан сув сизиб кетса борми, тамом — мана бу қурилишдан ном-нишон қолмайди.

Соиб ака унинг гапидан мамнун бўлди. Ҳамма ҳам ўз вазифасига мана шундай масъулият билан ёндашса, ишлаб чиқаришда жанжал-тўполон, хўжасизлик бўлмасди. Афсуски, баъзан совуққонлик билан бажарилган ишларга ҳам дуч келиб қолади киши. Айниқса, нов ариқларни ўрнатишда дастлаб шундай бўлди. Ҳали қуриб бўлмай туриб, уларнинг бири чўкди, иккинчиси оғиб кетди. Баъзи новлар бир-бирига яхши уланмагани учун сувнинг ярми бекорга оқиб ётди. Шундан кейин нов ариқларни рақамлашга, ҳар бир бригадага алоҳида бўлиб беришга қарор қилинди. Агар бирор жойи носоз бўлса, ўша бригадани қайтариб келиб тузаттиришди. Шу тартиб йўлга қўйилганидан кейингина ишлар анча юришди.

Соиб ака сағиз тупроқли ерларни ўзлаштираётган ўзбекистонлик ёшларнинг ишлари билан танишгани Иваново областига борди. У ерда нов ариқларни шундай дид, маҳорат билан ўрнатишбдики, сувнинг оқишини ҳавасга томошга қиласиз. Лоақал бир энлик чўккан жойи йўқ, бирон жойидан сув томгани кўринмайди.

— Кечирасиз,— деди давангирдек пайвандчи йигит Соиб аканинг рўпарасига келиб.— Сизга бир гап айтсам майлими?

Соиб ака унга қизиқсиниб қаради. Темир қалпоқ остидан сочлари ҳурлайиб чиққан, кепчик юзини мўй босган, кўккўз йигит ҳайбатли жүссасига номуносиб тортинчқонлик билан қимтиниб турарди.

— Ҳўш, хизмат!

— Мен Жиззахдан келган монтажчиларга бошлиқман. Гапини норозилик деб тушунманг. — Йигитнинг юзи қизариб, пешонаси, бурнининг усти терчиради. У дағал кафти билан бурнининг устини сидириб қўйди.— Ошхонанинг саяқати бизга ёқмаяпти. Мазази йўқ. Саккиз кишимиз, бизга кафтасига беш кило гўшт, шунга яраша сабзи-пиёз берилса, овқатни ўзимиз тайёрласак...

Соиб ака Пакка юзланди. У партком секретарининг нима демоқчилигини тушуниб, дарров изоҳ берди:

— Ишчи таъминоти бўлимидагилар билан гаплашиб кўраман. Менинча, йўқ дейишмаса керак.

— Дарров гаплашинг. Мен ҳам тайинлайман.

— Ётти холодильник бўлса...

— Холодильник!— Пакнинг жаҳли чиқди.— Бу ерга ишлагани келганмисан ё санаторийда дам олгани?

Йигит бошини кўтариб Пакка ажабланиб қаради. Унинг кўз-қўлида болаларча бир беғуборлик, содаллик ифодаси ёсди.

— Ўша дам олиш учун шароит яратиб беринглар, дея...

— Ўша дам олиш учун шароит яратиб беринглар, дея...

— Бу ер чўл, оғайни...

— Павел Борисович, бу йигитнинг гапида жон бор,— деди Соиб ака гапга аралашиб.— Умуман, объектга катта бир холодильник зарур. Зудлик билан олиб келиб бериш керак. Ҳўш, яна қандай гапингиз бор?

— Турар жойимиз қаровсиз. Агар имкони бўлса, вагон-уйларнинг атрофига кунда бир марта сув сепилса...— Йигит қийналиб нафас олаётган одамдек қулт этиб ютинди.— Паша кўпайиб кетган. Вақти-вақти билан вагон-уйларнинг атрофи дорилаб турилмаса...

— Жуда ҳам инжиқ экансан-ку!— деди Пак қийиқ кўзларини баттар қистанча норози тикилиб.

Йигит қаққайтириб қўйилган темир устунлар устида абжирлик билан юрган шерикларига ишора қилди:

— Анавилар сизга, соя-салқин жой тайёрлаб беринг, деб илтимос қилишаётгани йўқ. Шу пайтгача ҳеч ким ишнинг оғирлигидан нолимаган. Тўғрими? Фақат, одамга ўхшаб яшашимиз учун шароитимизни жиндак яхшилаб беришингизни талаб қиялпамиз, холос. Бунга ҳаққимиз борми ё...

Соиб ака бош инженердан кўз узмай турарди. Пак дабдурустан нима деб жавоб беришини билмай тарадудланди.

— Бу кишининг талаби ўринли, Павел Борисович,— дея Соиб ака уни мушкул аҳволдан қутқарди.— Нима кўп — ихтиёрингизда сув ташийдиган машина кўп. Биттасига тайинлаб қўйсангиз, ҳар куни эр талаб, кечқурун вагон-уйларнинг атрофига яхшилаб сув селиб туради. Одамнинг баҳри дили очилиб, табиати равшан тортса, иши унумли бўлади. Ҳўш, чой вақтида қайнатиб берилаётгандир-а?

— Йўқ-да!— деди йигит.— Қайнамаган сув ичиб касал бўлиб қоляпмиз. Бир ҳўплам сув ичсак, кетидан дори юта-миз. Келганимизга ўн кундан ошди, ҳар куни илтимос қиламиз. Титан опкелиб беришса, чойимизни ўзимиз қайнатиб ичишга ҳам розимиз.

Пак ноқулай аҳволда қолди. У партком секретарининг бунақа масалаларга муносабатини яхши биларди. Жаҳли чиқса, бу гапларни партком йиғилишида муҳоқимага қўйиши ҳам мумкин. Шундай бўлса-да, у йигитга зарда қилди:

— Бугун тилинг чиқиб қолибдими, а? Опкелириб берман, дедим-ку, бўлди-да!

— Қачон? Қурилиш битгандами?— деди Соиб ака ва кителининг чўнтагидан ёндафтарчасини олиб, нималарнидир шоша-пиша ёза бошлади.— Очигини айтсам, сиздан бунди кутмаган эдим, Павел Борисович. Дарров машина жўнатиб, ҳозироқ бориб титан олиб келсин. Одамларни бундай қийнаб, азобга қўйиб, тоғни талқон қилиб бермай қўя қолинг.

— Соиб Усмонович...

— Сизга нима бўлди, биродар, тушунолмай қолдим?— деди Соиб ака шибаланган тупроқ уюмидан юқорига — сув омборига қараб юраркан.— Илгари бунақа эмасдингиз-ку, чарчаб қоляпсизми ё?

— Шунақа шекилли.— Пак ҳар хил чизмалар тўла чарм папкасини у қўлтиғидан олиб бунисига қистирди.— Эртаю кеч тиним билмай югурганин югурган: на ётиб-туришингда ҳаловат бор, на еб-ичишингда. Бари бир улгуриб бўлмайди. Тагин гап ҳам эшитасан...

— Фақат иш қилмайдиган бекорчи одамгина гап эшитмайди, Павел Борисович.— Соиб ака унинг кўнглини кўтариш учун яна дўстона, самимий оҳангга ўтди.— Сиз билан биз қўлимиздан келганича ишляпмиз. Камчиликларимиз ҳам йўқ эмас. Нуқсонларимизни айтиб бир-биримизни тарбиялаймиз. Ҳаёт дегани шу. Мен доим мақтов эшитадиган одамларга ҳавас қилмайман.

— Жуда ғалатсиз-да,— деди Пак ўйчан тортиб.— Сиз билан гаплашган одам ҳалиги... нима деймиз... романтик-роқ бўлиб кетади.

Соиб ака яйраб кулди. Бундан чехраси янада дилкаш, ҳатто нуроний тус олди.

...Соиб ака кумлоқ соҳил бўйлаб бетон ётқизаётган одамлар томон бораркан, ёнидаги ҳамроҳини бутунлай унутиб қўйганини эслаб, хижолат чекди. Бечорани койигани етмагандек, эйтиборсиз қолдиргани яхши бўлмади. Нафсиламирини айтганда, унда нима айб? Пак биринчи галда насос станцияси қурилишига жавобгар. Таъминот,

одамларнинг кўнгилли ҳордиқ чиқариши билан шуғулланган одамлар бор. Соиб ака аччиқ устида уни анча музтар қилди. Яхши йигит-да, индамай туриб берди.

— Соиб Усмонович, Дўстликка борамизми?— дея Пак орадаги ўнғайсиз жимликни бузиб гап қотди.

— Ҳа, у ёқдаги ишларни кўриб келмасак бўлмайди,— деди Соиб ака шляпаси билан елпинаркан.— Кун исий бошлади-я?

— Шунга айтмоқчи эдим. Агар борадиган бўлсак, тезроқ йўлга чиқиш керак. Ҳализамон нафас олиб бўлмай қолади.

— Чўлнинг иссиғи ҳам ғанимат бўлиб қолди, Павел Борисович,— деди Соиб ака ўзига хос кўтаринки оҳангда.— Тагин беш-ўн йилдан кейин бу жазирама иссиқни дорига ҳам топиб бўлмайди. Эшитган бўлсангиз керак, ҳозир нафаси қасадиган беморларни қуруқ ҳаволи жойларда даволашқати. Шу жиҳатдан қараганда, Қарши чўли тайёр шифохона...

Улар майда тошларни ғарч-ғурч босганча юриб боришарди. Пак ишлаб чиқариш ташвишлари, план, мажбуриятларнинг бажарилиши ҳақидаги хомчўтларни яна бир карра дилидан ўтказарди. Соиб ака эса икки ой ичида юз берган ўзгаришларни илғаб олишга уринарди. У бўтана сув отилаётган катта қувурларни қизиқсиниб кузатди. Бу сув пол-полга ажратилган ерларда тупроқ таркибини яхшилайдиган чўкма ҳосил қилади.

— Буни ишга тушириб юборганингиз яхши бўлибди,— деди Соиб ака ва шарақлаб отилаётган сувни бир нафас томоша қилиб турган, бетончилар ёнига борди.— Ҳорманлар, азаматлар! Сал шаштларинг пастроқми?

— Иш ҳақимиз кўнгилдагидай бўлмаяпти,— деди қорача жувон қўлогининг устига тушиб турган майда соч толаларини сириб танғилган рўмолининг остига тидаркан.— Аслида-ку, бу сизга айтадиган гап эмас.

— Майли, гапирарвер.— Соиб ака чўнтагидан ёндафтарчаси билан қаламини олди.

— Э, келинг-қўйинг, бошқалар гапирсин!— Жувон кескин бурилиб, сув бўйига кетди.

— Оқсоқол, мен гапирга қолай.— Кифтлари кенг, барваста одам партком секретарига яқин келди. Оқ оралай бошлаган шопдек мўйловини силаб қўйди.— Энди, ростини айтганда, фуқаронинг тўғри гапи ҳам бошлиқларга норозиликдай туюлади.

Унинг ўзини тутуши, гап оҳанги Соиб аканинг ғашини келтирди. Чакка томирлари лўқиллаб, юрагида ғалати бир бетоқатлик пайдо бўлди. Қўлидаги шляпаси билан елпиниб, пешонасини, чаккаларини қаттиқ-қаттиқ уқалади.

— Энди, гапнинг очиғини айтганда, ҳаммамиз ҳам тузукроқ ойлик олармиканмиз, бола-чақага яхшироқ едирармиканмиз, деган илинжда ишляпмиз. Лекин, кейинги пайтда ойликнинг чўғи пасайиб кетди.

— Нега пасайиб кетади? Ким пасайтиряпти?— Соиб аканинг овози бўғилиб чиқди.— Бригадирларинг қани?

— Ҳайла, вагончада ўтирибди,— деди шопмўйлов бош ирғаб. Сўнг хирқироқ овоз билан чақирди: — Райимқул, бақча қараб кетинг, ука.

Вагон-ўйдан озода кийинган, бир текис қайчиланган мўйлови, бошидаги дўпписи ўзига ярашган бўйдор йигит чиқиб келди. Партком секретари билан бош инженернинг келганини пайқамай қолганидан хижолат чеккандек қизаринди. Шошқалоқлик билан қўшқўлаб кўришди. Унинг ўнг қўлида бош бармоғидан бошқаси йўқ эди. Ҳар сафар буни кўрганда Соиб аканинг юраги ғалати бўлиб кетар, сўксурдек йигитнинг ногиронлиги унга ёмон таъсир қилар эди.

— Одамлар норози-ку, Райимқул, нима гап ўзи?

Райимқул қўлидаги қаламини қўлоғига қистирди, шимини кўтариб қўйди. Ҳамон курак сопига суяниб турган шопмўйловга, бу савол-жавобнинг оқибатини кутаётган одамларга бир-бир кўз югуртиргандан кейингина гапирди:

— Мен ҳам ҳайронман,— деди соғ қўли билан чўлтоқ қўлини силаганча.— Наряд яхши ёпиляпти, Соиб Усмонович. Кунига камида саккиз сўмдан тушяпти. Лекин, маош оладиган пайтда чўғи камроқ.

— Нега?

— Бошқа участкалардаги ортиқча харажатни бизлардан босиб қолишаётганмиш.

— Ишчининг бу билан нима иши бор?!— дея Пак гапга аралашди. — Ким харажатга йўл қўйган бўлса, марҳамат қилиб ўзи тўласин!

— Мен ҳам шунга ҳайронман, Павел Борисович.— Бригадир елкасини қисди.— Қачондан бери аҳвол шу. Қайси участканинг ҳисоб-китоби чатоқ бўлса, тузукроғининг пулидан босиб қолаверишади. Икки ўртада ишчиларга жабр бўляпти.

— Нега шу пайтгача менга бир оғиз айтмадинг?— Жаҳли чиққанидан Пакнинг қийиқ кўзлари қисилиб, деди:

— Ахир, бу муттаҳамлик-ку!

— Бухгалтерияга бориб суриштирдик. Ҳаммаси тўғри, дейишди,— деди бригадир ҳафсаласизлик билан.

— Бари бир менга айтишинг керак эди.— Пак қизишиб гапирарди.— Бу қанақаси ахир...

Соиб ака гапга аралашмай ёндафтарчасига ниманидир ёзарди.

— Павел Борисович, сизга уч кун муҳлат, бу нарсани суриштириб, натижасини менга айтасиз.

— Хўп бўлади, Соиб Усмонович.

Соиб ака ўзидан кўз узмай турган одамларга қаради. Уларнинг боқишида самимият, ишонч бор эди.

— Бу бир англашилмовчилик, ўртоқлар,— деди у атай кўтаринки оҳангда.— Бу нарсанинг сабабини албатта суриштириб биламиз. Ҳақларингизни ундириб беришга харакат қиламиз.

— Гап пулда эмас, Соиб Усмонович!— Сув бўйида турган қорача жувон уларга ўгирилди. Унинг юпка лаблари пирпирар, этсиз юзида, кўзларида хижолатгами, оғринишгами ўхшаш ифода бор эди.— Гап қадр-қимматда...

— Йўқ, аввало, гап моддий манфаатдорликда!— деди Соиб ака унинг гапини бўлиб.— Ҳозирча инсон меҳнати ҳақ тўлаш билан баҳоланар экан, бу нарсани айтишдан уялмаслик керак. Бўш қоп тик турмайди, деган гап бор.

— Э, яшанг, оқсоқол!— Шопмўйловнинг юзига табассум югурди.— Бу оташхонада ўлиб-тирилиб ишлаганингдан кейин...

— Лекин, бу англашилмовчилик ишдан кўнгилларингизни совитиб қўямасин-да!

— Қизикмисиз, оқсоқол, кўнглимиз совиганда қайга борардик?— деди шопмўйлов.— Ҳамма жойда ҳам хўроз бир хил қиқиради.

— Мақсад фақат қорин тўйғазиш бўлса, ишлайдиган жой кўп.

— Ҳар жойда тентираб, адашиб-улоққан одам пул топиши мумкин, аммо бахт тополмайди, оқсоқол.

Соиб аканинг юраги ҳаприқиб кетди. Шопмўйловни шу тобда кучоқлаб ўпгиси келди. Билмаган одам кам маош олаётганидан нолигани учун шопмўйловни анчайин назари паст одам деб ўйлаши мумкин. Аммо Соиб ака уни яхши билади. Қариганига қарамай, чўл ўзлаштирмаган, деб Қамашидан келган. Уни фақат тузукроқ пул топиш иштиёқи бу ерга етаклаб келмагандир? Бу одамларни чўлга боғлаб турган бошқа ришталар ҳам кўп. Қандай бўлмасин, кўпроқ пул топиш иштиёқи ҳаётий шiorига айланган одамлар камми? Ундайларнинг олдида бу кишилар фаришта-ку! Ҳузур-ҳаловатдан, оилавий фароғатдан кечиб, бу ерларда ишлаётганининг ўзиёқ қаҳрамонлик, таъриф-таъсифга сифмас жасорат.

— Раҳмат сизга!— деди Соиб ака ҳаяжондан овози титраб.

Шопмўйлов партком секретарининг нега миннатдорчилик билдираётгани сабабини тушунолмади елка қисди. Ёнверигадидаларга хижолатомуз қараб олгач, яна муштига йўталди.

— Бизнинг гапимизни гап деб қулоқ солганингиз учун сизга раҳмат, оқсоқол,— деди у салмоқлаб.— Чўлда ишлаётганимизга ўн йилдан ошган бўлса, бошлиқларнинг ҳам ҳар хилини кўряпмиз.

Соиб ака гапни ҳазилга буришга уринди:

— Агар сизларнинг гапларингга қулоқ солмасак, амалимиздан тушириб қўйишади.

— Бўлмаса, амалдан туширмасларидан олдин яна бир

илтимосимни айтиб олай. — Табассумдан шопмўйловнинг офтобда қорайган юзи яшариб кетгандек бўлди.

— Қани, қани?— Соиб ака қизиқсиниб суҳбатдошига тикилди.

— Хабарингиз бор, оқсоқол, уруш қатнашчилариданмиз.— Шопмўйлов курак сопини икки қўллаб тутганча қаддини ростлади.— Чўлда ишлаётганимга кўп йил бўлди. Қариганда ҳавас қилиб, машинага ариза берган эдим. Икки йилдан бери жавоб йўқ. Шунга...

— Сиз истаган пайтда, хоҳлаган нарсангизни олишингиз мумкин. Сизни навбатга қўйиб нимаси?!

— Мен ҳам шунга ҳайрон бўлиб...— Шопмўйлов яна мўйловини силаб, муштира йўталди.— Менга-ку машина тугул валасанид ҳам керак эмас-а, лекин болалар катта бўлгани сайин орзу-ҳавас ҳам шунга яраша бўларкан.

— Бошқармага машина берилса, биринчи навбатда сиз оласиз,— деди Соиб ака бу гапни ёндафтарчасига белгилаб қўйarkan.

— Бола-чақангизнинг роҳатини кўринг, оқсоқол!— деди шопмўйлов ҳаяжондан кўзлари ёшланиб.— Машина олмасам ҳам миниб юргандек бўлдим. Раҳмат.

Соиб ака улар билан хайрлашди. Машина тупроқ йўлдан елиб кетди.

Қизғиш, сарғиш, оқиш қум барханлари, чўлнинг ўзига хос ўт-ўланлар, ҳар жой-ҳар жойда осмон билан ер ўртасида муаллақ турган сарғимтир чанг устунлари — гирватлар кўзга ташланади; шамолсиз ҳавода ҳадеганда тарқалиб кетмай ҳаракатсиз туради. Ҳаётда ҳам бир учи ерга, бир учи осмонга тегиб-тегмай турган гирватларга ўхшаш одамлар йўқми? Эл-улусдан, жамиятдан, умуман, ҳаётдан ажралаб қолган, ўзи ҳам, дунёқараш ҳам бизга ёт одамлар... Соиб ака ундайларнинг кўпига дуч келди. Улар аста-секин оқимдан четга чиқиб қолганларини ўзлари ҳам сезмайдилар.

Бир гал зарур иш билан Тошкентга жўнади. Кечки пайт вокзалга чиқиб, чамадон кўтарган бир йигитни учратди. Танишга ўхшатди, аммо қаерда кўрганини эслолмади. Йигит эса негадир тескари қараб олди. Соиб аканинг шубҳаси ортди.

— Ҳа, йўл бўлсин?— деди унга яқин бориб.

Йигит чор-ночор ўгирилиб, тўнғиллади:

— Кетаяпман.

— Нега?— дея қизиқсинди Соиб ака. У зўр бериб бу йигитни қаерда кўрганини эшлашга уринарди.— Биров хафа қилдимми?

— Мени хафа қиладиган ҳали онасидан туғилмаган!— деди йигит бўртиб турган билак пайларини ўйнатиб. Сочининг олд қисми текис қайчиланган, орқаси эса ўсиқ эди. Юпқа лабларини қимтиб олганидан ўзини базўр тийиб турганини сезиш мумкин эди.— Ишлагим келмай қолди.

— Бирор сабаби бордир, ахир?

— Бор,— деди йигит унинг кўзига тик қараб.— Топган пулим жонимни қийнаганимга арзимас экан.

— Янглишмасам экскаваторчисан-а?

Йигит бош ирғади. Чўнтагини кавлаштириб сигарет билан гугурт олди. Сигаретни лабига қистирганча зарда билан гугурт чақди. Бир учқун сачраб Соиб аканинг оёғи остига тушди. Партком секретари уни қачон, қаерда кўрганини энди эслади. 6-совхозда учратган экан. Ушанда ҳам худди ҳозиргидек жаҳл билан сигарет тутатиб, маоши камлигидан нолиган эди.

— Маошинг тўрт юз сўмдан кам эмас эди, шекилли?

— Қизиқмисиз, ака, тўрт юз сўмни ўзимнинг шаҳримда ўйнаб юриб ҳам топанам.— Йигит сигаретни оёғи остига ташлаб, жаҳл билан эзгилади.— Экскаваторчи ҳамма жойда керак. Миянгда шавла қайнатиб ишлаганимга яраша ҳақ олмасанг...

— Чўлда қоплаб пул беради, деб эшитганмидинг?— Соиб ака овозини бир баҳя баландлатганини сезмай қолди.

— Қоплаб пул топмаса, нима қилади чўлга келиб?— деди йигит тўнғиллаб.

Унинг кўзларидаги совуқ, масхараомуз ифода ҳалигача Соиб аканинг ёдида. У кўзларда ижирганиш, нафратга ўхшаш ўт ёлқинларди. Барча умидлари пучга чиққан, алданган, ҳаётдан кўнгли совиган пайтагина киши шундай

аҳволга тушиши мумкин. Бундай одамга таъсир кўрсатиш, қайта тарбиялаш маҳол. Ҳаётда адашиб-улоққан, тасодифан янглиш йўлларга кириб қолган одамларни қайта тарбиялаш мумкин. Аммо бундайларни...

— Майли, йўлингни берсин, ука,— деди Соиб ака ҳеч қандай пичингсиз.— Лекин, беш-ўн йилдан кейин яна бир кел. Бирга ишлашган ўртоқларинг қандай яшаётганини кўриб кўясан.

— Келарман,— деди йигит истехзоли илжайиб.

Соиб ака ҳозир муаллақ турган гирватларни кўриб ўша қочоқни эслади. У қайтиб чўлга келдимикан? Қарши даштида сон-саноксиз бинолар қураётган Рўзи Мустафоқулов Ленин комсомоли мукофоти лауреати бўлганини эшитдимикан? Тўғри, Мустафоқулов қоплаб пул топгани йўқ. Лекин, ҳеч бир пулга сотилмайдиган обрў-эътибор топди. «Аврора» крейсерида суратга тушиш бахтига муяссар бўлди. Комсомол шон-шухрат китобига номи ёзилди. Бир пайтлар ўша қочоқ билан ишлашган Ҳошимжон Худойназаров ҳам ҳалол меҳнати учун республика Ленин комсомоли мукофоти билан тақдирланди. Шофёр Александр Деев комсомолнинг XVIII съезидга чўлқуварлардан вакил бўлиб қатнашди. СССР Давлат мукофоти лауреати, бульдозерчи Аъзам Азимхонов ҳам чўлда юриб бир хум тилла топгани йўқ. Шинам уй-жойи, бири биридан ширин болалари, ўзига яраша обрў-эътибори бор, холос. Ҳозиргина қисиниб-қимтиниб машина олиб беришни илтимос қилган шопмўйлов-чи? Бийдай даштда ишламаса куни ўтмасмиди? Агар ҳамма ўша баднафс қочоққа ўхшаб ўйласа, фақат ўз гамида яшаса...

Машина ишчи ётоқоналари ёнидан ўтаркан, Соиб ака сочларини ёйиб турган келинчакка ўхшаш мажнунтолларга қараб бир ривоятни эслади. Эмишки, қадим замонларда воҳада кийиклар кўп бўлган. Улар Амударёдан оғизларида сув келтириб толларни сугоришар экан. Шундан, бу жой Толимаржон аталган экан. Аммо, ёвуз овчилар кийикларнинг дарагини эшитиб, уларнинг йўлига пистирма қўйишибди. Дарёдан қайтаётган кийиклар яқин келганда бараварига ўқ узишибди. Кутилмаган босқиндан ҳуркан кийиклар тум-тарақай қочишибди. Кўплари сувсиз чўлда адашиб-улоқиб ҳалок бўлишибди. Бир қисми тоғ томонга қочибди, бир қисми дарёдан ўтиб пастга энибди. Шу-шу, бу жойларга қайтиб қадам босишмабди. Толимаржоннинг толлари сувсизликдан қуриб кетибди. Бугунги авлод ўша ёвуз овчиларнинг айби билан ҳазон бўлган жойда янги боғ-роғ бунёд этгани келди. Бу ерларда боғлар униши мумкин, аммо кийикларни қайтариб бўлмайди — аждодлари қонининг ҳиди келиб турган жойга қайтиб қадам босишмайди. Шунинг учун ҳам инсон бирор ишга қўл ураётганида оқибатини пухта ўйлаши лозим. Ногоҳ хато юз берса, уни тузатиш маҳол.

Машина симобдек эриб ётган қумлар ўртасидаги кичкинагина кўрмисиз шаҳарга кириб борди. Бу Дўстлик шаҳарчаси эди. 7-қурилиш-монтаж бошқармасининг бошлиғи Файзулла Оллоназаров уларни идора олдига кутиб турган экан; тушликка таклиф этган эди, Соиб ака унамади.

Йўлга тушдилар. Гарчанд ҳеч ким сўраб-суриштирмасанда, Оллоназаров бошқармадаги аҳвол ҳақида ҳисоб бера бошлади. У каналнинг иккинчи навбатидеги ишлар тўхтаб қолгани, экскаватор қаттиқ тоғ жинсларини ололмаётгани, агар Пулизиондон «бурни» портлатилмаса, бари бир иш юришмаслиги ҳақида куйиниб гапирди. Соиб ака унинг ҳамма гапларини чурқ этмай тинглади: на эътироз билдирди, на маъқуллади. Партком секретарининг индамаганидан Оллоназаров хушёр тортди. Ҳамроҳларини синчков назар солди...

Район марказидаги пастак уйлар, тупроғи кўпчиб ётган кўчалар орқада қолиб, яна таниш манзара бошланди. Паст-баланд қум тепалар, қирмизи тус олиб гуллай бошлаган янтоқлар, сувсиз даштга бўлакча бир кўрк бағишлаб турган юлғунлар... Дарёга яқинлашган сайин йўл четиди кўм-кўк яшнаб турган какраларнинг барглари ҳам катталаша бошлади.

Машина тик нишабликдан тушиб, дарё бўйига келиб тўхтади. Соиб ака вагон-уйлар орасига қўйилган узун стол атрофида чой ичиб ўтирган одамлар билан салом-

лашди-да, сув бўйига ўтди. Дарё ўртасида земснарядлар — ўзан қазғичлар гувиллаб ишлаб турибди. Нигоҳ қамраб ололмайдиган кенгликда ёйилиб оқаётган дарё бўйига келганда у ҳар сафар лоақал бир неча дақиқа танҳо қолишни истайди.

Соиб ака яқинлашиб келаётган қадам товушларини эшитиб ўғирилди.

— Николай Петрович, сув сатҳининг баландлиги қанча? — деб сўради у бўлим бошлиғидан.

— Икки юз қирқ бешу ноль беш,— деб жавоб берди Куприс.

Дарё сувининг баландлиги денгиз сатҳига нисбатан олинади.

— Бизга айтадиган зарур гаплар йўқми? — деди Соиб ака.— Анчадан буён хабар ололмадим.

Пахлавон келбатли кўккўз йигит партком секретарининг боши оша дарёга тикилганча бир зум ўйланиб, салмоқ билан гап бошлади:

— Биз каналнинг икки томонига то юз эллик метргача қум ташлашимиз мумкин. Лекин чегарадан ўттиз метрча чиқиб кетибмиз...

— Эртагаёқ бошқарма бошлиғи билан гаплашиб, бирор чорасини топишга ҳаракат қиламиз,— дея Соиб ака ёндафтарчасига ёзиб қўйди.— Хўш, яна қандай гаплар бор?

— Ҳозир бизда олти экипаж ишляпти. Ҳар экипаж йигирма кишидан. Лекин, ҳалигача ошхонамиз йўқ. Неча марта айтдик, ўйлаб кўрамиз, дейишадими, натижаси йўқ.— Куприс гапининг давомини айтгиси келмагандек пешонасини тириштирганча жим қолди. Хўрсинди.— Ишчилар сут-қатиққа зор. Ўзимизча бориб олиб келолмаймиз. Аламига, чорва фермаси ташкил қиламиз шекилли.

— Йўқ, бунинг ҳолати йўқ. Ошхонани ишга тушириб берамиз. Сут-қатиқ ҳам олиб келишадими.

Соиб ака ҳамроҳлари билан дарё ёқалаб юрди. Пастак тоғнинг бир қисми портлатилиб, қавлана бошланган, аммо сув чиқиб кетгани сабабли иш тўхтатилган. Чўмичини ерга тираганча турган экскаватор кўзга хунук кўринади.

— Икки ой олдин келиб кўрганамизда қандай бўлса, ҳали ҳам шундайлигича турибди-ку, Файзулла? Шунча пайтдан бери нима иш қилдингиз?

— Кўриб турибсиз-ку, сув чиқиб кетяпти,— дея Оллоназаров тутила-тутила изоҳ берди.— Экскаватор сув тагини кавлолмайди. Бу томонни портлатиш керак.

— Сиз нима дейсиз, Павел Борисович? — Соиб ака чурқ этмай эргашиб келаётган Пакка ўғирилди.— Оллоназаровга ёрдам бероласизми?

— Албатта,— деди Пак бирдан жонланиб.— Бу ерга тўртта мотор ўрнатиш керак. Кейин бемалол кавлайверса бўлади.

— Менда ундай кучли моторлардан йўқ-да,— деди Оллоназаров ўкиниб.

— Мен бераман моторни,— деди Пак.— Фақат ишни тезлатсангиз бўлгани.

Оллоназаров гарданини қашиди-да:

— Бажарамиз, Соиб Усмонович,— деди.

— Нимани бажарасиз?

— Ҳаммасини бажарамиз,— деди Оллоназаров ҳамон ердан кўз узмай.

— Ёш болага ўхшасиз-а, Оллоназаров! — Соиб ака истеҳзоли кулимсиради.— Бунақа ваъдабоз бўлманг — хосияти йўқ.

Бугун Соиб аканинг кўп нарсадан кўнгли тўлмади. Ишлар жадал суръатлар билан кетаётган бўлса керак, деб ўйлаган эди, афсуски...

— Қайтамизми? — деди машинага ўтиратуриб.

— Қайтамиз,— деди Пак олдинги ўриндикдан жой олarkan.— Фақат, мени еттинчи насос станциясида ташлаб ўтасиз.

Соиб ака унга савол назари билан қаради.

— Бугун ўша ерда тунаб қолмоқчиман. Эртага мўлжаллаган ишларим кўп.

...Толимаржон ГРЭСига буриладиган жойга яқинлашганда тупроқ йўлдан келаётган прицепли самосвал кўринди. Юки оғирлигидан машина имиллаб келар эди.

— Тўхтат! — деди Соиб ака.

Шофёр кетма-кет сигнал бериб, машинани йўл четига

олди. Самосвал кабинасидан кепка кийган йигит — Деевнинг боши кўринди. Партком секретарини кўргач, пастга сакраб тушди.

— Қаёқ томонга кетяпсан? — деб сўради Соиб ака у билан кўриша туриб.

— Ун учинчи совхозга шағал ташиямиз.

— Мени идорага ташлаб ўтасанми?

Партком секретарининг энгил машинани қўйиб, самосвалда юрмоқчилиги Деевни ажаблантирди. Аммо, дарҳол кабина эшигини очиб, чанг қўнган ўриндикни қоқди.

— Марҳамат, Соиб Усмонович.

Соиб ака «Волга»нинг олд ойнасини артаётган шофёрга тайинлади:

— Сен ҳозир тўғри бошқармага бор. Собирни топиб айт, кечқурун менга қўнғироқ қилсин.

Деев моторни ўт олди.

— Хўш, Саша, ишларинг қалай?

— Ёмон эмас, Соиб Усмонович,— деди Деев пўрсилдоқ лабларини қимтиганча.— Қимирлаб турибмиз.

— Менга айтадиган гапларинг йиғилиб қолгандир? — деди Соиб ака жилмайиб.— Кўришмаганимизга ҳам анча бўлди.

— Бари бир ҳеч нарса ўзгармагандан кейин гапириб нима қилдим, Соиб Усмонович? — Деевнинг овозида асабийлик сезилди.— Индамай қўяқолай, десанг, машиналарга ичинг ачиди.

— Ҳозирча шароитимиз шунақа-да...

— Тўғрику-я, лекин етти-саккиз йилга мўлжаллаб берилган машинани икки йилга қолмай дабдала қиламиз. Аслида бир ишга қўл уришдан олдин йўл қуриш керак экан. Мабодо 32-совхоз томонга борадиган бўлсак, ҳар ўнта машинадан иккитаси ишдан чиқди, деяверинг. «Дренажстрой»дагиларнинг машинага ҳеч жони ачимади. Нуқул ўйдим-чуқур ерларга шағал ташитишадими. Бузилса, тузатиб олинглар, дейишингиз мумкин. Лекин, қани ўша устахона? Машинанинг арзимаган шикастини тузатиш учун ҳам неча кун сарсон бўлади киши. Эҳтиёт қисмлар топибмайди. Агар ишингиз тушиб қизиққан бўлсангиз, эҳтиёт қисмлар квартал сайин бир меъёрда берилмайди. Ўзингиз ўйлаб кўринг, чўлда эҳтиёт қисмиз ишлаб бўладими?

Бундай гап аввал ҳам Соиб аканинг қулоғига чалинган эди-ю, аммо ортиқча эътибор бермаган эди. Демак, бу масала билан астойдил шугулланиб, бирор чора кўрмаса бўлмас экан. Чўлда олиб борилаётган ҳамма ишлар машинага, техникага боғлиқ.

— Машиналардан ҳам унумлироқ фойдаланиш керак,— деди Соиб ака.

— Унумли фойдаланиш ҳақида кўп гап бўлади-ю лекин ҳеч ким аниқ бирор нарса таклиф этмайди. Мана, масалан, шағални Танҳосдан ташиймиз. Аммо, у ёққа қуруқ кетяпмиз. Шаҳрисабздаги қурилиш ташкилотлари, хўжаликлар билан келишиб, Қаршидан ташийдиган юкларни биз олакетсак бўлмайдами? Ҳам бизга яхши, ҳам ўша ташкилотларга фойда.

Бу тиниб-тинчимас йигитга Соиб аканинг меҳри янада товланиб кетди. Жамият олдидаги бурчни ҳис этиш деганлари мана шу!

— Агар мана шу йўлнинг икки четиди дарахт ўстирилсам, ҳавасга юриладиган бўлади-да ўзиям! — деб қолди бир пайт Деев.

— Яхши орзу, Саша! Орзунинг ўзи шундай сўлим хиёбонки, унга қадам қўйган кишининг баҳри-дили очилади. «Орзу — уйғоқ инсон кўрадиган туш», деган экан Афлотун.

Деев рул чамбарагини беозор бир ҳаракат билан бошқариб бораркан:

— Зўр одамсиз-да, Соиб Усмонович! — деди.

«Ўзинг-чи, ўзинг ҳам заф одамсан-да, Деев!»

Соиб ака уфққа тутатиб кетган йўлга тикилганча ўйга чўмди. Мана шу сарҳадсиз йўлларда кечган умри ҳақида, олов селида символдек эриб, қалқиб турган қум тепалар устида кўкаргуси ниҳоллар, қурилажак бинолар, қазиландиган янги каналлар ҳақида, юрагида бир олам завқ ёнган мана бу йигитга ўхшаш ёшлар ҳақида ўйлар, хаёллари ширин орзуларга уланиб кетган эди...

Қарши — Тошкент

Сотиболди ЭРГАШЕВ,
Ўзбекистон ССР харбий
комиссари, генерал-майор

ҚАСАМЁД

Халқимиз ўн биринчи беш йилликнинг иккинчи йилини ҳам муваффақиятли бошлади. Бутун мамлакатимизда меҳнат кўтаринкилиги ҳукм сурмоқда. СССР Қуролли Кучлари ҳам халқ курашидан четда тургани йўқ. Улар жаҳонда тинчликни сақлаш, тиниқ осмонимиз ва осойишта ҳаётимизни қўриқлаш учун ўз постларида сергак турибдилар.

Ҳар йили апрель бошларида республикамызда ҳарбий хизматга чақирилувчи ёшлар кўни ўтказилади. У қаҳрамон халқимиз билан шонли армиямизнинг жипслигини намоён этиш учун кўрикка, минглаб йигитларнинг ёдида бир умр муҳрланиб қоладиган тантанага айланади. Балоғат ёшига етган, соғлом, маълум бир касб ё маълумот эгаси бўлган мард ўғлонлар севиқли Ватан ҳимоясига отланадилар. Уларга ота-оналари, ёр-дўстлари, касбдошлари, Улуғ Ватан уруши ветеранлари, собиқ жангчилар оқ йўл тилаб қоладилар.

Ҳафта, ойлар ўтади. Бепойн мамлакатимизнинг турли бурчакларидан Ўзбекистонга хатлар кела бошлайди. Солдат мактублари... Уларни ҳаяжонсиз ўқиш қийин. Бу хатларда киндик қони тўкилган азиз дийр соғинчи ҳам, тантанали қасамёд оналари ҳам, талабчан ва ғамхўр командирлар ҳақида ҳикоялар, одамдан қатъият, бардош ва билим талаб қиладиган ҳарбий хизмат сабоқлари ҳам акс этган бўлади. Энг муҳими солдатлар муқаддас бурч ва садоқат, интернационал дўстлик, совет армиясининг сиёсий-тарбиявий роли тўғрисида ошкора фахр билан ёзадилар. Бу табиий, албатта.

Ҳарбий хизмат ёшлар учун — ўзига хос тарбия ва чиниқлик мактаби ҳам бўлмоқда. Яқиндагина мустақил ҳаётга қадам қўйган собиқ ўқувчи, ишчи, колхозчи энди янги шароит, янги машаққатларга дуч келади. У ўқув залларида сиёсий саводини оширади, машқ майдонларида жанговар тайёргарлик ўтказади, энг сўнгги ҳарбий техникани бошқаришни ўрганади. Бўлажак посбоннинг характери шундай шаклланади. У мард, билимдон, интизомли, ҳар қандай ғовларни енгиб ўтишга шай қатъиятли инсон бўлиб етишади.

Солдат мактублари... Улар олис Камчаткадан, Ватанимизнинг жануви чегараларидан, Архангельскдан, Болтиқ бўйларидан, Уссурия ўлкасидан, Кушка ва Чита, Карпат ва Кавказ тоғларидан келган. Ўзбекистонлик йигитлар чегараларимизни қўриқламоқдалар, сув ости кемаларида хизмат қилмоқдалар, янги шаҳарлар бунёд этмоқдалар, командирлик мактабларида ўқимоқдалар, ракета пультада оператор бўлиб турибдилар. Улар қардош социалистик мамлакатлар халқлари олдидаги интернационал бурчларини ҳам аъло даражада адо этмоқдалар.

Солдатларимиз Россиянинг ноқоратупроқ зоналарини ўзлаштириб, экинзорга айлантиришда, БАМнинг масъулиятли участкаларида фидокорлик намуналарини кўрсатмоқдалар. Улар Қозоғистон ва Украина ғаллазорларида колхоз ва совхоз аҳлига янги ҳосилни йиғиб олишда мунтазам ёрдам бермоқдалар. Мамлакатимизнинг қайси бурчагига борманг, шижоатли ёш аскарлар қўли билан бунёд этилган ҳашаматли иморатларни, кенг, равон йўлларни, ишлаб чиқариш корхоналарини, янги-янги нурхоналарни кўрасиз. Улар бунёдкор совет халқи сафида туриб, КПСС XXVI съезди белгилаб берган вазифаларни амалга оширишда актив иштирок этмоқдалар.

Ҳарбий хизмат ўз характерига кўра коллектив фаолиятдир. Совет солдати ўртоқларча ўзаро ёрдам, коллектив манфаатини ҳимоя қилиш руҳида тарбияланади. СССР Қуролли Кучлари ички хизмат устави ҳарбий хизматчилар зиммасига дўстликни қадрлаш, ўртоқларига яхши маслаҳат ва амалий иш билан ёрдам бериш, уларни номуносиб хатти-ҳаракатлардан қайтариш, лозим бўлса, ўз ҳаётидан воз кечиш, қуролдошларини хавф-хатардан асраб қолиш мажбуриятини юклайди. Биз солдат мактубларини варақлар эканмиз, ёш авлодда бундай чинакам инсоний фази-

латлар қарор топаётганига гувоҳ бўламиз. Ёшлар коммунистик идеалларга садоқат, маънавий камолот сари интилиш, дўстлик ва биродарликни юксак қадрлаш, ҳарбий малака оширишдаги ютуқлари тўғрисида тўлқинланиб ёзадилар.

Наманганлик йигитлар Исломжон Абдуллаев билан Баҳодир Мўминов мамлакатимизнинг шарқий чегараларида хизмат қилмоқдалар. Улар икки йил ичида ҳарбий синовлардан муваффақиятли ўтдилар, жанговар техника билан яхши танишдилар. Бу йигитлар армия сафида қўшимча касб ҳам эгалладилар. Лозим бўлса энди гоҳ кўлда қурол билан, гоҳ мураккаб механизмлар эрдамида сарҳадларимизни душмандан қўриқлай оладилар.

«Мен ўтган йили май ойида Совет армияси сафиغا чақирилган эдим,— деб ёзади тошкентлик Фуқрат Ашрапов,— ҳозир Архангельск областидаги Н-қисмда фарзандлик бурчимни ўтаб юрибман. Асли қурувчиман. Тошкент марказида қурилган кўпгина муҳташам биноларда менинг ҳам кўл илзарим бор. Бу ерда чиройли тураржойлар барпо қиляпмиз. 1966 йили Тошкентда ер қирмирлаганда бу ерлик акаларимиз бизга ҳашарга боришган экан. Энди биз ёрдамга келдик. Меҳр-оқибат, деб шунга айтсалар керак-да. Армияда ажойиб дўстлар орттирдим.. Ана, Акмал Усмонов ёнимда қараб ўтирибди, Ғофир билан Талват навбатчиликка кетишди. Мен армияга келганимдан хурсандман. Шу олти-етти ой ичида худди бошқа одам бўлиб қолганга ўхшайман».

Рост. Совет армиясининг тарбиявий аҳамияти беқиёс. Ҳарбий хизматдан қайтган ёшлар орасида илғор механизаторларни, қурувчиларни, донгдор ишчиларни учратиш мумкин. Бир мисол. Маҳмуджон Мўйдинов солдатлик бурчини аъло даражада ўтаб келиб, «Ташсельмаш» заводига ишга кирган эди. У катта, обрўли коллектив бағрида камол топди, пахтакорларимизнинг оғирини енгил қиладиган замонавий машиналар яратувчи кўли гул устага айланди. Энди Маҳмуджон Мўйдинов Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутаты, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони. Бундай мисолларни истаганча келтириш мумкин.

Мамлакатимизда ғалаба бонги янграганига қирқ йил бўлаяпти. Улуғ Ватан урушида жон олиб, жон берган қаҳрамонларнинг жасоратини халқимиз ҳеч қачон унутмайди. Фарзандлар эса, ота-боболарининг қутлуғ ишини давом эттириш учун солдатлик камарини белга маҳкам боғламоқдалар. Мен бу ерда бир оила ҳақида гапирмоқчиман. Тошкентда Каримов Зикрилла деган киши яшайди. У — собиқ жангчи, Улуғ Ватан урушининг инвалиди. Зикрилла ака бугунги ёруғ кунларимиз учун, ёшларимизнинг порлоқ келажаги учун қон тўкканлардан. Зикрилла ака оила-

сида қатор-қатор юрт посбонлари етишмоқда. Ун йил муқаддам ўғли Назрулла ҳарбий хизматни ўтаб келди. Унинг кетидан укаси Раҳматилла кетди. Утган йили май ойида эса, ўртанча акасини Бахтиёр Каримов алмаштирди. Бахтиёр Уралдаги Н-қисмда граждандлик бурчини ўтамоқда. Жанговар хизмат сулоласини давом эттираётган бундай оилалар бизда юзлаб топилади. Уларга ҳавас қилса арзийди.

Республика ҳарбий комиссарлигига мамлакатимиздаги турли қисмлардан ўзбекистонлик йигитлар ҳақида илиқ хабарлар, ота-оналарга эса ташаккурномалар келиб турибди. Шулардан иккитасини келтираман: «Солдат Саидбеков Собиржон ҳарбий хизмат давомида топшириқни ўз вақтида бажарувчи, интизомли эканлигини кўрсатди. У ўз бурчига виждонан ва ташаббус билан ёндашади. Ҳарбий формани севади, унга гард юқтирмайди, маънавий жиҳатдан етук. Партия ва ҳукуматимиз ишига содиқ».

Мана бу хат эса, младший сержант Ҳамид Қодировнинг ота-онасига келган. «Ҳурматли Ниёз Муҳаммад ва Зумрадхон!— деб ёзади бу мактубда қисм командири, — мен фарзандларингиз Ҳамид ҳақида хушxabар йўллаётганимдан гоёат хурсандман. У жанговар ва сиёсий тайёргарлик бўйича аълочи, барчага ибратли аскар. Ҳамиднинг намунали хизматлари инobatга олиниб, у бўлима командири этиб тайинланди. Уғлингиз бу ишни ҳам ғайрат ва билимдонлик билан олиб бормоқда. Қисм қўмондонлиги шундай ақлли, меҳнаткаш, баркамол фарзанд тарбиялаганликларингиз учун сизларга миннатдорчилик билдиради».

Мен мамнуният билан шунга таъкидлашим мумкинки, ўзбекистонлик солдат йигитлар жонажон Ватан оядидаги, қардош социалистик мамлакатлар халқлари олдидаги бурчларини шараф билан бажариб, ҳукуматимизнинг бир қанча медалларини олишга муяссар бўлмоқдалар. Масалан, кейинги йилларда Аҳмадали Умрзоқов ва Маъруф Ғуломов «Жасорати учун» медали билан, Йўлдош Норбоев, Сотиболд Эшонқулов, Раҳмат Топилов сингари солдатлар «Жанговар хизмати учун» медали билан тақдирландилар.

Совет солдатининг ҳарбий қасамёдида шундай сўзлар бор: «Мен ҳарбий ишни виждонан ўрганишга, ҳарбий анжомлар ва халқ мулкани кўз қорачигедай асрашга ва сўнгги нафасимгача ўз халқимга, Совет ватанига ва Совет ҳукуматига содиқ бўлиб қолишга онт ичаман». Ишончим комилки, бу муқаддас қасам сиз билан бизнинг осойишта турмушимизни қўриқлаб турган ҳар бир солдат ва ҳарбий хизматчининг қалбига Ватан гимнидек мағрур янграб туражак.

Солдат келар...

Аскар йигит, бўй-бастинг мунча сулув, келишган,
Утар бўлсанг не-не қизлар ҳавасланар мўралаб,
Юлдуз тақиб, камар боғлаб болакайлар чопишган,
Сен мардлик тимсолисан, сен — жасурлик, олов қалб.

Онагинанг йўлларингга шолу-сахар кўз тиккан,
Отангинг нигоҳида интизорлик акси бор.
Гарчи сенга Тошкентдан то Сахалин бир ватан,
Тўшларингда ҳамиша қуёш эмган шу диёр.

Отанг бу кун сенга атаб қўйибди-ку пойдевор
Ва ўйлайди: ўзи келиб лой тепишар ёнма-ён.
Онang эса қиз қидирар ақлли ва ҳусндор,
Келинчакка аталган сарупо ҳам муҳайё.

Солдатлик либоси-ку йигитликиннинг шарафи,
Тилагим — тинчлик бўлсин, тўкилмасин асло қон.
Ер юзини титратмасин солдатларнинг қадами,
Сиз босган қадамлардан гуркирасин тинч даврон.

Солдат келур, пойларига оқ поёндоз тўшалур,
Онасининг армонлари, орзулари ушалур.

Момоҳол ЭЛМУРОВА

Тураверар боласини
Бағрига босганича.
Бу аёлнинг таърифини
Қилиб бўлмас бир сўзда.
Ушалмаган орзудир У,
Висол кўрмас ҳижрондир.
Кўз ёшидир қотиб қолган
Осмондаги юлдуздай,
Сўзсиз, сўнгсиз тўғендир У,
У — тош қотган армондир.
Туриб унинг қаршисида
Тилга эрк бермоқ гуноҳ.
Бунда унинг ўзи каби
Сукут сақламоқ лозим.
Фақатгина хаёлларга
Эрк берса бўлар бу чоқ,
Ҳеч тўхтатиб бўлмас ахир
Хаёлларнинг парвозин.

* * *

Кўнглим чорбоғига куз ҳоким бугун,
Умид япроқларин ерга тўшаган.
Шодлигим қайдадир тентирар юпун,
Шодлигимни излаб йўлга тушаман.
Ўйлардай эшилиб ётади йўллар,
Йўллар чирмаб ётар бутун дунёни.
Мени қайларгадир элтмоқчи улар,
Мен-чи, шодлигимни излайман ёниб.
Бугун анҳорда ҳам ҳасрат тошқини,
Кўйлайди соҳилда бир қиз паришон.
У балки... У балки ўйлайди мени,
Мен-чи, шодлигимни излайман ҳамон.
Қайдадир кулгига самовот тангдир,
Қайдадир соғинчдан ингранди най.
Қайдадир тўлиқиб йиғлайди танбур,
Мен-чи, шодлигимни излайман тинмай.
Юксакдан юлдузлар мўлтирар унсиз,
Пастроқда томчи ёш турар муаллақ.
Ой нурида музлаб қолибди, эсиз...
Мен эса шодликни қидириб ҳалак.
Кипригини кўтарар мудраган уфқ,
Менинг киприқларим юмилар секин.
Япроқлар тўкилиб тугагани йўқ,
Шодлигимни излаб тинганим йўқ мен...

Оила
(Триптих)

1

Дастлаб икки киши эди улар.
Топганини еб-ичишарди.
Тунларини тонгларга улаб,
Бахт ҳақида фол очишарди.
Кунлар узун эди, жуда узун,
Гўё кунлар эмас, асрлар эди.
Кунлар ҳижрон эди улар учун,
Улар кўпроқ тунни қадрлар эди.
Лекин тунлар... Ожиз, ҳимоясиз...
Ахир, тун нафасдай қисқа бўларми!
Бир-бирига тўяй деганда, эсиз,
Ажратиб кетарди уларни.
Яна ҳижрон. Қуни бўйи ҳижрон.
Мапхамин меҳнатдан топишар эди.
Кундуз измин тунга бергани он
Бир-бирини васлига чопишар эди.
— Сеними, қараб тур!— дерди униси.
Арслондай ҳамлага шайланиб.
— Ҳо-ҳо-о, ..бўпсиз!— дерди буниси
Мушук боласига айланиб.
Қучоғи бир дунё эди унисининг,
Йўқ бўлиб кетарди буниси.

Машраб БОБОЕВ

ДАЪВАТ

ДОСТОН

Йўл бўйида

Йўл бўйида бир тўп аёл,
Лабларга тегмайди лаб.
Гап бозори зап қизиган,
Ҳеч ким кутмайди навбат.
Ўйинқароқ болалари
Чуғурчуқдай чуғурлаб,
Ҳар замонда бу бозорни
Бузиб туради фақат.
Йўл бўйида бир тўп аёл,
«Элакка чиққан» бари,
Ким мактабдан ўғлин кутар,
Ким — юмушдан эрини .
Бир-биридан муҳимроқдир
Барчасининг гаплари,
«Ҳал қилишар» улар гўё
Оламнинг тақдирини.
Йўл бўйида бир тўп аёл,
Кимдир келди, кимдир йўқ.
Пода ўтди. Чуғурчуқлар
Орқасидан югурди.
Адо бўлмас гапларига
Ноилож нуқта қўйиб,
Аёллар ҳам бирин-кетин
Уринларидан турди.
Йўл бўйида бир тўп аёл
Тарқаб кетди охири.
Боласини қучганича
Қолди фақат биттаси.
У кундузми, тунми демас,
Бўронми, қор, ёмғирми —
Боласини қучганича
Тураверар муттасип.
Йиллар ўтар ва асрлар...
Келмас асло кутгани.
Улар ахир учрашганлар
Мангулик масканида.
Лекин унга писанд эмас
Асрларнинг ўтгани.

Бўсаси ўт эди бунисининг,
 Ўт бўлиб кетарди униси.
 Олам унутилар эди бутун,
 Ўзи олам эди ишқ деган тилсим.
 Шундай ўтгач, айтинг, бечора тун
 Нафас каби бўлмай на қилсин!
 Ҳаёт кечар эди шундай беғам,
 Ҳар хил ташвишлардан холи эди.
 Уларнинг ягона ташвиши ҳам
 Бир-бирининг висоли эди.
 Қараб турармиди умр — югурик!
 Тунга теккизмасак бўлар экан тил,
 Кўз очиб-юмишга улгурмай туриб,
 Ўтиб кетди ҳаттоки бир йил.

2

Улар аввал икки киши эди,
 Мана энди эса — уч киши.
 Бошларига ёғилди энди
 Бутун бир дунёнинг ташвиши.
 Гўё илгариги туйғулар — абас,
 Бири-бири билан гўё йўқ иши.
 Бир-бирини ўйига бир-бири эмас,
 Ҳокимдир энди у учинчи киши.
 У бир оҳанрабо,
 У бир оҳанрабо —
 Унга талпинади иккаласи ҳам.
 У бир ўзга дунё,
 У бир ўзга дунё —
 Унга топинади иккаласи ҳам.
 У ўз қадрин жуда яхши билар,
 Эътибор, дер фақат, фақат эътибор,
 Хархаша устига хархаша қилар,
 Тонггача уйқуни бузар неча бор.
 Упа-ўпа «ранжитса» униси,
 «Аввал» дея чақар бунисига.
 «Дардини аритгач» буниси,
 Ғолибона боқар унисига.
 Йиғилари унинг, хархашалари...
 Бундан ҳам ширинроқ нарса бўларми!
 Тобора авжига чиққани сари

Бахтиёр қиларди уларни...
 Дастлаб икки киши эди улар,
 Топганини еб-ичишарди.
 Тунларини тонгларга улаб,
 Бахт ҳақида фол очишарди.
 Мана — БАХТ! Рангларга тўладир олам,
 Энтикиб кетади киши... ғалати...
 Ифодалаб бўлмас буни сўз билан,
 Бўғзингда тикилиб қолади...
 ... У ҳали дунёнинг нелигин билмас —
 Гар бир парча этдир беташвиш, беғам,
 Шу яқин орада туғилган эмас,
 Таржимаи ҳоли бордир унинг ҳам.
 У бундан беш-олти йиллар муқаддам
 Икки юрак аро тушган нурли йўл.
 Уларнинг ороми, тинчини йўқотган,
 Ҳали оқибати мавҳум, сирли йўл.
 У — ўша икки қалб то тонгга қадар
 Банди бўлган хаёл, қочиб юрган хоб.
 Ойдин тунлардаги исмсиз бир дард,
 Сиеҳ тунлардаги ойдин изтироб,
 Сўнг серҳадик шивир, ачқимтил бўса...
 Сўнгга қайноқ огуш, маст қилғувчи бахт.
 Сўнгга иссиқ, серфайз, чароғон гўша...
 У — соғлом, покиза, жонли муҳаббат!
 ... Улар аввал икки киши эди,
 Мана энди эса — уч киши.
 Бошларига ёғилди энди
 Бутун бир дунёнинг ташвиши.
 О, ташвишлар, уларнинг бошига
 Нур ёмғири бўлиб ёғилаверинг!
 Қувонч улаб фақат қувончига,
 Уларни ғарқ қилиб ёғилаверинг!

3

Аввал икки киши эди улар,
 Топганини еб-ичишарди.
 Тунларини тонгларга улаб,
 Бахт ҳақида фол очишарди.
 Кейин улар уч киши бўлди,
 Кўнгишларда — қуёш. Чароғон...
 Нурга тўлди, бахтга тўлди,
 Ҳароратга тўлди хонадон.
 Лекин... Тундан нолиб ўтирибмиз,
 Йилдан нолиб ўтирибмиз-а!
 Табиатнинг номардлигин биз
 Билмай қолиб ўтирибмиз-а!
 Номард бўлмасайди у агар,
 Нимта қилиб инсон кўнглини,
 Капалакнинг умрига қадар
 Кесармиди бахтнинг умрини!

Муқаддас уруш

(Василий Лебедев-Нумачдан)

Бепоен юрт, қани, қўзғал,
 Ҳалокатли жанг сари,
 Босиб келди қора қўзғун —
 Фашист очофатлари!
 Қани, шиддат, қани, ҳайқир,
 Тўлқин бўлиб қайна, жўш —
 Халқ уруши кетмоқдадир,
 Муқаддас уруш!
 Эзгуликка кафан бичган
 Уша ёвуз оломон,
 Одамларнинг қонин ичган
 Ғаним топмасин омон!
 Юрт самоси узра бирон
 Калхат чаппор урмасин.
 Далаларни этиб пайҳон,
 Душман эркин юрмасин!
 Ул газанда ҳаромини
 Урайлик, маҳв этайлик.
 Тўғрилайлик суробини,
 Уруғин қуритайлик!

Қани, шиддат, қани, ҳайқир,
Тўлқин бўлиб қайна, жўш —
Халқ уруши бормоқдадир,
Муқаддас уруш!

... Шундай қилиб, бари тугади.
Бахт тошқини, қуёшли даврон...
Униси қиронга жўнади,
Ҳувиллади-қолди хонадон.
Энди кунмас, дақиқалар — аср,
Ҳар бири таҳлика билан тўладир.
Кун бўйи гўдагин бағрига босиб,
Бунисининг кўзи йўлдадир.
Шу тахлитда ўтаверар вақт,
Бир йил... Беш йил... Қирон ҳам тугар...
Униси уйига қайтмайди фақат,
Буниси... ҳамон йўл бошида турар...
Чидай деб асрлар имтиҳонига,
Кейин бронзага айланар бутун.
Шу дам... Униси ҳам қайтар ёнига,
Олов бўлиб... Иситмоқ учун.
Яна топишарлар. Энди ҳижрон йўқ.
Бир-бирига мангулик йўлдош.
Мангулик мулоқот. Ширин ва қуюқ
Ота — олов. Она-бола — тош...
Аввал икки киши эди улар,
Топганини еб-ичишарди.
Тунларини тонгларга улаб,
Бахт ҳақида фол очишарди.
Кейин улар уч киши бўлди.
Кўнгилларда — қуёш... Чароғон...
Нурга тўлди, бахтга тўлди,
Ҳароратга тўлди хонадон.
Кейин... бир-бирини йўқотди улар.
Яна бир-бирини топиб, бирлашиб,
Мана, фаслларни фаслларга улаб,
Бир эртак сўзлашар: аччиқ ва ажиб...

Уйлардай эшилиб ётади йўллар,
Йўллар чирмаб ётар бутун дунёни.
Мени қайларгадир элтмоқчи улар,
Мен-чи, шодлигимни излайман ёниб...

Қўшиқ

Турналар, жон турналар,
Турналар,
Баланд учган турналар,
Турналар,
Бир пас ёнимга тушинг,
Ёнимга,
Ичимни ит тирмалар,
Тирмалар,
Гул бўлмоққа тугилдим,
Тугилдим.
Ғунча бўлиб тугилдим,
Тугилдим.
Пешонам шўр экан-да,
Пешонам,
Очилмасимдан сўлдим,
Оҳ, сўлдим.
Мени сўлдирди ҳижрон,
Сўлдирди.
Қонга тўлдирди ҳижрон,
Тўлдирди.
Айириб лочинимдан,
Айириб,
Тирик ўлдирди ҳижрон,
Ўлдирди.
Узилди, дод, баётим,
Баётим,

Кесилди, дод, қанотим,
Қанотим.
Сенсиз энди, вой тўрам,
Вой тўрам,
Кимга керак ҳаётим,
Ҳаётим!
Бутун олам қоп-қора,
Қоп-қора,
Моҳтоб ҳам қоп-қора,
Қоп-қора.
Оҳларимнинг дудидан,
Оҳимнинг,
Офтоб ҳам қоп-қора,
Қоп-қора!
Қайда қолдинг, вой тўрам,
Вой тўрам!
Бўзлаб толдим, вой тўрам,
Вой тўрам!
Қулгинангни ёнингга,
Қулингни,
Чорлай қолгин, вой тўрам,
Вой тўрам!
Бенавоман, бенаво,
Бенаво,
Бедавоман, бедаво,
Бедаво.
Қачон тўларкин коминг,
Тўларкин,
Уруш деган аждаҳо,
Аждаҳо!

Қайдадир кулгига самоват тангдир,
Қайдадир соғинчдан ингранади най,
Қайдадир тўлиқиб йиғлайди танбур,
Мен-чи, шодлигимни излайман тинмай...

Йўл бўйида ўлтирар у
Навжувон, навқирон,
Ҳамон йўлга кўз тикар у
Нигорон, нигорон.
Қучоғида ёлғиз ёдгор,
Ягона овунчоқ,
Яна битта овунчи бор:
Ловуллаган ўчоқ.
Бу дунёда топгани шу,
Шуни олиб кетар.
Шу шаклга айланган у,
Шу ҳолича ўтар.
Оқиб кетди қанчалар сув,
Ўзгармас у ҳамон,
Шу ҳолича ўлтирар у:
Навжувон, навқирон.
Лекин унинг қанча-қанча
Бағри қон йўлдоши.
Тақдирдан бўзлаганча
Ўтган тақдирдоши,
Зеболигу малоҳатни
Итқитиб сарбасар,
Фақатгина садоқатни
Тан олган муштипар —
Идрокимнинг малолио
Юракдаги алам,
Абдулланинг «Аёл»и-ю
Умринисо холам
Мункиллаган кампир бугун,
Мункиллаган кампир...
Осмони ҳамон тутун,
Боши ҳамон хамдир.
Энди улар кутмайди, йўқ,
Қарамайди йўлга,
Улар кутган роса тўйиб,
Улар кутиб бўлган.
Одам мангу яшамас ҳеч,
Умр ўтар-кетар.

Бир кун эрта ё бир кун кеч
 Қазо пайти етар.
 Мана шундай, аста-секин
 Утиб борар улар,
 Аста-секин, бирин-кетин
 Кетиб борар улар.
 Уша дақшат, ўша кулфат
 Унут бўлмасин деб,
 Уша ҳайҳот, ўша нафрат
 Унут бўлмасин деб,
 Ениқ турсин дея ҳар дам
 Муқаддас туйғулар,
 Йўл бўйига бронзадан
 Вакил қўйган улар...

... Йўл бўйида ўлтирар у:
 Навжувон, навқирон,
 Ҳамон йўлга кўз тикар у
 Нигорон, нигорон...

Юксакдан юлдузлар мўлтирар унсиз,
 Пастроқда томчи ёш турар муаллақ.
 Ой нурида музлаб қолибди, эсиз,
 Мен эса шодликни қидириб ҳалак...

Қизлар қўшиғи

Чаппор урар кўкда наво,
 Қанот берган ҳаммага,
 Ана, барча жуфт-жуфт бўлиб
 Рақс этмоқда хиромон.
 Қани, юринг, биз ҳам энди
 Қўшилайлик даврага,

Сизни ўзим чорлаяпман,
 Кела қолинг, акажон!
 Суқсурдайин йигитсиз-ку,
 Заққингиз йўқми, дейман
 Уятмасми мустар бўлса
 Сизга мендайин жонон!
 Билиб қўйинг, мен қўлимни
 Ҳаммага ҳам чўзмайман,
 Тутинг уни, қани, бўлинг,
 Бўла қолинг, акажон!
 Уҳ-ҳў, бало экансиз-ку,
 Билмас эканман сизни,
 Нозик кўнглим ранжимасин,
 Бўлманг энди кўп ёмон.
 «Қўлин берган — юрагин ҳам
 Берадими!» дейсизми!
 Энди буни сиз ўзингиз
 Била қолинг, акажон!
 Мен мастманми ё юлдузлар,
 Нега сакрашар улар!
 Ким бахтиёр! Менми ёки
 Айланаётган осмон!
 Қўлингизман! Пойингизда
 Энг оташин туйғулар,
 Борлиғимни ҳадя этдим,
 Ола қолинг, акажон!
 Биласизки, бу дунёда
 Ҳамма нарса бевафо,
 Мангу эмас, беш кунликдир,
 Утар-кетар бу даврон
 Фақат ўйнаб-кулган қолар,
 Қолади кайфу сафо,
 Куляспизми! Майли, кулинг,
 Кула қолинг, акажон!
 «Замон-замон — бизнинг замон!»
 Қизлар бошлади қўшиқ.
 Замон бизнинг замон экан,
 Уйнайлик-да беармон.
 Унутайлик бор дунёни
 Узимизни ҳам қўшиб...
 Вой... мен сизни акам десам...
 Ула қолинг, акажон!

Юксакдан юлдузлар мўлтирар унсиз,
 Пастроқда томчи ёш турар муаллақ.
 Ой нурида музлаб қолибди, эсиз...
 Мен эса, шодликни қидириб ҳалак...

Мулоқот

Ҳаммаси, ҳаммаси бездирди мени,
 Бўғзимда етилиб келар бир вулқон.
 Ташлаб келдим гулгун қизлар базмини,
 Оғушингга олгин,

Онажон!
 Гарчи вужудинг тош,
 Қўлларинг тошдан,
 Оғушинг совуқдир,
 Ҳиссиз кабидир,
 Мен қизларнинг қайноқ базмини ташлаб,
 Ҳузурингга келдим барибир.
 Қувноқ қўшиқлардан зеркиб кетдим,
 Келдим сукутингни тинглашга атай.
 Гарчи давра қайноқ,

жунжикди этим,
 Бирпас оловингга бағримни тутай!
 Аслида,

қизларнинг гуноҳи нади!
 Нега тазйиқ этмоқ керак майлини!
 Кайфиятни турмуш белгилар ахир,
 Турмуши созлиги,

нима,
 айбими!
 Кимга ўйин-кулги ёқмайди асли,

Ким азобни дейди лаззат турганда!
Гулни ҳидламаслик гуноҳ эмасми!
Имкон бўлганда ким урмайди ханда!
Бу оқимда кўп бор оққанман мен ҳам,
Кетолмаганман ҳеч қўшилиб аммо.
Энди қўшиламан деганда ҳар дам
Кўзим олдида сен бўласан пайдо.
Барчасини ташлаб,

чопаман дарҳол,

Дарҳол ҳузурингга чопаман.
Сен сукут сақлайсан,

мен тинглайман лол,

Сукутингдан бироз таскин топаман.

Таскин ҳам ўтади...

Тарк этган даврам

Қайта жонланади яна кўзимда.

Кўксимда қайнайди аччиқ бир алам,

Саволлар тиқилиб келар бўғзимга:

Нега сен неъматнинг буюги бўлган

Умр мазмунини ўзга англадинг!

Нега қаршингдаги иккита йўлдан

Борса-келмасини танладинг!

Нега ўз жонингга қасд қилдинг, айт, сен!

Йигирма ёшдаги қизинг шўхлиги,

Ҳаётга ўчлиги, балойи нафси,

Кўнгил майллари сенда йўқмиди!

Нега қочдинг турмуш йўриқларидан,

Бу ҳақда ҳеч кимга сўз очдирмадинг!

Нега сен

«Бу дунё бевафо!» деган

Осон фалсафани ўзлаштирмадинг!

Қайтиб келмасини билсанг ҳам

НЕГА

Шунча йилдан бери кутиб яшадинг!

«Ёд этаман»,

ёки

«Қутама» деган

На сўзинг бор эди

Ва на қасаминг...

Нега!

Нега!

Нега!

Сўнги йўқ тўлқин...

Аламдан туғилган барча бу сўроқ.

Ахир, жавобингни биламан-ку мен,

Сукутингга минг бор тутганман қулоқ.

Ужар бир қатъият билан измингни

Шафқатсиз садоқат қўлига бердинг.
Таъсирларга қарши зирҳлаб ўзингни,
Майллар қанотин кесдинг,

синдирдинг.

Таъсирланиш — яхши фазилат асли,

Лекин унинг хавфли томонлари бор:

Аралашиб кетса ёмону яхши —

Одам қополмайди ахир устивор.

Дунёнинг қанақа бўлиши ҳар гал

Одамга боғлиқ деб исботладинг сен:

Бевафо десанг — у бевафо бўлар,

Вафодор қилиш ҳам қўлингда лекин...

Устивор ўжарлик ва қатъиятдан

Ўзингга бир ҳайкал ўрнатдинг, мана.

Энди устиворлик ва садоқатдан

Асрларга сукут сақлайсан,

Она!

[Ғарчи мендан икки баравар ёшсан,

Ғарчи навниҳолсан сулува ва барно,

Шаънингга энг буюк «ОНА!»дан бошқа

Бирон сифат тўғри келмайди асло!]

Борингни оламга намойиш қилиб,

Мангу сукут сақлаб тур сен, онажон!

Қалбини чиркинлик босганлар келиб,

Пойингга чўкиб, бош урсин,

Онажон!

Бугун анҳорда ҳам ҳасрат тошқини,

Соҳилда куйлайди бир қиз паришон.

У балки... У балки ўйлайди мени,

Мен-чи, шодлигимни излайман ҳамон...

... Йўл бўйида бир тўп аёл

Тарқаб кетди бир зумда.

Боласини қучганича

Қолди фақат биттаси.

У кундузми, тунми демас,

Бўрондами, қуюнда —

Боласини қучганича

Тураверар муттасил.

У мангуга сукут сақлар,

Лекин асло гунг эмас.

У ҳайҳотдир, у фарёддир,

У — урушга лаънатдир.

У — бепоён бир қайғудир,

Лекин асло мунг эмас,

У — даъватдир. Бронзага

Айланган бир даъватдир...

Расмлари Й. ТУРСУННАЗАРОВ чизган.

Навбатдаги сонда шоира Гулчехра Нуруллаева
янги шеърӣ туркуми билан қатнашади.

Омон ЖОРҚИНБОЕВ

ҚИЗЧАГА ҚЎҒИРЧОҚ СОВҒА ҚИЛГАНМИСИЗ?

ҲИКОЯ

Бу мактубни олганимга бир йилча бўлиб қолди... Ушандан бери кўнглимга ёққан одамни учратсам, шундай савол бергим келади: «Ёмғир эзиб ёққан кун ҳеч кимга қўғирчоқ совға қилганмисиз?..»

Телевидениега беш минутлик кинолаҳза тайёрлаш мақсадида республикадаги энг йirik гидростанциялардан бирига борган эдим. Камерани ғилофдан чиқармай, станцияни ва энергетиклар шахарчасини икки кун айландим, одамлар билан танишдим, сўхбатладим; лаҳзани кадрмакадр тасаввур қила бошладим. Аммо уни мазмунан умумлаштириши лозим бўлган асосий нарса етишмаётгандек эди. Фикримча, баркамол ва гўзал, юз-кўзидан нур, вужудидан ғайрат ёғилиб турган бир инженерни топишим ва негадир у албатта аёл киши бўлиши керак эди.

Кинорежиссёрлик — ажойиб касб. Баъзан хаёлингизда шаклланган кадрни ёки қаҳрамоннинг қиёфасини ҳаётдан ойлаб-йиллаб қидирасан. Топганингдан кейин эса дефъатан ҳайратланасан: «Наҳотки, шу кадрни йиллаб изладим?» Мен ҳам Ҳалимани учратганимда дастлаб ҳайратландим, кейин севиниб кетдим. Мени бошлаб юрган маъмурият вакили:

— Шарипованинг акаси саёқ! — деди бошимга тушажак кор-қолдан огоҳлантирмоқчидек. — Отаси бўлса...

— Узи-чи?

— Узи яхши. Эри ҳам яхши, техник бўлиб ишлайди.

— Мен ўзини суратга олмоқчиман, — дедим совуққонлик билан. — Отаси ёмон бўлса, акаси саёқ бўлса, Шарипова айбдор эмасдир.

Эртаси кун ишимни тугатиб, жўнашга шайланиб турганимда қаҳрамоним — Ҳалимаҳон олдимга келди.

— Сиз мени танимадингиз-а? — деди у. Ҳаворанг кремплин кўйлаги келишган қоматини кўз-кўз қилиб турарди, оёғида локланган туфли. Уни бошдан-оёқ кузатиб чиққанимни сезиб, юзлари ловиллаб жилмайдди. — Атайин... кийиниб чиқдим, сиз кўринг, деб.

Мен нима деяримни билмай қолдим. Унинг атай пардоз ҳам қилиб чиққанини кўриб, «Янаги келганингизда албатта уйга олиб бораман», деганини эшитиб, маъмурият вакилининг «Ихтиёрингиз», деган сўзи қулоғим остида таҳдиддек янгради, «Коса тағида нимкоса бор экан-да», деб ўйладим. Аммо энди кеч эди — уни суратга олиб бўлган эдим. Шунинг учун «Кимгадир ўхшатапти!», деб ўйладим ва бунга ўзимни ишонтиришга уриндим.

Кинолаваҳа экрани чиққунича ҳам, ундан кейин ҳам — Ҳалимадан мактуб олгунимга қадар кўнглимнинг бир чети хира бўлиб юрди. Хатни ўқиган сари ҳайрат ва ҳаяжоним ортарди: «Сизга чексиз ҳурмат ва таъзим билан синглингиз Ҳалима» деган жумладан сўнг ўйлаб қолдим: «Ҳалима-хонга кўғирчоқ совға қилган ким, қандай йигит? Уз саҳовати мурғак қалбда қандай мўъжизалар яратганини у билармикан!».

Ушандан бери кўнглимга ёққан одамни учратганимда шундай савол бергим келади: «Ёмғир эзиб ёққан кун ҳеч кимга кўғирчоқ совға қилганмисиз?» Лекин журъат этолмайман. «Ўзингиз-чи?», деб сўраб қолишларидан чўчийман. Чунки, у йигит мен эмасман, унинг устига... Йўқ, яхшиси, аввал мактубни ўқиб чиқинг.

«...Сиз мени танимадингиз. Биринчи кун мен ҳам сизни танимадим. Эртасига сўхбат чоғи исм-фамилиямни сўраганингизда ҳам танимадим. Индини суратга олаётганингизда сизга қараб, севинганимдан қичқириб юбораёзим: «Топдим! Э худо, топдим!»

Ҳа, сиз ўша йигит эдингиз, тўғрироғи, ўша йигит сиз эдингиз. Бошқа киши бўлганингизда эди, мени суратга олмадингиз. Станциямизга мухбирлар кўп келади, лекин ёзган мақолаларида мен ҳақда лом-мим дейишмайди, ҳиммат қилганлари номининга кистириб ўтишади. Яқинда келган фотомухбир ҳам менинг ўрнимга — иш жойимга бошқа одамни ўтказиб, уни суратга олиб кетди.

Жўнайдиган кунингиз сменани топширдиму ёнингизга чопдим. «Ўша қизча мен!», деб сизни қувонтирмакчи эдим. Бироқ... сиз мени танимадингиз. Танишингиз учун эса, «Ёмғир эзиб ёққан кун ҳеч кимга кўғирчоқ совға қилганмисиз?», деб сўрашим керак эди. Сўрагани улгуролмадим, деб ўзимни овутиб юрибман. Аслида уялган, ўша оқшомги ҳис-туйғуларимни, негадир, сиз ҳам сезгансиз, туйгансиз, деб ўйлаган эдим. Энди эса бу гапларни очиқ ёзаверишим мумкин.

Кеч куз эди. Совхозимизнинг пахта плани кечга тортиб кетди. Дарсдан кейин бизни — олтинчи синф ўқувчиларини ҳам теримга олиб чиқарди. Ўша кун ёмғир майдалаб ёға бошлади. Далага бормайдиган бўлди. Мен мактабдан қайтиб, портфелимни кимсасиз хувиллаб ётган уйимизга ташладиму бувимнинг ҳовлисига чопдим. Мен у ерга кўнглимдаги аламини сал бўлса-да, унутиб, ёлғизлик азобидан андаккина қутулиш умидида борардим. Ўша кунлари дадам озиқ-овқатга деб берган пулни акам олиб қўйган, йўқ-йўқ, унга ачинганимдан, қаерда юрса ҳам оч қолмасин, дея ўзим бериб юборган эдим. Менинг бу гапларимни тушунишингиз учун аввало оиламиз тақдирини сўзлаб беришим керак.

Оиламиз ўзига тинч эди. Ойим касалманд бўлиб дала ишига ярамай қолгач, мактабимизда синфхоналарни супуриб-сидириб юрди. Дадам совхозда кичикроқ лавозимда ишларди. Янги, кўп хонали уй қуриб, кўчиб ўтдик. Ёзга чиқиб, ойим тўсатдан вафот этди. Рўзгорни тутиб турган ойим экан. Оиламиз устун кулаган уйда вайрон бўлди-қолди. Мен иккинчи синфни тугатиб, учинчига, акам эса бешинчи синфга кўчган эди. Орзу қилиб юрганимиз — пионер лагери ҳам ўз-ўзидан қолиб кетди. Акам иккала-миз ҳовлида қарахт, соядай судралиб юрардик, мол-ҳолга, товукларга қарардик, томорқани чуқилардик. Ойим тириклигида ҳам шу ишларни биз қилардик, аммо унда югуриб-елиб, ўйнаб-кулиб, ойижонимизни бақиртириб-чақиртириб бажарардик. Уйимизда ҳамма нарса бор, лекин аввалги файз йўқ эди — пешонамизни силайдиган меҳрибон қўл, ширин сўз етишмасди. На дадамнинг, на ойимнинг қариндош-уруғи бор эди.

Йўқ, одамлар тошбағир, оқибатсиз, демоқчи эмасман. Биз туғилиб, ҳали йўрғак нималигини билмасдан олдин ҳис қилган меҳр булоғини, кейин лабимизни босиб, симириб-симириб тўйиб юрган муҳаббат чашмасини қўмсардик — биз ҳали етимликни бўйнимизга олганимиз йўқ эди. Ойимиздан бир умрга айрилган бўлсак ҳам, болаларча соддалик билан ундан умидимизни узмасдик. Эҳтимол, бу умид чирогини пирираб туриши хонадонимизга ойимнинг ўрнини босадиган кимдир кириб келар, деган гўдекона туйғу билан боғлиқдир? Аммо ўшанда онасидан айрилган бўри болалари бошини силамоқчи бўлган ҳам, олдига

емиш қўймоқчи бўлганга ҳам ириллаб тишини кўрсатганидек, биз ҳам муруват қўлини чўзган одамларга алланечук ёқараш қилиб қарардик.

Уй дадамга бегона бўлиб қолди. Буни биз унинг кечаси бир маҳалда келиб, тонг саҳарда индамай чиқиб кетишидан пайқардик. Энди ўйласам, ўшанда биз бўлмаганимизда дадам ҳовлига қадам ҳам босмас экан.

Кунларнинг бирида дадам уйга эртароқ қайтди. Қиёфасида аллақандай тараддуд, ҳовлида узоқ кезиб юрди. — Сизлар ҳам қийналиб кетдиларинг,— деди у акам иккаламизнинг елкамиздан кучиб.

Эртасига қўшни чол сигир-бузоғимизни, қўйларимизни эшак аравага матаб, товукларимизни қийқиртириб аравага солди-да, бозорга жўнади.

— Мана, энди маза қилиб ўйнаб юраверасизлар,— деди дадам.

Биз унинг меҳрибончилигидан хурсанд бўлдик. Лекин эртасигаёқ ягона овунчоғимиздан айрилганимизни, кунларимиз туссиз, ўзимиз янада дилгир бўлиб қолганимизни сездик. Бунинг устига, энди дадамнинг оғзидан ҳамisha ароқ иси анқиб турар. У баъзан тунлари гандираклаб келадиган одат чиқарган эди.

Уй бизга ҳам бегона бўлиб қолди: акам иккимиз кунларни кўча-кўйда санқиб ўткази бошладик. Акам шу даража бориб етдики, дадам кечаси маст қайтганида унинг чўнтагини кавлайдиган бўлиб қолди. Бир сафар дадам уни тутиб олиб, ўлгудек савалади. Лекин акам калтак зарбига бардош берди, кўзларидан бир томчи ҳам ёш чиқармади, тавба қилмади...

Мактабда ўқув йили бошландию ҳаётимиз сал қолипга тушгандек бўлди. Акам ҳам анча сипо тортиб қолди.

Келгуси йил ёзда дадам уйланди. Янги ойимиз қоратўридан келган, қақди-қоматидан соғломлик барқ уриб турган, паст-баланд зулукдай қошлари остидаги тимқора, йирик-йирик кўзлари одамга қаттиқ боқувчи ёш жувон эди. Илгари совхознинг қайсидир бўлимида яшаркан, дадамга теккач, ойиси билан укасини маҳалламизга кўчириб келди.

Акам иккаламиз янги ойимизга парвонадек ўзимизни урдик. Бироқ, орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, қанотларимиз куя бошлаганини сездик: ойимнинг ўрнига оиламизга кириб келадиган кимдир бизни ўз бағрига босади, деган умидимиз пучга чиқди. Меҳрибон онажонимизни эслатиб турадиган, унинг руҳи синган уй жиҳозлари, ҳатто дераза пардаларигача кўчага чиқариб ташланди. Дадам ўғай ойимизнинг муҳаббатини қозониш учун оталик меҳрини қурбон қилди: у бизни беҳудага уришиб-сўкадиган, кўчага ҳайдаб соладиган бўлди. Акам уйдан безганидан кундузи аллақайларда тентираб юрар, тунлари биқиниб келиб, бизга ажратиб, эшиги ҳовлига очиб берилган хонада тунар эди. Мен эса кўпинча ўғай ойимнинг онасиникига бориб ётардим. У мулоим ва меҳрибон кампир эди, уни ниҳоятда яхши кўрардим, чин дилдан «буви» деб атардим.

Орадан икки ярим йўл ўтди. Бу вақт ичида ўқитувчиларимиз тақдиримизга қайғуриб, бизни интернатга жойлаштирмакчи бўлишди. Дадам негадир тайсаллаб юрди, бу ишга қишлоқ совети ҳам аралашгач, интернатга ўзи олиб борди. Қайтар чоғи у темир ўриндиқнинг бир четига ғарибгина чўкди, бошини қуйи солиб, анчагача индамай ўтирди. Бошини кўтарганида... биз дадамизни, дадажонимизни кўрдик ва ўзимизни унинг бағрига отдик. У бошимизни силаб, пешонамиздан ўпди. Кейин аста туриб, дарвоза томон йўналди. Унинг орқасидан чопқиллаб бориб бўйнига осилгим, «Дадажон, хафа бўлманг, мана, биз сиз билан кетамиз!», деб қичқиргим келарди, лекин, у баттар қийналмаслиги учун биз... шу ерда қолишимиз керак эди.

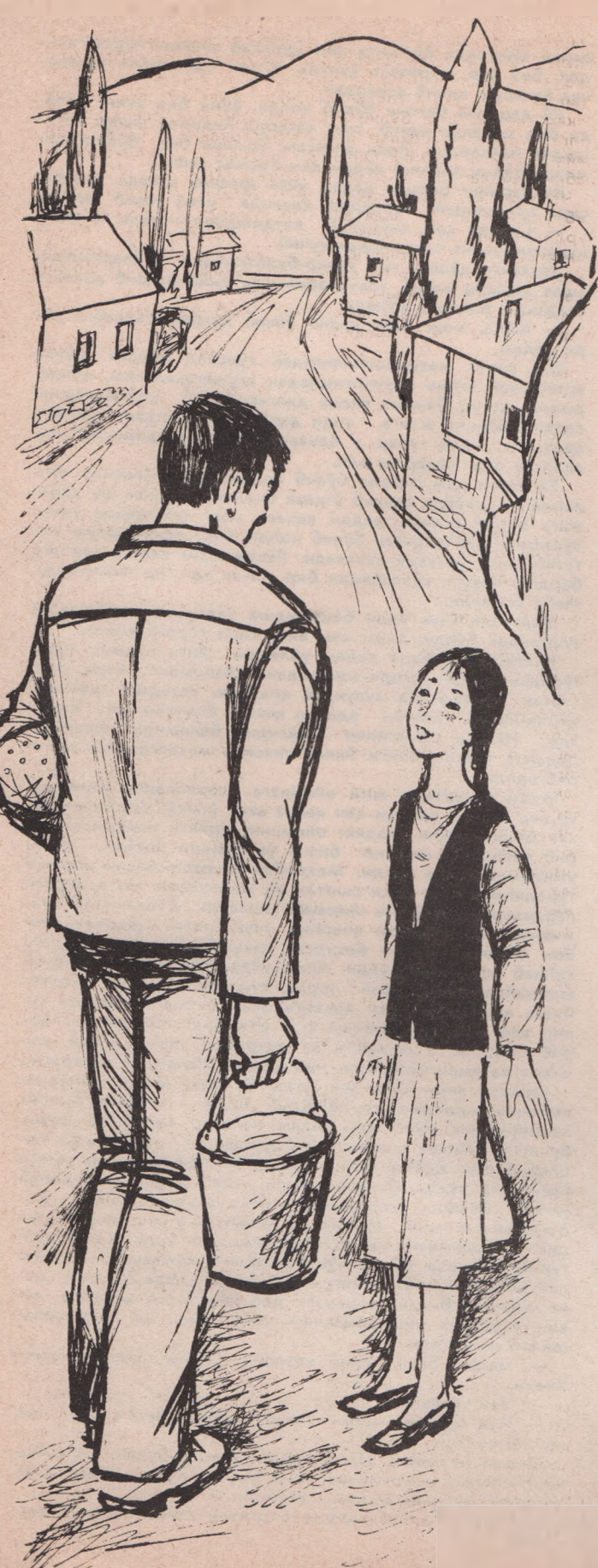
— Дадам бизни олиб кетади, — дедим акамга ишонч билан.

— Узи айтдимиз!

— Йўқ,— дедим мен.— Лекин, мана кўрасан, бари бир қайтиб келади.

Дадам келмади. Шанба кунини ҳам. Кўпчилик болаларнинг отаси, онаси келиб, бир кунга рухсат сўраб олиб кетишди. Бизнинг дадамиз келмади.

— Ака, кетамиз!— дедим бир кунини унинг қўлидан тортқилаб.

— Дадам келдими?— У агар «Ҳа», десам, учиб кетадигандек салчиб ўрнидан турди. Мен бош чайқадим.— Бўлмаса, қандай кетамиз?

— Кетайлик!— деб туриб олдим.

Биз сувсиз ариқдан эмаклаб, темир панжарали девор остидан ўтдик-да, қўл ушлашганча дарахтзор оралаб югуриб кетдик. Машиналар гиз-гиз ўтиб турган катта йўлга чиқиб, сал наридаги автобус бекатига қараб юрдик.

Кўча эшигимиз берк эди. Ҳайрон бўлиб, девордан ошиб тушдик. Эшик-деразалар қулф, шабада ҳовлидаги хазонларни супуриб юрар, гўё дадам билан ойим бизни интернатга олиб бориб қўйишган-у, ўша кунлик қилмишларидан пушаймон еб, аламларига чидаёлмай аллақакларга бош олиб кетишгандек эди.

Акам иккаламиз ҳовлини завқ ва ихлос билан супуриб-сидириб, оқшом пайти яна девор ошиб, ўйнагани кўчага чиқиб кетдик. Назаримда, интернатдан қайтиб келганимизга бутун қишлоқ хурсанд, айниқса, дадам билан ойимнинг боши кўкка етиши керак эди. Аммо...

Биз бари бир интернатга қайтиб бормадик.

Энди анча ақлим кириб, оқ-қорани ажратадиган бўлиб қолган эдим. Ойимнинг дадамга унча менсимай қарашини ҳам фаҳмладим. Бизга раво кўрмаган меҳрини кимгадир бағишламоқчи бўлдимиз ёки белуштли маломатидан қутулмоқ учунми, у бир чақалоқ асраб олди. Аммо кўп ўтмай гўдакнинг ташвиши ҳам менинг зиммамга юкланди, у баҳона уйда ўзимни анча эркин сезардим.

Уйимиздан яна меҳмон аримай қолди. Дадам азалдан меҳмондўст, совхозга қандай меҳмон келса, бизнинг уйда зиёфат қилинар, бизнинг уйда тунар эди. Ойим раҳматлининг бошиқозон-товоқдан чиқмасди. Энди эса, янги ойим фақат буйруқ берарди, ҳамма ишни акам иккаламиз бажарардик.

Шундай меҳмонлардан бири уйимизда яшай бошлади. Кўзлари кўкиш, узун бўйли, бақувват бу киши ўғай оймага узоқ қариндош ҳам чиқиб қолди. У ўзини эркин тутар, дадам билан апоқ-чапоқ, мени «она қизим», акамни «ўғил бола», «шер» деб чақирар эди. Аммо бувим ўзининг «узоқ қариндоши»ни негадир хуш кўрмас, унинг «бувижон» деб тинимсиз ялтоқланишига қарамай, совуқ муомала қилар эди. Бувимнинг кўнгли бир нимани сезган эканми, уч ҳафтадан кейин ойим ўша «қариндоши» билан қочиб кетди.

Шундан кейин дадам кўп ичадиган бўлиб қолди. Ҳатто кўча-кўйда учиб қолганида акам иккаламиз судраб келган кунларимиз ҳам бўлди. Уни ишдан бўшатишди. Лекин кимлардир ўртага тушиб, «чўлга биринчилар сафида келиб, бешта совхозни ташкил этишда қатнашган Даврон Шариповични» аввалгидан пастроқ бўлса-да, яна бир вазифага қўйишди. Дадам баъзан кайфлигида бувимнинг уйига борар, ҳеч нима бўлмагандек хушчақчақ сўхбатлашиб ўтирар, аммо ойимнинг номини тилга ҳам олмас эди. Бувим боёқиш асранди гўдакни бағрига босиб ўтираркан, ерга кириб кетгудек бўлар, дам-бадам «Ҳаммаси худодан», деб кўяр, дадам кетгач, менга қизининг бебошлигидан, «ўшанинг пешонаси деб» мусофир юртларда юрганидан ҳасрат қилар, нолир эди.

...Ўша кунни ёмғир майдалаб ёға бошлади. Дарсдан кейин китоб-дафтаримни уйга ташладиму бувимнинг ёнига чопдим. У чақалоқ билан қийналиб ўтирган экан. Мени кўриб, суюниб кетди. Чой устида, дадам кеча бир меҳмон йигитни бу ерга жойлаштирганини айтди. (Дадам энди битта-яримта меҳмон келса, бувимнинг ҳовлисида кутадиган бўлиб қолган эди.)

— Дадамни кўрсам, пул сўрамоқчи эдим.— дедим мен.

— Пулни нима қиласан, қизим?— деб сўради бувим.

— Бугун туғилган куним эди...

— Вой, бўйларингга қоқиндиқ!— Бувим мени қучоқлаб, пешонамдан, юзларимдан ўлди. Мен бирдан тўлиқиб йиғлаб юбордим ва юзимни унинг сўксига босиб, узоқ туриб қолдим.— Худо умрингни берса, дадамга ўзингни ўзинг эплайдиган бўлиб қоласан, болам...

Бувимнинг юмушларига қўмақлашиб, кўча бўйидаги водопроводга сувга чиқдим. Советоз шарҳи томонда қўлтўғига қоғоз қути кистирган бир йигит сўради: «Меҳмон

шу бўлса керак», деб ўйладим ўзимча. Чунки посёлкамизга бегона одам келса, дарров кўзга ташланади.

Мен сув тўла челақни кўтаришга энгашишимда йигит ёнимда тўхтади.

— Пақирнинг каттароғи йўқмиди, синглим?— деди у кулимсираб ва челақни қўлимдан олди.— Уйингиз қаерда?

Мен унинг товушидаги меҳрдан таъсирланиб, индамай йўл бошладим. Дарвозага яқинлашганимизда, у «Қаранг-а, бир ерга келаётган эканмиз-ку!», дегандек жилмайиб қўйди.

Уша йигит сиз эдингиз!

— У-хў, ҳаракат зўр-ку!— деб хитоб қилдингиз ошхона оғзига тўхтаб, ёмғирпўшингизни ечаркансиз.

— Ош, ўғлим, паловхонтўра!— дея кулиб қўйди жи- биз қилаётган бувим ва енгининг учи билан мижджалари- ни артки.— Бугун майрам, неварамнинг туғилган кунни.

— Сизингми? Буни қаранг-а! Мен худди билгандек сизга совға олиб келибман. Мана!— Сиз жилмайганча қўлингиздаги қоғоз қутини менга узатдингиз.— Ҳаётингиз ҳолвадай ширин бўлсин!— Шундай дея қоғозга ўроғлиқ яна алланарсани тутқаздингиз.— Неча ёшга кирдингиз?.. Қаранг-а, мендан атиги бир кунлик катта-ю... ўн етти ёш кичик экансиз!

Мен уялинкараб, ерга қарадим. Сиз қутичадан қўғир- чоқ олиб, «кўз-кўз» қилдингиз. У сочлари майда ўрилган, лаблари қирмизи, пушти ҳарирдан қўйлак, унинг устидан тўқ бинафшаранг нимча кийдирилган «раққоса қиз» эди. У шундай чиройли эдики, ҳўшим учиб, қандай қўл узат- ганимни билмай қолдим ва оласолиб ўзимни ичкарига урдим. «Раққоса қиз» қирқокили тўлғаниб, қўйлаги ҳил- пираб чарх ура бошлади. Гўё олам мусиқага тўла эди, гўё у билан бирга рақсга тушардим, аммо бу дақиқада қўғирчоқни қизингиз ёки синглингизга атаб олган бўли- шингиз мумкинлиги ҳаёлимга ҳам келмасди. Гўё бу қў- ғирчоқ ёлғиз менга аталган эди — ҳануз шунга ишониб юраман.

Дадам кечроқ кириб келди. Кайфи бор эди.

— Ошхўрлик бўлишини билгандай келибмиз,— деди у негадир илжайиб.

— Бугун Ҳалимангизнинг туғилган кунни экан, зиёфат катта!— деди бувим дамтовоқни кўтариб.

— Биламиз, биламиз.— Дадам менинг яна бир ёш ул- ғайганимга эмас, келтирган ароғини чўнтақдан чиқариш учун баҳона топилганига севинди.— Мана, расмона име- нина.

— Амакинчи қўғирчоқ билан пашмак ҳолва олиб келди бунга. Олиб чиқ, қизим, даданга кўрсат.

Мен сизнинг олдингизда дадам боёқишининг изза бўли- шини ўйлаб, жойимдан қимирламадим. У бир зум жиддий тортдию гапни чалғитишга уринди.

Дадам сизга ароқ узатганида кўрқиб кетдим. Ичимда ёлвора бошладим: «Э худо, ичмасин, ичмасин, ичма- син...» Сиз менинг илтижоларимни эшитдингиз — пиёлага лаб ҳам тегизмай дастурхонга қўйдингиз. Менда қандайд- дир журъат ўйғониб, уни секингина олиб тўкиб ташладим. Дадам буни сезмади. Иккинчи пиёлани ўзингиз мен томон суриб, жилмайиб қўйдингиз. Уни ҳам шундай қилдим.

Ошни еб бўлгач, мен қўғирчоғим ёнига шошилдим. Анчадан кейин дадам бувимга ҳасрат қила бошлаганда сиз ҳам ўрнингиздан турдингиз, хонангизга кириб кетаё- тиб, «Ҳа, шайтон!», деб қўйдингиз менга. Кейин каравотда ўтириб нимадир ёза бошлагингиз. Мен яна «Ҳа, шайтон!», деб эркалашингизни истардим, шунинг учун эшикдан тўрт марта мўралаб ўтдим. Бир сафар бошингизни кўтариб қараб қўйдингиз, холос.

Мен қўғирчоғимни яна ўйинга тушишини истардим. У яна қирқокили тўлғаниб, қўйлаги ҳилпираб чарх ура бош- ласа, унга қўшилиб мен ҳам рақсга тушсам, олам яна му- сиқага, шодликка тўлса...

Ташқари қоп-қоронғи, совуқ ёмғир эзиб-езилиб ёғар эди, аммо мен ич-ичимдан ёниб ётардим. Юрагимни тўл- дирган ногаҳоний қувончдан уйқум қочиб, негадир сиз ётган хонага кириб, бошингизда тиз чўкким келди. «Нега менинг дадам шу киши эмас!», деб армон қилдим. «Шу киши лоақал акам бўлса нима қиларди!», деб яна ўртан- дим.

...Сиз, эгингизда кенг ва узун оқ либос, менга жил-

майганча, аргимчоққа ўтир, дегандек имо қилардингиз. Аргимчоқ қийғос гуллаган ўрикнинг шохига солинган эди. Сиз уни тобора кучлироқ учирардингиз, қирқокил қилиб ўрилган сочларим гоҳ мен билан қувишиб учар, гоҳ елкам билан битта бўлиб чулганар эди. Мен эса ҳаволаб, гулга бурканган шохлар ичига шўнғирканман, завқланиб қийқирадим: «Ойи! Ойижон!» Ойим кулимсираганча лабини тишлаб, бошини ҳаёли тебратарди...

Чақалоқнинг йиғисидан ўйғониб кетдим, юрагим гупил- лаб урарди. Бувим алла айта бошлаганда аста жойимдан турдим, хонангизга мўраладим: сиз йўқ эдингиз. Ойис томошага олиб боришга ваъда берган, лекин эрталаб ўйготмай кетиб қолган боладек, юзимни ёстиққа босиб аламли, унсиз бўзладим.

«Йиғлама, Ҳалима, мен уни топиб бераман»,— деди жавон устиде турган «раққоса қиз».

«Ростданми?— Мен уни қўлимга олдим.— Алдамай- санми?»

«Рост. У мени шунинг учун қолдириб кетди».

Ташқари унчалик совуқ эмас, ҳаво мусаффо, нафас олиш енгил эди. Ҳаммаёқ оппоқ, устига кумуш тасма торган дарахт новдалари кимнидир кузатаётгандек, нима- нидир кутаётгандек қотиб турарди. Мен мастона кўрини- шим билан бувимни ҳайратга солиб, оппоқ пойандоз тў- шалган кўчадан югуриб кетдим.

Ҳовлида тўнини елкасига ташлаб олган дадам обдаста- дан сув куйиб юзини юваётган экан.

— Ассалому алайкум. Яхши ётиб турдингизми?— дедим уйга киряётиб. Дадам ортимдан қараб қолди, сочиқ олиб чиқиб, елкасига ташлаганимда негадир кўзларини ерга тикди.

Дастурхон эзиб, чой дамладим. Уйғонган бўлса-да, ўр- нидан туришга эриниб ётган акамнинг устидан кўрпани тортиб олдим. У жаҳли чиқиб, лаблари гезарди-ю, юзимга қараб ҳанг-манг бўлиб қолди.

Мен ўринларни йиғиштирдим, хоналарни супуриб-сиди- риб, тартибга келтира бошладим. Дадам хонадан хонага қирар, ажаблангандек менга кўз кири билан қараб қўяр эди. «Нега илгари шундай қилмаган эканман?— дея ўки- нардим мен.— Ахир, ўзимнинг дадам-ку!» Сездимки, ҳо- зир унинг боши карахт. Бир кунни мастлигида ўзи бир шиша ароқ келтирган, мен уни яшириб қўйган эдим. Кўзи ол- дида ўша шишани очиб, пиёлага тўлдириб қўйдим-да дадамга қарадим. Унинг негадир кўзи ёшланган эди. Эҳ- тимол, онамни эслагандир, эҳтимол, ўғай оймнинг кўнгли- га қараб, ўз фарзандларига етказган озорларини ўйлаёт- гандир...

Балки, у менинг олдимда ичишга уялаётгандир? Секин ҳовлига чиқиб кетдим. Қайтиб кирганимда дадам пиёлани қайноқ сувга чаяётган эди. Ичдими ё тўкиб ташладими — билолмадим. Аммо шишада қолган ароқ баҳоргача — ўзим тўкиб ташламагунча турди: дадам ичмай қўйди.

Уша кунни биз, ота-болалар узоқ айрилиқдан сўнг дас- турхон атрофида биринчи бор ҳам бўлиб, нонушта қил- дик. Аввал дадам ишга жўнади, кейин акам мактабга от- ланди, уларни кузатиб, икки марта дарвоза олдига чиқ- дим. Худди раҳматли оймдек. Дадам ҳам, акам ҳам муолишга етгач, ўгирилиб менга қарашди. Мен дарсга кечиксам ҳам, бугун мактабга «бошқа қиз» бўлиб бормоқ- чи эдим. Қўйлақларимни дазмолладим, игна-ип олиб, нимча ва пальтомнинг чокларини кўздан кечирдим, тугма- ларимни қайтадан, текислаб қададим.

Мен бошқа қизга, бошқа Ҳалимага айланган эдим. Синф раҳбаримиз икки соат сабабсиз дарс қолдирганимга одат- дагидек танбек беришини кутдим. Лекин у менга бир зум тикилиб турди-ю, индамади — танимади! Дугоналарим ҳам...

Ҳар сафар ўша кунни эсласам, кўз ўнгимга шундай манзара келади: узун бир сўқмоқ. Ундан отлиқ ҳам, пиёда ҳам ўтади. Туёқлар остидан, оёқлар остидан кўтарилган чанг-тўзон сўқмоқ четида мунғайиб ўсган қоқигулга қўна- ди. Унга йўловчиларнинг оёқлари, йўртма отлар ва хира эшакларнинг туёқлари лой сачратади. Ногаҳонда чақмоқ чақиб, момақалдироқ гумбурлайди. Қоқигул шаррос қуй- ган ёмғирда чўмилиб, кумуш булутлар орасидан кўз қиса- ётган қувшга талпинади, гулбарглари хандон отади. Ҳар

куни шу ердан ўтиб юрган йўловчилар буни кўриб, илгари ҳеч нарса сезмаганликларидан ҳайратланишади...

Уша кун билан шаҳарга жўнашим ўртасида кечган бир минг олти юз саксон саккиз кун!.. Ана шу вақт ичида икки марта кўзимга чўп тушди: аввал бувим кўчиб кетди, кейин акам қамалди. Аммо дарров ўзимни тутиб олдим. Чунки менинг йўлимга сиз кўз тутардингиз.

Вақт мени шоширарди. Кун — узун кун келажак ҳақида ўйлардим. Тошкентга бориб, институтга ҳужжат топширгач, ётоққа келиб, хонамга кирдим юрагим шув этиб кетди: мен сизнинг на исм-фамилиянгизни, на қаерда, ким бўлиб ишлашингизни билардим. Ун уч ёшдан ўн етти ёшимгача ўтган ўн олти фасл шу нарсани дадамдан ёки бувимдан сўраб олишга етмабди. Шошиб чамадонимдан сирдош дугонам — «раққоса қиз»ни олдим. У ҳам кўзларини ҳайрат ичра катта-катта очиб, қўлларини ёзди: «Қара-я, мен ҳам билмас эканман!»

Энди сизни фақат учратиб қолишдан умидвор эдим. Беш йил шу умид билан яшадим. Бир неча марта учратдим ҳам.

Кунларнинг бирида трамвайда кетаётиб, иттифоқо сизни кўриб қолдим: йўлкадан юриб борардингиз. Бекатда шоша-пиша тушиб, орқамга қайтдим изингиздан югурдим. Аммо сизни кўздан йўқотиб қўйдим. Яна бир куни уйга кетиш учун автовокзалда юрганамда таниш овозни эшитиб, ўгирилиб қарадим: сиз ҳамроҳингизга алланималарни ўқтирардингиз. Узимни йўқотиб қўйдим, нима деб сўз очишни ўйлай бошладим. Фикримни жамлаб улгурмасимдан сиз ҳамроҳингиз билан такси бекати томон юрдингиз. Мен этиб боргунимча таксига ўтириб жўнаб кетдингиз.

Учинчи марта: автобуснинг орқа эшигидан чиқиб, кафетимдаги тангани билетга узатдим. Уни олгач, беихтиёр рақамларни ҳисобладим: йигирма биру йигирма бир — бахтли билет. Узимча кулимсираб, бошимни кўтардим. Касса ёнида мийиғингизда кулганча сиз менга қараб турардингиз. Юрагим ҳаприқиб, сизга талпиндим. Лекин одам кўп эди, ўтиб бориш осон бўлмади. Бир амаллаб етганимда, сиз йўқ эдингиз: бекатда тушиб қолган экансиз.

Тўртинчи марта: сиз театр майдонида газета ўқиб ўтирардингиз. Узоқдан танидим, бориб, ўриндиқнинг бир четига ўтирдим. Бироқ, «Агар у бўлмаса-чи? Нима деб ўйлайди!», деган фикрдан иккиланиб қолдим. Шубҳа ғолиб чиқиб, аста туриб кетдим. Лекин институтга етиб борганимда бунга пушаймон қилдим. У — сиз эдингиз.

Кейин сизни тез-тез учрата бошладим. Доим рўпарамдан сиз келатгандек бўлардингиз. Чорвоқ гидроузелига практикага борганимизда бизга раҳбарлик қилган инженер ҳам сиз эдингиз; самарқандлик дугонамнинг уйида меҳмон бўлганимда унинг акаси ҳам сиз эдингиз...

Мен хотирамда асл қиёфанингизни тиклашим ва сизни топиб олишим учун яна ўн уч ёшимга қайтишим, ўша оқшомни қайтадан яшашим керак эди. Аммо бунинг иложи йўқ. Шунинг учун, институтни тугатгач, мени излаб келишингизга умид боғлаб, шу станцияга ишга келдим: бу жой биз илгари яшаган совхозга яқин; мен у ерга тез-тез бориб тураман.

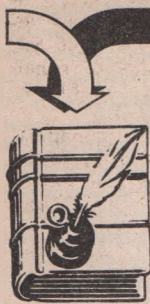
Сиз мени излаб келдингиз. Лекин танимадингиз. Мен ҳам аввалига танимадим. Суратга олаётганингизда пешонамни, юзларимни ёритиши керак бўлган нур гўё болалик хотираларимни ҳам ёритдию сизни топиб олдим. Ҳа, у — сиз эдингиз. Мен эса — ўша қизчаман. Яна келганингизда албатта уйимизга таклиф қиламан.

Кўришгунча хайр. Сизга чексиз ҳурмат ва таъзим билан синглингиз Ҳалима».

Бу мактубни олганимга бир йилча бўлиб қолди. Ушандан бери кўнглимга ёққан одамни учратсам, шундай савол бергим келади: «Ёмғир эзиб ёққан кун ҳеч кимга қўғирчоқ совға қилганмисиз?» Лекин, сиз ҳам, азиз ўқувчим, ўзингиз ёқтирган кишига шу саволни бериб кўринг. Эслаёлмаса, Ҳалиманинг тақдирини сўзлаб беринг. Хотирлаб кўрсин-чи, умрида кимгадир нимадир совға қилганмикан?

Башарти, совға қилган бўлса, албатта Ҳалимага, албатта қўғирчоқ совға қилган бўлади.

Ўткир Ҳошимовнинг «Дунёнинг ишлари» қиссаси яқинда матбуотда эълон қилинган эди. Автор шу асарини давом эттириб, унинг янги бобларини журналимизга тақдим қилди. Уни келгуси сонда ўқийсиз.

Эркин АЪЗАМОВ

АНОЙИНИНГ ЖАЙДАРИ ОЛМАСИ

БОЛАЛИК ДУСТИМДАН НАҚЛ

У ҳар йили худди бир пайтда — ердан қор кетиб, тентак шамоллар эса бошлаган кўклам кунларида келарди: шамолларга қўшилиб, шамолдек тўполон билан кириб келарди. Тўсатдан. Елкасида — ҳа, қўлида эмас, елкасида — икки тарафига ҳам «Барнаул» деб ёзилган пачоқ чамадон, чап кўзини қисинқираганча қаршингда беўхшов тиржайи-иб туради. Сўнг, чамадонини тош тўлғазилган тўрва мисол бир четга улоқтиради-да, қулочларини кенг ёзиб, болагинингни ёдга соладиган, болагинингдек шўх, беғам овозда ҳайқиради:

— Чантриморэ-э!

Сен эса — уни кўрганинг заҳоти ташвишга чўмасан: хайр энди, осуда кунларим! У ҳали шундай ғала-ғовурга кўмиб юборадики! Бироқ, айна дамда ҳар иккаланг учун қадрли, шартли бу ғалати таомилни бузишга ҳаққинг йўқ.

— Каламакаторэ,— дейсан истар-истамас.— Яна келдингни? Яна ўқишгами?

— Сенгинанинг жонгинанга тегишга!— дейди у ва баттар ғашингни кўзғамоқчидек белингда маҳкам қучиб кўтаради, айлантиради.— Ҳа, жўрамдан-да, жўражонимдан-да!

Уйга кирилгач, эгасидек бетайин — қулфланса очилмайдиган, очилса қулфланмайдиган антиқа чамадон минг бир амал-тақал билан очилади. Хона кузги олмаларнинг ҳидига тўлади. Бир ёғи қирмизи, бир ёғи хол-хол, бандининг туби қизил қумга тўлган олмалар; кўримсиз, жайдари олмалар. Болагининг олмалари, болагининг ҳидлари. Бошинг айланиб кетади. Кўп нарса бирдан эсингга тушади, энтикасан. Шу тобда уни қучоқлаб олгинг, «Жўражон!», дегинг келади. Аммо, нимадир — бояги ғашликми, гурурми йўл бермайди, ижирғаниб сўрайсан:

— Нимага келдинг, Рамазон? Бари бир киролмайсан-ку?!

— Кирсам-чи?— дейди у яна чап кўзини қисинқираганча тиржайиб.— Кирсам-чи?

— Киролмайсан! Худога ҳам, бандасига ҳам аёни!

Расми О. БОБОЖОНОВ чизган.

— Майли, жўра, буям бир гап-да. Мана, сен ўқияпсан-ку, бўлади-да менга шу. Қўй-э, манави олмаларга қарасанг-чи! Бунақаси Боғи Эрамда ҳам битмайди!— Сўнгра у чамадонини титкилаб, ўн қават дағал қоғозга ўралган алланимани чиқаради:— Мана буни энанг бериб юборди, сузма-чакки. «Чалоб қилиб ичсин, чанқоғи босилади,— деди.— Шахарлик қизларди кетидан югуравериб томоқиналарни қакраб кетгандир болагинаминг», деди.

Чамадон, ўша маълум ва машҳур чамадон тагин талай хийлаю ҳангама билан ёпилади. Бу чамадонни у ҳарбий хизматдан олиб келган эди. Келиши ҳам қизиқ бўлган. Худди ҳозиргидек тўсатдан пайдо бўлиб қолган. Хизмат қилган жойи — Барнаул ҳақида вайсайвериб кечаси билан уйқу бермаган. Уша ерда туғилиб, ўша ерда ўсган каби гапирган гапи — «Бизда, Барнаулда унақа, бизда, Барнаулда бунақа». Овозига оҳанг бериб, ўрисча сўзлар қўшиб гапирганига нима дейсиз! Энанг қотиб жеркиганингдан кейин бир тиржайдио яна азалги тўвуси билан — шанғиллаб гапира бошлади. Эрталаб юзингга кўлик чапиётганинда, «Э, салага, зелены!», дея устарани қўлингдан олиб, ҳарбийчасига соқол қиришни кўрсатди; сип-силлиқ бўлиб қолган ияк-чакаларингга чамадонидagi аскарлик атиридан селиб қўйди.

Ушанда у — ҳарбий хизматдан қайтаётган одам — уч-тўрт кун Тошкентда юрган, бир оқшом дабдурустан: «Барнаулга кетаман!», деб туриб олган эди. «Эсинг жойидами, хизматни тугатган бўлсанг, Барнаулда нима бор сенга?!» «Э-э, уйга боргим келмайпти. Бир хат олган эдим...» Аммо, қанақа хатлигини айтмаган, қийин-қистов билан, бўйнидан боғлагандек уйига жўнаган. Энди ҳам ўқиш баҳона ҳар келганида: «Бир ёқларга кетсаммикан, жўра?», деб қолади ўз-ўзидан маънос тортиб. «Ҳа, тагин Барнаулни? — дейсан энанг қотиб. — Худо урсин, миянг хато сенинг, Рамазон!» «Тўғри айтасан, жўра, хато. Нима қилай, ўша ёққа кетгим келаверади-да. А-эй, сен тушунмайсан!» ... Рамазон чамадонни қиррасига ўтириб олиб, «Қулоқ сол», дейди-да, шанғиллаганча гап бошлайди:

— Бойсундан гапирамиз! Тошкентда улоқиб юрган бойсуниқ мусофирлар учун бериладиган эшиттиришимизи бошлаймиз! Она шаҳрингиз янгиликлари билан танишинг!

Ашур кал эскилик саркити сифатида носдан воз кечиб, замонавийликка интилиб сигаретага ўтибди («Қошки фойдаси бўлса, телпакни ташлаб, шляпа кийганида ҳам бари бир ҳаммага маълум: боши ялтироқ кал!»); ўзининг бобоси кўкнорнинг кайфида момсиси билан фикллашиб, аммасининг чорбоғига кўчиб кетибди («Мени бошқа нарса ўй-лантиради. Уккағар бобонинг бир қутчаси бор. Бошининг остига қўйиб ётарди доим. Гап кўп-да унда. Олиб кетди! Ушандан умид катта эди.»); Эсонбердиев, ўша гўддайган «Эсонбердиев-ҳукумат», Бойсун тарихидаги баттол милиса, истеъфога чиққач, Қўрғончадаги нафаси ўткир мулладан бир ой эскича сабоқ олиб, дастор ўраб қайтибди, ҳозир хатми қурьону чиллаёсингача усиз ўтмас эмиш («Бир куни худойига кетаётиб, бошида салла, қўлида асо, милисахона олдидан ўтганда честь бериб юборибди...»)

Рамазоннинг ҳангамаларини тингларкансан, Бойсун ора-лаб юргандек, ажабтовур одамлар тўдасига кириб қолгандек бўласан.

— Тўр энди, кўча айланайлик, — дейди у «янгиликларни» айтиб тугатгач. — Сени би-ир лағмонга тўйдирай, тўрт тийинлик «думба-жигар» сомсадан еявериб ошқозонинг калла-почага тўлиб кетгандир. Менга қара, тўрт тийин-тўрт тийин йиғиб, шу сомсаचига ҳайкал қўйсаларингчи, а! Маслаҳат-да буям. Бешёгоннинг ў-ўртасига! Татиган тузга товон-да.

Рамазон туриш-турмуши билан шаҳарга ярашмайди, шаҳарга сиғмайди. Унга қўшилиб кўчага чиққани ҳам уяласан. Юрган йўлида лакалов қилиқлар қилиб, ҳаммани ўзига қаратиб, шанғиллаганча алланималарни вайсаб кетаверади. Лугати ҳам антиқа; трамвайни — «уч тийинлик» дейди, таксини — «пулютар», ресторани — «регистрон». Унга ҳаммаёқ — ўзиники, кўрган одами — аммавачасидек синашта, дарров гап қўшиб, апоқ-чапоқ бўлиб олаверади. Ошхонада наватбага турганида дуч келган кимсага:

«Ҳўв жўра, анави жойни банд қилиб, чой-пой тайёрлаб туринг», дейиши ҳеч гап эмас. Муқаррар можарони кутганинда аҳвол бошқача бўлиб чиқади: ҳалиги киши бир зум Рамазонга бақраяди-ю, алланечук итоаткорлик билан бўш чойнак қидириб кетади. Рамазон ҳам қарздор бўлиб қолмайди: у қилади, бу қилади — ўша заҳоти унинг кўнглини олади. У хўжалик дўконига кириб, бемалол бошорик дори сўраши ҳам мумкин, хотиржам бўлинг — албатта топиб беришад. У қўпол қилиб сўрайди — унга мулоим жавоб қайтаришад.

Ана шундай бизнинг Рамазон! У бир гал ҳатто Тошнинг ҳам капалагини учирган!

Бешёгонда Тош дегани бўларди, безориларнинг безориси. Ростми, ёлғонми, «Пичоқлашиб, уч марта қамалган, тоғаси каттаконлардан, ўша қутқарган», дейишарди. Ўзи мароқ билан эслармиш: «Шундоқ бўлган. Ҳазиллашиб қўйганмиз-де». Худо ҳам туркни билиб берган: келла тервуздек, қорин — тарвузча, башара — корсоннинг ўзи, сергўштликдан кўзлар кўринмайди, тилла тишлар доим томошага иршайиб туради. Каттаю кичик уни «ака» дейишга мажбур, ўзи эса ҳаммани, авжи келса, отаси тенгини ҳам сенсирайверади. Бир тўда «жиловбардори» билан эртаю кеч кинотеатр олдида писта чақиб, ўтган-кетганини тергайди. Бориб етти букилиб қўришмасанг — кун йўқ. «Ҳи, ўқи-воссанларми?» — дейди, кўзи бошқа ёқда, кўкимитир ёзувли биққи бармоқларининг учини чўзиб. — Маладес, ўқиларинг. Ўқиб бўлларинг-де, куённи расмини чизларинг.

Рамазон ана шунинг капалагини учирди. Кинотеатр ёнидан ўтишда мен югургилаб бориб Тошга қўл узатдим. У: «Ҳи, ўқивоссанларми?», деди-ю, тўрт-беш қадам нарида турган Рамазонга кўзи тушди.

— Увв, келмайсанми бундоқ!

— Нима дейсан? — Рамазон, кафтида нос, оёқларини керганча бепарво гўддайиб турарди. — Гапинг бўлса, ўзинг кел!

Улдинг, Рамазон, ҳозир дабдаланг чиқади!

Ажабо, Тош мен билан тезгина хайрлашди-да, унга хавфсираб қарай-қарай зипиллаганча кинотеатрга кириб кетди. (Негадир бу сафар ёнида шериклари йўқ эди.) Тош, каллакесар Тош қўрқди! Умрида чумчуққа озор бермаган нимжонгина Рамазондан қўрқиб қочди! (У кейин бир куни мендан сўради: «Анув оғайнинг жа-а ана қа-ку, а, ким эди?») Лоқайдгина жавоб қилдим: «Э, ўзи шундай. Тўрт марта қамалиб чиққан-да. Ушанда ҳам қамоқдан келаётган эди». Шундан сўнг Тош мен билан юзимга қараб, қуюқ сўрашадиган бўлди.)

Бу ҳақда Рамазонга гапирганимда у ростакига ажабланди:

— Нимасидан қўрқаман? Бешёгон энансининг маҳрига тушганми?!

Ана шундай бизнинг Рамазон!

Малика иккимизга бошлаб оқ фотиҳа берган ҳам шу — Рамазон. Эндигина танишган, кино-театрларга қатнаб юрган кезларимиз эди. «Юр, сенинг ҳам маданий савиянг ошсин», деб Рамазонни бир гал театрга эргаштириб бордим. Маданий савияси ошган-ошмаганини билмадим-у, югурди-елди — билет топиб бизни хурсанд қилди, танаффус маҳали шампану музқаймоқ уюштириб Маликанинг кўнглини топди. Аммо, бир вақт томдан тараша тушгандек, унга қараб салмоқланганча: «Кели-ин, энди-и бизнинг Бойсунар ҳам ёмон жой эмас», деб қолса бўладими! Хи-жолатдан музлаб кетдим. Малика жимгина кулимсираб қўйди. Театрдан кейин уйига кузатаётиб, Рамазоннинг қўполлиги учун узр сўраганимда, у: «Дўстларингиз ичида энг яхшиси шу экан», деди.

Бизнинг Рамазон ана шундай!

У ҳар йили ўқишга кирмоқчи бўлиб келади. Келгани билан кошки имтиҳонни ўйласа — қаравотим остидаги, бурноғи йил ўзи ташлаб кетган дарсликларни бир-бир қўлига олади-ю, очиб ҳам кўрмай қайтиб жойига улоқтиради.

— Гурунгдан бер-э, жўражон! — дейди шанғиллаб.

— Рамазон, киролмаслигинг аниқ, яхшиси — кет, — дейман жаҳлимни базўр ютиб. — Сен, сенки кирсанг, мен ташлаб кетаман ўқишини, худо урсин! Мактабда қандай ўқиганинг дунёга дoston-ку!

— Ҳай, ҳай, мен кирмасам кирмайин-у, лекин сен унақа қила кўрма — Тошкент шоирсиз қолади-я! — дейди у қўлларини кўксига қўйган кўйи ясама тазарру билан. Кейин ҳиринглайди: — Алгебрадан «беш» олганим эсингдими?

Эсимда. Девонафеълроқ математика муаллимимиз бўларди. Уша бир гал дарсда Рамазон одатдагидек «жавоб» берганида, яъни чурқ этиб оғиз очмаганида, «Ҳайдаров, бугун мен сизга «аъло» баҳо қўяман: шунча йил мактабда ўқиб армон билан кетманг», дея унга чиндан ҳам «беш» қўйган эди...

Рамазон тонг сахарда — ҳали мен ширин тушлар кўриб ётган пайтда туриб, нонуштага Бешёғочдан «думба-жигар» сомса ва қатиқ олиб келади. Сўнг радиони баланд қилиб қўйиб, чангитганча хонани супураркан, хунук, ёқимсиз товуш билан ҳамма қўшиққа бир хилда «жўр бўлади»:

**Хуш қол энди-и, Зухрохоним,
Айро тушса-а бу жо-он сендан...**

Нонушадан кейин мен ўқишга жўнайман, Рамазон кўча айлангани чиқади. Гоҳо шу бўйи уч-тўрт кун бедарак кетади. Бир куни дарсдан келсам — мушшайганча қотган нон кавшаб ўтирган бўлади.

— Қаёқда эдинг?

— Э, юрибмиз-да.

Сўнг ўтириб-ўтириб Барнаулга жўнамоқчи бўлади, алдаб-сулдаб йўлдан қайтараман.

— Нима қилай бўлмас, жўражон, айт?

— Уйга жўна.

— Қандай кетаман?

— Қандай кетардинг — билет оласану поездга чиқасан.

— Текин билет керак-да менга.

— Ие, пулинг кўп эди-ку?

— Энди йўқ-да, жўражон, нима қилай?

Кейинроқ эшитиб қоламан. Рамазон ҳамшаҳар студентларимиздан бир-икитасини топиб, бор пулига ўшалар билан ялло қилган, уларга ош берган. Ошини еб бўлган, мириқиб-мириқиб бу анойи-аҳмоқнинг устидан кулишган. Қўшилишиб ўзи ҳам кулган. Энди эса, йўлқирага пулни мендан ундирмоқчи!

«Ўқишга кираман», дея керилиб келган азамат имтиҳон тугул, китобнинг ҳам юзини кўрмай, қандай пайдо бўлган бўлса, шундай жўнаб қолади: тўсатдан.

— Акангнинг сафари қариди, жўражон!

— Кетганинг рост бўлсин! Энди келиб овора бўлиб юрма!

— Келаси баҳор кутаверасан!

Ана шундай бизнинг Рамазон!

Худо омадни ҳам ўлчаб, мисқоллаб берар экан. У бир кетса... ҳаммаси кетар экан. Рамазонни қамалган, деб Тошқа мақтаганимда фаришталар қафтларини кенг ёзиб, «Омин!», демоққа шайланиб туришган экан: Рамазон қамалди!

Бу сафар ҳам у одатдагидек бир чамадон ва бир тўрхалта олма билан келган эди. Маликага ўзи отган тулки терисини совга қилди — бултурги ваъдаси. Бизникида икки кун турдию ўзича бир балоларни валдирай-валдирай, чамадонини кўтариб аллақеёққа ғойиб бўлди. Орадан уч кунми, тўрт кун ўтгач, менга милициядан чақирув қоғози келди.

Рамазоннинг жўраси эканим — гўллим, содаллим башарамга битилган шекилли, терговчи — сарғишдан келган, кўккўз киши мени қутилмаган дағдаға билан қарши олди:

— Сизни қамоққа оламиз, оғайни!

Кўз олдим қоронғилашиб кетди. Ишга кирганимга бир йил ҳам тўлгани йўқ, Малика билан тўйимиз ўтган ёзда бўлган, у ҳозир уйда ўтирибди — ўғилми, қизми кутяпмиз. Шундай бир пайтда... Нега? Нима сабабдан?

Терговчи сабабини айтди.

Бундан беш кун олдин Ҳайдаров Рамазон уч чамадон олмаю анор ва икки қути узум билан Новосибирск поез-

дига чиқаётган маҳалда қўлга тушибди. («Жўра. Бир Барнаулга бориб келай, деяпман. Томошага. Хизмат қилган жойларим, соғинибман».) Пастда улар икки киши экан, купеда эса тўсатдан биттаси ғойиб бўлиб қолибди. Дастлабки терговнинг кўрсатишича, қочган чайқовчи — ишбоши. Уша мен эмишман!

— Ким айтди, ким? Исботланг! — дея жойимдан туриб кетдим.

— Ким айтарди, шеригингиз — Ҳайдаров!

Лаънати Рамазон! Узинг тушган чоғга мени ҳам тортмоқчи бўлибсан-да? Номард, чайқовчи!

— Чақиринг! Юзлаштирасиз! — Шоша-пиша ёнимни кавлаб, хизмат гувоҳномамни терговчининг олдига олдим: — Мана, кўринг!

Терговчи унга анчайин бир кўз югуртирдию қайтиб кўлимга тутқазди, синовчан тикилиб сўради:

— Оғайнингиз аввал ҳам чайқовчилик билан шуғулланармиди?

Шунда оғзимдан чиққан гап учун ўзимни ҳеч қачон кечирмасам керак:

— Шуғулланган бўлса бордир, мен қаёқдан билай! У оғайним эмас, шунчаки ҳамқишлоқ, ҳамшаҳармиз.

— Шунчақами? У сизни оғайним, яқин оғайним, деди-ку? Ҳозир олиб келсам, «Оғайним эмасан», деб юзига айта оласизми?

— Бўпти, сизга рухсат, — деди терговчи чақирув қоғозига имзо чекиб бераркан, совуққина бир оҳангда. — Иложи бўлса, уйдагиларга хабар қилиб қўйсангиз — келаси жумада суд. Ҳа, шошманг. У сиз ҳақингизда ҳеч нима дегани йўқ. «Оғайним бўлади, икки кеча уйда ётдим», деди, холос.

Мен терговчига анқайиб қарадим.

Судга икки кун қолганда — нафталин ҳиди анқиб турган костюмига урушда олган медалларини тақиб Рамазоннинг отаси ва совхозда шофёрлик қиладиган акаси етиб келди.

Ота кўрган одамига нуқул бир гапни такрорлайди:

— Тўйдан қочиб келиб эди. Тоғасининг қизига кўнгли йўқми, тўйдан гап очдингиз — ўқишни баҳона қилиб, Тошқанга жўнайдди. Армиядан қайганидан бери шу аҳвол. У ёқда энаси оғир ётибди, «Улимнинг мавридгинасини кўрмай кетадиган бўлдим-да», деб чиқриллагани чиқриллаган. Бозор бормоқ тугул оғиздагини эплаб ютолмайдиган боланинг бу ишини қаранг энди!

Тажангроқ аканинг баттар тажанглиги тутади:

— Шунингизни ўзи бошдан эркалатиб юбордингиз-да, ота! Оёғига кишан уриб бўлса ҳам, тўйни бошлаш керак эди. Бу муттаҳамга нима етишмасдики, бизни бундай шарманда қилиб ўтирибди!

Ота туриб-туриб мендан нолий кетади:

— А, жиянжон-а, сиз-ку ўқиган, эслироқ эдингиз, жўрангизди бу йўлдан қайтармабсиз-да! Нима касофат урдик...

Рамазоннинг суди ҳам ўзига ўхшади — қип-қизил хангома! Судья — кўзойнак таққан, ўрта ёшлардаги барваста аёл — йигирма йил шу соҳада ишлаб, бундай антиқа судни ҳам, бунақа ғалати судланувчини ҳам кўрмаган бўлса керак. Бутун суд давомида у ишни ҳарчанд енгиллаштиришга уринмасин (отанинг кўкрагидаги медаллар, онанинг оғир ётгани тўғрисидаги справкаю бошқа ижобий қоғозларнинг хизмати тўғрисида бўлса керак), айбланувчининг ўзи унга сари баттар чалқаштирар, чигаллаштирар эди. Рамазон ҳозир айбланувчидан кўра кўпроқ қизиқишга, ўзини атай меровликка соладиган цирк масхарабозига ўхшарди. Сочи тап-тақир олинган, эғнида — ётган жойидаги аллакимнинг ола-була, ёқаси очиқ бачкана кўйлаги, қўлларини орқага қилганча бурчакда алланечук кулгили тарзда қўққайиб турибди. Гўё бу ерда бўлаётган гапларнинг унга сира алоқаси йўқ — тўпланганларни шунчаки кулдириши, мароқлантириши лозим, холос. Саволни тушунмагандек кўзларини пирпиратиб, хонадаги йигирма чоғлиқ одамга бир-бир қараб чиқади, сўнг шифтга тикилган кўйи шундай бир гапни айтиб юбо-

радики, судья кўзойнагини қўлга олиб бақрайиб қолади, гоҳ елкасини қисади, гоҳ бошини чангаллайди. Бошқалар ҳам шундай. Рамазоннинг ўзи эса менга қараб хижолатомуз илжайиб қўяди. Тергов беравериш жонига текканми ёки бирга ётган тажрибали шерикларининг турли-туман йўл-йўриқлари гангитиб ташлаганми, хуллас, уни қандайдир жин чалгани аниқ эди.

— Айбланувчи Ҳайдаров Рамазон, олдин ҳам шу иш билан шуғулланганмисиз?— деб сўрайди судья.

— Мен, Ҳайдаров Рамазон, 1950 йили Бойсун районида туғилиб эдим. Кейин...— дея тутилиб қолади.

— Айбланувчи Ҳайдаров, ҳеч ким сиздан туғилган йилгинизни сўраётгани йўқ. Олдин ҳам чайқовчилик қилганмисиз, деяпман?

— Кейин мактабни битириб, Совет Армияси сафида хизмат қилиб эдим. Кейин бўлсам...

— «Кейин, кейин»...— Судьянинг энсаси қотди. — Ҳайдаров! Бу гаплар ҳаммаси мана — ишингизда ёзилган. Сиз бизга айтинг: аввал ҳам қилганмисиз шу ишни?

— Қанақа ишни?

— Уфф! Чайқовчилик-да!

— Йў-ўқ... Э, қилганман, қилганман.

— Ия, дастлабки терговда: «Чайқовчилик билан шуғулланмаганман», деган экансиз-ку?

— Шуғулланмаганман-да ўзи.

— А, ҳозиргина нима дедингиз?

— Шуғулланмаганман, десам... ишонасизми?

— Уфф... Айтинг-чи, шеригингиз ким эди?

— Шеригим, шеригим... билмайман... йўқ эди.

— Шунча юкни бир ўзингиз қандай кўтариб чиқдингиз поездга? Бирор киши ёрдам бергандир?

— Ҳеч ким ёрдам бергани йўқ, ўзимиз... э, ўзим! Нима, чамадон кўтариб юриш қийинми? Ичида тўрт-беш килограмна олмаси бор эди, холос.

— Менга қаранг, Ҳайдаров, уч чамадон ва икки қўти билан қўлга тушгансиз-ку? Қолганлари кимники эди, бўлмаса?

— Демак, улар бошқа шахсга тегишли бўлган. Орган одамлари кузатаётганини сезиб, у сизга ташлаб қочган, шундайми? А, Ҳайдаров?

— Шундай... Э, йўқ-йўқ, меники эди, меники!

— Айбланувчи Ҳайдаров! Эсингизни йиғиб олинг. Ё тоб-побингиз йўқми? Қаерингиз оғрияпти, айтинг, суд мажлисини тўхтатайлик.

— Эби, нимага? Соппа-соғман.

— Бўлмаса, айтинг: бунча узуму анорни кўтариб қаёққа кетаётган эдингиз? Нима мақсадда?

— Шундай, айланиб келгани. Барнаул — хизмат қилган жойим. Зўр жой, оғайниларим кўп у ерда.

— Шунча нарсани ўша оғайниларингизга олиб бораётган экансиз-да?

— Йўғ-э, мен уларга тўрттагина олма олган эдим, бўлди. Қуруқ бормайин, деб.

— Узум билан анор-чи? Уларни сотмоқчи бўлгансиз-да?

— Нега сотаман? Ахир у... биласизми, мен Барнаулга...

— Э, Барнаул, Барнаул!.. Олмани қаердан олдингиз?

— Қаерингиз нимаси? Чорбоғдан-да. Кузда боринг, чорбоғимизда тўлиб ётади, ерга тўкилиб.

— Уша ёқдан олма кўтариб келиш шартмиди? Совфага экан, Тошкентдан олақолсангиз бўларди-ку?

— Бу ернинг олмаси бўлмайди-да, тахир, дорининг таъми келади. Бизда шундай бир олма бор, «Бойсуннинг олмаси», «Ҳайдарин олма» деймиз. Бошқа жойларда битмайди унақаси. Ўзи кўримсизроғу, лекин шундай ширин, шундай ширин, есангиз...

— Майли, майли, Ҳайдаров, кейин еймиз олмани...

— Зўр олма-да лекин. Бу, ҳозирги олмаларингиз бари бузилиб кетган. Ҳар балони пайванд қилавериб айнитиб юборишган-да. Фақат бизларда қолган унақаси. Мен ўзим олмани унча яхши кўрмайман. Есам — кўнглим айнийди.

— Ҳа-а, демак, олма ўзларингизники, уйдан олиб келгансиз?

— Ие, ишонмасангиз, ана — отам ўтирибди, акам ўтирибди, жўраларим — сўранг! Ка-атта олмазоримиз бор! Ё тўрт кило олмага ҳам справка олиб келайми?

— Бўпти, бўпти, ишондик. Демак, сиз уйингиздан тўрт-беш кило олма олиб, ўша ўзингиз айтгандек, ҳеч жойда битмайдиган антиқа олмадан олиб, бирга хизмат қилган оғайниларингизни кўриб келгани Барнаулга жўнагансиз. Биттагина чамадон билан, биттагина! А, қолган нарсалар кимники эди — узум, анор?

— Ука, тушунсангиз-чи, биз сизга ёрдам қилмоқчимиз. Яхшилаб ўйлаб, тўғриси айтинг. Тақдирингиз ҳал бўляпти, ахир!

— Опажон, бир марта кечиринг!

— Мен сизга «опажон» эмасман!

— Ўзингиз «ука» деяпсиз-ку, мен нима дейин сизни!

Отингизни билмасам, фамилиянгизни билмасам...

— Отимни билишингиз шарт эмас. Мен сиз учун — граждан судьяман!

— Мен ҳам гражданман.

— Йўқ, сиз энди — айбланувчисиз, айбдорсиз!

— Мен... айбдорман?! Айбдорман, кечиринг...

Судья кўзларини қаттиқ юмиб, бошини чангаллаганча сарак-сарак қилди.

Бу гаплар ҳаммаси тушимда кечаётгандек эди. (Тушда бўлмай, ҳаётда ҳам шунақаси бўладими, ахир!)

Хукм ўқилди. Чайқовчиликда айбланган Ҳайдаров Рамазон бир йиллик қамоқ жазосига маҳкум этилди.

У бўйини қийшайтирганча мунғайбгина турарди. Хукмни эшитиб, аста бошини кўтарди, нимадандир хижолат чеккан мисол ғалати илжайди. Илжайди! Гуё қамоққа эмас, бир йиллик томошага, дунё бўйлаб сайру саёҳатга кетяпти!

Суддан кейин худди бир мўъжиза рўй бериб, «Кечирасизлар, ҳазиллашган эдик, Рамазондан кеча туғилган чақалоқдек бегуноҳ экан», дея уни озод қилиб юборадиган каби, ҳовлидаги тут тагида тўдаланиб турган эдик, тасодифан Тошга кўзим тушди. У қандайдир милиция лейтенанти билан юрган экан.

— Ҳи, бундоқ!— деди олдимдан ўтаётиб.

— Яна ўша!..— дедим маъноли қилиб.

— Ўша-я!— У кўрсатғич бармоғи билан кекирдагини «кесиб», «Нима, одам ўлдирганми?», демоқчи бўлди.

— Шунга яқин,— дедим бу гал камтарлик билан: кайфиятим бузуқ эди.

Тош «Зўр экан, тэн бердим», деган каби бош ликилла-тиб, лейтенантнинг кетидан зипиллади. «Рамазондан қолишмаслик учун» тўртинчи марта «ҳазиллашиб» кўйганми, ким билсин...

Бир пайт қандайдир шанғиллаган овоз қулоғимга ча-линди:

— Э-эй, шеърингни ўқидим — газета берар экан!

Овоз келган тарафга қарасам — Рамазон! Кўзлари орқада, икки соқчининг ўртасида ёпиқ машина томон кетяпти, кўзлари чақнайди: «Э-эй, шеърингни ўқидим...»

«Ўл-э,— дедим ичимда,— шундай пайтда менинг шеъримга бало борми, ўзингни ўйласанг-чи! — Лекин худбинлик устун келди:— Ўқибди-я, ўша ерда ўқибди!»

Рамазоннинг ортидан қараб қоларканман, негадир унинг севимли қўшиғи эсимга тушди: «Хуш қол энди-и, Зухрохоним...»

— Жўранг қип-қизил ғалча экан,— деди судга бирга борган ёзувчи дўстим, қайтишда.— Ўзини ўзи қаматди. Чеховнинг «Ёвуз ниятли киши» ҳикоясидаги Денисининг ўзгинаси-я! Ўқиганда шунақа одамлар борлигига ишонмаган эдим...

Кечқурун уйда Рамазоннинг отаси билан акасини ҳўб кутдим, мендан домангир бўлишганими ёки бу кўргиликдан гангиб Бойсунга жўнаворишганими — келишмади.

Рамазоннинг қамалганига беш ой бўлди. Беш ойдирки, юрсам ҳам, турсам ҳам — ичимда бир тугун, қаттиқ, озорли тугун. Жоним чиқади, Рамазонни сўкаман, сўкаман-у, ажабо, кўргим келади уни, кўргим! Унинг олдида ўзимни айбдор сезаман. Тўғри, у кўп ғашимга теккан, мени кўп ғалваларга қолдирган, балки муттаҳамдир, чайқовчидир, лекин бари бир — жўрам! Жўрам ётибди. Қамоқда. Қанақа жой экан у?

Беш ой давомида ундан учта хат келди. Аммо... учаласи ҳам биттагина сўздан иборат: «Чантриморэ!» Вассалом. «Чантриморэ» — демак, иши жойида.

Чантриморэ... Каламакаторэ... Шоди гаранг... Болалигимиз эртаги, завқи, қувончи. Мактабимизнинг ёнида яшарди. Қачон қараманг, илжайиб турарди. Башарасига бакрайиб сўксангиз ҳам илжайарди — эшитмасди, қулоғи қар эди. Қишин-ёзин мудом бўйин-бошини малла қийиқ би-

лан танғиб, қулоқчин бестириб юарди. Оқшомлари эшиги оғзидаги супада, гуё ҳеч ким эшитолмайдиган бир куйни тинглаётгандек, кўзлари ярим юмук, мудраб-чайқалиб ўтирарди. Аҳён-аҳёнда ўткинчилардан бирортасига қараб, «Чантриморэ!», дея ҳайқираб, «Чантриморэ!», десангиз, «Каламакаторэ!», деб жавоб қайтарар эди. Ҳовлиси муюлишдаги, пастлаб кетган торкўчанин адоғида эди. Қиш кунлари ер музлаганда биз унга сув сепиб, кўча оғзида Шоди гарангнинг ишдан қайтишини пойлардик. У бамайлихотир юриб келиб, худди қар эмас, басирдек, ойна мисол ялтираб ётган сирпанчиққа оёқ қўяр ва шу заҳоти кўтарилиб тушар, бошидаги қулоқчин отилиб кетиб, ўзи сирғалганча дарвозаси тагига бориб қолар эди. Биз эса торкўчани қийқириққа кўмиб юборардик: «Чантриморэ! Каламакаторэ! Чантриморэ! Каламакаторэ!..» Шоди гаранг алпонг-талпонг жойидан туриб, қулоқчинига қараб чопарди. Сўнг кўзларини олайтириб, бизга пўписа қила-қила ҳовлиси томон юрар, ҳаял ўтмай, чопони барини олмага тўлдириб чиқар ва уни қорнинг устига қубба шаклида териб қўйиб, ўзи уйига кириб кетар эди. Биз битта-битта сирпана бориб, олмаларни қўйини-кўнжимизга жойлаб, «Чантриморэ! Чантриморэ!», дея сурон солганча кўча бошига қайтардик. Шоди гаранг эса дарвозадан бошини чиқариб ҳайқириб қоларди: «Каламакаторэ! Каламакаторэ!..»

Доим шундай бўларди. Биз доим торкўчага сув сепиб қўяр, Шоди гаранг доим кўра-била ўша ердан юриб учиб тушар, кейин туриб бизга пўписа қилар, лекин доим олма билан сийлар эди. Доим! Унинг фарзанди йўқ эди. Хотини бор, ҳовли-жойи бор, каттақон олмазор боғи бор — фарзанди йўқ эди.

Бир кун кимдир мени телефонга чақириб, «Туш пастга!», деб дўқ қилди. «Кимсан ўзинг?», дедим жаҳлим чиқиб. Ногаҳон мен сира кутмаган шанғи овоз янгради: «Чантриморэ!» Юрагим гупиллаб кетди. Қаердан? Қандай қилиб? Наҳотки!..

Тушсам — ишхонамиз олдидаги хиёбонда биров ишшайиб турибди. Юзи ишинқираган, кўзлари ич-ичига чуққан, кўйлақчимни ёғим бир кимса. Рамазон!

— Ҳа?!— дедим ҳовлиқиб, таҳлика билан.

— Келдим.

— Қандай? Ҳали, ҳали... вақт бор-ку?

— Қочдим-да, жўражон, сени кўргим келди.— У қулоқларини кенг ёзиб яқинлаша бошлади.

— Қочдинг?!— Мен, тўғриси, алланечук иргандимми, тисарилдим ва ғазаб билан бақирдим:— Йўқол, кўзимга кўринма! Мени тинч қўй!

— Панжарадан келган одамниям жўраси шундай кутиб оладими?

Уни қайта суд қилиб, очиққа — мажбурий хизматга чиқаришибди. Муддати битгунча шаҳар яқинидаги фишт заводида ишлармиш.

— Оқлашди, жўражон, оқлашди,— дея тинмай қиқирларди у.— Айбим йўқ эди-да ўзи.

— Нега айбинг бўлмас экан? Чайқовчи! Бизда бегуноҳ одамни қамамайди. Унақа қонун йўқ.

— Мана, мени қамеди-ку? Э, у ердаги одамларнинг гапини эшитиб турсанг, биронтасиниям тирноқча айби йўқ, лекин — бор, бор! Мана, ўзимни олайлик, айбим йўқ эди — бор чиқди. Шундай гап-да.— Рамазон кафтини тўлдириб нос отди. У қандайдир ўзгариб — жиддийлашибми, чала файласуфга ўхшаб қолган эди: илгари ҳеч бундай гапирмасди. Носини туپурғач, энгил тортгандек қўл силтаб, давом этди:— Майли, бу гаплар ҳозир бегойда, бари бир ишонмайсан. Кейин бир кун ҳаммасини айтиб бераман. Лекин, бояги гапинг тўғри: айби бўлмаса қамамайди. Айб, айб деймиз-у, кимда йўқ у, жўражон? Мана шу савлат тўкиб юрганларнинг ҳаммаси ҳам оппоқми?

Рамазон ўша кун меникида тунаб, эртаси ишига кетди. Иши оғир, тандирдан чўғдек қизиб чиққан фишларни олиб тахлар экан; ҳориб-чуйкаб, кафтлари қавариб, ойда бир марта, шунда ҳам йўлқира сўраб келарди. Ҳордиқ кун шаҳарга тушиб, эски одати — бор-будини аллақимларга улашиб, кетишда мендан пул сўраб келарди.

Ўша — ўзимизнинг Рамазон!

Олти ойдан кейин унинг жазо муддати битди. Битган куни у кечки поездга билет олиб, ишхонамга келди.

— Ҳамма жўрангни чақир!

— Ҳа, яна бирор хунаринг қолганмиди?

— Би-ир регистронда ўтирайлик! Кетар жафосига!

Ишдан эртaroқ чиқиб, тўрт-беш улфат «Зарафшон» ресторанига бордик. Рамазон ҳамма нарсани тахт қилиб, узун столнинг тўрида тиржайиб ўтирган экан.

— Бор жўранг шуми? Э, бечора! Зиқналигинга бориб-сан-да. Қўрқма, кармон катта, атаб қўйганини берди!

Уша кеч ресторандо роса яйрадик. Рамазоннинг ўзи айниқса байрам қилди. Музыка бошланиши ҳамон ўртага тушиб, ҳолдан тойгунча ўйнади. Уйини ҳам ўзига ўхшаган эди: гоҳ тиззаларига шапатилай-шапатилай давра бўйлаб кавказчасига йўрғалаб кетади, гоҳ қўлларини икки ёнга силкитганча кифтларини қимирлатиб, «Ҳа-а, ҳу-у!» дея қийқиради, ҳайқиради, сакрайди, ирғишлайди; гоҳ жилмаяди, гоҳ ҳазилга қоғоғини уюб олади; дуч келган қизни рақсга тортади, у ҳам нозланиб ўтирмай пешвоз чиқиб бораверади; қизга қараб кулади, йиғлайди, пўписа қилади, ёлворади; энди мағрур, пуриқор, кейин яна тушқун, ғамгусор, яна изҳор, илтижо... Чапак, олқишлар...

Бутун ресторан аҳли томошабин, барчанинг кўзи Рамазонда. Бугун у байрам қиларди, тантана қиларди; кечаги ғаму ғуборларини унутган, яна аслига қайтган, ўша эски — беғам, беғубор Рамазонга айланган эди.

Ресторандан чиққач, шерикларимга жавоб бериб, Рамазонни кузатгани у билан вокзалга бордим. Поезд ҳали келмаган экан, сув ичиш баҳона тагин ресторанга кирдик. Кейфи анча ошиб қолган Рамазон ана шунда дардини ёрди.

— Бари бир ишонмайсан-да, жўражон,— дея гап бошлади у.— Лекин, илтимос: бу сафар ишон!

Рамазон ўшанда ростдан ҳам Барнаулга жўнаган экан. Поездни кутиб ўтириб, мана шу ерда, ресторанда бир киши билан танишиб қолади. Бирга овқатланишади. Кейин Рамазон унинг юкларини — ўша машўм чамадон ва қутиларни вагонга жойлашга кўмаклашади. Поезд жўнай-жўнай деб турганда купега икки одам кириб келади. Уларнинг шарпасини олдинроқ сезган ҳалиги киши таҳлика аралаш йиғлаб-ёлвориб Рамазонга ёпишади: «Жон ука, юклар меники, денг, ярни меники, денг. Чиқиб кет-сак, фойдани тенг бўламиз. Мени билишади, қўлга туш-сам... Сиз ёшсиз, кечеришади», алай-балай. Рамазон, гўл, тайтув Рамазон лаққа ишонади, ҳеч балони ўйламасдан рози бўлади. Ҳушини йиғиб, қараса — атрофини милиционерлар ўраб турибди. «Ҳа, меники, меники,— дейди саросимада қолиб,— ҳаммаси меники». Ёнига қараса — ҳалиги киши йўқ, ерга киргандек зим-гойиб.

— Ана, айтдим-ку, ишонмадинг, бари бир ишонмайсан,— деди Рамазон ҳафсаласи пир бўлгандек, қандайдир мунг билан.— Ҳеч ким ишонмайди.

— Шу гапларни нега сунда айтмадинг?— дедим ҳайратим ошиб.

— Айтиб эдим, терговда минг марта такрорладим. Терговчи эшитгиси ҳам келмади, «Сенларнинг ҳамманг шунча тулкисан!», деди. Нима қилсин — шунча нарса билан қўлга тушганидан кейин елканга қоқиб, қўйиб юборсинми? Узи терговиям, камерасиям жонга теккан эди, жўра, чўзилиб ётмасин тагин, э, нима бўлса бўлди, дедим!

— Аҳмоқ, тентак! Бир муттаҳамнинг найрангига учи-б... Одам ҳам шундай анойи бўладими? Мен ўлақолсам ишонмасдим.

— Мен ишондим-да, жўражон, нима қилай? «Еттига болам бор,— деди,— еттови ҳам қиз,— деди.— Учтасининг бўйи етган, узатишим керак, ўзим заводда оддий қоровулман, жигарим касал», деди. Аҳволини кўрган киши, агар инсон бўлса, ишонарди, мен ҳам ишонибман-да, жўражон!

— Мана, ишончинга мукофот!.. Сен ҳам қочгин эди, «Билмайман, меники эмас», деб туриб олгин эди, калла-варам!

— Бундай қилсам, уни тутар эди-да? Сўз берган эдим, номардлик бўларди...

— Йе!— дедим фиғоним чиқиб.— Ҳа, тутсин эди, қамасин эди — қилмишига яраша! Вой аҳмоғ-эй, сўз берган

эмиш! Балки қизларининг ташвишини қилгандирсан, эрсиз қолади шўрликлар, деб?! Эҳтимол, ўша уччига чиққан чайқовчидир, қаллобдир! Улар шунақа бўлади. Баъзан ҳатто уйдаги хотинини ҳам ўртага қўйиб...

— Унисини сенлар биласан, гапга бойсанлар. Кап-катта одам кўзига ёш олиб гапирганда ишонмай бўладими? Соцлари ҳам оқ эди... Майли, жўра, энди пушаймоннинг фойдаси йўқ — бўлгани бўлди, бўёғи синди. Дунёни панжарадан ҳам бир кўриб қўйдим-да, зиён қилмас...

Рамазон чаккасига кафтини босган кўйи дераза оша перронга тикилиб ўтирарди. Уйчан, беозор, хокисоргина... «Уни хушламаслик, ёқтирмаслик мумкин, лекин ёмон кўриб бўлмайди», деб ўйладим ичимда.

У бир пайт чап кўзини қисинқираганча нима деб қолди денг:

— Ҳозир Новосибирск поезди келади, ҳайё-ҳуйт деб Барнаулга жўнаворсам-чи?

— Улгинг келган бўлса шундай қил, милисага тутиб бермаган ҳам номард!— дедим аччиқланиб. Лакалов қилиқлари, гап-сўзлари яна бирпасда кўнглимга урган эди.— Рамазон, бошни қотирма, қаёққа кетсан кет, жўна! Илтимос, энди бу ёқларга қадам босакўрма!

Рамазон кетди. Поезд ўрнидан кўзгалганда перрон бўйлаб бир ҳайқириқ янгради: «Чантриморэ!» «Каламакаторэ» бўғзимда қолди — айтолмадим. Поезд энди тўхтамайди, уни на мен, на Рамазон тўхта олади; Рамазон эса кетди, жўнаб кетди, энди келмайди!

У кетгач, шаҳар, ғала-ғовур шаҳар бирдан зерикарли, файзсиз кўринди кўзимга.

Шундай қилиб, Рамазон кетди, бошқа келмади. Борган йили ўйланди, бари бир ўша қизга — тоғасининг қизига ўйланди. (Онаси ҳам тузалиб қолган бўлса керак.) Иккинчи йили ўзига иморат қурди. Ҳозир ўғлига тўй қилмоқ тараддудида юрганмиш...

Бултур кузакда Бойсунга борганимда бозор айланиб юрсак, ёнимдаги ҳамроҳим:

— Ана, ошангизни қаранг!— деб қолди.

Рамазон! Олдида бир чойқўти тўла олма, енг шимарганча ўтган-қайтганга ҳай-ҳўйлаб, олма сотаяпти. Кўнглимда шубҳа уйғонди: «Ушандаги гап тосодиф эмас шекилли, асли қонида бор экан-да». Лекин нима дердинг — тиркичилик, бировнинг рўзғорини биров тебратамайди.

— Барнаулда олма камчил эмиш, Барнаулга олиб бориш керак эди!— дедим яқинлашиб, киноя билан.

— Э, э, жўражон!— дея юзи ёришганча ўрнидан туриб кетди у.— Ўзим ҳам Барнаулни кўзлаб турувдим, сендай маслаҳатчига зор бўлиб. Нима қилай, жўра, ер билан битта тўкилиб ётибди. Молга берай десам, кўнгил бўлмайди, увол. Ундан кўра...— Рамазон танлаб-танлаб, ҳамроҳим билан менга иккитадан олма тўтқазди.— Еб кўринглар, бунақаси Боғи Эрамда ҳам йўқ!

Бирпас олдида чақчақлашиб турдик. У ҳай-ҳўйлаб ўтган-кетгани чақираг, идиши бўлса идишини, бўлмаса — кўйини-кўнжини олмага тўлатиб жўнатар эди.

— Пулини нега олмаяпсан?

— Э, отамга қавм бўлади, ноқулай.

— Буниси-чи?

— Э, эна жамоатимиздан қариндош...

— Олманг кўп бўлса, давлатга топширвормайсанми бундай қилиб ўтиргунча?

— Қарзим борми? Арзон олади!

— Ахир, ҳаммага текин улашяпсан-ку?

— Э, бири хеш, бири табор.

— Сенга бегонаси бормикан Бойсунда?

— Бор,— деди Рамазон тиржайиб.— Мана — сен! Мусофир, сотқин, шаҳарлик!

У кечқурун бир тўрхалта сара олма кўтариб уйимизга келди.

— Яхшими, ёмонми, шоир номинг бор, кўчада олма кўтариб юрсанг обрўйинг бузилади, дедим...

«Обрўйинг бузилади». «Тўкилади» эмас «бузилади»! Рамазоннинг гапи, Рамазонгина шундай дейиши мумкин! Ана сизга — Ра-ма-зо-он!

... Рамазон, жўра, жўражон, мана — қўлимдан келганича сени нақл қилдим. Мен бу нарсани сен учун, сенга бағишлаб ёздим. Баъзи ўринларда ошириброқ юборган бўлсам, кўнглинга олмассан. Бу иш қургур ўзи шунақа, шундай қилмаса бўлмайди.

Мендан аҳвол сўрасанг — турмушим эскича, бир маромда. Чатоғи шундаки, бир маромда! Нолиётганим йўк, ҳамма нарсам етарли, жойида. Лекин, ҳаётимга нимадир етишмайди, нимадир — йирикроқ ташвиш деймизми, тўполон деймизми ёки бир мўъжизами... Қилаётган ишларимдан кўнглим тўлмайди, ҳаммаси кўзимга майда, арзимасдек туюлади. Ишга бориб кутасан ўша нарсани, уйга келиб кутасан — беҳуда. Гоҳо бошингни деворга ургинг келади — шояд бирор янгилик рўй берса!..

Бу нолиш, шикоят эмас, Рамазон — ҳасрат, дўстнинг дўстга ҳасрати!

Кеча кечаси бировнинг йўталидан уйғониб кетдим. Қаттиқ йўталарди, бетон деворга қозиқ қоққандек бўғиқ йўтал. «Қизимми?!» Уйқу қочди. Хотинимни уйғотиб, «Туриб қарасанг-чи!», дедим. Нариги хонага чиқиб, қизимдан хабар олган хотиним: «Э, қўшнинг боласи-ку!», деди. Уша заҳоти хотиржамгина уйқуга кетибман.

Нега бундай, Рамазон?

Ўтган ҳафта тунга яқин уйимга телефон бўлди, Бойсундан. Бир ҳамшаҳримизнинг тоғаси вафот этибди, эрталаб чиқаришмоқчи, иложи бўлса, шу гапни жиянига етказишим керак экан. «Бемаҳалда сизни безовта қилдикда, оғажон, овора бўласиз-да», деб қайта-қайта узр сўрашди, «Илоё бир ўғлингиз ўнта бўлсин, барака топинг», дея хўб яхши ният тилашди. Ишдан қаттиқ чарчаб келган эдим, ўзимча мулоҳаза юритдим: «Жиянининг уйи шаҳарнинг бир четида! Эрталаб чиқаришаркан, бугун бориб

айтдим нимаю саҳарда ишхонасига телефон қилиб қўйдим нима — бари бир жанозага етиб боролмайди». Етиб боролмаслиги аниқ эди, лекин...

Ана шундай, менинг уйимда телефон бор! Мен ишдан чарчаб келаман! Нега бундай, Рамазон? Урнимда сен бўлганингда нима қилардинг?

Судингда қатнашган ёзувчи дўстим яқинда: «Ўзини ўзи қаматган афандироқ бир ошнанг бор эди, қаерда ҳозир, нима иш қиляпти?», деб сени сўраб қолди.

Афандимидинг, Рамазон? Ҳозир ҳам шундаймисан? Шундайсан, ишонаман, сен ўзгармайсан. Аммо, мен нега ўзгардим? Нега бундай бўлиб қолдим? Нега мен «афанди» эмасман? Бошқалар-чи?..

Бир ҳафталик бетайин, бемаъно куйди-пишдилар оқибати — шанба кунлари тургим келмай, тўшақда узоқ чўзилиб ётаман, гангиб, қарахт ётавераман, кутиб — ниманидир, кимнидир... Мана, ҳозир сен кириб келасан. Тўсатдан. Ташвиш билан, тўполон билан. Олма олиб келасан, жайдари олма. «Чантриморэ-э!», дейсан қулочингни кенг ёзиб. «Каламакаторэ!», дейман мен...

Бу нима дегани, Рамазон? Қайси тилдан бу ғалати сўзлар, маъноси нима? Мен билмайман, сен ҳам билмайсан. Шоди гарангдан сўрайлик десак, у энди йўқ — узоқ йили ўлган. Мияси айниб ўлган. Қулоқнинг захмидан. Урушнинг касри.

Ундан тирноқ — фарзанд қолмади, мол-дунё қолмади — «Чантриморэ» қолди, «Каламакаторэ» қолди, бизга: сенга, менга...

Нима дегани бу?

Ўйлашимча, буни энди фақат икки киши — иккаламизгина тушунадиганга ўхшаймиз: сену мен.

Ёш хикоянависларимиздан Шаҳодат Исахонова келгуси сонда янги асари билан қатнашади.

Т а б р и к н о м а

ЖУРНАЛИМИЗ ТЕРИШГА БЕРИЛГАН ПАЙТДА ҚУЙИДАГИ МАЗМУНДА ТЕЛЕГРАММАЛАР ОЛИНДИ:

«Ёшлик» редакцияси коллективига ижодий парвоз, фикрий тиниқлик, оперативлик, топқирлик ёр бўлишини истайман. Зотан, бу хислатлар журнални эскича фикрлаш йўсиғидан, бир хилликдан ва туссиз ваъзхонликдан сақлаб туради, деб ўйлайман.

Ишончим комилки, ҳамюртларим бўлмиш «Ёшлик» ўқувчилари бу журнал қиёфасида ўзларига кўмакдош, эътиборли дўст, ақлли ва олижаноб маслаҳатгўй топадилар. Журнал улар учун маънавий эҳтиёжга айланиб қолади.

Азиз дўстлар! Сизларни янги журнал билан чин дилдан муборақбод этаман! Сизларга жўшқин ҳаёт, «Ёшлик»ка эса, ойдин йўл тилайман.

В. ЖОНИБЕКОВ,

СССР космонавт учувчиси, икки марта Совет Иттифоқи Қаҳрамони

Биз, олимлар, ёшлар учун махсус журнал таъсис этилишидан беҳад хурсандмиз. Ёш авлоднинг порлоқ истиқболи, уларни коммунистик руҳда тарбиялаш, ардоқлаб вояга етказиш — ҳаммиша партия ва ҳукуратимизнинг диққат марказида.

Аминманки, янги журнал саҳифаларида ўқувчиларни ром этадиган мароқли роман ва қиссалар, ҳикоя ва шеърлар билан бирга фан оламидаги муҳим янгиликлар ҳақида қизиқарли асарлар босилур.

Ёшлар журналида республикамиздаги таниқли олимлар ҳам қизиқарли мақолалари билан қатнашадилар, деб умид қиламан.

Журнал редколлегиясига ва унинг ижодий коллективига катта муваффақиятлар тилайман.

Восил ҚОБУЛОВ,

Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг академиги

Қардош Ўзбекистон ёзувчиларини, минглаб китобхонларни республика маданий ҳаётидаги улкан қувончли воқеа — ёшларнинг адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий «Ёшлик» журнали чиқа бошлагани муносабати билан чин дилдан қутлайман. Ёш авлодни коммунистик руҳда тарбиялаш, улуг, истеъдодли ўзбек халқининг замонавий адабиёти ҳамда маданиятини ривожлантириш, қудратли классик адабиёти ва санъатининг энг яхши анъаналарини давом эттириш йўлида янги журналга муваффақият тилайман. Озарбайжон ёзувчиларининг эзгу истаklarини, қайноқ қардошлик туйғуларини қабул этгайсиз.

Мирза ИБРОҲИМОВ,

Озарбайжон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, республика халқ ёзувчиси

«Ёшлик»нинг биринчи сонини қизиқиб ўқидик. Айниқса, «Ўқитувчи, ўқувчи, маънавий олам» деган баҳсининг бошлангани диққатга сазовор. Журнал бундан кейин ҳам ҳаётимиздаги жиддий муаммолар ҳақида мароқли мақолалар бериб боришига ишонамиз.

Мен педагоглар номидан «Ёшлик» коллективига ижодий муваффақиятлар тилайман!

Ҳокимжон ҲОШИМОВ,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи

«Ёшлик» журнали ташиқил этилиши маданий ҳаётимизда қувончли воқеадир. Бу хушхабарг эшитиб, биз шифокорлар ҳам ғоят хурсанд бўдик.

Биз республикамиздаги кўп минг сонли медалицина ходимлари номидан журналнинг ижодий коллективига сиҳат-саломатлик, куч-қувват тилаймиз. «Ёшлик» — ўз номидай жўшқин, муссафо ва ёрқин туйғуларга бой бўлсин!

Отаулла ОҚИЛО,
биология фанлари доктор

Қўқондаги Чойхона

Бу йил халқимиз, жаҳон прогрессив жамоатчилиги СССРнинг ташкил этилганлигига 60 йил тўлишини кенг нишонлайди. Совет халқларининг уюшган оиласи — Октябрь инқилоби меваси, бузилмас дўстлик, қон-қардошлик, бирдамлик ва тараққиётнинг буюк тимсолидир.

Дўстлик — беғубор осмонимизнинг рангин камалагидай балқиб, совет шоирларининг турли тилда, аммо бир дилдан таралаётган абадий қўшиғига айланди.

Биз мазкур сондан бошлаб сизни қардошларимиз адабиёти билан таништириб бориш мақсадида «Камалак» рубрикасини очдик. Қуйида сиз рус совет адабиёти вакиллари ижодидан намуналар билан танишасиз.

Андрей ДЕМЕНТЬЕВ

Паловга қасида

Ўзбеклар уйда байрам бўлган пайт
[байрамда уларга келса ҳам меҳмон], —
сизни лол этади минг хил ноз-неъмат,
саховат барқ уриб турган дастурхон.
Дастурхонки, унда жозиба пинҳон,
жануб бозоридай тўкин, безаҳа.
Ҳоҳи сен қари бўл, ҳоҳи бўл нимжон,
кўзгалар беқиёс кучли иштаҳа.
Ўзбек дастурхони!
Аёз чирсиллар
Москвада эса айни ушбу чоғ.
Бунда — дастурхонда уюлиб турар
минг турли кўнатлар, мевалардан тоғ...
Ожизман шеър билан ё наср билан
ўзбек дастурхонин таъриф қилолмай...
Гангир-гунгир сўхбат тинади бирдан.
Палов келтириллар,
Тафтбосдию май,
Сўнгра қўйилади лаган — нақ олов.
Мезбон тавозеъда — лутф ила боқар.
Бутун дастурхонга файз берар палов.
Ҳар қанча тўқ бўлма — сўлагинг оқар.
Дастурхон чақнайди. Юзларда чирой.
Ошдан еб сўнг ижод айла эзгулик.
Пиёлада эса буғланади чой,
сенинг кўзларингдек зилол ва кўм-кўк.
Аммо қадаҳлар йўқ, — одат шунақа.
Улар жарангламас ошдан сўнг алҳол.
— Тамакидан олинг.
— Гугурт ҳам чақай!
Бўлди.
Ўлиш мумкин энди бемалол.

Сулаймон РАҲМОН таржимаси

Андрей ВОЗНЕСЕНСКИЙ

Рассом ҳақида ривоят

Рассом яшар эди мағрур қашшоқ ва
Аммо бахт юлдузи порлади бир кун.
У англади даркор бир сурат чизмоқ, —
Ки миҳсиз деворда осилиб турсин.

Уйдан уйга кўчди бошпана учун.
Овқати нону сув — у қилди тоқат.
Йоғлардек суратни айлади афсун,
Аммо қулайверди девордан сурат.

Сеҳргар бўёқлар ўзига тортди,
Кўрганнинг нигоҳи қолди ёпишиб.
Аммо девор миҳсиз суратни отди,
Сурат кетаверди девордан тушиб.

«Дардларингни олай, ёнсин жону тан, —
Бетонга ёлворди рассом кўзлари, —
Қарагин, беуқув бу қафтларимдан —
Тошиб чиқаётир миҳнинг излари».

Шу кор азобида ўлиб кетди у,
Мийиғида кулди юлдуз ҳам... Лаънат!
Унинг суратини осиймайди-ю
Миҳсиз осик турар деворда сурат.

Усмон АЗИМОВ таржимаси

Роберт РОЖДЕСТВЕНСКИЙ

Тарих

Тарих!
Чин юракдан
эйтиқод қўйиб,
Кўп йилки,
Соддадил бола эканман,
Сени
алжабрдай
бехато туйиб,
Хатто
Ҳақиқатдан
Аъло деганман...
Афсус,
Болалик ҳам ўтаркан аста.
Шамолинг
Юзимни тилар беомон...
Тилар асрлардан ўз ҳаққин лаҳза!
Лаҳзалар номидан
Сўзлайман бу он...
Тарих —
Сен шафақдай гўзалсан гоҳо!
Тарих —
Сен гоҳида гадодай увол!
Гоҳ этсанг инсонга янги бўй ато,
Гоҳ ўз қаддинг бўлар
қабоҳатга дол.
Ҳам адл, ҳам ғалат ёзмишинг,
Ҳайҳот,
Мана,
Саҳифаларни
титиб боқ бирров:
Покиза чоғингда
Олиб
Ёмон от,
Ғирромлик қилганда —
эшитдинг мақтов!
Тергамоқ бўларди сени
Фикри жўн,
Таъби паст,
Қалби без,

Упкаси йўқлар.
Сенга
ўз билгича
бичар эди тўн,
Бағрингни доғ қилиб,
не-не буюклар!

Сенинг номинг билан
Элларни алдаб,
Мосуво қилинди
Қанча
боғу роғ!
Турқинг тузатдилар
Гоҳ пардоз айлаб,
Гоҳ ост-уст қилдилар!
Бўлдинг минг қуроқ!
Сендан
шаллақилар
келганда устун,
Улкан
деб ном олди
тирранча ҳатто...

Тарих!
Шўхтаъб
тарих!
Тингла!
Сен бугун
Архивлар чанг-чунги
эмассан асло!
Тарих!
Кучни йигиб бармоқларингга,
Депсинган қалбингни
одамларга оч.

Кўриб қўй,
Ҳаёт бахш этгали сенга,
Ижодкор
ёстиқдан кўтармоқда бош!
Улар оёқ узра
Қилиб нонушта,
Хотиннинг юзидан
Бир ўпгач шошиб,
Ишга йўл олишар!
Уларга
хуштаъм
Бир нафис
Яшил бўй қолар эргашиб.
Офтоб пешвоз чиқар.
Булутлар ёнди.
«Ким ўзди» ўйнайди
Гудок самода...
Тарих!
Энг аниқ фан
Бўлгайсан энди!
Мажбурсан.
Шу эрур
Бизнинг
Ирода.

Ҳусниддин ШАРИПОВ
таржимаси

РУДОЛЬФИО

Валентин
РАСПУТИН

ХИКОЯ

Биринчи учрашуу трамвайда юз берди. Қиз унинг елкасига оҳиста қўл тегизди, у кўзини очгач, ойнага ишора қилиб, деди:

— Туринг, келдингиз-ку.

Трамвай тўхтаб бўлган эди. У туртиниб-суриниб, дарҳол қизнинг ортидан пастга сакради. Бу жудаям ёш, нари борса, ўн беш-ўн олти яшар бир қизалоқ эди. У қизнинг ташаккур кутгандек мунтазир боқиб турган кўзлари, думалоқ юзини кўрган заҳоти буни пайқади.

— Раҳмат,— деди у,— ўтиб кетишимга сал қолибди-я!— Қизга бу гапнинг ўзигина кифоя эмаслигини сезиб, қўшиб қўйди:— Бугун жуда «югур-югур» кун бўлди-да, роса чарчадим. Бунинг устига, соат саккизда биров менга қўнғироқ қиладиган эди. Хайрият, сен бор экансан.

Назариди, қиз севиниб кетгандек туюлди ва улар шитоб билан елиб келаётган машинага аланглай-аланглай, биргаликда йўлни кесил ўтишди. Қор ёғмоқда эди.

Мана шундай майин, момиқ қор ёғиб турган, гўё осмонда сон-саноксиз укпар қушчалар қанот қоқиб юргандек туюлгучи ғаройиб кезларда одамнинг негадир уйга қайтгиси келавермайди. «Қўнғироқ бўлишини кутаман-да, кейин яна кўчага чиқаман», деб қарор қилди у қиз томонга қайрилиб қараркан. У энди нима деярини билмай бош қотирар, чунки чурқ этмай кетавериш ҳам ноқулай эди. Аммо бу нотаниш қиз билан нимани гаплашиш мумкину нимани мумкин эмаслигини у мутлақо билмасди. Шу тариқа ўйланиб бораркан, қизнинг ўзи бирдан сўз бошлаб қолди:

— Мен сизни танийман.

— Йўғ-э!— дея ҳайрон бўлди у.— Қаёқдан танийсан?

— Сиз бир юз ўн иккинчи уйда яшайсиз, мен эса бир юз ўн туртинчида. Ўрта ҳисоб билан, ҳафтада икки марта трамвайда бирга келамиз. Фақат, сиз мени сезмайсиз, албатта.

— Қизи-иқ.

— Нимаси қизиқ? Ҳеч қизиғи йўқ-да. Сиз, катталар, фақат катталарга эътибор қиласизлар, ўзларингдан бошқани кўрмайсизлар. Йўқ, деб кўринг-чи?

Қиз бошини ўнг томонга қийшайтириб, унга бошдан-оёқ разм солди. У «Ҳим...», деб қўйди-ю, жавоб қайтариб ўтирмади. Зеро, унга қандай муомала қилиш, нимани гапиришу нимани гапирмаслик кераклигини ҳали ҳам билмас эди.

Бирмунча вақт сўзсиз кетдилар. Қиз тўғрига тикилиб бораркан, кўзини йўлдан узмай:

— Отингизни айтмадингиз-ку? — деб қолди.

— Билишинг шартми?

— Ҳа. Хўш, нима қипти? Нима учундир, баъзи кишилар бировнинг исмини билишга қизиқсанг, дарров бошқача хаёлга борадилар.

— Хўп, майли,— деди у,— гапингни тушундим. Агар исминни билишинг жуда шарт бўлса, менинг отим — Рудольф.

— Нима?

— Рудольф.

— Рудольф?— Қиз кулиб юборди.

— Ҳа, нима бўпти?

Қиз янада қаттиқроқ кулиб юборди. У эса жойида таққа тўхтаб, қизга ҳайрон тикилди.

— Ру-дольф,— деди қиз лабларини чўччайтириб ва ўзини тутолмай тагин кулди.— Ру-дольф! Мен фақат ҳайвонот боғидаги филнигина шундай аташ мумкин, деб ўйлардим.

— Нима?!

— Сен хафа бўлма,— дея қиз унинг енгидан тутди.— Лекин, кулгили экан-да, ўлай агар, кулгили. Кулгим келаверса, мен нима қилай?

— Гўдак экансан-ку,— деб қиздан ранжиди у.

— Албатта, гўдакман-да. Сен эса каттасан.

— Ёшинг нечада?

— Ўн олтида.

— Мен эса йигирма саккиздаман.

— Айтяпман-ку, ахир: сен катта одамсан, бундан таш-қари, отинг ҳам Рудольф.

Қиз бошини қийшайтирган кўйи унга тикилиб, яна кулди.

— Сенинг отинг нима?— деб сўради у.

— Меними? Фол очсанг ҳам тополмайсан.

— Фол очиб ўтирмайман ҳам-да.

— Очганингда ҳам бари бир тополмас эдинг. Менинг отим Ио.

— Нима?

— Ио.

— Ҳеч нарсани тушунмаяпман.

— Ио. «Вазифасини бажарувчи», дегани-да. Ио.

Қаҳқаҳа навбати энди йигитга келган эди. У ўзини тўхтата олмай, кўнғироқ сингари гоҳ олдинга, гоҳ орқага чайқалганча қотиб-қотиб куларди. Қизга кўзи тушди дегунча яна қаҳқаҳа ота бошлар эди.

— И-о...— Унинг бўғзидан кулги аралаш фақат шу сўз отилиб чиқарди.— И-о...

Қиз теварак-атрофга разм солган кўйи кутиб турарди, у бир оз ўзига келгач, ўпкалаган оҳангда:

— Кулгили-да, а?— деди.— Ҳеч ҳам кулгили жойи йўқ. Ио — оддий латишча ном, мен эса латиш қизиман, холос.

— Кечир мени,— дея жилмайганча қиз сари юзланди у.— Лекин, ростдан ҳам кулгим қистаб кетди-да. Мана энди, ора очиқ, тўғрими?

Қиз бош ирғади.

Дастлаб қизнинг уйи, кейин эса уники келарди. Подъезд олдига етгач, қиз тўхтаб сўради:

— Телефон номеринг неча?

— Буни билишингнинг кераги йўқ, — деди у.

— Қўрқяпсанми, а?

— Гап қўрқишда эмас.

— Катталар ер юзидаги ҳамма нарсадан қўрқишади.

— Тўғри айтасан,— дея тасдиқлади у.

Қиз қўлқопини ечиб, унга қўл узатди. Кафтлари муздек эди. У қизнинг қўлини сиқиб қўйди.

— Бўйти, қани, уйингга югур, Ио. — У яна кулиб юборди.

Қиз эшик олдида тўхтаб қолди:

— Энди мени трамвайда кўрсанг танирсан-а?

— Бўлмасам-чи, албатта танийман.

— Трамвайда кўришгунча...— Қиз қўлини боши узра кўтарди.

— ...Иккаламиз бирга кетадиган трамвайда кўришгунча,— деб қўшиб қўйди у.

Икки кундан сўнг у шимолга командировкага жўнаб кетди ва икки ҳафтадан кейингина қайтиб келди. Шаҳарда қишки хиралик, гард-ғуборларни кулдек тўзғитиб эса бошлаган кўкламнинг ўткир, илиқ нафаси сезилиб қолган эди. Шимол туманларидан сўнг бу ерда ҳамма нарса, ҳатто трамвайлар ҳам ярқирок ва озода кўринар эди.

Уйга кириб келган захоти хотини салом-алиқдан сўнг айтган биринчи гап шу бўлди:

— Бу, сенга ҳар куну бир қизча телефон қилади-я?

— Қанақа қизча? — дея ҳорғин ва лоқайд оҳангда сўради у.

— Билмадим. Ўзинг биларсан, деб ўйловдим.

— Билмайман.

— Лекин, роса жонимга тегди.

— Антиқа-ку,— дея зўраки жилмайди у.

У ваннада ювинаётган маҳал телефон жиринглаб қолди. Эшик ортидан хотинининг: «Ҳа, келди, ювиняпти, бир оздан кейин кўнғироқ қилинг», деган овози эшитилди. У ётишга ҳозирланаётганда телефон тагин жиринглади.

— Эшитаман,— деди у.

— Рудик, салом, келдингми!— Трубкадан аллакимнинг шодумон товуши эшитилди.

— Салом,— деди у эҳтиёткор оҳангда.— Ким бу?

— Танимадингми? Эх, сен, Рудик... Бу мен, Ио.

— Ио...— У қизни эслади-ю, шу ондаёқ беихтиёр кулимсиради.— Салом, Ио. Менга жудаям ғаройиб ном топибсан-да.

— Ҳа, сенга ёқадими?

— Худди сендек пайтимда мени шундай деб чақириварди.

— Жуда унчалик керилма, илтимос...

— Йўғ-э, кўйсанг-чи...

Улар жим бўлиб қолишди. Ниҳоят, у сабри чидамай сўради:

— Ҳўш, нима гап, Ио?

— Рудик, у сенинг хотинингми?

— Ҳа.

— Уйланганингни нега менга айтмаган эдинг?

— Кечир мени,— деди у ҳазиломуз йўсинда,— бунинг бу қадар муҳимлигини билмаган эканман.

— Албатта, муҳим-да. Нима, сен уни яхши кўрасанми?

— Ҳа,— деди у.— Ио, менга қара, илтимос: энди менга бундан кейин кўнғироқ қилиб юрмагин, хўпми?

— Қўрқ-ди-и,— деди қиз чўзиб.— Рудик, сен бошқача ўйлама тагин. Хоҳласанг, албатта у билан яшайвер, мен қарши эмасман. Лекин «Кўнғироқ қилма», деганинг нима-си? Бунақа бўлиши мумкин эмас. Балки менга иш юзасидан зарур бўлиб қолар...

— Қанақа иш юзасидан?— деб сўради у кулимсираб.

— Қанақа иш юзасидан бўларди. Мисол учун... мисол учун, мана, масаладаги бир қувурдан тушаётган сув иккинчи қувурдан чиқаётган сувга тўғри келмаётибди,— дея баҳона топди қиз.— Шунда мумкин-ку, ахир, тўғрими?

— Билмадим.

— Албатта мумкин-да. Лекин, сен қўрқма, Рудик, ахир, биз икки кишимиз-ку, у бўлса — бир ўзи.

— Кимни айтяпсан?— деб сўради у тушунмай.

— Хотинингни-да, кимни бўларди.

— Хайр, Ио.

— Чарчадингми, а?

— Ҳа.

— Хўп, майли. Қани, қўлни ташла-да, кейин ётиб ухла.

— Бўпти, қўлни ташладим.

— У билан ҳатто гаплашиб ҳам ўтирма.

— Майли,— деди у кулимсираб.— Гаплашмайман.

У ётоқ бўлмасига ҳам кулимсираганча кириб келди.

— Бу — Ио,— деди у.— Ўша қизнинг оти шунақа. Қизиг-а, тўғрими?

— Ҳа,— дея жавоб берди хотини бесабр чимирилиб.

— У иккита қувур ҳақидаги масалани ечолмаётган экан. Билмадим, ўзиям шу еттинчими, саккизинчими синфда ўқиса керак.

— Ҳўш, сен масаласини ечиб бердингми?

— Йўқ,— деди у.— Менинг ҳамма билганларим эсимдан чиқиб кетган экан. Қувурлар масаласи эса, ҳақиқатан ҳам мурраккаб нарса.

Эрталаб тонг қоронғисида телефон жиринглади. Йўқ, ҳали тонг отиб улгурмаган, шаҳар маст уйқуда эди. Рудольф ўрнидан тураркан, деразадан рўпарадаги уйга кўз ташлади — ҳали бирорта ҳам хонадонда чироқ ёқилмаган, фақат подъездларнинг темир чор қирраларигина ялтираб кўринар эди. Телефон тўхтавсиз жиринглади. Рудольф унга яқинлашаркан, соатига қараб қўйди: беш ярим.

— Эшитаман!— деди у трубкани олиб, жаҳл билан.

— Рудик, Рудик...

Унинг зардаси қайнаб кетди:

— Ио, жин урсин сени, тагин нима балони...

— Рудик,— дея қиз уни гапиргани қўймади,— қулоқ сол, жаҳлинг чиқмасин, сен ҳали нима бўлганини билмайсан.

— Нима гап?— деб сўради у бир оз ҳовридан тушиб.

— Рудик, сен энди Рудик эмассан, энди сенинг исминг — Рудольфо,— деди қиз тантанавор оҳангда.— Рудольфо! Зўр-а, тўғрими? Мен буни ҳозиргина ўйлаб топдим. Рудольф ва Ио — иккаласини бир-бирига қўшсак, Рудольфо ҳосил бўлади. Италиянчага ўхшайди. Қани, қайтар-чи?

— Рудольфо.— Унинг овозида жаҳл ва киноя оҳанглари аралашиб кетди.

— Тўғри. Энди иккимизнинг номимиз битта — бизлар бир бутунмиз. Худди Ромео ва Жульеттага ўхшаб. Сен ҳам Рудольфо, мен ҳам Рудольфо.

— Қулоқ сол,— деди йигит ўзини қўлга олиб.— Мен билан шакаргуфторлик қилгани бошқа вақт қуриб кетган миди?

— Нега тушунмайсан, ахир, кутишга сабрим чидамади-

да. Шунақа. Иннайкейин, турадиган вақтинг ҳам бўлиб қолди. Рудольфио, эсингдан чиқмасин: соат етти яримда сени трамвай бекатида кутаман.

— Мен бугун трамвайга чиқмайман.

— Нега энди?

— Бугун «отгул»даман.

— Нима деганинг бу?

— «Отгул»— бу ҳордиқ кунларидан ташқари дам олиш, мен бугун ишга бормайман.

— Ҳа-а,— деди қиз.— Мен-чи, мен нима қиламан?

— Мактабингга борасан-да, нима қилардинг.

— Хотининг ҳам «отгул»дами?

— Йўқ.

— Ҳа, майли, ҳечқиси йўқ. Фақат, эсингдан чиқмасин: энди бизнинг исмишимиз Рудольфио.

— Бахтиёрман.

У трубкани қўйди-да, норизо ғудраниб, чой қайнатгани ошхонага қараб йўналди. Энди бари бир ухлай олмасди. Бундан ташқари, рўпарадаги уйнинг учта деразасида чи-роқ ёнган эди.

Чошгоҳ пайти кимдир эшикни тақиллатди. У пол юва-ётган эди, ҳўл латтани четроққа ташлашни ҳам нима учун-дир унутиб, қўлида кўтарганча бориб эшикни очди.

Остонада қиз турарди.

— Салом, Рудольфио.

— Сенмисан?!— деди у ҳайратланиб.— Нима бўлди?

— Мен ҳам «отгул» олдим.

Юзи худди фариштаннинг чеҳрасидай осуда— виждон азобидан асар ҳам йўқ.

— Шунақами!— дея мардона жавоб берди у.— Демак, сайр қилиб юрган экансан-да. Хўп, майли, модомки кел-ган экансан, кирақол. Мен ҳозир бўламан.

Қиз пальтосини ҳам ечмай дераза олдидаги креслога ўтирди-да, унинг энгашиб пол артишини кузата бошлади.

— Рудольфио, менимча, сен оилавий ҳаётда бахтсиз бўлсанг керак,— деди бир лаҳзадан сўнг.

У қаддини ростлади:

— Бу гапни қаёқдан олдинг?

— Буни билиш қийин эмас. Масалан, полни ҳеч бир ҳафсаласиз ювяпсан, бахтли одамларда эса бунақа бўл-майди.

— Чўпчагингни қўй,— деди у жилмайиб.

— Хўп, бўлмаса, айт-чи, бахтлимисан?

— Ҳеч нарсани айтмайман.

— Мана, кўрдингми.

— Ундан кўра, ечиниб ўтирсанг-чи.

— Мен сендан кўрқаман,— деди қиз ойнага қараб.

— Нима-нима?

— Ахир, сен эркак кишисан-ку.

— Э, шунақами!— У кулиб юборди.— Ундай бўлса, бу ерга келишга қандай журъат қилдинг?

— Ахир, биз иккаламиз ҳам Рудольфиомиз-ку.

— Ҳа-я,— деди у,— мен буни доим унутиб кўявераман. Бу, албатта, менга баъзи бир мажбуриятлар юклайди.

— Албатта.

Қиз жим бўлиб қолди ва у челакни даранглатиб ошхонага кириб кетаётганинда индамай жойида ўтираверди. Бироқ, у қайтиб чиқганида қизнинг пальтоси кресло суяничиғига ташлаб қўйилган, чеҳраси эса ўйчан ва ғам-гин эди.

— Рудольфио, мен бугун йиғладим,— дея бирдан иқ-рор бўлди қиз.

— Нимага, Ио?

— Опам билан уришдим. «Отгул» оламан, десам, шу-нақаям жанжал кўтардики...

— Менимча, у ҳақ.

— Йўқ, Рудольфио, ҳақ эмас.— Қиз креслодан туриб дераза олдига келди.— Бир мартагина мумкин, нега ту-шунмайсизлар? Ҳозир сен билан гаплашиб ўтирганимдан қанчалик бахтли эканимни билсанг эди...

Ио яна жимиб қолди. У қизга эътибор бериб тикилди. Қизнинг қўйлаги остида сезилар-сезилмас бўртиб, ҳаяжон ичра қалқиб турган кўкраклари худди аллақандай номаъ-лум қушлар тухум қўйиб жўжа очиб учун қурган мўъжаз ўяларга ўхшар эди. У, бир йилдан кейин қизнинг юзи

чўзинчоқ тортиб, чиройли бўлиб кетишини пайқади ва вақт-соати етиб, унинг ҳам ўз йигити бўлишини ўйлаб, кўнглига хиёл ғусса чўқди. Қизга яқинлашиб оҳиста кифти-дан тутди ва кулимсираб деди:

— Ҳаммаси жойида бўлади.

— Ростданми, Рудольфио?

— Ростдан.

— Мен сенга ишонаман,— деди қиз.

— Ҳа.

У жойидан жилмоқчи эди, қиз:

— Рудольфио!— деб чақириб қолди.

— Ҳа?

— Нега сен бунчалик эрта уйландинг-а? Ахир, яна икки йилгина сабр қилсанг-ку, мен сенга тегар эдим.

— Шўшилма,— деди у.— Сен шундоқ ҳам жуда яхши бир йигитга турмушга чиқасан.

— Лекин, мен сенга тегмоқчи эдим-да.

— У мендан кўра яхшироқ бўлади.

— Йўғ-э,— деди қиз ишонсиз бир оҳангга чўзиб.— Сен шундай деб ўйласанми?

— Минг марта яхшироқ бўлади.

— Лекин, у сен бўлмайсан-да...— Қиз уқувсиз хўрсинди.

— Кел, яхшиси чой ичамиз,— деб таклиф қилди у.

— Майли.

У ошхонага кирди-да, чойгумни плитка устига қўйди.

— Рудольфио!— Қиз китоб жавони олдида турарди.—

Сен билан бизнинг исмишимиз энг чиройли исм экан. Қара, мана, ҳатто ёзувчиларнинг исми ҳам бунақа чиройли эмас.— Қиз бир лаҳза тин олди.— Фақат мана бунинг оти яхши экан. Эк-эю-пе-ри. Чиройлиг-а, тўғрими?

— Ҳа,— деди у.— Сен уни ўқимаганмисан?

— Йўқ.

— Олиб кетиб ўқигин. Фақат «отгул» қилмасдан, кэ-лишдикми?

— Келишдик.— Қиз пальтосини кия бошлади.

— Э, чой-чи?— деб эслатди у.

— Рудольфио, яхшиси, мен кетақолай, майлими?— Қиз-нинг табассуми тагин ғамгин тус олди.— Фақат, хотинингга менинг келганимни айтмагин. Хўпми, Рудольфио?

— Майли,— деб ваъда берди у.

Қиз кетгандан кейин у ўзини алланечук хомуш гортган-дек сезди, кўнглини англаб бўлмас, ҳали кашф этилмаган, бироқ табиатда мавжуд қандайдир ҳасрат чулғаб олган эди. У кийиниб, кўчага чиқди.

Баҳор дафъатан, деярли огоҳлантиришсиз кириб келди. Бир неча кун ичида одамлар оқкўнгилоқ бўлиб қолди-лар ва шу бир неча кун уларга интизорлик фаслидан рўёб фаслига ўтиш палласидек туюлди, чунки баҳорий тушлар топқир фолбинга хос маҳорат билан бахт ва муҳаббатдан башорат қилар эди.

Шундай кунларнинг бирида Рудольф кечки пайт уйига қайтиб келаётганида уни кекса бир аёл тўхтатди.

— Мен Ионинг онасиман,— деб гап бошлади аёл.— Кечирасиз, сизнинг исмингиз Рудольф бўлса керак-а?

— Ҳа,— дея кулимсираб тасдиқлади у.

— Сиз ҳақингизда қизимдан эшитган эдим. Сўнгги пайтларда у сизни жуда кўп гапирадиган бўлиб қолди, лекин мен...

Аёлнинг тараддулланиб қолганини кўриб, у она сўраши шарт бўлган гапни айтишга қийналаётганини пайқади.

— Сиз хавотир олманг,— деди у.— Биз Ио билан қа-лин ўртоқмиз, холос, бундан бирон-бир ёмонлик кутманг.

— Албатта, албатта,— деди аёл шўша-пиша, хижолат-омуз оҳангда.— Бироқ Ио жудаём эрка қиз, ҳеч гапимизга кирмайди.. Агар сиз унга таъсир кўрсатсангиз... Биласиз-ми, ҳозир у шундай ёшдаки, бирор аҳмоқлик қилиб қўй-маса эди, деб кўрқаман. Бундан ташқари, синфдошлари ўртасида, умуман, тенгдошлари ўртасида унинг биттаям дугонаси йўқ, бу ҳам мени қаттиқ ташвишлантиради.

— Бу яхши эмас.

— Биламан. Назаримда, у сизнинг гапингизга киради-гандек туюлган эди.

— Мен у билан гаплашиб кўраман,— деб ваъда берди у.— Лекин, менимча, сиз беҳуда хавотирланяпсиз, Ио— яхши қиз.

— Қайдам.
— Хайр. Мен у билан гаплашаман. Ҳаммаси жойида бўлади.

У қизга кечиктирмай—шу заҳоти телефон қилишга қарор берди, бундан ташқари, хотини ҳам уйда эмас эди.

— Рудольфио!—Қизнинг бениҳоя қувониб кетгани сезилиб турарди.—Қўнғироқ қилганинг жудаям зўр бўлди-да, Рудольфио. Мен бугун тагин йиғладим.

— Ҳадеб ийғлайвериш яхши эмас,—деди у.

— Ҳаммасига «Кичик шаҳзода» сабаб. Унга шундай раҳмим келяптики... Ахир, у ростдан ҳам бизнинг орамизда, шу ерда яшаган-ку, тўғрими?

— Менимча, тўғри.

— Менимча ҳам шундай. Биз эса буни билмаган эканмиз. Ахир, бу даҳшат-ку. Агар Экзюпери бўлмаганда, ҳеч қачон билмасдик ҳам. Унинг исми бизни кига ўхшаган чиройлилиги бежиз эмас экан-да.

— Ҳа.

— Мен яна ўйлаяпман-да: унинг кичик шаҳзодалигича қолгани қандай яхши бўлди-я! Бордию у ҳам кейин оддий бир одам бўлиб чиқса, нақадар ёмон бўларди. Ўзи шундоқ ҳам оддий одамлар тўлиб-тошиб ётибди.

— Билмадим.

— Лекин мен биламан, бу аниқ.

— «Башар сайёраси»ни ҳам ўқидингми?

— Ҳаммасини ўқидим, Рудольфио. Менимча, Экзюпери жудаям доно ёзувчи экан. Ҳатто шу даражада доноки, баъзан кўрқиб ҳам кетасан. Кейин, ниҳоятда оққўнгил экан. Эсингдами, Баркни сотиб олиб эркинликка чиқаришади, қўлига пул беришади, у эса ўша пулни болаларга туфли сотиб олишга сарф қилиб, ўзи бир тийинсиз қолаверади.

— Ҳа,—деди у.—Боннафус эсингдами, ҳалиги, арабларни талаб хонавайрон қиладиган Боннафус-чи? Улар уни ёмон қўришади ва айни пайтда яхши кўришади ҳам.

— Чунки, унингсиз сахро уларга жўн, бўм-бўш бўлиб қоларди, у эса сахрога хатарли ва романтик қиёфа бағишлаб турарди.

— Агар шуларнинг ҳаммасини тушунсанг, зўрсан-ку,—деди у.

— Рудольфио...—Қиз жим бўлиб қолди.

— Эшитяпман,—деб эслатди у.

Қиз ҳамон жим эди.

— Рудольфио,—деди у нимадандир ҳаяжонланиб.—Ҳозир олдимга келгин, мен ёлғизман.

Қиз атрофга жавдираб боққанча креслога ўтирди.

— Нега бундай хомушсан?—деб сўради у.

— У ростдан ҳам йўқми?

— Хотинимми?

— Ҳа-да.

— Йўқ.

— Мырра! экан-ку у.

— Нима?

— Мырра, нима бўларди!

— Бу гапни қаёқдан олдинг?

— Буюк рус тилидан. Унда хотинингга мос бошқа сўз йўқ экан.

— Ио, ахир, яхши эмас.

— Ио эмас, Рудольфио.

— Э, дарвоқе...

— Яқинда телефон қилган эдим, трубкани хотининг олди. Биласанми, менга нима дейди? «Агар сен қувурлар масаласида гаплашмоқчи бўлсанг, яхшиси ўқитувчингдан сўра», дейди. Менимча, у сени мендан рашк қилса керак.

— Унақа эмасдир.

— Рудольфио, ростдан ҳам мен ундан яхши эмасманми, а? Мен ҳали унча ўсиб-улғаймадим-да, ҳали ҳаммаси олдинда.

У кулимсираб бош ирғади.

— Мана, кўрдингми! Менимча, у билан ажралишади-ган пайтинг келди.

¹ Мырра — тасқара.

— Аҳмоқона гапларни қўй,—дея қизнинг сўзини кесди у.—Шундоқ ҳам мен кўп қилиқларингни кўтаряпман.

— Муҳаббат туфайли-да, тўғрими?

— Йўқ, дўстлик туфайли.

Қиз чимирилиб жим бўлиб қолди, лекин бу жимликнинг узоқ чўзилмаслиги аён эди.

— Унинг оти нима?

— Кимнинг? Хотинимнингми?

— Ҳа-да.

— Клава.

— Ол-а, дабдабани қаранг-у!

— Бас қил!—деди у ачиққланиб.

Қиз ўрнидан кўзгалди, бир зум кўзларини юмиб турди-да, туйқусдан:

— Рудольфио, мен жинниман, кечир мени, бундай де-моқчи эмас эдим,—деди.

— Фақат уввос солинамсин,—деб огоҳлантирди у.

— Уввос солмайман.

Қиз дераза олдига бориб, тескари ўгирилди.

— Рудольфио,—деди қиз,—кел, шундай келишамиз: мен бугун уйингга келганим ҳам, бу гапларни айтганим ҳам йўқ, хўпми?

— Майли.

— Мен шу «хайр»ни сенга телефонда айтдим, деб ҳисоблагин, майлими?

— Майли.

Қиз чиқиб кетди.

Беш минутдан сўнг телефон жиринглади:

— Хайр, Рудольфио.

— Хайр.

У яна бир оз кутиб турди, аммо қиз трубкани қўйиб қўйди.

Қиз бошқа телефон қилмади. У ҳам қизни узоқ вақт кўрмади, чунки яна шимолга жўнаб кетган эди. У май ойида, қуёш тарозиси баҳор лаҳзаларини бутунлай ҳисоблаб бўлгандагина қайтиб келди. Бу пайтда унинг иши ниҳоятда кўпайиб кетган, ҳар сафар қиз эсига тушганида, «Бугун гаплашаман, эрта гаплашаман», деб ўйлар, аммо ҳар гал ортга сурар эди.

Улар тасодифан—ниҳоят, трамвайда учрашиб қолишди. У қизни кўрдию сабри чидамай, одамлар орасидан туртина-суртина ўша томонга юрди. У қизнинг бошқа бирор бекатда тушиб қолишидан чўчирди. Қиз бошқа бекатда тушиб қолгудек бўлса, эҳтимол, у ортидан сакрашга журъат этолмас эди. Лекин қиз жойидан кўзгалмади ва у ўзининг дафъатан қувониб кетганини—дўстона муносабатларига хос севинчдан кўра алланечук кўпроқ қувониб кетганини пайқади.

— Салом, Ио,—деди у қизнинг кифтига оҳиста қўл теккизиб.

Қиз чўчиб ўгирилди, уни кўргач, шодумон қизариб, бош ирғади.

— Ио эмас, Рудольфио,—деди қиз одатдагидек, унинг сўзини тузатиб.—Биз сен билан ҳали ҳам дўстмиз-а, тўғрими?

— Албатта, Рудольфио.

— Сен яна узоққа кетганмидинг?

— Ҳа.

— Бир марта телефон қилган эдим, йўқ экансан.

— Бир ҳафтадан буён шу ердаман.

Трамвайда одам тирбанд эди, уларни тинимсиз турткилаб-итаришарди. Улар деярли юзма-юз туриб қолишди; қизнинг боши унинг иягига тегай-тегай деб турар, қиз бошини кўтарганда ва у энгашиб гапга қулоқ солаётганида беихтиёр кўзларини олиб қочишига тўғри келарди—оралиқ шу қадар яқин эди.

— Рудольфио, сенга бир нарса айтмоқчиман, хоҳлайсанми?—деб сўради қиз.

— Албатта, хоҳлайман.

Қиз яна бошини кўтарди, юзи унинг юзига шу қадар яқинлашганидан, у кўзларини юмиб олгиси келди.

— Мен доим сени соғинаман, Рудольфио.

— Тентаксан-да,—деди у.

— Биламан,—деди қиз хўрсиниб.—Лекин, мен ҳар қа-нақа болаларни соғинавермайман-ку, уларни юз йил кўр-масам ҳам парвойимга келтирмайман.

Трамвай тўхтаб, улар тушиб қолдилар.

— Клавангнинг олдига кетарсан?— деб сўради қиз.

— Йўқ, кел, бир оз айланамиз.

Улар дарё бўйига қараб бурилишди. Бу ерда йўл тугаб, яланглик бошланарди. Ахлат ва шағал уюмлари устидан сакраб боришаркан, у қизнинг тирсагидан тутиб, ўйдимчуқур жойлардан ўтиб олишига кўмаклашар эди.

Қиз жим эди. Бу жимлик туфайли негадир ўзига ўхшамас, бироқ, ҳамон бир сўз демай борар эди. У, қизнинг ҳам, ўзининг ҳам қалбини кучли, изтиробга тўла ва ҳеч нарсага бўйсунмайдиган аллақандай ҳаяжон чулғаб олаётганини пайқади.

Улар жар бўйига чиқиб тўхтадилар ва ҳануз бир-бирларининг қўлларидан тутган кўйи дарёга, дарё ортидаги манзилларга сўнг яна дарёга тикилганча узоқ туриб қолдилар.

— Рудольфио,— деди қиз, ниҳоят, чидаёлмай.— Мени ҳали ҳеч ким бирор марта ўпмаган.

У қиз томонга энгашди-да, юзидан ўпиб қўйди.

— Лабимдан...— деди қиз.

— Фақат энг яқин одамларнинггина лабидан ўпишадди,— деди у қийнала-қийнала.

— Мен-чи?

Қиз қалтираб кетди. У чўчиб тушди ва бир дақиқадан сўнг қиз юзига урганини, ростакамига тарсаки тортиб юборганини англади — пайқагани йўқ, айнан англади. Қиз ялангликдаги шағал уюмлари оралаб, ҳаяжон ва интизорлик оралаб боя келган томонига югура кетди.

У эса қизни қақиришга ҳам, изидан югуришга ҳам журъати етмай, турган жойида қотиб қолган эди. Кўнгли хувиллаб, ўзидан ўзи нафратланганча яна узоқ турди.

Бу воқеа шанба куни рўй берди, якшанба куни эрталаб эса Ионинг онаси телефон қилди.

— Рудольфио, кечиринг, балки уйғотиб юборгандирман...— Аёлнинг овози узуқ-юлуқ, титраб эшитилар эди.

— Эшитаман,— деди у.

— Рудольфио, Ио бугун кечаси уйда тунамади.

Нимадир деб жавоб қилиш лозим эди, аммо у индамай турарди.

— Биз ваҳимага тушиб қолдик, нима қиларимизни билмайман, бу биринчи марта...

— Аввало, ўзингизни босинг, — деди у ниҳоят.— Балки бирор дугонасиникида ётиб қолгандир.

— Билмадим.

— Ҳойнаҳой, шундай бўлса керак. Агар икки соатдан кейин келмаса, қидириб кўрамиз. Фақат ўзингизни босинг, икки соатдан кейин кўнғироқ қиламан.

У трубкани қўйгач, ўйланиб қолди ва: «Сен ҳам ўзингни бос, балки у дугонасиникида ётиб қолгандир», деди. Аммо тинчлана олмади, ич-ичидан асабий титроқ кўзғалиб келаётганини сизди. Титроқни босиш учун қазноққа кирди ва ҳуштак чалганча ўзининг эски, мактаб дарсликларини титкилашга тушди. Алгебрадан масалалар тўплами қайсидир бурчакда ётган экан, излаб топгунича бир оз чалғи-гандек бўлди.

Телефон, гўё узиб ташлангандек чурқ этмас эди. Рудольф ошхонага кириб, эшикни зичлаб ёпди-да, дарсликни варақлашга тушди. Мана, ўша масала: агар бир қувурдан иккинчи қувурга икки соат мобайнида сув ҳайдалса...

Телефон жиринглади.

— Келди,— деди Ионинг онаси ва ўзини тутолмай йиғлаб юборди.

У индамай турарди.

— Рудольфио, илтимос, бизникига келинг, — дея Ионинг онаси тагин йиғлади, кейин:— Унга бир нарса бўлганга ўхшайди,— деди.

У рухсат ҳам сўрамасдан плашини ечди. Ионинг онаси индамай рўпарадаги хонага ишора қилди.

Ио қароватга тиз чўкканча қаршисидаги деразага тикилган кўйи чайқалиб ўтирар эди.

— Рудольфио!— деб қақирди у.

Қиз унга ўгирилиб қаради-ю, ҳеч нарса демади.

— Рудольфио!

— Бас қил,— дея ҳазар қилгандек чимирилди қиз.— Сен Рудольфио эмассан, сен — оддий бир Рудольфсан. Оддий бир Рудольф, билдингми?

Зарба шу қадар кучли эдики, оғриқ бир зумда бутун вужудини зирқиратиб юборди, аммо у хонада қолишга ўзида куч топа олди, ойна олдига яқинлашиб, дераза рафига суянди.

Қиз ҳамон чайқалиб ўтирар ва ҳамон деразадан кўз узмас, қароват симлари оҳиста ғижирлар эди.

— Хўп, майли,— деди у қизнинг гапини тан олгандек.— Лекин, айт, қаерда эдинг?

— Бор-э, қорангни ўчир!— дея қайрилиб ҳам қарамай ҳорғин жавоб берди қиз.

У бош ирғади. Сўнг илгичдан плашини олди, онанинг унсиз саволларига жавоб қайтармай, зинадан тушди-да, «қорасини ўчирди». Якшанба эндигина бошланмоқда, кўчада ўткинчилар кам, ҳеч ким уни тўхтатмас эди. У ялангликни кесиб ўтиб соҳилга чиқди-ю, бирдан ўйланиб қолди: қаёққа боради?

Келгуси сонда «Камалак» рубрикаси остида қардош украин ижодкорлари ёш авлодининг асарларидан намуналар билан танишасиз.

Ойдин ҲОЖИЕВА

Олам гўзалдир абад

* * *

Нафис куртаклаган тол гулларида,
Мажнунтолнинг тол-тол кокилларида,
Кўм-кўк сарвларнинг қубба учиди,
Хурмоларнинг нозик елпугида
Тўлин ой нурларини шопириб ётар.

Арчазор, болутзор, қарағайзорлар,
Ай-Петр кўксиди чақнаган қоллар,
Ўнгирларда ўйнаб оҳу, архарлар,
Ўрмонлар сир тутган зору эсрорлар
Чашмаларда сим-сим гапириб ётар!

Булоқлар қайнайди тоғларга сирдош,
Денгиздан паридай тикиди қуёш.
Чақнаган гулларда шабнамий олмос.
Эрка булутларда карашмаю ноз...
Шу жаннат тупроққа гопиниб ётар!

* * *

Долғаланар Қаро денгиз —
Еру осмон аро денгиз.

Кемаларнинг омочидан
Юрак-бағри яро денгиз.

Оқ чорлоқлар қулочидан
Тўкилган бир наво — денгиз.

Тиниқ осуда тонларда
Жимирлаган саҳро денгиз.

Тубинда телба туғёнлар,
Туғёнларсиз адо денгиз!

* * *

Оқ чечакка тўлиб кетар жимжима денгиз,
Булутлар оқ калавадай ўралар тоққа.
Чағалайлар чағ-чуғида чорловчи бир ҳис,
Лангар ташлар чўнг кемалар таянч қирғоққа.

Қоятошда шамол сувга уради болға,
Ушоқ терган кабутарлар қочар тумтароқ,
Кўҳна чинор оғушидан излар қўналға,
Бўронларнинг таваллуди;
Денгизда тўлғоқ.

Ишқибозлик завқин сурган балиқчилар ҳам
Қармоқларин йиғиштириб қоларлар шошқин.
Харсангларга ҳамла қилар, сапчир дам-бадам
Бандаргоҳнинг бурнигача тўлқинлар тошқин.

Тегирмондай гувлар денгиз.
Соҳил-чи, бўм-бўш!
Оқ тепадай тебранади кемалар диққат.
Тўлқинларнинг эгарида жасур чорлоқ қуш
Сокин кўлда сузган каби ризқ излар фақат!

Тегирмондай гувлар денгиз...
Оламда бўрон...

* * *

Тизма тоғ теграсида
Булут чодир қуради.
Оқ барқут чодрасида
Шамол ўйнаб юради.

Булутларни пахтадай
Чуваб, сочади шамол.
Булутларнинг бағридан
Дарча очади шамол.

Тўкиб ял-ял ниналар
Офтоб кулиб боқади.
Булут қўрган зиналар
Ёмғир бўлиб оқади.

Тоғ белида ярқирар
Қўшкамалак атласи.
Ўрмонзорда шарқирар
Шаршаралар ғалваси.

Тоғлар бағри юмшайди,
Боғлар бағри юмшайди.
Ер ёмғирда чўмилган
Болакайга ўхшайди.

* * *

Тоғларда бодомлар хандон урар чоқ,
Қушлар гир айланиб кетолмас нари.
Шаболуд — қуёшни қучган зар қучоқ,
Тупроқда тўзғийди кузининг парлари.

Бу яшил ўрмонда куз ёқдими ўт:
Яшил арчаларга сафдош ва жўра
Гулхандай ловуллар мағрур тошболут.
Бахмал ўтов каби кедр гурқирар.

Хуш бўй таратади дафна барглари.
«Маймунжон» шодаси чўғдай кўз тикар.
Табиатнинг сирли турфа дафтарин
Уқимоқ истайман, жоним энтикар...

Нафис, ёрқин гуллар гоҳ бекинмачоқ
Уйнаган қизчадай чиқар ловуллаб.
Тепада олмахон чақади ёнғоқ,
Пастда тоғ сувлари ётар шовуллаб.

Билмам, баҳорми бу, кузми, иссиқ киши!
Кўм-кўк нур. Олтин ранг. Гуллар, зарпалак!
Тўрт фасл рангидай бунда ниш урмиш
Чўтир қояларда мизгиган эртак...

* * *

Қамишзорда қиш бўйи
Қорлар жилга бўлғайдир.
Шамоллар қилиб ўйин
Сойлар йўрға бўлғайдир.
Гулчи баҳор тоғ-тошни
Яшилликка чулғайдир.
Турналар юрт баҳорин
Жон-кўз билан илғайдир...

Денгизларда порлаган
Маёқларнинг устидан,
Довулларда нураган
Қиргоқларнинг устидан,
Туш сеҳрида мудраган
Қишлоқларнинг устидан,
Буғулар из солмаган
Сўқмоқларнинг устидан

Учиб ўтар турналар,
Кўчиб ўтар турналар...
Битта-битта қўнарлар

Ерга қалби ийланиб,
Бирлари бинафшага,
Бойчечакка айланиб,
Қирларда лолаларга,
Тоғларда гулханларга,
Чечакларга айланиб,
Сўнг... севгига интизор
Юракларга айланиб!
Шунда... эрир сўнгги қор.
Шундан бошланар баҳор...

* * *

Қўлинг етган маконларда
Бир дона гул бўлиб ўндим.
Меҳр деган илинж, дардда
Фақат қалбингга таппиндим.

Қишин-ёзин тақир тоғда
Сен деб жилга бўлиб оқдим,
Нигоҳнинг чарчаган чоқда
Камалак ёйидай балқдим.

Сенсиз кечган дамлар танҳо
Қуриган сой каби тиндим.
Не бахт, чексиз қалбинг аро
Қатра бўлдим-да, беркиндим...

Ялта,
ноябрь, 1981 й.

Эргашали АБДУЛЛАЕВ

Сокин қўшиқлар

Бунча маъюс дема боғлар, азиз дўст,
Заъфар далаларга қараб бўлма лол.
Ўзимизнинг куз бу,
Ўзимизнинг куз,
Гўзалу

тозаю

сал ошифтаҳол,
Ҳоримасин десанг ногаҳон юрак,
Нолимасин десанг эртанги баҳор —
Керак, ўйга чўмган боғлар ҳам керак,
Сокин қўшиқлар ҳам керакдир гоҳо.

Зеро, вақт дегани кўп қадим майдир,
Ичсанг ҳам туганмас азалининг мулки.
Дунё фоний эмас,
Дунё ўтмайди,
У бизни йўқотиб қўйиши мумкин.

Шундай фидойилик ширимиздир,
Ҳаётга муҳаббат — айрилмас шир.
Ҳокисор кузда ҳам ҳикмат бор ахир,
Куй бўлиб сочилган кунларимиз бор.
Оддий либосда ҳам сулуводир сулуу,
Дўстим ардоқла бу камтар меҳмонни.
Тўю ҳашамларга чорлаб келди у
Давлатбоши онам — Ўзбекистонни...

* * *

Қуёш ётоғида йўл тараддуди,
Уфқ туманларга кипригин санчар.
Буюк ўйғонишдир тонготар худди —
Тун билан кураш бор олдинда қанча.

Энг аввал ғафлатни маҳв этди шамол,
Яшил қўшиқ айтиб чиқди тайгадан.
Энди дарёда ҳам ошифта бир ҳол,
Қалқиниб ўйғонди Амур — оқбадан.

Чағалайлар «чағ»иллар кўкда чарх уриб,
Балиқчи қушларнинг иши бошланди.
Жилмайди тушида қуёшни кўриб,
Қирғоқда мейсалар кўзи ёшланди.

Сувда нилуфардек силкиниб турган
Оқ кемалар бошлар хайрли сафар.
Ҳолбуки, тонг эмас бу кулиб турган
Тонгни чорлаётган бир лобар сахар!

* * *

Мен ҳавоман, хушбўйликни
Анбарликни севаман.
Мен қуёшни, хушрўйликни,
Анварликни севаман.

Мен дарёман, жўшай дейман
Бўлиб шу юртга ҳуси.
Мен тупроқман, яшай дейман
Анқитиб

гуллар
исин!

Нурилло ОТАХОНОВ

ЮТУҚ

ҲИКОЯ

Эр юзиде Шўрариқ деган қишлоқ бини бўлгандан бери бу ерлик биронта одам Жўравойчалик суюнмаган бўлса керак...

Қишлоқ тоғ этагида жойлашган, ёнидан буралиб-буралиб катта сой — Шўрариқ ўтади. Соининг бошланишида, ҳув тоғларнинг ичкарасида, анча булди, сув омбори қуриляпти. Жўравой ўн йиллик қадрдони — шағал ташийдиган машинаси билан карьерда ишлаб юрарди, тўғон қурилиши бошланганда бу ёққа юборишди. Кўринишда элликлардан ошган, аслида эса эндигина қирқни қоралаётган шу одам бутун қишлоққа отнинг қашқаси!

У гузарга кам чиқади, лекин ҳар чиққанида тенгқурларининг аскиясига сабаб бўлиб, бошқа қадам босмасликка аҳд қилиб кўяди.

— Жўравой, дўппининг жа-а антиқасини топгансан-да, гулсиз-у, ялтиллайди, занғар,— деб кулишади улар.

Жўравой аввалига пинагини бузмайди, қорайиб кетган дўпписини бошидан олиб кафтига бир уради-да, қайта кияди. Одамлар бекор айтибди, дўппининг гули бор, мой босиб, унча кўринмай қолган, холос. Бозордан сотиб олган йили туғилган қизчаси биринчи синфга қатнапти-ю, гули қоладими? Титилиб кетмаганига шукр қилишса-чи. Йўқ, уларга текин кулги бўлсаю сақичдек чайнайверишса...

— Ҳукумат ҳам зап матолар чиқаради-да! Ўзинг айт, Жўра, мана шу кителни шопирлик курсида ўқиб юрганингда беришган, тўғрими? Хўб чидамли эканми...

Даврада кимдир билимдонлик қила бошлайди:

— Гап матода эмас,— дейди у.— Нега сенинг кўйлагинг икки кунда пайтавага ҳам ярамай қолади? Чунки сен уни Жўравойга ўхшаб яхшилаб саларкага шимдирмагансан. Бир синаб кўргин-а, йигирма йил чидамаса — мен кафил!

— Катта кетвординг, ошнам. Уйимни тикаман, ўша сен айтган кўйлак ҳам Жўравойдан бошқасига дош бериб бўпти!

Гузарда бир зум қийқириқ ҳукмрон бўлади.

Расми Т. САЪДУЛЛАЕВ чизган.

Ёш ижодкорни ниҳолга ўхшатишлари бежиз эмас. Одатда, ниҳолнинг куртагига қараб ҳам келажакда қандай мевалар беришини чамаласа бўлади. Истеъдодли қаламкашнинг дастлабки машқларидаёқ келгусида қийғос очиладиган куртаклар кўзга ташланиб туради. Чамамда. Нурилло Отахоновнинг ҳикояларида ана шундай куртаклар бор. Бу — ёш адабнинг бир-бирига ўхшамаган одамлар қиёфасини яратишида, қаҳрамонлари бўлмиш оддий кишиларни ўз қувонч, ўз фожиаси билан тасвирлай олишида кўринади.

Ўйлайманки, Нурилло Отахоновнинг ижод ниҳоли яхши ҳосил бериши учун ҳамма шароит мавжуд. Қуёш ҳам, замин ҳам, керак пайтда бачки шохларни қайчилаб турадиган устоз боғбонлар ҳам... Бу ёғи қаламкашнинг ўзига боғлиқ. Агар у ижод масъулиятини бутун мураккаблиги билан ҳис этса, муттасил изланиб борса, келажакда яхши адаб бўлиши мумкин.

Утқир ҲОШИМОВ

Жўравой кителини соляркага ботирмаган, соляркага ботирса пишиқ бўлишини ҳам беҳабар. Буни анавилар ўйлаб чиқарган. Қўйиб берсанг нималар дейишмайди? Бунақа учирма гапларни эшитганда авваллари жиззаклик қиларди, бора-бора қулоғи қимирламайдиган бўлиб кетди. Булари-ку ҳеч гап эмас, қишлоқда кимдир бир латифа тўқиб чиқарибдики, айтгулиги йўқ. Ҳамманинг оғзида дув-дув гап: «Жўравой ҳаммомга тушса, албатта газетага ёзиш керак, бунақа янгилик ҳар кун ҳам бўлавермайди,— эмиш.— Бурноғи йили ҳайит эмас, майрам эмас, оддий кунларнинг бирида акамиз адашиб ҳаммомга кириб қоптилар. Катта ўғли икки соат тинмай отасининг баданини ишқалаб, энди тоза бўлгандир, деб турса, бирдан... эски майканинг парча-пурчаси кўриниб қолади-ку! Бунақа майкалардан унинг баданида яна қанча бўлса...»

Бу гаплар орқаваротдан Жўравойнинг ҳам қулоғига чалиниб туради, лекин унинг энсаси қотади, холос. Лоф ҳам эви билан-да, ҳеч жаҳонда майканинг баданга сингиб кетганини одамзод эшитганми?

Унинг синфда ўқийдиган ўша ўғли қайсидир кун мактабдан кўзи қизариб келдию бир ҳафтагача қоғоғидан қор ёғиб, соқов бўлиб юрди. Жўравой сабабини секингина хотинидан сўраб билмоқчи эди, Сабоҳат ҳам зўрға турган экан, дарров боши эгилиб, лабини қимтиб қолди. «Сизнинг касрингизга болагинам ўртоқлари ичида ер билан битта бўлиб юрибди», демоқчи эди-ю, айтмади: «Садқаи гап кетсин!»

— Одамлар сиз тўғрингизда ёлғон-яшиқ гап қилишаётганда Қосимжоним эшитиб қолибди,— деди-қўйди.

Жўравойнинг жаҳли чиқди: яна эски ғалва! Бари мотам шунгами ҳали? Ишдан кейин ўғлини ёнига ўтиргизиб, ўшқара кетди:

— Ҳар кимнинг гапига лаққа тушаверма, бола! Оғзига кучи етмаганлар тилига келганини қайтармайди, тушундингми? Шунгаям бурнингни осилтириб юрибсанми? Мен шопир одамман, бўлаверади. Олифтагарчиликни шаҳарликка чиқарган, деб оғизларига урмайсанми! Майли, ҳали шошмай туришсин....

«Ҳали шошмай туришсин, уйимизга битта машинани қантариб қўйиб, ўша гапдонларнинг кўзини бир куйдирай, токи ҳасаддан ёқа йиртишсин!» демоқчи эди, нималарнидир ўйлаб тилини тийди.

Дарҳақиқат, Жўравой неча йиллардан буён емайди, киймайди — машинага пул йиғади. «Машинам бўлса, қишлоқдаги гап-сўзлардан қутуламан», деб ўйлайди у. Кўряпти, машиналиларга қандай муомала қилишаётганини! Ҳатто шу ёзда ҳайё-ҳув деб Масков тарафга жўнавормоқчи ҳам бўлди. Лекин, бозорларда машина нарҳининг кўтарилиб кетганини эшитиб, белидагини чамалаб кўрса, бир-икки минг сўм камроқ. «Майли, яна икки йил ишлаб кемтигини тўлдирай, кейин борарман», деган ўйда шаштидан қайтди. Мана шунақа гаплар...

Ким нима деса десин, Жўравой бари бир бошқача одам! Шўрарик бино бўлгандан бери ҳеч ким унингчалик қувонмагани ҳам рост!

... Чошгоҳ пайти Жўравой ишдан қайтдию тандир қошида куймаланаётган хотинидан сўради:

— Сабоҳ, бугунги газит қани?

Умрида газета ўқимаган эрининг бунчалик ҳовлиқиши Сабоҳатни ажаблантирди.

— Ҳа, дадаси, газит ўқиб мулла бўлмоқчимисиз энди?— дея ҳазиллашди у.

— Кўп жаврамай газитни опчиқ, сенга айтяпман!

— Вой-бў! Битта газит учун ота гўри қозихонами? Билмай, тандирга тутантириқ қилиб юборибман.

— Ҳе, падарлаънат...— деб сўкинди Жўравой ва атрофга аланглаб ўғлини чақирди:— Қосим! Ҳўв Қосим!

Қосим чорбоғдан овоз берди.

— Бери кел! Югур!.. Бор, кўшникидан бугунги «Ўзбекистон»ни олиб чиқ! Дадамлар сўраяптилар, де. Чоп, деяпман сенга!— У, қоп-қора бўйнидаги томирлари бўр-тиб қичқирдию тўғридаги уйга кирди ва тоқчада чанг босиб ётган чойнакнинг ичидан тўрт буклоғлиқ қоғозни олиб, яна ҳовлига чиқди.

Унинг ҳовлиққанича бор. Икки ой бурун ишхонасида маошга қўшиб ўнтадан лоторея тарқатишган эди. Жўравой зинҳор олмайман деса-да, ҳол-жонига қўймай тутқазиди. У билетларни қўлига олган, мажбурлаб берилган лотореяларга кўпинча ютуқ чиқади, деган миш-мишларни эслаб, кўнглида қандайдир умид учкунни йилт этди. Лоторея ўйналадиган кун яқинлашган сари бу учкун йилтил-лай-йилтиллай охири алангаланиб кетдию Жўравой ҳаловатини йўқотди-қўйди. Назариде, шу билетларнинг биттасига албатта ютуқ чиқиб қоладигандай... Улибдими чиқмай! Эҳ, қани эди, машина ютиб олса!.. Ёмонми, йиғиб юргани чўнтакда қолади!

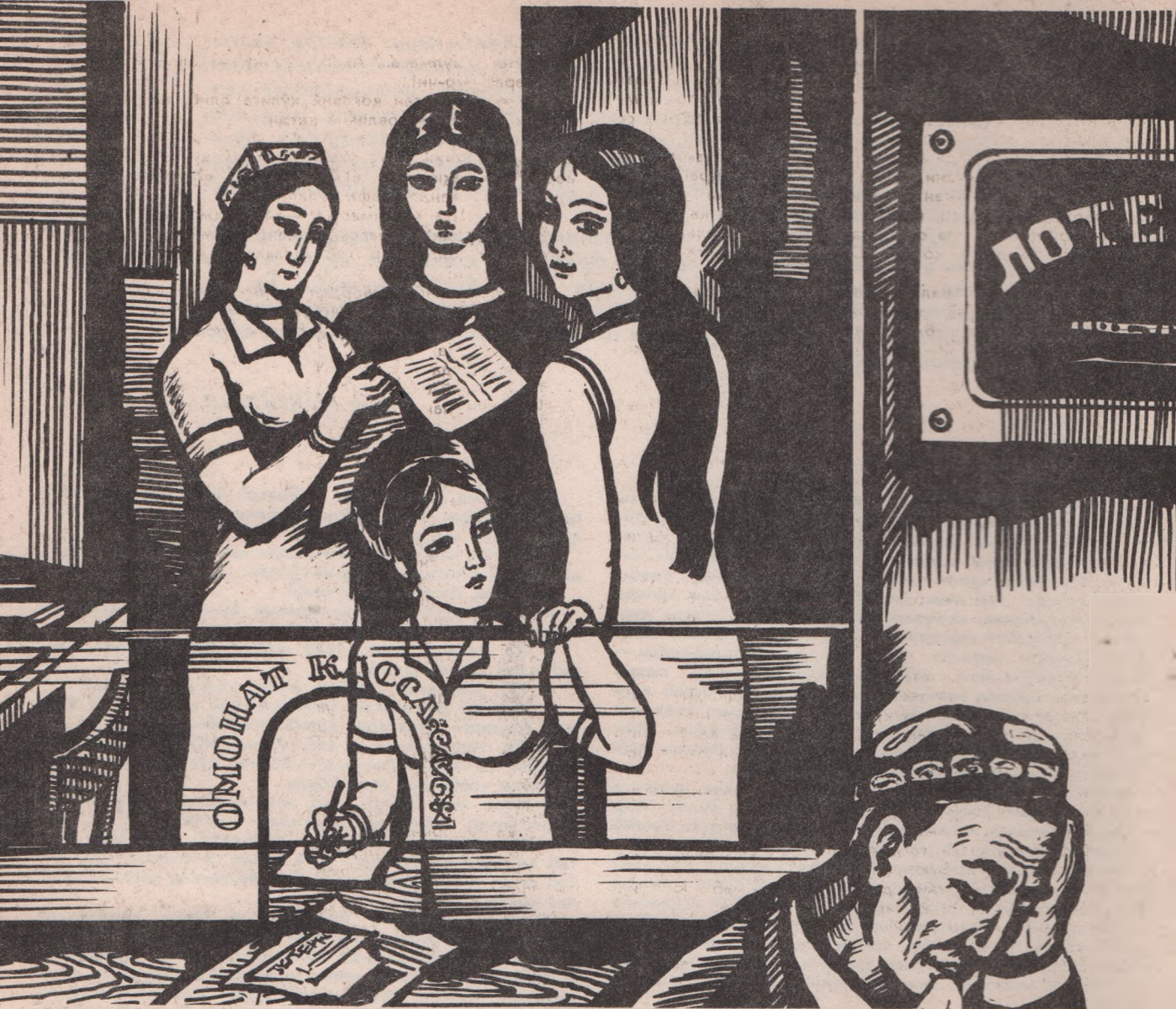
Умид қатъий ишончга айланди ва кейинги пайтлар у худди машина уйда тургандек, ўзини алланечук бахтиёр сезиб, тўлқинланиб юрди. Номерларини бир варақ қоғозга кўчириб ёзди-да, лотореяларнинг ўзини темир сандиқчасига солиб, қулфлаб қўйди. Боя тушлик пайти ҳамкасблари столга газета ёзиб, ниманидир қизгин муҳокама қила бошлаганларида Жўравой аниқ сездик, ютуқлар тиражи чиқибди. Аммо, уларга яқинлашмади. Тўсатдан юрғи гупириб, ўртана бошлади. Бу аҳволда кечгача ишлаб бўлармиди? Диспетчерга боши оғриётганини баҳона қилиб, уйига қолди. Упкасини қўлтиқлаб келса, ҳалиги гап... «Тутантириққа бошқа қоғоз қуриб кетганмиди? Ҳе, бекфаросат!»

У сўрининг четига бетоқат ўтирди. Кўзлари ёниб оқиллари қалтираб қоғозни очаётганида Қосим газетани олиб чиқди. Уни дадасининг қўлига тутқазиб, сўри поясиغا суянди.

— Ҳа, нега туриб қолдинг, серрайиб?

— Шундай, ўзим... Бошқа ишингиз йўқми?

— Кетавер! Ҳа, айтгандай, шошма... Майли боравер!

Қосим сүридан узоқлашди. Жўравой бўғзига тиқилган ҳаяжондан титраб, жадвал устига мук тушди. «Ё, худо! Ишқилиб, омадимни бер! Уттиз тийинга қулинг ўргилсин яп-янги машина! Ажаб иш бўларди-да! Ана ундан кейин гаплашардик сенлар билан! Гап уст-бошдами? Ана, Шокир керосинчи, қачон қарасанг, ялтиллаб юради — бундан нима фойда? Чўнтагида ҳемири йўқ. Уқитувчиларга ўхшаб, маданиятдан лоф уради-ю, аслини суриштирсанг, маошини у ойдан бу ойга учма-уч улайди. Сенлардан кам жойим борми, тагимда машина, қўлимда яна олти-етти минг пулим бўлса! — Жўравой беихтиёр газетага чанг солди. — Ҳар кун чойхонанинг олдига бир миниб чиқмасам!..»

Зумда қутурган Жўравой зумда ўзига келди. Боядан бери хаёл кетидан қувиб, жадвалдаги биронта рақамга тузукроқ қарамаган экан, газетани кафти билан силлиқлаб, қайта термилди. Бироқ, бари бир сур хаёллари тинчлик бермасди: «Пақ этиб машина ютиб олсаму юрагим ёрилиб кетса-я!»

Рақамлар — уясининг оғзида ғужғон ўйнаган беҳисоб чумолиларга ўхшаб тўзғиб кетар, у эса ўзига кераклиларини тутиб олишга зўр бериб уринар эди. Эҳ, рақамлар... ёзувлар... рақамлар...

Жўравой бирдан юрак уришини эшитмай қолди. Бир қўлида қоғоз, бир қўлида газетани чангаллаганча хайқириб юборди. Лекин, буни на хотини, на ўғли эшитди. Ҳовли жимжит эди. Демак, бақирмабди, ўзига шундай тую-

либди. Ё, тавба! Кўнгли сезган эди-я! Ҳатто тушларига кириб чиққан. Аввалдан аён бўларкан-да ўзи. «Жигули», «Жигули»-я! Узингни бос, Жўра, ўзингни бос! Пулинг ёнга қолди, бари-бир ўзингни бос!».

У хотинини қақирмоқчи бўлган эди, ичига тўлиб қолган нафаси отилиб чиқди. Товуши ўзига мутлақо бегона эшитилди. Сабоҳат тандирдан узган нонларини саватга солиб уйга олиб кириб кетган эди, эрининг нима қилаётганидан беҳабар, ичкаридан овоз берди:

- Ҳа, дадаси?
- Бу ёққа чиқ!
- Ҳозир, нонларни ёйиб қўяй.
- Чиқ, деяпман дарров! Тўхта, ўзим боряпман.

Жўравой останага туртиниб, шалақ сўкинди, сўнг пишллаб: — Тозароқ кўйлак-пўйлагинг борми? — деди. — Олиб бер!

Сабоҳат энди чидамади, эрининг юзига тик боқди:

— Мунча ўшқирасиз, қўлим тўртта эмас-ку! Ҳовлиққанингизни-ей! Олдин чой-пой қилиб берай, иссиқ нон билан ичиб олинг.

— Кўп эзмаланмай сандиқни оч! Ё кўйлак уруғи қуриб кетганими?

— Ҳайитда кийган кўйлагингиз шундайича турибди-ку! Сабоҳат минғиллаб сандиқ устидаги кўрпаларни шолчага олиб ташлай бошлади. Жўравой эса сандиқчасидан оқ матога, унинг устидан сувқоғозга ўралган лотореяларни олиб, шимининг чўнтагига солди. Тагин тушиб қолма-

син деб тўғноғич билан қадаб қўяётган эди, бармоғига санчиб олиб, яна оғзини булғади.

...Жўравой йўловчи машина кабинасида район марказига чак қай ҳолатда кетди — буни фақат ўзию лотореяга машина ютганлар билади. Бунинг устига машина бир ам секин юрди, бир ам секин юрдики...

У омонат касса олдига ҳансираб етиб келди, аммо бирданига ичкари киргани юраги бетламади. Крандан сув ичмоқчи эди, томоғидан ўтмади. Сал нафасини ростлаб, одамлар сийраклашгач, кассага журъатсизгина қадам қўйди. Ҳар бирига калла сиғадиган қатор дарчаларга кўзи тушиб, яна довдираб қолди. Сўнг дуч келганига бошини суқди:

— Синглим, лотореяларни ким текшириб беради?

— Ўзингиз! — деб жавоб қилди қиз.— Ана деворга газеталарни илиб қўйибмиз, ўзингиз қарайверинг.

— Мен қараб чиққан эдим,— деди Жўравой овози қалтираб.

Қиз бошини кўтарди.

— Нима, ютуқ чиққанми? Э, аввалроқ шуни айтмай-сизми! Суюнчи оларканмиз-да. Анави туйнукка ўтинг, кўриб беришади. Айтгандай, нима ютдингиз?

Жўравой тилини тийишга ҳарчанд уринмасин, бўлмади: — Машина!— деди ҳаяжонланиб. Шундай дедию кўзларидан ёш тирқиради. Шоша-пиша энги билан юзини арти, ёнидаги туйнукдан ичкарига мўлтиради: — Қизим...

Жўравой гапини тугатмасданок, у ерда ўтирган ёшгина қизнинг ўзи бидирлай кетди:

— Табриклаймиз, амаки! Қизларга битта зифат қилиб берасиз энди. Менга, бундан ташқари... билиб қўйинг! Қани, лотореяларни узатинг-чи. Ўҳ-хў, жуда пишиқ ўраб қўйибсиз-ку.

— Ҳа, энди...

Бу пайтда бошқа қизлар ҳам ишларини тўхтатиб, сувқоғозни очаётган қизнинг теварагига тўпланишди. Дарча ортида сап-сарик тишларини кўрсатиб, беўхшов иршайётган башарани кўриб ҳасаддан кўзлари чақнади ва бир-бирларига маъноли им қоқишди: «Тавба, машина деган зормонда мана шунақа ипиriskиларга чиққанига ўлайми?» Шундай бўлса ҳам ҳалиги қиз лотореяларни очиб улгурмасидан, улар Жўравойни қўтлай кетишди:

— Бахтли экансиз, амаки!

— Келинг, қўлимни тегишиб олай, менга ҳам юқсин!

— Қуллук бўлсин! Буюрсин!

Жўравой «Қуллук», дейин деса, беҳос йиғлаб юборишдан уялиб, лабларини қимирлатиб тураверди.

Қиз тўртмадан бир китобча олди, хонада шивир-шивир тинди. Жўравой эса ичкарига қарамасликка тиришиб, ойнадаги ёзувни ўқишга тутинди. Нима деб ёзилганига тушунмай, тўсиқни чертишга тушди. Шошилинча бурни қичиб қолса бўладими? Касофат! Бешала бармоғи билан бараварига бурнини қашлаб, хумордан чиқди. Вақт бўлса ўтмайди. Мунча имиллайди бу қиз, кампир эмас-ку!

— Топдингизми, синглим?

Қиз лотореяларни пулга ўхшатиб тахлаб, китобни аста ёлди.

— Катта номери сал тўғри келмайроқ турибди,— деди у ачингансимон қиёфада.

Жўравой қар эмас, лекин ҳозир ё эшитмади, ё тушунмади.

— А?! Нима дедингиз?!

— Номери тўғри келмаяпти, дейман...

Бундан уч йил бурун отасининг ўлиб қолгани тўғрисида карьерга хабар борганида ҳам Жўравой бунчалик даҳшатга тушмаган эди. Кейинчалик эслаб, эзилиб юрди, аммо... Бу қиз ақлдан озганми ўзи? Жўравой бир қалкиди, тўсиққа базур ёпишиб қаддини тиклади. Бор кучини йиғиб:

— Яхшилаб қара, сингил! Ҳезил-пазил кетмайди ҳозир!— дея ўшқирди. «Тилгинанг узилиб тушса бўлмайди-ми?»

Қизлар унинг бўздек оқарган юзи ва чакчайган кўзларини кўриб, секин-секин тарқалишди.

— Ҳазиллашаётганим йўқ, амаки. Ишонмасангиз, ўзингиз кўринг... Мана, кўрдингизми, буниси олтига номерга ортиб кетаяпти.

Жўравой бари бир ҳеч нима кўрмади, қалтираган қўл-

лари билан чўнтак кавлаб, бояги қоғозни қизга узатди:

— Нега бўлмаса... Ахир, ўз кўзим билан.. Манавини ҳам қараб кўр-чи!..

Қиз фикимланган қоғозни қўлига олиб, синчиклаб текширди ва бирдан ҳовлиқиб кетди:

— Айтмадимми, ўзингиз адашяпсиз, деб? Мана бу ерда охирги «7»ни «1»га ўхшатиб ёзиб қўйибсиз-ку! Буни қаранг-а, ҳақиқатан «1» бўлганда, «Жигули» сизники эди-я... Яна мендан хафа бўляпсиз.

Бу ҳақиқатга ишонмаслик — ғирт аҳмоқлик, ишониш — яна даҳшат эди! Жўравой йиқилиб тушмади, тирик мурдага айланди-қолди. Бир пайт аллақандай чийиллаган овозни аранг эшитди:

— Лотореяларни қаердан олган эдингиз, амаки?

Қизнинг бу гапи Жўравойга: «Тўхтаб туринг, битта машина тўғрилаб бераман», дегандай туюлди, ногоҳ сергакланиб шивирлади:

— Ишхонада... мажбурлаб беришган эди...

— Э, ундай бўлса, суюнаверинг, ошқаларингиздан кимдир бу машинанинг эгаси бўлибди. Одамлар қандай бахтли!..

Жўравой кассадан елкасида тоғдек юк билан судралиб чиқиб кетаётганида қиз ҳамон жаврарди:

— Майли энди, амаки, хафа бўлманг. Келаси сафар албатта сизга ҳам чиқади. Бунақа англашилмовчиликлар бизда тез-тез бўлиб туради. Биласизми, бир кунин...

Жўравой ташқарига чиққанда орқасидан қизларнинг шўх қаҳқаҳаси янгради...

— Вой, шўрим! Сизга нима бўлди? Тинчликми?! Тобингиз қочиб қолдими?

Жўравой минг ўлиб, минг тирилиб уйга кириб келганда хотини уни шу сўзлар билан кутиб олди. Лом-мим дейишга мажол қайда — тўғри бориб ўзини сўрига ташлади. Унинг бутун вужуди қақшаб оғир, пешонасидан муздек тер қуюлар эди. Лаблари эса тинмай пичирларди: «Тинчлик... тинчлик».

Қоронғи тушганда Қосим «Тез ёрдам» чақириб келди. Эрининг аҳволидан қаттиқ хавотирга тушган Сабоҳат ҳам касалхонага бирга жўнади.

Тонготар пайти кўча эшик олдига енгил машина келиб тўхтади. Ундан шалвираб тушган аёлнинг кучли чинқирғи осуда қишлоқни тутиб кетди:

— Вой, шўрим қуриди, одамлар, шўрим қуриди!.. Дадаларингдан ажраб қолдик-ку, болажонларим! Энди қандоқ қиламан, художон!..

Пешиндан кейин Жўравойни қабристонга қўйиб қайтишди. Бевақт ўлим ҳар сафаргидек одамларнинг ақлини шошириб қўйган эди. Бирга ишлайдиган дўстлари афсусланиб:

— Раҳматли, кеча бошим оғрияпти, деб турган эди. Бунақа бўлиши кимнинг хаёлига кепти!— дейишса, бошқалар бунга тақдир азалга йўйишди:

— Бу бир баҳонаи сабаб, кунимиз битгандан кейин ҳаммамиз ҳам ўша жойга борамиз. Нима, дунёга устун бўлармидик?!

— Одам бирданига ўлиб қолса, ёмон бўларкан. Ҳеч бўлмаса, бир-икки ҳафта кўрпа-тўшак қилиб ётсаям кошки эди.

— Эскилар бекорга айтмаган: қуруқ тўхматдан, бемаҳал ўлимдан ўзинг асра, деб. Дунё қизиқ экан, кеча бор эди — бугун йўқ. Худо раҳмат қилсин...

Шўрариқда кўп вақтгача Жўравойнинг ўлими тилдан тушмади. Сабоҳат ҳам бу жудоликка аста-секин кўникиб борар, маъракада кўнгли сўраганларга эса, гўё шу билан бутун сир ойдинлашадигандек, тинмай бир гапни такрорлар эди:

— Тавба, одам ўлишидан олдин авлиё бўлиб қоларкан. Раҳматли дадаси ҳам ўша кунни ишдан эрта қайтдилар, денг. Ҳайитда кийган тоза кўйлақларини сўраб олдилару бир айлиниб келаман, деб кўчага чиқиб кетдилар. Ёруғ дунё билан хайр-хўшлашиб келган бўлсалар керак-да. Уни қаранг-а...

Хуллас, сир сирлигича қолди. Фақат касалхонадаги врачидан жон чиқар маҳал Жўравойнинг алаҳлашадан ниманидир англагандек бўлган эди. Лекин, у шўрариқлик эмас-да...

Оллоёр БЕГАЛИЕВ

Дарё тўлқинлари тошни ўз қаърига тортса, гулни олис-олисларга олиб кетади. Бу ажойиб манзарани шоирона илғаб, шоирона шарҳламоқ учун шоирона дид, фаросат, нигоҳ даркор. Эзгулик ҳақидаги бу мовий қўшиққа сингар эканман, вазмин ўйларим бир он қайгадир чўкди-ю, ранг-баранг очилган хаёлларим олис-олисларга сузиб кетдилар...

Ишонаманки, ҳали ёш шеърият гулбоғига энди қадам қўйган Оллоёрнинг бу машқи сиз журналхонларга ҳам ана шундай ширин кайфият бағишлайди. Унинг ҳозирги шеърларида ўз туйғуларини, ўзига хос дунёсини, ўзлигини бадиий мушоҳадалаш орқали намоян этиш теран фикрлашга интилиш борлиги сезилмоқда. Бу эса шоир учун сўхаводай зарур.

Гулчеҳра ЖУРАЕВА

Учрашув

Турналарнинг овозига бўлганимча маҳлиё,
Югураман, югуради менга томон баҳор ҳам.
Навбахорнинг кўридаги энг кичик зарра ҳатто,
Бутунлигин йўқотмасдан кўзларимда мужассам.

Мен баҳордан янги-янги табассумлар сўрайман,
Чор атрофим гулга тўлиб бораверар кунма-кун.
Кўк ва ерга кўприксимон, эгик найкамалакдан
Юрагимга қўшиқ оқар эзгу бетимсол, беун.

Баҳор эса мендан фақат муҳаббат сўраб ўтар,
Югураман баҳорни деб адирларга солиб из.
Ҳар йили, ҳамал вақти ушбу ҳол такрорланар,
Шу ҳолатда учрашамиз, баҳор ва мен, иккимиз.

Ёз ёмғири

Ёз ёмғири қўйиб берди нур ва томчи аралаш,
Кимдир қувонч билан кулди, кимларнингдир дили ғаш.

Ёз ёмғири эслатди-ку менга болалигимни,
Болаликнинг хаёллари тўлқинлатмайди кимни!

Қайда менинг болалигим, ёмғирларда чопганим,
Бутазорлар орасидан қўзиқорин топганим.

Ёз ёмғири тинди яна, қуёш кулди самода,
Яна қушлар парвози бор беғубор, соф ҳавода.

Болалигим, сени эслаб кўзим тўлди-ку ёшга,
Ёз ёмғири ҳар йили бор, сен-чи қайтмайсан бошқа.

* * *

Ниманидир сўрагандай табаррук ердан,
Қўлин чўзиб бўғотларда қотиб қолган қиш,
Бўғотлардан бўғотларга кўз олиб бирдан,
Қаҳратонни кузатаман йўқдай бошқа иш.

Уйинқароқ болаларга кун бермас аёз,
Кўчаларда изғиб юрар қишнинг шамоли.
Дарахтларга ётдир бугун баҳор ила ёз,
Тизза бўйи қор тагида ўлкам жамоли.

Қўриқламоқ бўлган каби қишнинг кўркини
Бўғотларга илиб кетар найзаларини.
Шўрлик билмас, эритару баҳор бир кунни
Ер юзига олиб чиқар майсаларини...

Келсанг-чи, қор

Пойига тўкканча қирмиз баргларин
Осуда ҳолатда турар дарахтзор.
Соғинч ила сени яна йўқладим,
Янги йил келмоқда, йўқласанг-чи, қор!

Куз ўтди, минг бир хил ташвиши билан,
Ундан қолган хаёл — хотира бисёр.
Осмонни тўлдириб, капалаксимон
Уйнаб-ўйнаб ёғар замин узра қор.

Сен бўлмасанг агар, атрофни тутган
Дёзли қишнинг ҳам қишлиги бекор.
Осмон бағридан кўпириб ўтган
Булутлар бағридан узилиб кел, қор.

Сенга фақат менмас кучоқ очувчи,
Сени кутаётир жимгина баҳор.
Унинг кўрки учун, кўклиги учун,
Ташрифингга борлиқ интизор.
Эй, қор!

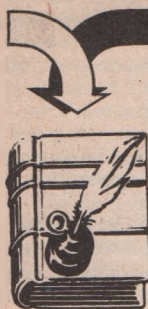
Гулдаста

Дарё оқар, унинг мавжлари
Ичра оқиб борар гулдаста.
Оппоқ дуркун ғунчалар барги
Тўлқин билан чайқалар аста.

Дарё бахтли ҳар кунгидан ҳам;
Сочга чамбар тақиб яшнайдим.
Гулдастани унга камдан-кам
Муҳаббатли қўллар ташлайдим.

Тош отилса дарҳол бағрига
Яширади, кўрсатмас уни.
Аммо гулни олис-олиста,
Олиб кетар дарё тўлқини!

Н-қисм

Неъмат АМИНОВ

СУВАРАК

ҲАЖВИЙ ҚИССА

1. КЕРАКЛИ ТУК

Ишдан бўшатишган Баширжон ўн кунча уйида қамалиб ётди. Бу орада ҳеч ким ундан хабар олмади, бирор киши, ҳолинг не кечди, деб сўрамади. Ранги синиқиб, семиз лунжлари халтадек осилиб қолди. Хайриятки, яққою ягона ўғилчаси Ашур бор экан. Зерикканида чалқанча ётиб, уни қорнига ўтқазади-да, ёшлигида отасидан эшитган она эчки ва унинг Алўл-Булўл болалари ҳақидаги эртакни қайта-қайта айтиб беради, ўғлининг хисобсиз саволларига жавоб излаш билан овунади.

Бугун ҳам Ашурни тиззасига ўтқазиб, пахмоқ сочларини силаб ўтирган эди, ўғли пилдираб ўрнидан турди-да, ўз навбатида отасининг бошини силамоқчи бўлди. Лекин, отасининг тақир, яйдоқ боши ҳафсаласини пир қилди.

— Сочийиз тани?

— Тўкилган.

Ашур қийқариб кулди:

— Сочийиз сувми, тўкилади?

Баширжон ўғлининг топқирлигидан қувониб, нима дейишга ҳайрон бўлиб турганида телефон жиринглаб қолди. У шоша-пиша Ашурни бир чеккага ўтқазаркан, «Илоҳим, терговчи бўлмасин-да», дея қўллари титраб трубкани кўтарди.

— Алё!.. Э, ассалому алайкум, акажон!.. Раҳмат... Нима? Йўқ, тухум босиб ётганим йўқ. Ҳа, энди... Лаббай? Хўп, бугун бораман. Нима гап эди, акажон? «Кейин хурсанд бўламан!» Хўп, майли, ўзим ҳам ётавериб, юракларим зардобга тўлиб кетди. Бормоқчи эдим, ҳа... Айтаман, албатта айтаман... Хў онаси, қанисан?— Пойгакда ийманибгина Зевархон кўринди.— Ана, ўзиям келди. Сенга Шамси Тўраевич салом айтяптилар. Ана, у ҳам сўраб қўйинг, деди. Хўп, албатта бораман...

Баширжон трубкани қўяркан, ҳали ҳам эшик олдида ҳадиксираб турган Зевархонга қараб жилмайди. Бу унинг шу ўн кун ичида биринчи бор жилмайиши эди.

— Ойна билан устарамни келтир,— деб буюрди у. Ашур ҳам отасининг оёғи тагида ўралашаркан, тинмай: «Соқол оламиж, соқол оламиж», дея қийқарарди.

Баширжон дераза ёнига бориб, ойнага қаради: соқоллари ўсиб, кузлари киртайиб қолган, тўмтоқ бурнининг учи ҳам негадир майин пўст ташлаган эди.

— Ол шунингги бирпас!— деди у ўзига тирмашган ўғлини хотинига узатиб.— Нариги уйга олиб чиқ, мушшайт қилади.

Зевархон ўғлини чирқиратганча нариги уйга олиб кетди.

«Қизиқ, шу Шамси Тўраевич ҳам жуда шўхлар-да,— деб ўйлади Баширжон.— Тавба! «Тухум босиб ётаверасанми?», дейдилар... Мен ҳам: «Тухумнинг дониси ўн тўрт тийин, босиб ётамиз-да», десам бўларди-ю, қўнғилларига олмасинлар, дедим-да. Ҳар қалай, бугун кайфиятлари тузукка ўхшайди. Оҳ, ўзингга шукр, парвардигори эгам!...»

Баширжон кейинги кунларда нуқул: «Э художон, ўзинг обрў бер», деб илтижо қиларди. Шамси Тўраевич билан телефонда гаплашгач, акахонининг хуш кайфияти унга ҳам кўчи, «аратган эга»сига қайта-қайта шукроналар айта бошлади.

Баширжон қили сийраклашиб қолган чўтка билан бети-га кўпик суркаб, соқол олишга тушди. Икки бети, бир оз чиққроқ энгаги, майин ажин тушган бўйинни қирғач, навбат мўйловига келди. У икки бармоғи билан тўмтоқ бурнини бир ёққа қийшайтириб, юқори лабини куйига қараб керди. Эҳтиёткорлик билан устара юртаркан, бурнидан чиқиб турган туқларга кўзи тушди. «Ё тавба!— деб юборди беихтиёр.— Бурун ичидаги тук ҳам оқараркан-да!...»

Баширжон одамнинг раҳмини келтирар даражада юпун, одмигина кийиниб, Шамси Тўраевичникига йўл олди. Ҳавода сал-пал изғирин бор. Шимолдан эсаётган шамол йўлкаларнинг чангини тўзитади, дарэхтлардаги сап-сарик япроқларни шилдиратади.

У йўл-йўлакай бозорга кирди. Дарвоза оғзидаги кампирдан ўн тийинга битта қоғоз халта олиб, ичкари кирди. Бозорда одам сийрак. Пештахталар олдида харидордан кўра кўпроқ уймалашган сотувчилар тилларидан бол томиб, молларини таърифлашади. Баширжон раста оралаб юраркан, ён томондан таниш бир овоз келди:

— Ҳо, жиян!

Ёқутдек товланаётган тоифи узум уюлган кўш тоғора орқасида якка кифт бўлиб Даврон тоға мўйлов силаб турарди.

— Биз томонга ҳам бир қаранг, майли, меҳмон қилмангиз ҳам розимиз!— деди у илжайиб.

Баширжон хижолат чекиб қизарди, узр сўраб яқинлашди.

— Ассалому алайку-у-м,— дея ярғоғи чиқиб кетган эски портфелини тиззалари орасига қисиб, тоғаси билан кўшқўллаб кўришди.— Яхшимиз, тоғажон?

Даврон тоға келиннинг аҳволини, Ашурбойнинг соғлиғи-

ни, қайнананинг касали тузалиб кетганми-йўқми — ҳаммасини узоқ суриштирди. Баширжон унинг саволларига «Раҳмат, тоғажон, шукр-шукр», деб тураркан, сўз орала-тиб, ўз навбатида янгаси ва жиянларининг соғлиғини сўради.

— Қани, пакитни олинг, жиян,— деди Даврон тоға,— олинг баққа.

Баширжон тоғанинг ниятини сезган бўлса-да:

— Нима қиласиз, тоғажон?— деди талмовсирғаб.— Ҳеч ҳожати йўқ. Олма олмоқчи эдим.

Даврон тоға унинг қўлидан халтани юлиб олиб, авайлаб уч-тўрт бош узум солди, кейин «Мана, жиян!», дея узатди.

Баширжон чўнтагини кавлай бошлади.

— Энди бугун меҳмон бўласиз, тоғажон,— деди у.— Бормасангиз хафа бўламан-а. Ҳа, мана!— У узоқ кавлаштириб, ниҳоят чўнтагидан битта уч сўмлик чиқарди.— Мана, тоғажон.

Даврон тоға қаттиқ ранжиди:

— Қўйинг-э, жиян, деҳқончилик бу бизга...

— Йўқ, тоғажон, оласиз,— деди Баширжон пулни унинг кафтига қистиришга уриниб.— Деҳқончилик пайкал бошида ёки ишқомда бўлади, бу ер — бозор.

Даврон тоға пулни олмади. Баширжон, савдонгиз битгач, албатта ҳовлига кириб ўтинг, деб устма-уст тайинлади. Тоғаси ҳам ўнг қўлини кўксига қўйганча: «Хўп-хўп, бажонидил», деб турарди.

— Кутаман-а, тоғажон?

— Хўп, жиян, бажонидил, насиб қилса — шу гал, бўл-маса, хафа бўлмайсиз-да.

Баширжон яна бозор оралаб кетди. Унинг кайфияти аввалгидан ҳам яхшиланган эди. «Шу, қишлоқ одамлари жуда мард бўлади-да,— дея хаёлидан кечирди у,— Қаранг, шунча қистасам ҳам узумнинг пулини олмади-я! Кечкурун бораман, деди-ку. Хўп, борса нима? Битта ош қиламиз, яримта ароқ билан... Оббо, адресни яна айтмабман-ку! Узиям сўрамади-да. Эҳтимол, вақти зикроқдир...»

— Кепқолинг олмага!

Баширжон қора соқолли, маччойисифат киши билан ўн беш минутча тортишиб, бир кило олма харид қилди. Уттиз тийинга иккита оби нон олиб, тўлиб қолаёзган халтага жойлаштирди.

У бир пайтлар ўзи эсаттириб берган ва кейинчалик болаб кўкка бўялган темир дарвоза биқинидаги кўнғирок тугмачасини босди. Бир оздан кейин ичкаридан «Ҳоз-е-ер!», деган овоз ва шипиллаган қадам товуши эшитилди. «Уйда эканлар,— дея хаёлидан ўтказди Баширжон.— Узимни сал синиқ, хокисорроқ кўрсатай...»

Дарвоза очилиб, йўғон қоматини спортчилар киядиган

ҚИССА ҲАҚИДА СЎЗ

Ўзбек адабиётида катта ҳажмли ҳажвий асарлар бармоқ билан санагулик эди. Бу «айбимиз»ни Ғафур Ғулومнинг «Шум бола»сию Худойберди Тўхтабоевнинг «Сариқ девни миниб...» туркумидаги қиссаларигина яшириб турарди.

Халқимиз беғубор кулгини ғоятда яхши кўради, самимий ҳазил-мутоибага ҳамиша ташна. Қанчадан-қанча қизиқчиларимиз ажойиб ҳангомалар яратишган, сон-саноксиз ичакузди латифаларимиз бор, номдор аскиячиларимиз тумонат давраларни гурра-гурра кулдириб, серзавқ қалбларга табассум улашадилар. Бу борада адабиётимизда ҳам бирмунча ишлар амалга оширилаётир: ҳажвчи адибларимизнинг китоблари мунтазам нашр қилинмоқда, театрларимиз сахналарида икки-учта комедия муваффақият билан намойиш этилмоқда.

Аммо, кенг кўламдаги, чинакам реалистик сатира та-лабларига жавоб бера оладиган йирик ҳажвий асар ҳамон яратилмай келарди.

Неъмат Аминов адабиётга кириб келганида ундан катта умидвор бўлган, қачондир адабиётимиздаги мана шу кемтикни тўлдирар, деб ишонган эдим. Хайрият, умидимиз мағзи пуч чиқмади: Неъмат «Елвизак» қиссаси билан

ярқ этиб кўзга кўринди. Бу асар ҳақида адабий жамоатчи-лик, матбуот яхши гаплар айтиб, муаллифни янада руҳ-ланттирди.

Ёзувчига китобхон далдаси, адабий танқид мадади ил-ҳом беради, уни янги муваффақиятларга даъват этади.

Неъмат Аминов «Елвизак»нинг доврўгидан эсанкирама-ди, аксинча, китобхон ишончини оқлаш учун ғайрат билан ижод қила бошлади. Натижада, мана, бугун «Елвизак»нинг давоми бўлмиш «Суварак» қиссасини ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилиб турибди.

Асар бениҳоя равон ўқилади, ўқувчи бирор жойида қоқилмайди; ўйноқи жумлалар, топиб айтилган гаплар, ғоят чиройли ва ихчам чизилган портретлар, латифанамо ҳолатлар диққат-эйтиборингизни сеҳрлаб олади, қиссани охиригача бир зарб билан, мароқланиб ўқиб чиққанингиз-ни сезмай қоласиз.

Бундай асар яратиш учун ёзувчида катта талант билан бирга фаол, курашчан гражданлик виждони ҳам бўлмоғи керак. Неъмат Аминовнинг ана шу фазилатлари қисса саҳифаларида яна бир бор ярқираб кўринади.

У янги асарининг номини «Суварак» деб атабди. Бу нима дегани! Нега «Суварак!»

Катта Совет Энциклопедиясида суваракка шундай таъ-

қалин трико сиқиб турган, қориндор Шамси Тўраевич кўринди.

— Ассалому алайкум, акажон,— деди Баширжон қўлидаги нарсаларни дарвозахонадаги ўриндиққа қўяркан.— Яхшимисиз, акажон?

— Яхшимисиз, Баширий, яхшимисиз?— деди Шамси Тўраевич қувноқ оҳангда.— Ўзингдан сўрасақ? Яхши юрибсанми? Янги чиққан юз сўмлиқдай кўринмай кетдинг? Қани, юр-чи...

Шамси Тўраевич унинг гапларига қулоқ ҳам солмасдан олдинга тушганча лўмбиллаб кетаверди. Акашоннинг оёғида орқаси босилган кигиз шиплак, барваста гавдаси оғир чайқалади, калта бўйни қавариб чиққан. Баширжон халтани қўлтиқлаганча унинг изидан эргашиб бораркан, «Зағ қоматлари бор-да,— деб ўйларди,— шу гавдаларига штангачи бўлсаларми!»

Меҳмонхонага кирдилар. Уй ўртасида ясалган стол турарди. Баширжон қўлидаги «совға-салом»ни унга қўйди. Кейин оҳиста бориб пойгадаги стулга чўкди.

— Хўш, қалайсан, Башир?— деди Шамси Тўраевич бурнини тортиб.— Бола-чақаларинг тузуқми?

— Раҳмат, акажон.

Шамси Тўраевич чой қуйиб узатди. Баширжон ўрнидан туриб пиёлани икки қўллаб олди-да, қайтиб жойига ўтирди.

— Қани, дастурхонга қара.

— Хўп.— Баширжон чойдан хўплади, оғзини чайгандек қилт этиб ютди. Шамси Тўраевичнинг энсаси қотгандек бўлди.

— Қалайсан энди?— деди у ва Баширжонга ачингандек қараб олди.— Ҳалиям иш беришмадимми?

Баширжон мажолсиз қўл силкиди.

— Э,— деди алам билан,— буларнингиз кадрнинг қадрини билармиди? Бўлмаса, завхознинг айбини менга тўнкаб, ишдан олишармиди? Хайр, майли, ким қилмагай, ким толмагай. Менга қилганлар худодан топади...

— Қўй бу сафсатами,— деди Шамси Тўраевич унинг сўзини бўлиб.— Ҳамма нарсани динга, худога тақайверма. Бир шоир: «Тақдирни қўл билан яратар одам», деган экан. Сен ҳам ўз тақдирингни ўзинг яратишинг керак. Бўлар-бўлмасга худодан кўриб, одамлардан нолиб юрма.

— Хўп,— деди Баширжон акашонига итоаткорона мўлтираб қараркан.— Лекин, баъзан ноилож қолганда, ўша тақдирни яратувчи қўл ҳам иш бермас экан.

Шамси Тўраевич Баширжоннинг бу гапини ўзича «Менинг тақдирим сизнинг қўлингизда эди, аммо бугун энди бирор ёрдамнингиз тегмаяпти-ку», деб тушунди.

— Гап бундай,— деди у кафтини дўмпайган қорни устига қўйиб.— Асқар Бакирович билан кеча телефонда гап-

лашган эдим. Эрта-индин сени чақириб қолишса керак.. Тузуқроқ кийиниб бор, манави ипириски нарсаларингни ташлаб... Ёки яхшироқ костюм-шиминг йўқми?

— Бор-бор,— деди Баширжон ишнинг силлиқ кўчаётганидан қувониб.— Икки хил кастумим бор. Биттаси — лавсандан қилинган шерст кастум-бурук. Яна биттаси — чистий шерст, булғорский..

Шамси Тўраевич кулиб юборди. Унинг нонигўшт помидордек оч-қизил қабақаси килкиллаб турар, кўзлари кулгидан юмилиб кетган эди.

— «Лавсандан қилинган шерст кастум-бурук», дейсанми?— деди Шамси Тўраевич кулгининг зўридан ёшланган кўзларини артаркан.— Оббо, сен-э, Башири тушмагур, жуда эмарисан-да...

Баширжон акашонининг кулгисидан ранжигандек кўринса-да, ичида хурсанд эди. Акашон кулдиларми, демак, ҳамма хавф-хатар бартараф бўлган. Шамси Тўраевич уст-ма-уст аксирди, кейин димоғини тортиди, бу ҳам бўлавермагач, орқа чўнтагидан рўмолча олиб бурнини қаттиқ қоқаркан:

— Эҳ, савил,— деди рўмолча тагидан ғалати бир овоз чиқариб.— Шамоллабмизми, нима бало... Кеча оқшом бурним тиқилиб анча азоб берди.

— Бурун ҳам қизик нарса-да,— деди Баширжон унинг сўзини маъқуллаб.— Билмадим, бурунга сув қаердан келади, денг. Ҳайронман. Энди бун қаранг, бурун ичидаги тук ҳам оқараркан, денг. Тавба!

— Кимнинг бурнидаги тук оқарибди?— Шамси Тўраевич бурнини рўмолча билан яшириб туриб сўради.

— Мени,— деди Баширжон кафтларини ёзиб.— Эрта-лаб ойнага қарасам, бурнимнинг ичидаги туклардан учтаси оқарибди. Бўлмаса, қаранг, сочу соқол оқариши мумкин, қошу киприкнинг оқарганини кўрганман, лекин бурун ичидаги тукнинг оқаришини биринчи бор...

— Бас!— деди Шамси Тўраевич ижирғаниб.— Кўнглимни айнитиб юбординг. Нима қилардинг...

Баширжон эсанкираб, акашонининг «Нима қилардинг...» деган сўзини «Нима қилдинг?», деб эшитди-да:

— Нима қилардинг?— деди яна кафтларини ёзиб.— Оқарганларини юлиб ташладим.

Шамси Тўраевич тескари ўгирилиб олди. Баширжон хавотирланиб, шу заҳоти сўздан тийилиб қолди. Бир оздан кейин акашон унга маъноли қараганча:

— Яхши,— деди босиқ овозда, бош силкиб.— Лекин, сен бизга кераксан, гарчандки, шу вақтга қадар оқармасдан, доимо қораланиб келаётган бўлсанг-да, сени юлиб ташламаймиз. Керакли туксан...

— Раҳмат, акажон!

— Эҳтимол, сени район суғурта бўлими бошлиқлигига

риф берилган: «Суварак — ҳашаротларнинг бир туркуми. Дунёда суваракларнинг уч минг тури маълум. Мамалякати-мизда 55 тури бор. Суварак қоронғида жуда актив. Турар-жойларда яшаб кўлаяди. Озиқ-овқат маҳсулотларига ўч. Чарм буюмлар, китоб муқовалари, хонаки ўсимликларни кемиради...»

Қиссани ўқиганда, асар қаҳрамони Баширжон Зайнишевнинг суваракка қандай алоқаси бор, деб ўйлаб ўтирмайсиз. У бутун қилмиши, яшаш тарзи билан кўзингизга шу суваракнинг ўзгинаси бўлиб кўринади. Баширжон ўша эллик беш тур суваракнинг эллик олтинчисига ўхшайди. Суваракмижоз бу одам хатти-ҳаракатию қилмиш-қидирмиши билан текникхўр ҳашаротнинг айнан ўзи. Кўрган нарсасини бир кемириб ўтмаса, кўнгли тинчмайди.

Энциклопедияда айтилганидек, суварак қоронғида айнақса фаол ҳаракат қилса, Баширжон Зайнишев одамларнинг назари тушавермайдиган жойлардан ўлжа ахтарди. Атрофда катта-катта, муҳим воқеалар юз бераётган бир пайтда, у хизмат қилаётган ташкилот ёки муассаса одамлар назаридан холидек туюлади. Шунинг учун ҳам Зайнишевнинг сувараксимон кирдикорлари бир қараганда унчалик кўзга ташланмайдиганга ўхшайди.

Ёзувчи Баширжон образини чизаркан, суварак деган ҳашаротни бир зум бўлсин, синчков назардан қочирмай-

ди, унинг қилмишларини изчил, аниқ позицияда туриб кескин фош этади.

Асарни ўқир экансиз, гоҳ кулиб, гоҳ ғазабланиб, ҳаётда ўз ўрнини тополмай довдираб юрган, айна пайтда, бировларнинг луқмаи ҳалолога қўл чўзаётган гўлсифат, лақма, шу билан бирга ўзига етгудек маккор, олчоқ бу кимса ҳам одам наслига мансуб эканини ўйлаб, ундан жирканасиз, беихтиёр қисматига ачиниб ҳам кетасиз.

Қисса фоят қувноқ бир кайфиятда ёзилган. Дилкаш, самимий боу кайфият ўқувчига ҳам дарров юқади, китобхонининг юзига табассум юғради.

Қиссада Баширжондан бошқа жуда чиройли, жуда аниқ чизилган образлар кўп. Ҳар бири ўзига хос хусусиятга эга, тили ҳам, қиёфаси ҳам, хатти-ҳаракатлари ҳам бир-бирини тақдорламайди: Шамси Тўраевич, Қирмизхон, Қиёмхон, Вафо аттор... Булар — ёзувчи нияҳоятда ўткир кўз билан танлаган, ёрқин бўёқлар билан моҳирона чизиб берган бадий топилмалардир.

Азиз журналхон! Менинг бу гапларим қанчалик чин эканига қиссани ўқиб чиққаннгиздан кейин ишонасиз.

Адабиётимиз яна бир яхши асар билан бойиганидан бениҳоя хурсандман.

Санд АҲМАД

тайинлашса керак. Бироқ, ҳозирча оғзингдан гуллаб юр-
ма тагин — секрет бу.

Баширжоннинг чеҳраси ёришиб кетди.

— Хўп, акажон!— деди кафтларини қўл ювгандек иш-
қаб ерга қараркан.— Ҳеч кимга айтмайман.

Хайрлашув олдидан Шамси Тўраевич дарвозахонанинг
бир бурчагига териб қўйилган пишиқ фишт уюмини унга
кўрсатди:

— Манави фиштарни кўряпсанми?

— Ҳа, ҳа, кўряпман, фишт. Яхши, фиштарингиз яхши
экан...

Шамси Тўраевич бир муддат сукут сақлаб қолди. Ба-
ширжон ҳам акажоннинг бу сукутидан ноқулай аҳволга
тушиб, лом-мим демай, унга зимдан бир қараб қўйди-да,
юраги шув этиб кетди: акажоннинг юзида бир олам изти-
роб! «Э художон, бу кишига нима бўлди-я?», деб ўй-
лади Баширжон. Худди шу аснода:

— Отесни гўрларига сағана қурмоқчи эдик,— деди
Шамси Тўраевич ғамгин оҳангда.— Иш билан бўлиб, қўл
ҳам тегмаяпти.

— Лўлининг эркагидай яллаиб ётаверасизми?

Ичкари уйда уйқуни уриб ётган Баширжонни хотини
шундай деганча туртиб уйғотди. Баширжон уйқули кўзла-
рини аранг очаркан:

— Қани лўли!— деб сўради ғудраниб.— Суладами? Бир
фол очдирайлик...

Зевархон тиззаларига уриб кулди. Баширжон ҳеч нар-
сага тушунмай «Оҳ-оҳ!», деб эснади.

— Лўли демадим-ку,— деди Зевархон эрининг ёнига —
каравотга ўтираркан.— «Лўлининг эркагидай ётаверасиз-
ми!», дедим. Ахир, сиз ҳам бундай туриб кўчага чиқсан-
гиз, одамлардай бозор-ўчар қилсангиз-чи! Уйда бир чак-
ра ёғ, бир тишлам гўшт йўқ. Сиз бўлсангиз, куну тун
уйқудан бош кўтармайсиз!

Бу гап Баширжоннинг жон-жонидан ўтиб кетди. Зевар-
хон бу билан гўё, мен ишлаб топиб келяпман, сиз лўли-
нинг эркагидай еб ётисиз, дея таъна қилаётгандек эди.
Яна уйда гўшт, ёғ йўқ, дея нолигани дард устига чиққан.
Ўзи нима аҳволда-ю... Чўнтакдаги пулнинг эса баракаси
учиб қолди: Баширжон ўн йиллаб йиққан пулини маҳал-
ла саноат комбинатида қилган камомати эвазига ўн ми-
нутда санаб берган эди. Ана шунда у пул, бойлик қўл-
нинг кири эканини тушунди. «Қир» бўлсаям, ҳар ҳолда,
орттирган дуруст бўлган экан. Бўлмаса, шу пайт турма-
нинг зах ҳужрасида ётармиди?.. Баширжоннинг эти жи-
мирлаб кетди. «Майли, пул — садқа сар,— деб ўйлади
у.— Пул кетса кетсин — обрў кетмасин. Миллион сўм пул-
дан қамоқнинг бир куни оғир. Худо кўрсатмасин-э...»

Баширжон отасининг доимий ўғитларини эслади. Раҳ-
матли Зайниш кўса мижозлардан пулни олиб, эски, исқирт
рўмолчасига авайлаб тугаркан: «Пул — пулни топади,
бепул — бош оғриқни,— дерди минғирлаб.— Шунинг учун
пулнинг қадрига етиш керак, Башир. Сен пешонамда ёл-
ғиз ўғлимсан, инчунин, сени суяйдиган ҳам, оғир дамда
кунингга ярайдиган ҳам пул. Бир тийининг бўлмаса, лоа-
қал, битта гугурт бермайди. Инчунин, пулни тийинлаб
тўпла, яна тийинлаб, иложи бўлса, ярим тийинлаб харж
қилишга ўрган...»

Баширжон отасининг шу гапларини эсларкан, шап этка-
зиб пешонасига урди: «Ҳаҳ, хомкалла!»

— Ҳа, сизга нима бўлди?— деди Зевархон ташвишга
тушиб.— «Лўлининг эркагидай», деганимга хафъ бўлдин-
гизми?

— Э, йўқ,— деди Баширжон қўл силкиб.— Лўлининг
эркагини ҳар куни нон топиб келадиган икки-учтадан уд-
дабурро хотини бўлади. Мени-чи? Менинг битагина хоти-
ним бор, унинг ҳам ойлиги — олтмиш беш сўм, ўздан
ортмайди.

Баширжон ўзига келгандек бўлди. Инчунин «Оҳ, хай-
рия!» деб юборди. Ҳатто акажонга келароқ бориб, тир-
сагидан оҳиста тутди.

— Бу хизмати менга қўйиб беринг, акажон!— деди
қатъий, мардона овоз билан.— Раҳматли Тўра бобога ўзим
бир сағана қурдирайки, ҳамманинг оғзи дам очилиб қол-
син. Ҳа-ҳа, мрамар лавҳа ҳам ўрнатамиз. Бемалол, бу
хизмати менга қўйиб беринг, акажон. Ҳамининг ҳам ния-
тим бор эди.

Шамси Тўраевич унинг камбар елкасига оғир кафтини
ташлади.

— Раҳмат, ука!— деди Баширжоннинг кўзларига тик
қараб.— Бу гал ҳам ўзинг қўллаб юборар бўлдинг-да.

Баширжон камтарлик билан йиллаб ерга боқди. Шу
қарашда кўзига одам бўйи келадиган каттагон сағана кў-
риниб кетди. Одатда, киши сағанани кўрганда ёки эсла-
ганда юрагига ғам-андух соя ташлаши аниқ. Лекин, Ба-
ширжон Тўра бобонинг мазорига қурилажак сағанани
хаёлан кўз олдига келтираркан, юраги қаприқиб, ўзини
гўё ланг очилган жаннат эшиги, тўғрироғи, мажот эшиги
олдида тургандек ҳис этди.

2. НАЗАРНОГИР ИДОРА

Зевархон бирдан буришди.

— Кўпроқ ойлик оладиганини, ўқимашлисини топинг
эди,— деди йиғламсираб.— Қачон қараса, камситганингиз
камситган...

Хотинининг вазоҳатидан Баширжон тамом эсанкираб
қолди. Шунинг учун ҳам пастроқ овоз билан, мураса
оҳангда унинг сўзини бўлди:

— Ўзинг-чи, ўзинг ҳам «Лўлининг эркаги», деб камсит-
мадингми? Менга қара, сен лўлиларнинг эркагини кўп
ҳам камситаверма. Бу худогаям, ҳукуматгаям хуш кел-
майди. Ҳозирги замон эркак лўлилари колхоз-совхозларда
ишлайди.

Зевархон эрининг одатини яхши биларди: агар бир гап-
ни бошласа, уни тўхтатиш амримаҳол. Ҳозир ҳам Зевархон
жаҳлидан тушиб, гапни бошқа ёққа буриб юбормаса, Ба-
ширжон ҳали-вери тўхтамас, лўлилар тўғрисида нимаики
билган-эшитган бўлса, барчасини айтиб ташлар эди.

— Бўлмаса, нега ўзингизни «хомкалла» дейсиз?— деди
хотини ўпқаланиб.

Баширжон қўйи лабини тишлаганча уйнинг шифтига
қараб қолди.

— Энди тушундим,— деди ниҳоят, Зевархоннинг тизза-
сига қўлини қўйиб.— Пулнинг, бойликнинг кераклигига
энди тушундим. Қўлингга пулинг, амалинг бўлса, ҳамма
сенга дўст, биродар экан. Отам раҳматли тўғри айтаркан-
лар...

Эр-хотинининг ачиқ-чучук суҳбатини телефоннинг шитоб
билан жириңлагани бўлиб қўймаганида Баширжон отаси-
нинг пул ҳақидаги ўғитларини оқизмай-томизмай сўйлашга
тушар эди. У шошиб ички кийимда, яланг бош, яланг бош,
қўшни хонага қараб югурди.

— Алё,— деди мулоим овозда.— Лаббай? Ҳа-ҳа, Зай-
нишевман. Э, ҳа, Асқар Бакирович, сизимсиз, акажон?
Раҳмат, шукр, тупроқдан ташқари.— Баширжоннинг овози
қалтираб, томоғи қуруқшаб кетди.— Юрибмиз... Лаббай?
Ҳозирми? Ҳа, хўп, ҳозир етиб бораман, Асқар Бакирович...

Баширжон трубкани қўйди. Ичкари уй остонасида эри-
ни кузатиб турган Зевархон:

— Ким экан?— деб сўради.

— Асқар Бакирович,— деди Баширжон,— исполком
раисининг муовини. «Тезда етиб келинг», дейди. Эҳтимол,
бирор иш тақлиф қилишса керак. Кеча Шамси Тўраевич
айтаётган эдилар, эрта-индин сени қакириб қолишди, деб.
Қани, тоза қўйлак, янги кастум-буругимни бек. Йўқ, уни-
сини. Ҳар қалай, ласонроқ бўлиб бориш керак...

Зевархон ҳам гул-гул очилиб кетди. Ҳатто «Вой, худо-
йим, лўлининг эркаги ҳам иш топилибди-да, энди иккин-
чи хотинининг тараддудини қилинг!», деб ҳазиллашди... Ба-

ширжон: «Бас қил!— деди жеркиб.— Ҳозир ҳазилнинг вақти эмас...»

Баширжон район ижроия комитетининг янги қурилган икки қаватли биноси олдиға етиб келганда, сочлари оппоқ, ҳатто қошларига ҳам бир-иккита оқ тушган, мошранг галлифе-китель кийган Асқар Бакирович «ГАЗ-69» машинасининг эшиги тутқичини ушлаганча кутиб турарди. Баширжон қадамини тезлатди, ҳансираб бориб кўришди. Асқар Бакирович машинанинг орқа эшигини очиб:

— Қани, чиқинг!— деди. Баширжон орқа ўриндиққа итоаткорона чиқиб ўтиргач, шофёрига:— Ҳайданг!— деб буйруқ берди.

Машина район марказини кесиб ўтувчи йўлдан юриб кетди. Хайрбод ариғининг кўпригидан ўтгач, чапга бурлиди. Йўлнинг икки четида узун миззатераклар саф тортган. Ариқчаларда кеч кузнинг тиниқ суви лимиллаб оқадди. Осмон пештоқиға кўтарилиб келаётган қуёш нурлари машина ойнасига тушиб, кўзни қамаштиради. Асқар Бакирович олдинги ўриндиқда бошини кўксига солинтирганча сўзсиз мудраб борарди. Баширжоннинг юраги сиқилиб кетди. «Ҳа, тўғри экан,— деб ўйлади у қишлоққа туташ йўлга чиқилгач.— Демак, суғурта идорасига... Шамси Тўраевич тўғри айтган эканлар».

Машина йўл четидаги атрофи уч паҳса девор билан ўралган эски бино олдиға келиб тўхтади. Бинонинг ранги уникиб кетган, кўҳна ёғоч дарвозаси олдиндан чуқур ариқ оқарди. Четроқда — қари тол остида сувоқлари кўчиб ётган баланд лойсуна. Баширжоннинг кўзи дастлаб дарвозага тушди, одатича, «Янгилаш керак», дея кўнглидан ўтказди ва шу заҳоти қанчадан-қанча темир дарвозаларни бир оғиз ширин сўз эвазига, текиндан-текин бериб юборганларини эслаб, «Аҳмоқ эканман», деб ўзини койиди.

Дарвоза олдида уларни эгниға қора плаш, оёғига хром этик, бошиға похол шляпа кийган, сариққа мойил бир йигит — суғурта идораси маҳаллий комитетининг раиси Ҳамид Солиҳов кутиб олди. У кулмаса-да, олдинга туртиб чиққан тишлари уни худди жилмайиб тургандек кўрсатарди.

— Келинлар, ассалому алайкум,— дея у аввал Асқар Бакирович, сўнг Баширжон билан кўришди.— Келинлар. Қани, ичкариға марҳамат.

— Ким бор?— деб сўради Асқар Бакирович.

— Ҳамма шу ерда,— деди йигит олдинга ўтиб йўл бошларкан.— Қани, марҳамат.

Ҳовлининг ичкариси янада бефайз эди. Бир томонда — эски стол, унинг ёнида кўмир печкаси, оёқлари, суяниқлари синган уч-тўртта стул. Бурчақда қоғоз уюми. Ҳовли саҳнида чиркин япроқлар сочилиб ётар, суданинг тупроғи кўпчиб, шамолда хазон аралаш енгил чанг кўтарилар эди.

Тўғридаги эшикка кирдилар. Чоққина хона. Тартиб билан учта стол қўйилган. Деворларда бир хил рангдаги плакат: машина сурати, унинг остида эса давлат суғуртаси ҳақидаги даъваткор сўзлар. Яна бир плакатда қандайдир болакайнинг гугурт қақаётгани, учинчи плакатда эса, ҳашаматли иморат сурати ва мўйловли бир кишининг қўл чўзиб, «Ҳовли-жойингизни суғурта қилдирдингизми?», дея савол бериб тургани акс эттирилган эди. Хонада семиз бир татар аёл — идоранинг бош бухгалтери, қоровул чол ва яна уч-тўрт киши ўтирарди. Бошлаб келган йигит «Ҳамма шу ерда», деганда шуларни назарда тутган эди.

Асқар Бакирович барча билан қўл учида кўришиб чиқач, тўрдаги стол орқасига ўтди-да:

— Уртоқлар!— деди босиқ овозда.— Қани, ўтиринлар. Район давлат суғурта идораси ходимларининг умумий мажлисини очиқ деб эълон қиламиз. Қаршилар? Йўқ. Бетарафлар? Йўқ. Демак, мажлис очил. Кўриладиган масала битта: район давлат суғурта идорасининг янги бошлиғини тайинлаш. Яна бошқа таклифлар борми? Йўқ. Хўп, бўлма-са, район давлат суғурта идорасининг янги бошлиғини тайинлаш масаласи кўрилсин, деган ўртоқлар қўл кўтариб тасдиқлаб беришларингизни сўраймиз. Бир овоздан. Демак, кўшимча ва олимчалар йўқ. Ҳурматли ўртоқлар! Район давлат суғурта идорасининг собиқ бошлиғи Жалил бобо Халилов шу йил сентябрь ойида, ҳаммаларингизга маълум, олтмиш саккиз ёшларида бевақт вафот этдилар. Марҳумнинг хотираси учун бир минут ўринларингиздан

туриб, сукут сақлашингизни сўрайман.— Ҳамма ўрнидан туриб, бош кийимини олди. Қоровул чол ҳам бошидан салласини олмоқчи эди, чувалиб оёғи остига тушди. У шошиб салласини ердан олгани эгилган эди, Асқар Бакирович қаттиқ танбеҳ берди:— Қимирламанг, тек туринг!— Бир минутдан кейин у бошиға чуқур дўпписини бостириб кийган Баширжонга қараб олди-да:— Утиринлар!— деди. Ҳамма ўтиргач, кулимсираб сўзида давом этди:— Уртоқлар, эндиги...

— Уртоқ Бакиров ўғлим,— деди қоровул чол унинг сўзини бўлиб,— энди салламини олсам майлими?

— Олинг,— деди Асқар Бакирович иягини силкиб.— Энди бундоқ, ўртоқлар. Бугун биз бу ерға район давлат суғурта бўлимининг янги бошлиғини тайинлаш учун келганмиз. Бу ишға ижроия комитет оқсоқоллари районимизнинг обрўли кадрларидан бири, ташкилотчи ва уддабурро раҳбар, узоқ йиллар давомида раҳбарий органларда ҳалол ишлаб келган Баширжон Зайнишевни таклиф этдилар. Узларинг яхши биласизлар, Баширжон Зайнишев бундан олдин район ДОСААФ ташкилотида, район маданият бўлимида, район коммунал хўжалик бўлимида, районимизда янги очилган маҳаллий саноат комбинати ва бошқа қатор ташкилотларда ишлаб, обрў-эътибор қозонган кадрларимиздан. Хўш, шу кишини бошлиқликка қабул қиласизларми?

Ҳамма ерға қаради. Қоровул чол йўталиб олиб:

— Мен гапирай,— деди қўл кўтариб.

— Хўп.— Асқар Бакирович ёнида ўтирган Ҳамид Солиҳовдан «Фамилияси нима?», дея секин сўради, жавоб олгач:— Ҳозир сўз район давлат суғурта идорасининг қоровули, меҳнат ветерани, ҳурматли отахонимиз Ислому ота Исмоиловга берилади!— деб эълон қилди.

Ислому ота бир қадам олға босиб, палағда овозда гап бошлади:

— Уртоқлар, мен гапирсам агар, ҳозир бу ерда ижрокомимизнинг муовини ўртоқ Бакиров жуда тўғри айтдилар. Суғурта идораси бошлиқлиғига ўртоқ Зайнишевни тайинлаб жуда-жуда савоб иш қилдилар. Чунки, мен Баширбой Зайнишевни ёшлик пайтидан биламан. У меҳнатқашдан чиққан бола, отасини ҳам танийман. Раҳматли Зайниш кўс... уста Зайниш яхши маҳси тикарди, менга битта маҳси тикиб берган эди, роппа-роса ўн беш йил кийганман, яна ўша маҳсининг кўнжини уч марта тағлатганман... Худо раҳмат қилгур жуда хунарманд, муслмон одам эди.— Асқар Бакирович беихтиёр «Регламент!», деб юборди. Ислому ота сўзида давом этди.— Ҳа, ҳа... ригламат эди раҳматли. Жуда яхши римонт ҳам қиларди, ригламат ҳам. Энди, ана шу одамнинг фарзанди бизға бошлиқ бўлиб келган эканлар, нима ҳам дер эдик, ҳаммамиз хурсандимиз. Ҳаммамиз ўртоқ Зайнишев раҳбарликларида бир ёқадан бош чиқариб, бир оғиздан сўз чиқариб, давлатимиз қўйган планларни шараф билан бажарамиз, дея ўз ваъдамизни берамиз, ўртоқлар!

Асқар Бакирович Ислому отанинг гапга чечанлиғига қойил қолиб:

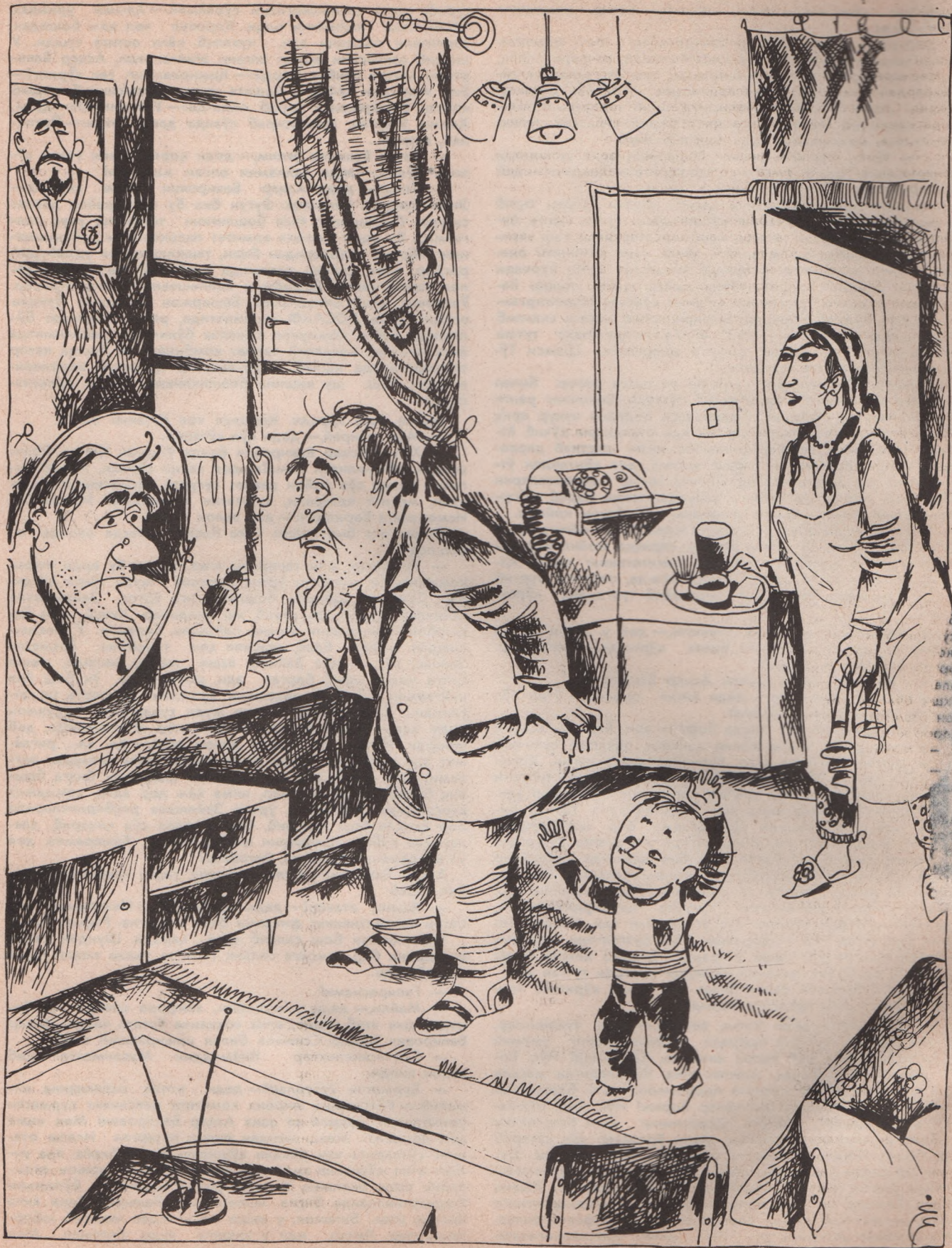
— Яшанг, отахон!— деди жилмайиб.— Назаримда, сиз бутун коллективнинг фикрини баён этдингиз. Раҳмат сезга! Чол мамун бош силкиб ерға қаради. Шундан кейин сочларини бир томонга силлиқ тараган, тилла тишли йигит қўл кўтарди.

— Гапирасизми?

— Майли,— деди у мулойим, заифона овозда ва ўрнидан дик этиб туриб, елка қоққанча ўртаға чиқди. Асқар Бакирович Ҳамид Солиҳов билан шивирлашиб олиб:

— Сўз — инспектор Қиёмиддин Муслимовга!— деб эълон қилди.

— Ҳурматли ўртоқлар!— деди нотиқ силлиққина илжайиб.— Районимиз ижроия комитети раисининг ҳурматли ўринбосари, кадрли ва азиз Асқар Бакирович! Мен нима ҳам дердим?... Мен... мендан олдин гапирган Ислому отанинг сўзларига чин дилдан кўшилиш билан бирга, яна уч-тўрт оғиз кўшимча қилмоқчи эдим. Мен Баширжон акамларни яхши биламан. У киши район маданият бўлимини бошқарганларида бирга ишлаганмиз. Ушандан бери анча йиллар ўтди. Эҳтимол, у киши мени эсдан чиқариб юборгандирлар. Лекин, мен у кишини яхши биламан. Мен

ўшанда «Чаман» ансамблида рақсага тушар эдим.— Баширжон, эсимда, дегандек енгилгина бош силкиб қўйди.— Ўртоқлар, мен шундай тажрибали раҳбар билан келажакда яна бирга ишлашимдан ниҳоятда бахтиёрман...

Қиёмхон ўтирди. Тагин бир-икки киши гапириб, янги раҳбардан мамнун эканликларини изҳор этишди. Фақат Ҳамид Солихов сўзга чиқмади. Асқар Бакировичнинг «Гапирасизми?», деган саволига қисқагина қилиб, «Кўпчилик нима деса, шу-да», деб қўяқолди. Баширжон эса, нотикларнинг сўзларини дам ишмайиб, дам қизариб эшитар, қайнатасиникига саломга келган куёволадек сузилиб ўтирар эди. Мажлис сўнгида унинг ўзига сўз берилди.

— Мен,— деди у столнинг қиррасини ушлаб,— ҳеч вақт ариза бериб ишга кирмаганман, ўртоқлар. Қайси бир ишда ишлаган бўлмай, ҳаммасига мени район маҳаллий ҳукумати тайинлаган. Бугун мени ана шундай аҳил, иноқ, шу билан бирга ишчан ва гагга чечан қоллектив аъзоларига раҳбарлик қилишни, яъни район давлат суғурта бўлими бошлиқлигига лозим топишган экан, мен тақдиримдан жуда-жуда хурсандман. Ҳурматли Асқар Бакирович, сизни, сиз орқали район раҳбарларини ишонтириб айтаманки, биз ўз олдимизга қўйилган барча топшириқларни ҳалоллик билан бажарамиз!

Янги бошлиқнинг сўзи ҳам қарсақлар билан якунланди. Асқар Бакирович яна бир марта унга ва коллективга муваффақият тилаб, мажлисни ёпиқ деб эълон қилди.

Ҳовлига чиққанларидан кейин Асқар Бакирович атрофга норози назар ташлаб:

Баъзан оддий бир кишидан ҳам катта, ақлни лол қолдирадиган гап чиқаркан. Не машаққат билан топилган ир парча қора мрамарни сангтарош армени уста Ашот рдию ҳайратдан «Ваҳ-ваҳ!», деб юборди, кейин Баширжонга мрамарни исроф қилмаслик, марҳумнинг отидан тиб қолган очиқ жойга юракни эззидиган тўрт қатор имли шеър ёздиришни маслаҳат берди. Бир ишни хоҳи бўлсин, хоҳ ёмон, охиригача қойиллатиб бажаради. Баширжон мрамар лавҳага байт ёздиришга ҳам қатъий ор қилди.

— Майли, ээ!— деди у буйроқ оҳангида.

— О! — деди сангтарош кулиб.— Осон экан-да! Аввал рни топ, кейин мен ёзаман.

Баширжон байт ҳам худди материалдек устанинг ўзи чиқади, деб ўйлаган эди, бўлмади. Ашотда русча, исча ва арманча шеърлар бор экан-у, улар Баширжонтиришмади. Шунинг учун уста унга шаҳарнинг эски мом тарафида турувчи Каримий деган бир шоирнинг тезини берди.

Баширжон «Колхоз бозори» орқасидаги ҳаммом ёнидан ўтиб, чапга бурилди. Мағзава ҳиди ортада қолиб кетди. Яна бир оз юргач, тор кўча келди. Баширжон сариқ ранга бўялган чоққина дарвоза олдида тўкилган қумда ўйнаб ўтирган болакайларга бирпас завқ билан қараб турди. «Болалик хўб қизиқ-да,— деб ўйлади у,— шу аёз-даям ялангоёқ қум ўйнаб ўтиришибди. Чиниқишади-да, чиниқишади. Аслида мен ҳам дарвоза олдида бир машина қум тўқдиришим керак экан, Ашурчик ҳам худди шулардек маза қилиб ўйнардилар... Эрта қабристонга цемент келтирадиган самосвалга айтсам ҳам бўлади».

— Ўв, бола!— деб қичқирди у тупроқ тўлдирилган «юк машинаси»ни судраб бораётган бўйи тикроқ болага.— Шоир Каримийнинг уйлари қаерда?

Бола бир муддат анграйиб турдию билмайман, дегандек бош чайқади. Худди шу асно чап томондаги дарвозадан бир киши чиқди. Баширжон ундан ҳам сўраб кўриш учун бир-икки қадам илгари босди. У, кишининг бурни андак узунроқ, энгаги олдинга туртиб чиққан, кўзлари чуқур-чуқур, ўсиб кетган сочи фатила-фатила бўлиб елкасига тушган эди.

— Жудаям ифлос, назарногир идора экан,— деди юқори лабини жийриб, кейин қўшиб қўйди: — Раҳбар бўлмагач, шу-да.

Баширжон уни машинагача кузатиб, мулозамат билан эшикни очиб берар экан:

— Яна бир ойдан сўнг келиб кўрарсиз, Асқар Бакирович!— деди ўнг қўлини кўксига қўйиб.— Бу ерларни тасом ўзгартириб юборамиз. Ёзда анави толнинг тагида кулинг ўргилсин битта чойхона очиб, турли овқатлар ташкил этамиз. Шундай жой... увол-а, увол!

Машина жўнаб кетди. Баширжон мавҳум хаёллар оғушида унинг изидан қараб қолди. Бир пайт ёнгинасида эшитилган мулойим овоздан ўзига келди.

— Вой, Баширжон ака, қани, ичкарига кирмайсизми?— деди боя мажлисда сўзга чиққан тилла тишли йигит.— Асқар Бакирович аллақачон жўнаб кетдилар-ку.

Баширжон унга эргашди. Йигит силлиқ елкаларини силкиб, майда қадам билан йўрғалаб борарди. Унинг оти янги бошлиқнинг эсидан кўтарилган, харчанд ўйламасин, тополмай бош қотира эди. Ниҳоят, ўзидан сўраб бишлишга қарор қилди:

— Отингиз... исми шарифингиз нима эди, укажон?

— Меними?— дея ишва билан ўгирилиб сўради йигит.— Исми — Қиёмхон, фамилиям — Муслимов, вазифам — оддий инспектор, хўш, десангизки, оилавий аҳволим — республикада хизмат кўрсатган бўйдоқ.

Янги бошлиқ Қиёмхоннинг хушчақчақлигидан кулиб юборди.

3. ТИРИК ШОИРЛАР

— Ассалому алайкум,— деди Баширжон унга ҳадиксираброқ яқинлашаркан.

— Салом,— деди фатиласоч киши, кейин ғалати жилмайиб Баширжон билан кўришди.— Ҳа, шоир, қалай, бардамсиз?

Баширжон ҳайрон қолди. Қизиқ, унинг шоир излаб юрганини дарров қаёқдан билақолди экан? Йўқ, ахир, унга «Ҳа, шоир», деб мурожаат қилди-ку? Наҳотки, Баширжон шоирга ўхшаса? Тавба, жуда билимдон одам экан-а...

— Раҳмат,— деди Баширжон сир бермай.— Ўзларидан сўрасақ?

Ҳалиги киши қотма, ориқ елкаларини улуғворлик билан кўтариб, қалин лабларининг икки четини улуғворлик билан сўлжайтирди, кейин қисқагина йўталиб, бирор гапинг борми, дегандек, Баширжонга тикилди.

— Сиздан бир нарсасўрамоқчи эдим,— деди Баширжон жилмайганча.— Агар, бемалол бўлса...

— Бемалол, шоир, бемалол!

«Э, яна «шоир», дейди-я!— Баширжон батамом ҳайрон қолди.— Қизиқ-ку».

— Менга Каримийнинг уйлари керак эди.

Ҳалиги киши қорнини ушлаб шарақлаганча кулиб юборди, ўнг жағидаги кумуш тиши йилтиллаб кетди.

— Оббо, сиз-э!— деди у Баширжоннинг қўлтигидан олиб.— Яшанг, шоир. Ўша излаб юрганнингиз Каримий фақир каминангиз бўладилар!

— Кечирасиз,— деди Баширжон ўнғайсизланиб.

— Зарари йўқ,— деди Каримий пешонасида тўзғиган сочларини бир бош силкиш билан орқага ташлаб.— Ҳақиқий талантлар одамларнинг назарига кўп ҳам тез ташланмайдилар. Бир вақтлар ҳазрати Мир Алишер Навоий ҳам мавлоно Жомий ҳузурларига ташриф буюрадилар. Дарвоза олдида ҳазрати Алишерни қўлида супурги ушлаган жиккаккина, фақир бир чол кутиб олади. «Ҳожаңгизни айтиб чиқсангиз», дейдилар ҳазрати Навоий. Ҳалиги чол у кишини иззат-икром билан меҳмонхонага бошлаб киреди. «Ҳозир чорлаб келурман», дея ташқарига чиқиб кетади ва бир оздан кейин ўзи қайтиб кириб, «Ушал сиз истаб келган хожа каминангизман!», дея таъзим қилади. Яъни-ким, супурги ушлаган хизматкор чол мавлоно Жомийнинг ўзлари эканлар...

Бирпасда шунча ҳикматни айтиб ташлаган шоирнинг ақл-идроки, нафис ва силлиқ сўз оҳанги Баширжонни қойил қолдирди.

— Хизмат?— деди Каримий дарвоза оғзидаги тахта ўриндиққа пуфлаб ва Баширжонни ўтиришга таклиф этди.— Э-ҳа, шоир, ёки уйга кирамизми, а?

— Йўқ-йўқ,— деди Баширжон,— шу ер ҳам бўлаверади, домла.

— Ҳа, майли.

— Биз, домла, бир масалада...

— Масала, масала, ўзи қандай масала?— деди Каримий сўзларни қофиялаштириб. Баширжон унинг қироатига ба-тамом қойил қолиб, «Ҳақиқий шоир экан», деб ўйлади.

— Отамизнинг қабрларига битта ёдгорлик тош қўймоқчи эдик...

— Отангизними?— дея беихтиёр сўради Каримий.

— Ҳа, энди отамиз бўлмасалар ҳам, отамиздай гап,— деди Баширжон ишонч билан.— Битта аяхонимиз борлар, шу кишининг падари бузруқворлари, лекин бизга ҳам худди отамиздек хизматлари сингган.

— Э-ҳа, бундоқ денг?

— Шу кишининг қабрларига битта мрамар лавҳа қўймоқчи эдик...

— О, жуда ажойиб иш!— дея хитоб қилди Каримий.— Жуда савоб иш. Яна нима гап, шоир?

— Яна... шу ёдгорликка тўрт қаторгина шеърми, ашулами, ғазалми керак эди. Шунга ўзларидан нажот истаб...
— Ҳимм...— Каримий қўйи лабини тишлаганча ўсиқ тирноғига тикилиб қолди.

— Бир илтимос,— дея Баширжон шоирга илтижо қила бошлади,— йўқ, деманг энди, домлажон!

— Бу қандоқ бўлди, шоир?— деди Каримий.— Каттароқ бир нарса бошлаб қўйган эдим-ку? Достон ёзганман, ҳа...

— Бир илтимос, ака... Э, домлажон, сангтарош уста қараб турибди, шу бугундан кечикма, деган...

Каримий, осонликча қутулмаслигига ақли етди шекилли яна Баширжоннинг қўлтиғидан олди.

— Гап бундоқ, шоир...— У сўзини давом эттирмоқчи эди, Баширжон тўсатдан:

— Нега мени «шоир» дейсиз, домла?— деди кизариб. Каримий кулиб юборди. Узун, мошкичири сочини озгин бармоқлари билан орқага тараб:

— Биласизми, дўстим,— деди жиддийлашиб,— бу дунёда ҳаммаям ўзича шоир, мен ҳамма нарсада, ҳамма одамда ўзгача бир поэзия кўраман...

Баширжон унинг нега бирдан «поездни тилга олганига тушунмаса-да, шоирнинг жиддий сўзлаётганидан мамнун бўлиб ўтирарди.

— Бир илтимос, тўрт қаторгина,— деб ялинчоқ овозда такрорлади у. Лекин, гапи Каримийнинг қулоғига кирмади. Чунки шоир бу пайтда рўпарадаги баланд теракнинг айри хошида қағиллаб турган ола ҳақкага анграйиб қолган эди.

— Ох, ҳани эди, маним ҳам шу қаргадек ўзимга хос овозим бўлса!— деди у хўрсиниб, Баширжон ҳеч нарсага тушунмади, ичи пишиб кетди, лавҳага ёзилажак «байт»дан дарак йўқлигидан хуноб бўлди. «Тавбал «Овозим ола қар-ғага ўхшаса эди!», дейдими? Ё эси жойида эмасмикан? Ҳа, бунда бир гап бор. Бунга назар тушган! Раҳматли отам айтарди: «Агар бировга назар тушмаса, эшак бозо-рига даллол ҳам бўлолмайдми».

— Тўрт қаторгина байт,— дея ҳадиксираб такрорлади Баширжон. Каримий ялт этиб унга қаради-да:

— Дарвоқе, байт!— деб хитоб қилди, сўнг шу кўйи давом этди:— Ҳа, байт, қабр тошига, қордан ҳам оқ, силлиқ мрамарга ёзиладиган байт...

Баширжоннинг оғзи очилиб қолди. Аслида, Каримий бу кўтаринки хитобларни «Алишер Навоий» драмасидаги шоирнинг «Дарвоқе, гулоб!» ва «Отелло» трагедиясидаги жанжи арабининг «Қордан ҳам оқ, қабрдаги мрамардан ҳам силлиқ...», деб бошланувчи машҳур монологларига тақлидан айтаётган эди. Баширжон ғоят таъсирланиб кетди: «Тирик шоирлар қизиқ бўларкан. Зўр экан-а!» Каримий яна унинг қўлтиғидан олди:

— Гап бундоқ, шоир...

— Хўш, домлажон?

— Отангизнинг қабр тошларига бемалол тўрт қатор

эмас, тўрт юз қатор байт ёзиб берган бўлардим, афсуски, катта бир достон бошлаганман, вақтим зиқроқ. Ҳозир мен учун ҳар бир дақиқа қимматли...

— Энди-и...

— Тушунаман!— деди у Баширжонни гапиришга қўй-май.— «Тўрт қаторгина», демоқчисиз. Аммо, ўшам ил-ҳом билан ёзилиши керак. Лекин, маним барча илҳом ва имкониятим достонга сафарбар этилгандур...

— Энди уста...

— Тушунаман,— деди Каримий Баширжоннинг оғзи-дан сўзини яна олиб олиб,— тушунаман. Лекин, сиз кўп ҳам шошилманг. Сабр қилсанг, ғўрадан ҳалво битур, де-ганлар эскилар.

— Ахир, уста жуда баттарин армани...

— Айтдим-ку, сабр айланг, деб, ишингизни шу бугуноқ ҳал қилурмиз.

— Раҳмат, домлажон!— деб юборди Баширжон ҳовли-қиб.

Каримий сал наридаги дарахтдан битта сарғиш япроқни узиб олди, хийла вақт унга хаёлчан тикилиб ўтирди. Бир пайт:

— Ҳазон!— дея хўрсинди у ва ялт этиб Баширжонга қаради.— Гап бундоқ: мен, ёши ўтиб қолган бўлса-да, Элшод тахаллусли бир шогирдга эгаман. Бармоқда маза-си бўлмаса-да, арузда қалами равонороқ...

Баширжон яна ҳайратланди: «бармоқ» дегани нима бўлса экан? Яна «арвуз» ҳам деди, чоғи. Тавба, бу шоир-ларнинг тириги жуда қизиқ бўларкан-да...

— Уша кишига борасиз. Ҳа, тўхтанг. Битта мактубча ёзиб бераман,— деди Каримий чўнтагидан ёндафтар ва битта қалам чиқариб.— Узи тўйларга табрик, азаларга марсия, ошиқ-маъшукларга шеърли мактублар битишга жуда уста бўлиб кетган...

Каримий хатни ёзиб, талабгорга тутқазди. Баширжон бир даста тилла заём топиб олгандек боши кўкка етди, Каримийга қайта-қайта миннатдорлик билдириб, чўнтагидан муқовасига «Госстрах» деб ёзилган суратли бир календарь чиқариб берди. Совғадан Каримий ҳам ўз нав-батыда анча хурсанд бўлди. Баширжон хайрлашиб, ўн қадам босган ҳам эдики, орқадан унинг овози эшитилди:

— Чой ичиб кетсангиз бўлармиди?

— Раҳмат, бошқа вақт.

Баширжон ҳаммом орқасидан айланиб катта йўлга тушаркан, хатнинг мазмунига қизиқди: «Нима деб ёзган экан? Очиб ўқисаммикан?» У йўлдан чекқароққа чиқиб, электр трансформатори жойлашган, эшигига қалла чаноғи ҳамда илик суяги туширилган темир уйча панасига ўтди-да, атрофга олазарақ қараб олди, сўнг хатни секин очиб, кўз югуртирди: «Замонамизнинг отазабон шоири Элшод! Баъдаз салом маълум бўлсиники, Сизнинг ҳузурингизга йўлланмиш ушбу зоти бобаракотнинг арзини эшитсангиз ва ул кимсаннинг атолари қабри тошига тўрт қатор ашъор ёзиб берсангиз. Байтда «боимон», «рихлат», «ломакон», «дорулфано», «дорулбақо», «абри навбахор», «қиймат» кабий арабий ва форсий сўзлар бисёр бўлмоғи ва байт арузда битилмоғи жоиздур. Эжодингизни чоғга тайёрлаш-га ҳаракат қилурмиз...

Аддуон салом ила Сизнинг Каримий».

Баширжон хат мазмунидан ҳеч нарса илғаб ололмаган бўлса-да, «Шоирлар зўр-да», деб қўйди. Мактубга тағин бир марта кўз югуртиргач, «Арвуз» эмас, «аруз» экан», дея пичирлади.

Шоир Элшоднинг ҳовлиси шаҳардан чекқароқда экан. Заҳарик кўпригидан кейин, қатор кетган иморатларга яқин бекатда Баширжон автобусдан тушди. Ариқнинг икки тарафда пахта пайкаллари, яланғоч ғўзапоялар мунгайиб кўзга ташланади. Марзалардаги майса-ғиёҳлар бир хил рангда — олтин тусида товланади. Совуқ урган кўкат ҳиди анқийди. Қуёш ҳам кечагидан хирароқ. Баширжон Каримий тайинлаган атрофи очик, ҳали қуриб битказилмаган иморат олдига етиб, олтимышлардан ошган, ориқ бир ки-шига дуч келди. Қария қовун, ошқовоқ ва помидор пала-ги, совуқ урган гул ҳазонлари ортилган замбилғалтакни тиришиб ҳайдаб келарди. Баширжон излаб юрган Элшод худди шу киши экан. У меҳмонни турли китоб ва даф-тарлар терилган равоқли, антиқа бир ҳужрага бошлаб

кирди. Хужранинг деворлари ва шифтига ранг-баранг, гулли-гулсиз, суратли отриткалар, беҳисоб расм ва плакатлар ёпиштирилган эди. Отриткалар ҳатто плита печнинг олов қиздирмайдиган жойларигача ёпиштириб ташланган. Уларга қарай-қарай Баширжоннинг бўйни толиб кетди. Ҳаммаёқ қип-қизил, чўғдай. «Э, ҳафсаланга қойил!»

— Худди жаннат-а, жаннат!— деди у завқини яшира олмасдан. Элшод сўзсиз, камтарона жилмайди. Баширжон отриткаларнинг сонини чамалаб, «Мингтача бордир!», деб ўйлади.

Шоирнинг невараси чой, дастурхон келтирди. Каримийнинг хатини пичирлаб ўқиган мезбон мийиғида беписанд кулиб қўйди, «Ҳозир!», деб ўрнидан турди-да, равоқдан битта дафтар олди, чўнтагини кавлаштириб, жимжилоқдек келадиган қаламча топди.

— Энди, ука, сиз чойни бемалол ичаверинг,— деди хонтахта чеккасига ўрнашиброқ ўтириб.— Бирпас гапирмасдан ўтирсангиз кифоя.

— Хўп-хўп.

Мезбон Каримийнинг хатини яна бир карра ўқиб чиқиб, хонтахта устига мук тушганча, кўзларини юмиб хаёлга толди. Унинг оғзи ярим очиқ, сариқ мўйлови юпқа лабининг икки чеккасидан осилиб турарди. Шоирнинг лаблари пичирлар, митти кўзларида учкун чақнар эди. У жуда тезлик билан, қўллари қалтираб бир қатор ёзди. Тағин кўзлари юмилиб, оғзи ярим очилди, бир оздан кейин ёзганларининг устидан қизиб, бошқатдан ёзди. Мезбонга диққат билан тикилиб турган Баширжон «Байт ёзиш ҳам қийин экан!», дея кўнглидан кечирди ва ҳўриллатиб чой хўплади. Шоир малол олгандек ижирғаниб қаради. Баширжоннинг юраги шув этиб, кайфи учди. Пиёгани хонтахтага қўйиб, бошини гуноҳкордек қуйи солинтирди. У байт ёзаётган шоирга иложи борича қарамасликка тиришар, бўлгуси сағана, ярақлаган мраммар лавҳани кўргач Шамси Тўраевичнинг қувониб айтадиган миннатдорлик сўзларини хаёлан тусмоллаб ўтирар эди. Ўзиям зап антиқа сағана бўлади-да. Бу атрофда унга тенг келадиган топилмаса керак. Ҳали ҳамманинг шундоқ ҳаваси келсинки!..

— Бўлди,— деди Элшод паст, хаста овозда,— тайёр, мана, эшитинг-чи!— У дафтарга қараб, ҳазин қироат билан ўқишга тутинди:

**Жойингиз жаннатда бўлғай, эй падар нур боимон,
Рихлат айлабсиз бақоға, унда нурсиз ломакон.**

Кечга яқин ҳамма уй-уйига жўнади. Ташқарида сева-лаб ўтган майин ёмғир ҳам тинди. Баширжон кабинетида «Гражданиларнинг уй-жой, мол-мулкларини суғурта қилиш ҳақидаги низом» деган китобни варақлаб ўтирар эди. Нигоҳи сатрлар орасида сузса ҳам, хаёли тамом бошқа нарса билан банд. «Ашот ҳам чўзди-да,— деб ўйларди у.— Неча кундан бери тайёр «байт»ни мраммарга туширмасдан овора қилиб юрибди. Косибнинг «эрта келинги» курсин,— дея пичирлади у бир вақтлар отасидан эшитган гапни хотирлаб.— Ҳар қалай, яна уч кун муҳлат сўради-ку...»

Эшик ғийқ этиб очилдию Баширжоннинг тизгинсиз хаёлларини бўлди. У китобни стол устига қўйиб, эшикка қаради: остонада қош-кўзлари қоп-қора, сочлари ўнг томонга силлиқ таралган, оқ, бежирим юзли Қиёмхон жилмайиб турарди.

— Э, келинг, Қиёмхон,— дея Баширжон хиёл қўзғалди ва «Ўзини жуда яқин олади, очиққина йигит экан», деб ўйлади.— Келинг, ука!

Қиёмхон елка қоқиб келиб, ўнг томондаги дераза тоқчасидан ниманидир олди. Баширжон унинг қўлидаги қоғозга ўроғлиқ нарсани кўриб ажабланди: «Бу қаёқдан пайдо бўлиб қолди экан? Наҳотки, ҳозир ўзи билан олиб келган бўлса?»

— Ҳали кирсам йўқ экансиз, Баширжон ака,— деди Қи-

Жумла мўмин йиғлагайдур, рўзи қиёмат,

қайдасиз!

Эй, падар, жаннатмакон, пийри бадавлат,

қайдасиз!

Айладингиз сиз биза дорулфанони тангу тор,

То қиёмат йиғлагаймиз, мисли абри навбахор.

Баширжоннинг кўзларидан тирқираб ёш чиқиб кетди. У шеърдаги кўп сўзларга тушунмаса-да, Элшоднинг синиқ, мунгли овозидан ўпкаси тўлди, шоирга қайта-қайта олқиш айтиб, ташаккур билдирди. Гап орасида маданият уйида ишлаганида ўзининг ҳам битта қўшиқ ёзганини қистириб ўтди.

— Агар бирорта мулло топиб, арабча имлода ёздирсангиз, янада таъсирли чиқади!— деди Элшод илжайиб.— Локигин, кўп жойларда шу ўзимизни имлода ёздириб расм бўлган. Ҳамма ўқисин десангиз, шу имлода ёздирсангиз ҳам дуруст.

Баширжон тўпори кўринган кекса шоирнинг байтни жуда тез ва осонгина ёзганига қойил қолди. Ҳатто ўрни билан Каримийни ўзича бир оз камситгандек ҳам бўлди. Гапи Элшодга маъқул тушди чоғи, у: «Ҳа, энди, устоз замонавий шоир-да», деб қўйди.

Баширжон «байт»ни олиб, мезбон билан хайрлашаркан, чўнтагидан муқовасига «Госстрах» деб ёзилган ўша календарь-дафтарчадан иккитасини олиб, шоирга ва бир чеккада меҳмоннинг бўйинбоғидаги тўғноғичига ҳавас билан тикилиб турган неварога совға қилди, сўнг хурсанд-хушхол ҳовлига чиқди. Эски дарвозага кўзи тушиб, ўз айвони остидаги ҳар эҳтимолга қарши асраб қўйилган темир дарвозани эслади.

— Дарвозани янгилаш керак,— деди ўзини балаңд олиб. Мезбон ҳамон камтарона жилмайганча қафтларини очди, сўнг ғалати бир тарзда елка қисди: «Қўлимиз қисқалик қиляпти». Баширжон хахолаб кулди, унинг қўлтиғидан оларкан:

— Йўлингиз тушса, район давлат страхование идорасига кириб ўтсангиз,— деди улуғворлик билан, «давлат» сўзига алоҳида урғу бериб.— Бир иложини қилармиз.

— Хўш, хўш,— деди Элшод уни кузатиб қоларкан.

Баширжон кўпчилик шоирларни телевизорда, суратларини газета-журналларда кўрарди. Ҳозир эса, ярим кун ичида иккита тирик шоирни кўрганидан ва ишининг жуда осон ҳамда арзон битганидан кайфичоғ, виқорли қадам ташлаб борарди.

4. ҚИЁМХОН

ёмхон бармоқларини қирсиллатиб.— Кейин манавини қолдириб...

— Ҳа,— деди Баширжон,— ташқарига чиққан эдим, шу, бир зарурат билан...

Қиёмхон қоғозни очиб, битта «Экстра» ароқ билан «Сайра» консервасини олди. Баширжон ўрнидан қўзғалиб қўйди.

— Э-ҳа,— деди у кулиб,— тинчликми?

Қиёмхон унга қиё боқиб жилмайди.

— Вой, Баширжон ака,— деди ҳамон ўша ишвали оҳангда,— иш бошлаганингизга, мана, бир ҳафта бўлибдики, ҳали бир-биримизни яхши билмаймиз-а.

Баширжонга унинг ипақдек эшилиб-эшилиб гапириши ёқди. «Жуда маданиятли йигит экан», деб ўйлади.

— Шу... пойқадамнингизга,— деди Қиёмхон ийманиброқ,— ҳалиги... жиндай-жиндай...— У ароқни очди, костоуми чўнтагидан кичкина, қинли пичоқ чиқарди. Пичоқнинг учини консерва банкасига қадаб, безакдор сопи устидан кафти билан ура бошлади.

— Ҳай-ҳай,— деди Баширжон ўрнидан туриб,— пичоқни ўтмас қиласиз-а!

— Йўғ-у,— деди Қиёмхон ишидан тўхтамай,— бу пичоқнинг пўлати жуда мустаҳкам, қора пўлат.— У консервани зумда очиб, қопқоғини орқага қайириб қўйди.— Ана энди, ҳозир...

Қиёмхон пиёла излаб атрофга аланглади. Чеккадаги столчада атиги битта пиёла бор эди. У «Мен ҳозир», дея шошилиб эшик томон йўналди.

— Мана шу пиёлада навбат билан ичсак ҳам бўлаверар,— деди Баширжон.

— Йўғ-у,— деди инспектор орқасига ўгирилиб, таманно билан юраркан.— Бунинг завқ-шавқи уриштириб ичишда-да, Баширжон ака!

Қиёмхон эшикдан чиқиб кетаркан, бошлиқ унинг изидан ишшайиб қолди. Инспектор, тиззалари бекуватлигиданми ёки ўзи атай шундай қиладимми, юрганида белидан пасти ғалати ликилларди. Ҳаял ўтмай, у иккита кичкина қадах кўтариб кирди. Ароқдан қилқиллатиб қўйиб, ўрнидан турди, ўнг қўлини кўксига қўйиб, қадахнинг бирини бошлиққа узатди:

— Қани, Баширжон ака, бир нима денг.

Баширжон нима дейишга ҳайрон эди. Шунинг учун барча тўй, давраларда кироат билан ўқийдигани — ўша машҳур мисраларни тақоррлаб, инспекторни қойил қолдирмоқчи бўлди.

— Нима ҳам дердим,— деди у томоқ қириб.— Абу Абдулло Рудакий айтган эканлар: «Жаҳоннинг бойлиги йиғилса бутун, Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун». Мен бугун яна бир эғли, садоқатли дўст орттирдим, деб ўйлайман. Хўп, қани, олдик бўлмаса. Сизга бахт, соғлиқ ва ишларингизга каттадан-катта муваффақиятлар тилайман!

— Вой,— деди Қиёмхон одатича ўнг елкасини қоқиб,— бизнинг бахтимиз сиз-да, Баширжон ака!

Айрим раҳбарлардек Баширжонга ҳам хушомад ёқарди. (Хушомад кимга ҳам ёқмайди?)

— Қиёмхон,— деди Баширжон кулимсираб,— хотин, бола-чақа бордир?

Қиёмхон ингичка овозда қийқариб кулди:

— Вой, Баширжон ака, ҳаммаёқ қизга тўлиб ёганда хотинни бошимга урамани?

Баширжон жиддий тус олди:

— Йўқ, беҳазил сўраялман.

Инспектор ҳамон сир бермасдан жилмайиб ўтирарди.

— Э, Баширжон ака,— деди у гажим ҳошияли шоҳи рўмолча билан лабини артиб,— уйланиб нима ҳам қиламан? Ёшликда бир қизга кўнгил қўйгандай бўлувдим. Лекин, адо бўлгур мени хушламади, рафторим, юриш-туришим ёқмаган эмиш. Мен ҳам, «Э, ўл-эй, бевафо!» дедим-да қайтиб яқинлашмадим. Кейинчалик икки-уч бор ялиниб келди, лекин туф деган туфугимни қайта оғизга олгим келмади... Ушанда денг, то қирққа киргунча уйланмайман, деб сўз олиб қўйган эдик. Шундай бўлса-да, ҳар замонда бир-икки бошоқ теришга чиқиб тураимиз... ҳи-ҳи, бусиз бўларканми, Баширжон ака!

Бошлиқ инспекторнинг бу гапига чиппа-чин ишонди. Ҳатто «Одамга принцип ҳам керак», деб қўйди. Иккинчи қадахдан кейин Баширжон асл муддаога кўчди:

— Қиёмхон, бу, аввалги бошлиқларингнинг ойлик маоши қанча эди?

— Юз эллик сўм.

— Юз эллик сўм?!— Баширжон лабини тишлаганча таажжубланиб қолди.— Мунча кам, ахир, бунга рўзғор тебратиб бўладими?

Қиёмхон унга зимдан, синовчан назар солди: бошлиқнинг авзои ҳақиқатан ҳам ташвишли эди. Инспектор қаққонлик билан қадахни тўлдириб узатди.

— Вой, нега мунча куйинасиз?— деди у ачингансимон.— Олинг, акажон, ана буни. Худо тиш берибдими, ризқини, ҳа, балли, чайнайдиганини ҳам беради. Қани, олинг-чи, Баширжон ака!

Баширжон қадахни бўшатиб, ўтган йили баҳорда машина эшиги қисби қолиб, тирноғи кўчиб тушган бужур кўрсаткич бармоғини консерва банкасига тикди. Боши-думи кесилган бир дона ёғли балиқчани оғзига соларкан, «Байбай, ароқ билан яхши кетади-да», деб қўйди. Қиёмхон томоғидаги луқмани ютиб:

— Аввалги иш жойингизда қалай эди, Баширжон ака?— деб сўради.— Ҳа-да, «чап» маъносидая?

Баширжон «Э, буям «чап»ни биларкан-ку», деб ўйласа-да, сир бермади.

— «Чап» деганингиз нима?

— «Чап» деганим... бу...— Қиёмхон шифтга боқиб бир муддат ўйланди,— «ўнг»нинг тескараси!— Бошлиқ кулиб юборди, бундан дадилланган инспектор сўзида давом эгди:— «Чап»ни, масалан, ўзимизнинг мана шу госстрах идорасидан мисол олайлик. Хўш, десангизки, акаи ман— жони ман, эрталаб ҳузурингизга уйини сув босиб хароб қилган бир чол ариза билан келди-ку?— «Ҳа-ҳа», дея тасдиқлади Баширжон.— Ана ўша чолнинг ҳовлисини мен ёки бошқа бир инспектор бориб кўради, дейлик.— «Хўш-хўш!», деди Баширжон кўзларини катта очиб унга тикиларкан.— Хўш, десангизки, акаи ман— жони ман, мен бориб ўша чолнинг уйини кўздан кемираман. Қишлоқ советидан бир киши, яна иккита гувоҳ билан акт тузиб, ҳақиқатан ҳам, чол уч юз сўм иқтисодий зарар кўрган, деб қарор чиқараман. Лекин, мен беш юз эллик сўм ёки ундан кўпроқ зарар кўрган, деб ҳам акт тузишим мумкин...

— Ҳа,— деди Баширжон оғзини ярим очиб, қошларини кераркан.

— Энди тушунгандирсиз «чап»нинг нималигини?

— Йўқ,— деди Баширжон анқовланиб,— тушунмадим. Дарҳақиқат, у ҳеч нарсага тушунмаган эди. Чунки Баширжон маҳаллий саноат комбинатида фақат «дарвоза», «панжара», «сўри» орқали келадиган мўмай фойдадан бошқа ҳеч қандай «чап»ни билмас эди. Шунинг учун ҳам тўртинчи қадахдан кейин у анча маъносиланиб қолди. Яна бир оздан сўнг қовоғи уюлиб, турмушидан нолий бошлади.

— Э, нимасини сўрайсиз, Қиёмхон ака... кечирасиз, ука,— деди тутилинқираб,— шу ёшга кириб, на бир каттароқ тўй қилдик, на бир участка кўрдик. Одамлар «баба»латиб машина минади, бизда эса валасапед ҳам йўқ. Раҳматли отам айтардиларки, «Пул— пулни топади, бепул— бош оғриқни», деб. Кассада бир сўм ортиқча жамғарма ҳам йўқ. Бир ой ишламаганда пулсизликнинг қадри билинди-қолди. Э, нимасини сўрайсиз, Қиёмхон ука...

Қиёмхон бошлиқнинг сўзларини диққат билан тинглаб ўтирарди. Баширжон узоқ гапириб, «Уф», дея қаттиқ хўрсинди. Инспектор янги бошлиқнинг жуда содда, тўғрироғи, гўл бир кимса эканига қаноат ҳосил қилгач:

— Мен сизга ҳаммасини ўргатаман!— деди қатъий.

— Нимасини ўргатасиз?

— Йўлини.

Баширжон қувониб кетди. «Қўлни ташланг, ука!», деди ўрнидан туриб. Бошлиқ ва инспектор қарсиллатиб қўл ташлашди. Қиёмхон ҳар гапдан олдин «Вой, Баширжон ака-е», дея энтикканча пул топишинг энг оддий йўллари у ҳам фаҳмлайдиган тилда тушунтирарди.

— Сизни ўзимга ўринбосар қилиб оламан!— деди Баширжон жўшиб. Аммо, Қиёмхон бунга рози бўлмади, ҳали эрта, деди. Ниҳоят, бошлиқ ўрнидан туриб, инспекторнинг елкасига қўлини ташлади:

— Қиёмхон!

— Лаббай?

— Уринбосарим бўлишга кўнмасангиз, унда... унда сизни месткомга сайлаймиз.

Қиёмхон хомуш тортди:

— Қайдам, акажон...

— Э!— деди Баширжон.— Мен айтгандан кейин...

Бошлиқ унинг сўзларини ҳозир эшитмас эди гўё. Бир пайт тўсатдан:

— Мен — атеистман! — деди кўкрагига уриб. — Лекин мусулмонман...

— Мен ҳам, билсангиз, мусулмонман, — деди Қиёмхон.— Падари бузрукворимиз мадраса кўрган катта мулло ўтганлар. Ҳозир ҳам қишлоғимизда ҳамма мени «таксир», деб чақиради,

— Баракалла,— деди бошлиқ инспекторнинг юмшоқ кафтини қаттиқ қисиб.— Бўлмаса, гап бундай, ука. Бу ташкилотда сиз менинг энг ишончли, суянадиган кишим бўласиз. Лекин, бир-биримизга хиёнат қилиш йўқ. Топганимиз ҳам, обрў-эътиборимиз ҳам арра....

Қиёмхон миннатдор жилмайди.

— Менга кўп пул керак эмас,— деди киприкларини пирпиратиб,— бир бошим, икки қулоғим бор, холос. Сиз хурсанд бўлсангиз кифоя. Шу даргоҳда сизга орқа қилиб юрсам — бас, акажон!

Баширжон унга қалин, дўрдоқ лабларини чўзди. Қиём-

хоннинг нозик гавдаси бошлиқнинг тарвуздек қорнига қапишиди. Баширжон «Умм!», деганча инспекторнинг лабларидан сўриб ўпди-да:

— Бир-бирига хиёнат қилган кўр бўлсин!— деди.

— Кўр бўлсин!— деб такрорлади Қиёмхон.

— Хиёнат қилсам, худо урсин!

— Худо урсин!— деб такрорлади Қиёмхон.

— Хиёнат қилсам, нон урсин, чор китоб урсин!

Қиёмхон «Хиёнат қилсам...» деган сўзларни қолдириб, фақат «Урсин, урсин!», деб такрорларди. Пировардида Баширжон жойига қайтиб ўтираркан:

— Қани, қуйинг охирини!— деб буюрди. Қиёмхон ароқнинг қолганини қадаҳларга силқитди.— Қани, олдик бўлмаса, қиёматли ака-укалик учун!

Қиёмхон бу сафар ҳам гапнинг фақат охирини такрорлади:

— Ака-укалик учун!

«Қиёматли ака-ука»лар «оқ» ичиб, ўринларидан турдилар. Баширжон уйига телефон қилиб, хотинига: «Тайёргарлик кўр, ҳозир бир меҳмон билан бораман», деб тайинлади.

Ташқарида шивалаб ёмғир ёғар эди.

5. БРАК ҚИЛИНГАН БАЙТЛАР

Тўра бобонинг сағанаси билан боғлиқ ишлар қарийб ниҳоясига етай деб қолди. Қиёмхон қайси бир колхоздан топиб келган фишт терувчи усталар одам бўйи келадиган сағанани икки кунда қуриб битказишди. Фақат сағананинг олд тарафига «байт» битилган қора мрамар лавҳа ёпиштирилса бўлгани. Чўққи соқолли фишт терувчи уста ундаги ўймали михларни кўрсатиб:

— Мана буларни мрамар тахтанинг тўрт бурчагидаги тешикларга кийдирасиз,— деди,— кейин гайкаларни қаттиқ бурайсиз...

— Хўп-хўп,— деди Баширжон ва бир оз анқовланиб сўради:— Химм, хизмат ҳақингиз?..

Уста кулиб юборди.

— Хизмат ҳақини аллақачон олиб бўлганмиз,— деди куракчасида қотиб қолган лойни тозаларкан.— Қиёмхон рози қилганлар.

Баширжон инспектордан боши кўкка етгудек хурсанд бўлди, меҳри янада товланди: «Жуда уддабурро йигит экан...»

Баширжон усталар билан хайрлашиб, сангтарош Ашот ҳузурига йўл олди. У йўл бўйи мрамар лавҳага ёзилмак «байт»ларнинг қандай ялтирашини хаёлан тасаввур қилиб борарди. Шамси Тўраевич бу лавҳани кўрсалар, жуда хурсанд бўлсалар керак. Чунки, Баширжон бу ишни ўз ташаббуси билан бошлаган эди.

У сангтарош ҳузурига кириб келганида, уста қўлида искана билан оппоқ мрамар тахта устида мук тушганча тиқ-тиқ уриб ўтирар эди. Ҳаммаёқда мрамар кукуни. Деворларга пулига қараб тайёрланган катта-кичик ёдгорликлар суяб қўйилган.

— Салом, ўртоқ Зайнишев!— деди Ашот ун оқидек оппоқ гард инган қўлларини коржомасига артиб.— Ваши гатово!

Уста уй бурчидаги пардани кўтарди. Баширжоннинг юраги ҳаяжондан гупириб кетди. Деворга суяб қўйилган қоп-қора мрамарда «олтин суви» билан ўйиб ёзилган ўзига таниш сўзлар ялтираб турарди. «Аломат,— дея пи-чирлади Баширжон ва лавҳага яқин бориб, кўрсатгич бармоғини оҳиста тегизиб кўрди.— Аломат-а!»

Баширжон келишилган ҳақни берган эди, уста рози бўлмади — «байт» атрофига ўйиб ишланган гул ва нақшларнинг пулини ҳам алоҳида ҳисоб-китоб қилди.

— Па-нимаєте... эта классический арнамент!— дерди у яккаш «а» товушига урғу бериб.— Па-чему ви...

Узоқ савдолашувдан кейин Баширжон яна йигирма беш сўм чиқариб берди. Пул кетса кетсин — обрў кетмасин. Уста бир зум сўзсиз қараб турди-да, «На илож!», деган-дек елка қисиб, четга бурилди.

Мрамар лавҳа ўрнатилди. Уша оқшом Баширжон акахонининг уйига бориб, уни қабристонга тақлиф этди. Акахон ҳам ўз одатича мағрурлик билан «Хорошо», дея розилик берди. Баширжон Шамси Тўраевични эрта тонгда қабристон дарвозаси олдида кутиб туражагини айтиб, хайрлашди.

Эрталаб у, Зевархон тун бўйи унаб пиширган бир тоғора бўғирсоқни дастурхонга ўраб, Қиёмхоннинг эски «Москвич»ида қабристонга жўнади. Кейинги уч ойда бу ер унинг иккинчи ишонасига айланган эди.

Қиёмхонни машинада қолдириб, тоғорани биқинига қисганча ичкарига йўл олди. Ҳали қоровуллар ҳам уйғонмаган экан. У секин-аста юриб Тўра бобонинг мозорига

яқинлашаркан, янги пайдо бўлган қабрга кўзи тушди. Нам, қорамтир тупроқ устида бир неча дона гул сочилиб ётарди. Эрталабки намреза туфайли бўлса керак, гуллар худди ҳозиргина узилгандек. Баширжон тоғорачани ўзи қурдирган сағана пойига қўйди. Шунда хаёлига лоп этиб бир фикр келди: «Хурсанд бўладилар,— деб ўйлади у атрофга аланглаб,— ҳа-ҳа, хурсанд бўладилар...»

Баширжон атрофга яна бир олазарак аланглаб, ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, секин-секин ўғринча босиб янги қабрга яқинлашди. Намхуш, донатор тупроқ устига сочилган гулларни шаппа йиғиштириб олди-да, эҳтиёткорона пидираб изига қайтди. Гулларни сағананинг мрамар лавҳа остидаги тоқчасига қўйди, кейин нарироқ бориб қараркан, «Ярашди!», деб личирлади.

У соатига қараб қўйди-да, қабристон дарвозаси олдига чиқди. Эски усулда қурилган хонақоҳ панасида тик турганча акахонини кута бошлади. Узоқдан Шамси Тўраевичнинг сутранг «Волга»си кўринганда Баширжоннинг юраги аллақандай бир шитоб билан ура бошлади. Машина унинг ёнгинасига келиб тўхтади. Қиёмхон анча ғамгин, эрталабки уйқусизликдан бўлса керак, юзлари бир оз сўлгин Шамси Тўраевич Баширжонга илтифотсизгина қўл чўзди:

— Қани, қаёққа юрамиз?

— Мана бу ёққа, бу томонга,— дея Баширжон зипиллаб олдинга ўтди.

Шамси Тўраевич кўзларини қисганча хонақоҳ пештоқидаги феруза тошларга суқ билан қараб ўтди. Тош иморатнинг сояси жуда салқин эди. Баширжон қадамини хиёл секинлатиб, журъатсизгина гап қотди:

— Битта мулло топсак бўларди...

— Мулло кимга керак?— деб тўнғиллади Шамси Тўраевич. Баширжон гапирайми, гапирмайми, деган андиша билан акахон томон бир қараб олдию аввалгидан ҳам паст, аниқроғи, писиллаган овозда:

— Қуръон ўқирди,— деди.

— Ҳожати йўқ!— деди Шамси Тўраевич кескин.

Баширжон тақлифига пушаймон бўлиб, «Энди, айтдим-да, тўғри, ҳожати йўқ», деб қўйди. Яна қабристон оралаб кетдилар. Шамси Тўраевич биров кўрмадимикан, деган хавотирда ён-верига аланглаб, олдинда лўкиллаб бораётган Баширжонга эргашди. Қумоқ йўлқанинг икки четида шўр босиб нураб кетган, айримларига зах уриб, чўка бошлаган ҳар хил сағаналар... Бир пайтлар қилинган гум-баз тупроғи ўпирилиб ётган оқич лаҳадлар... Уларнинг тевараги оқ жангал, қизғиш юлғун... Пастда ҳам, йўлқанининг оқорисиди ҳам сон-саноқсиз шу хил қабрлар...

— Мана, қаранг, шуларнинг ҳаммаси қабр,— деди Баширжон бидирлаб.— Бу томон, анави томон — ҳаммаёқ қабр. Кейинги ўн йил ичида қабристонимиз икки гектарга кенгайибди. Э, нимасини сўрайсиз, ҳар сағаналар борки, нақ бир иморат дейсиз. Ҳу анави ерда битта сағана бор, худди қасрдай, ўшанга бир ҳавасим келди. Мана бундай экан!— Баширжон бош бармоғини кериб кўрсатди. Акахонининг гапини малол олди шекилли, ранги оқариб, чап бети пир-пир учди, ўнг қўли юраги устини асабий шипалай бошлади.

— Ҳа, ак... акахон?— деди Баширжон капалаги учиб.— Сизга нима бўлди?!

Шамси Тўраевич қошларини чимириб, афтини буриштирди.

— Ҳозир ўтиб кетади,— деб пичирлади. Баширжон унинг қўлтиғидан олиб, суяб ўтқаэди. Бир оздан кейин Шамси Тўраевич ўзига келиб, «Юрак қурсин», деди.

Тўра бобонинг қабри мазористон учун янгидан ажратилган майдондаги қайрағоч остида эди. Баширжон худди тарихий обидаларни изоҳлайдиган экскурсовод каби олдинга ўтиб олди. Азбаройи шошганидан, бир четга уйиб кўйилган цементга ботиб кетди, «Уҳ, сабил!», дея оёғини тап-тап уриб, сағанана яқин борди.

— Мана... Сиз ўша ердан қараб туринг,— деди Баширжон сотиладиган сигирнинг сағрисига қўл ташлаган даллодек сағанани оҳиста шапатилаб.— Ана шу сағана. Узимнинг бўйимдан ҳам бир қарич баланд қилдирдим. Фишти ҳам нуқул пишиқ, устаси ҳам жуда зўр экан, ганч билан цемент аралаштириб, ичига тухум ҳам қўшди. Фиштининг етишмаганини, ўзингиз реставрацияга кўнғироқ қилувдингиз-ку, ўша Козимжон юборди... бир ярим минг кетди... яна...

Баширжон талмовсираб қолди. Чунки у Козимжондан бир ярим мингта эмас, икки минг дона фишт олган, беш юзтадан зиёдроғини эса уйда қурдирган янги газ печкасига ишлатиб юборган эди.

— Да,— деди Шамси Тўраевич сағанана яқин келиб.— Емон эмас, маладес, Башир!— У-хў, свежий гуллар ҳам қўйибсанми? Раҳмат, ука! Яхши кунларингда қайтарайлик. Акахонининг олқишидан Баширжон эриб кетди.

— Энди, бу бир ёдгорлик-да, ҳаммага овоза бўлиб кетади. Шамси Тўраевич оталарига сағана қурибдилар, деб... Мана, қаранг, мана бу ҳавонинг нақшларни ҳам ўша Козимжондан олдириб келдим. Эски «Шоҳи аҳси» масжидини таъмир қилаётган экан, йўқ демади бечора...

Баширжон бидирлай-бидирлай сағананин оқори томонига ўтди. Шамси Тўраевич вельюр шляпасини ўнг қўлига ушлаганча, бошланг, ҳайкалдек тек қотиб турарди. Шундай бўлса-да:

— Сиз ўша ерда туринг,— деди Баширжон ва ўзи худди сураткашлардек орқага чекина-чекина бориб, сағана ўртасидаги бир парча оқ латтани секин кўтарди.— Ана, энди қаранг!

Сағанана ёпиштирилган қора мрамарда ўйиб ёзилган сўзлар тилладек ярақлаб турарди...

— О-ҳо!— деб юборди Шамси Тўраевич ҳайратдан.— Э, қойилман сенга, Башир! Сенга тенг келадигани у дунё-бу дунёда топилмас керак. Раҳмат, жон ука!..

Баширжон мамнун жилмайди. Кейин мрамар лавҳага қўли билан ишора қилди.

— Мана бу байтини ўқинг, байтини,— деди энгашиб.— Бирам таъсирлики, ўқисангиз, йиғлаб юборасиз...

Шамси Тўраевич яқин келдию ён чўнтагидан кўзойнагини олиб тақди ва ҳижжалаб ўқишга киришди. Аввал исм-фамилияни, кейин туғилган ва қазо қилган йилларни овоз чиқариб ўқиди. Бу орада Баширжон қора мрамарни қаердан топаннию армани сангтарошнинг баттоллигини бидирлаб гапирди турди. Шамси Тўраевич мрамардаги байтни ўқишга тутинди.

— «Жойингиз жаннатда бўлғай...» Нима? Жаннат! Э, йўқ, бу кетмайди,— деди ўша заҳоти бош чайқаб.— Ҳим... «Рихлат айлабсиз...» Бу нима дегани?... «Ломакон... Да! «Рўзи қиёмат...» Ҳимм... «Дорул фано... бақо»? Удивительно... «То қиёмат...» э, янами?! Ким ёзди буни?

Шамси Тўраевичнинг вазоҳати бузилганини кўриб, Баширжон типирчилаб қолди.

— Мм... шоир... ш-шу,— деди у талмовсираб,— ёмон бўлса...

— Нима, сен мени хонавайрон қилмоқчимисан?— деб ўшқирди Шамси Тўраевич.— Ахир, бу атеизмга сираям тўғри келмайди-ку? Буни кўрганлар нима дейди? Ёки мени ҳам ўзингдай муҳокама қилдирмоқчимисан?

— Йўқ, йй...— деди Баширжон қалтираб. Унинг кенг манглайи, халтадек осилган лунжлари, қони қочган лаблари алланималар деб унсиз пичирларди.— Йўқ... йй...

— Дур-рак!— Шамси Тўраевич юзини тескари бурди.— Гап тегишини билмас, сиёсатни билмас бу доводир! Атрофга қара, қани, бирор қабр тошига шу хил сўзлар ёзилганми? «Байт-байт», дейди. Байти нима десам, нақ маддоҳларнинг сўзи... Олиб ташлат!

Шамси Тўраевич қўл силкиб, тез-тез юрганча қабристон дарвозаси томон кетди. Бир оздан кейин ер билан яқсон қилинган, юраги қўрқув ва андуҳга тўла Баширжон ҳам мунғайбгина ташқарига қараб судралди. «Энди буни кўчириб олиш... Ҳе, яна бир бош оғриғи... Сағананг ҳам қуриб кетсин!.. Э художон-эй, кошки эди ишдан ҳайдатмасалар...»

У дарвозага етай деб қолганда яна изига қайтди: бўғирсоқли тоғорача эсидан чиқибди. Қайтиб бориб, тоғорачани ўша атрофда ивирисиб юрган чўлоқ гўрковнинг белбоғига бўшатди. Ундан дуо олиб, шалвираганча дарвозадан чиқди.

Армани уста қора мрамар лавҳадаги сўзларни ўчириб қайта ёзишдан кескин бош тортди. Бир ҳисобда, унинг гапи ҳам тўғри. Дабдурустан уста «Сен ўз қўлинг билан ўз болангни ўлдирасанми!», дея савол берди.

— Йўғ-эй!— деди Баширжон.

— Вот,— деди сангтарош,— бу-да, худди маним болам... Ниҳоят, узоқ ялиниб-ёлворишлардан кейин сангтарош бошқа мрамар топиб беришга рози бўлди. Фақат шарт шуки: «Пули аввалгидан бир тийин ҳам кам бўлмаслиги керак!»

«Бир дарвозанингу пули», дея хаёлидан ўтказди Баширжон ва дарҳол айвони остида ҳар эҳтимолга, деб яшириб қўйилган темир дарвозани эслади. Шу дарвозани суғурта идораси ҳовлисига қурдирса... пулини бухгалтериядан ўз ҳисобига расмийлаштиради. Идоранингу эски дарвозаси-чи? Ундан ҳам фойдаланса бўлар ҳали. Уни гаражга қуриш керак. Гаражнинг дарвозаси-чи? Гаражнинг дарвозаси жуда омонат. Уста чақириб, уни кўмирхонага эшик қилдириш керак.

Баширжон бирпасда шунча режани хаёлан тузиб чиққанча, сангтарош билан келишиб, қўл ташлашди. Шундан кейин ўзини хиёл энгил сездди. Ўша заҳоти Шамси Тўраевичга кўнғироқ қилиб, бу янгиликни билдирди ва ўзининг калтабинлиги учун қайта-қайта узр сўради. Хайрият, акахон тез юмшади. «Бундан кейин хушёр бўлиш керак, ақлинг етмаган масалада маслаҳат сўра», деб трубкани қўйди

Орадан икки кун ўтди. Баширжон ҳовлисидаги айвон остида ётган темир дарвозага машина юборди. Қиёмхон бу ишга бош-қош бўлди. Зудлик билан уста чақирилди. Ўша куннинг ўзида дарвоза қуриб битказилди. Баширжон дарвозани икки-уч бор виқор билан очиб-ёпди, узоқдан суқланиб қаради: «Энди яхшилаб бўяш керак!» Суғурта идорасидагилар, айнисика, қоровул Исрол ота янги бошлиқнинг бу ишдан ғоят хурсанд бўлди, ҳамма уни орқаваротдан «Жуда ишчан, уздабурро бошлиқ экан» деб мактади.

Дарвоза қурилгач, Баширжон ўз кабинетига кириб, яна «Гражданларнинг уй-жойлари ва мол-мулкларини суғурта қилиш ҳақидаги низом»ни ўқишга тутинди. Нигоҳи сатрлар орасида сузса ҳам, хаёли тамом бошқа ёқда эди: «Энди эски дарвозани гаражга, гаражнинг дарвозасини кичрайтириб кўмирхонага қурдиришим керак. Ундан кейин, янги дарвозага мос келадиган янги вивеска ҳам буюриш керак, яна...»

Баширжон кимгадир иш буюрмоқчи бўлиб ташқари чиққанда бир кишига дуч келди. Афтидан таниш-у, лекин кимлиги ёдидан кўтарилибди. «Қизиқ, ким эди-я?»

— Хўш, хизмат!— деди Баширжон қабулхонадаги стол қиррасига суяниб.— Кимда ишингиз бор?

— Сизда.
— Менда?! Марҳамат!
— Ўша ваъдага биноан...

— Қайси ваъда?— деди Баширжон ва унинг минғирлаган, йиғлоқи овозидан таниди.— Э, шоир ака?

Бу киши бундан икки ойча бурун Баширжонга «байт» ёзиб бериб, мушкулани осон қилган шоир Элшод эди. Баширжоннинг уни танимай қолганига сабаб — шоир жуда башарг кийиниб, соқолларини қиртишлаган, арзонрок атир ҳам селиб олган эди.

— А, қанақа ваъда?— дея такрор сўради Баширжон. Шоир, наҳотки дарров унутган бўлсангиз, дегандек, унга ҳайрон қаради-да:

— Дарвоза,— деди секин ва ер чизди.

— Э, дарвоза денг?— Баширжон завқ билан кулди.—
Ҳа-я, сизга дарвоза бор, девдим-а? Яхши... Бўлмаса, гап
бундай: ҳалиги ёзиб берган «байт»ларингиз ярамади...

— Нега ярамади?

— Шамси Тўраевич у «байт»ларни брак қилдилар. Уша
«байт»ни деб анча гап ҳам эшитдик.

— Нима учун, ахир?

— «Атеизмга хилоф, тўғри келмайди», дедилар. Қора
мәрмарни иккинчи марта сотиб олишга тўғри келди. Ик-
кинчи марта чиқимдор бўлди...

Бечора шоир тамом ўсал бўлди. Баширжон эса бепар-
во юриб ташқарига йўналди. «Байт» туфайли юз берган
кўнгилсизликдан шоир шўрлик хабарсиз эди, албатта.
Шунинг учун ҳам умидини узмай, охирги марта сўради:

— Демак, бўлмайди-да?

— Бўлмайди!

— Пулгаямми?

— Йўқ,— деди Баширжон кескин,— бўлмайди!

Бундан бир неча кун олдин Баширжон Тўра бобонинг
сағанаси олдидан қандай аҳволда судралган бўлса, шоир
ҳам худди ўша алфозда суғурта идорасидан сурғалиб чи-
қиб кетди.

Баширжон унинг изидан қараб қоларкан, аввал: «Шоир
дегани жуда хира бўларкан,— деб ҳаёлидан ўтказди, ке-
йин эса:— Ҳар қалай, яхши бўлмайди, бир кун эмас, бир
кун фойдаси тегади... Кўмирхонанинг эшигини бериб
юбора қолмадим-да», деб ўйлади.

— Ҳа, Баширжон ака, нега бунча ўй-фикр?

У орқасига ўгирилди: рўпарасида Қиёмхон жилмайиб
турарди.

6. АЖИНА ЧИМЧИЛАДИ

очаркан.— Асли сал эскироқ, калнинг бошидек ялтираб
қолган эди.

Баширжон бу гапдан қизариб кетди, машинадан ту-
шаркан, билимдонлардек, «Запаска борми?» деб сўради.
— Бор,— деди Қиёмхон капотни очаётиб.— Ҳозир ян-
гисини кўямиз.

— Қайтага, минмасам ҳам бўларкан,— деди Қирмиз-
хон кафти билан кўзларини бекитиб.— Мен минганимга
ёрилдим...

— Вой,— деди Қиёмхон кифт қоқиб.— Ахир, бу рези-
на-да, ёрилгиси келса ёрилаверади-да. Сизлар анави оф-
тобруйда бирпас дам олиб туринглр... Йўқ, ўзим, дарров
тузатиб оламан. Қани, боринг, опам зеркиб қолмасин-
лар, ана, адел...

Баширжон Қирмизонни эргаштириб, нишабликдан
бир-бир босганча пастга туша бошлади. Шудгор қилинган
чексиз дала сукунат қўйнида. Йўл ёқалаб тизилган сим-
ёғочлардан оҳиста ғувиллаган овоз эшитилади. Баширжон
сарғайиб кетган юмшоқ майса устига аделни тўшади.

— Қани, марҳамат,— деди қўлини чўзиб,— шу ер ша-
молдан панароқ экан.

Қирмизон оёқларини секин ҳуфтлаштириб, ибo билан
қўлига таяниб ўтирди. Баширжон ҳам аделга чўкиб, тиз-
заларини кучоқлади, сўнг ён томондан Қирмизонга на-
зар ташлади: жувоннинг юзлари сўлгин, кўзлари қизар-
ган эди.

— Ҳа, тинчликми, Қирмиз?— деди унинг иягидан тутиб
ўзига қаратаркан.— Кўришмаганимизга ҳам талай бўлди.
Бахтимисиз, ишқилиб?

Жувоннинг кўзлари жиққа ёшга тўлиб, лаблари қийша-
йиб кетди:

— Сўраб нима қиласиз,— деди бошини четга бу-
риб,— бахтиқаро эканман...

— Ду ... ду-дут... дид!..

Эгнига шуба кийган дуркун аёл машина сигналига
этибор ҳам бермай бошини қуйи эгганча йўл четидан
саллона юриб борарди. Унинг икки ўрим йўғон сочи ор-
қасида — дағал шуба устида ғалати тўлғонар, этигининг
баланд пошнаси асфальтда тақ-туқ, тақ-туқ товуш чиқариб,
этик сағрисидан тошиб чиққан болдирлари юрган сари
лорсиллаб борар эди. Жувоннинг ортидан сигнал бериб
келаётган «Москвич—412» машинасидагилар унинг қадди-
қоматини завқ билан кузатишарди. Машина жувон билан
бараварлашиб, яна бир марта сигнал берди. Аёл шолрў-
мол ўраган бошини машина томон бурди. «Москвич»
таққа тўхтаб, олдинги эшик очилди:

— Қирмизонхон?!

Жувон бирдан тўхтаб, қизарган кўзлари билан машина
ичини кезиб чиқаркан, хиёл истиҳола қилиб турган:

— Вой, сизми, Баширжон ака?— деди ҳайратомуз.—
Қаёқдан келяпсизлар?

— Колхоздан,— деди Баширжон энтикиб.— Қани, чи-
кинг-чи, автобуса тушиб юрасизми!

Қирмизон, қандай бўларкин, деб андак таранг қил-
гандек бўлди, кейин, истар-истамас, олдинги ўриндиққа
чиқиб ўтирди. Баширжон оҳиста газни босиб машинани
юрғизаётган Қиёмхонга ишора қилди:

— Бу киши бизнинг инспекторимиз Қиёмхон бўлади-
лар.

Қирмизон хиёл бош силкиб қўяркан, «Яхши», деди.
Сўнг орқага қийшайиб, ўзини улуғвор тутиб келаётган
Баширжонга разм солди: унинг бошида шалпанг қулоқла-
ригача бостириб кийилган чуқур, сур телпак; катак-катак
шарфи қийшайиб, бўйинбогининг туғуни кирдан йилтираб
турар, башарасида кал одамларга хос ўша туршак табас-
сум ҳукмрон эди.

— Қалайсиз?— деди Қирмизон.

— Қалай эмас, олтин!— деб ишшайди Баширжон.—
Одамларни, уй-жойларни, мол-қолларни суғурта қилиб
юримиз. Энди бу, суғурта деган идора ҳам жуда катта,
жуда фойдали ташкилот экан. Умримизни шу пайтгача
бошқа жойларда ўтказиб юрган эканмиз-да. Уртоқ Шам-
си Тўраевич «Баширжон Зайнишевич, шу ташкилотни ўзин-
гиз бир кўтариб берасиз», дедилар. Катта одам, йўқ, дея
олмадик. Иш ҳам ёмон эмас, ойлиги ҳам маданият бў-
лимидагидан анча кўп. Ҳозир Қиёмхон билан колхоздан
келяпмиз... Бу киши бизнинг инспекторимиз,— деди у
Қиёмхонни иккинчи марта таништириб.— Жуда зўр ташки-
лотчи йигитлардан...

Баширжон ҳали-вери гапдан тўхтамас эди, лекин шитоб
билан ғизиллаб кетаётган машинанинг орқа томонига ни-
мадир пақ этиб, ҳамманинг капалагини учириб юборди.
Қирмизон билан Қиёмхон кетма-кет «Вой!», «Вой!», де-
йишди, Баширжон эса бурчакка биқиниб, «У, сабил, биров
милтиқ отдимми?», деди гарангич. Қиёмхон машинасини
тўқирлатиб йўл четига аранг тўхтатди.

— Милтиқ эмас, баллон ёрилди,— деди у эшикни

қолди. Сўнг оқиста юриб ҳовлига яқинлашди, дарвозани журъатсизгина тақиллатди. Ичкаридан ҳадегандан жавоб бўлавермади. Ит дарвоза тагидан сурғалиб чиқиб, аёлни оёқларига суйкалганча думини ликиллатди. Бир оздан кейин аёл тоқатсизланиб, оқ пардали дереза олдига келди-да, кўрсатғич бармоғини илгак қилиб ойнани уч марта тик-тиқ урди. Ичкаридан аввал «Ҳов» деган овоз, чироқ ёнғач эса, эркак кишининг тўнғиллаб сўкингани эшитилди. Аёл яна дарвоза олдига келиб турди. Дарвозани очаётган киши қаттиқ йўталиб, устма-уст туфурди ва томоқ қириб:

— Кир!— деди бўғилиб.— Соат неча бўлди?

— Уч бўлгандир,— деди аёл хушчақчақ овозда.— Қаттиқ ухлабсиз-да?

Эркак тўнига яхшироқ ўранди-да, орқасига қайрилиб уй томон йўл олди. Унинг тиззадан келадиган калта тўни этагидан кўриниб турган оқ иштонли ингичка оёқлари пилдираб борарди.

Уйга киришди. Аёл ҳансираб-пишиллаб «ғиж-ғиж»ли этикчасини, кейин шубасини ечди.

— Ким билан эдинг?— деб сўради эркак ўқрайиб. Аёл қийқариб кулди. Ундан атир ва ароқ ҳиди анқирди.

— Ким билан эдинг, деяпман?

— Нима эди?

Эркак кўзларида ғазаб ва таҳдид билан ўшқирди:

— Мен сенинг эрингманми, ахир?!

— Ҳа, эримсиз.

Хотин кўлидаги сумкачасини диванга ирғитаркан, эри унинг семиз, микти елкаларидан тутиб ўзига қаратди..

— Агар эринг бўлсам, тўғриси айт,— деди муомалага кўчиб,— ким билан эдинг?

Аёл ерга қаради. Эрининг лаблари пир-пир учар, бекасам тўнининг олди очилиб, сержун, қотма кўкраги кўришиб турар эди.

— Сендан сўраяпман,— деди у қалт-қалт титраб.— Мен сенинг эрингманми, ахир?

— Ҳа, эримсиз.— Аёл киприклари узун кўзларини унга тикди-да, шанғиллаб давом этди:— Эримсиз, эримсиз, эримсиз — бўлдимиз энди?!

Эри сал паст тушди. Аламини нимадан оларини билмай, тўнини шарт ечдию ўраб-чирмаб бир четга иргитди. Унинг саватдек жингала сочи жуссасига нисбатан бошини анча катта кўрсатар, майкасининг осилиб ётган ёқаси оқ иштонли липпасигача тушиб турар, оёқлари яланг эди.

— Утир манави ерга,— деди у диванга имлаб.— Утир! Агар мен сенинг эринг бўлсам, нега айтганимни қилмайсан? Нега менинг обрўимни тўқасан?

— Нима қилибман?

— Нега яна Эрали билан тўйга чиқдинг?— деди эр тиззаларини шиқирлатиб хотинининг ёнига ўтираркан.— Нега ўша билан чиқасан? Уйлайсанки, кўрмади, деб, а? Ҳали дерезадан «Волга»сини кўриб қолдим, номери ҳам ўша: 85-00. Ҳа, худди ўшанинг машинаси эди!

Аёл эрига беписанд, таҳқиромуз қаради:

— Хўп, тўйга чиқмайми, ахир?

— Йўқ, тўйга чиқма, демайман, чиқ, лекин Эрали билан эмас!

Аёл ўрнидан шартта туриб, иддао билан қичқирди.

— Ув, эркак,— деди қўлини паҳса қилиб,— кўп ҳам тилимни қичитманг! Шу тобда ўзимнинг жоним қичиб турибди. Бўлмаса, ким билан чиқай, ахир? Уша Ҳодихон-подихонларнинг бозори касод бўлса, Фатҳиддин ака фельетондан кейин тўйни йиғиштириб қўйган бўлса... Айтинг-чи, ким билан чиқай, ахир?

— Ким билан чиқсанг чиқ-у, лекин, мен сенга эр бўладиган бўлсам, Эрали билан чиқшингга йўл қўймайман!

Аёл елка учирди.

— Нега, ахир?— деди ва эгилиб оёғидан гулдор пайпоқларини ечаркан, яна сўради:— Эралининг нимаси ёмон? Тушуми кўп бўлса... Манг, яхшиси, манавини олиб қўйинг.— У сийнабандидан рўмолчага ўроғлик алланарса чиқариб эрининг олдига ташлади.— Уч юз эллик сўм!

Эр пулга қиё ҳам боқмади. Унинг яланғоч елкалари дир-дир титради.

— Керак эмас пулинг!— деди у четга ўгирилиб.—

Бошингда қолсин! Бугун берасан-у, эртасига қоқиштириб олиб, онанга элтиб топширасан.

— Бу харобангиздан ўғри уриб кетса майлими? Майлими, Оллоберган ака?

— Уғри урмайди,— деди Оллоберган тўнғиллаб.— Нега онанга элтиб берасан? Кани эр-хотин ўртасидаги ишонч? Ундан кўра, ўша ўн бир мингги кассага топшир, прасан туғади. Айтдим-ку, менга пулинг ҳам, машинанинг ҳам кераги йўқ. Менга обрў керак!

Аёл хахолаб қулганча ўрнидан турди, саллона-саллона юриб столнинг ёнига борди-да, чойнақдан пиёлага чой сирқитиб ичди. Кейин эрига яқинлашиб, елкасидан маҳкам қучди.

— Қўй, керак эмас,— деди эр елкасини асабий силки-тиб.— Йўқ, тўхта!— У шарт орқасига ўгирилди.— Айт-чи, мен сенинг эрингманми, ахир?

— Ҳа, эримсиз!— деди аёлнинг энсаси қотиб.

— Эринг бўлсам,— деди у қўлини паҳса қилиб,— ўша Эрали билан тўйга чиқмайсан, тўй у ёқда турсин, «Волга»сига ҳам минмайсан!

— Ким билан чиқай бўлмаса?

— Бошқа ким билан чиқсанг майли, ит билан чиқасанми, эшак биланми — чиқавер, фақат Эрали билан эмас! Аёл тўйдан келтирган тугунидан кийимликларни олиб бир чеккага тахларкан:

— Нега, ахир?— деб сўради.

— Чунки, ўша Эрали сен билан ҳам, бошқа аёллар билан ҳам қилган ишларини одамларга айтиб юради... Оғзи жуда шалоқ. Керак эмас, менга ҳам обрў даркор, йигит отим бор...

Аёл яна хахолаб кулди. Эрининг тарашадек қоқсуяк елкаларига бошини суйкаб эркаланди:

— Ургилай йигитимдан,— деди хансираб. Эри яна асабий елка қоқди. — Мунча қилиқ қиласиз!— деди аёл кўзларини аёйрона ўйнатиб.— Машинанинг пули битган куни отарни ҳам йиғиштираман. Ахир, ўзингиз...

— Ҳа, ўзим,— деди эр яна қўлини паҳса қилиб,— ўзим рухсат берган эдим. Лекин, отарга чиқсанг чиқ-у, ўша Эрали билан чиқма! Айтдим-ку, унинг оғзи шалоқ, ким кўринганга мақтаниб юради.

Аёл ўрнидан турди, эрининг бошини бўлиқ кўкраклари орасига қисиб, жингалак сочларини силай бошлади.

— Бўлди, бўлди, Оллоберган ака,— деди уни юпатиб, қатъий оҳангда.— Йигит ўлгур Эралига айтиб қўяман, кўп ҳам оғзингдан гуллаб юрма, деб.

Оллоберган яна бир неча бор «Мен сенинг эрингманми, ахир?», деб сўрагач, хотинининг «бадбахт Эрали билан тўйга чиқмаслигини» кескин талаб қилди. Лекин, хотини ҳар гал уни «Эралининг тушуми яхши, машинанинг пули тезроқ тўпланади», дея овуларди.

Анчадан кейин эр-хотин икки кишилик каравотда бир-бирига орқа ўгирганча уйкуга кетди. Тўғрироғи, хотин донг қотиб ухлади, Оллоберган эса талай вақт кўзларини шунчаки юлиб ётди. Ҳақал ўтмай, дерезадан тонг мўралади. Ниматир ёруғлик Оллоберганнинг ярим очиқ кўзларига тушиб, безовта қилди. У секин ўрнидан кўзғалиб, ич кўйлақда маст ухлаб ётган хотинининг оппоқ билакларига, бўйни ва ярим очик, мармардек кўкракларига суқ билан қаради. Қарадио кўзларига ишонмасдан, киприкларини пирпиратиб яхшироқ тикилди: хотинининг бўйнидан пастроғида — икки-уч жойда кўкимтир доғ пайдо бўлибди. Бу аввал йўқ эди шекилли? Наҳотки?.. У дерезадан тушаётган ёруғликка ҳам, кўзларига ҳам ишонмай ўрнидан туриб, чироқни ёқди. «Ҳа-ҳа, кўкаргани аниқ. Тўхта! Анави ери бир оз қонталаш... тишларининг изи. Вой, ифлос! Демак, тўғри экан-да!» Оллоберганнинг йигитлик ҳамияти кўзиб, тишлари ғижирлаб кетди. Хотинининг биқинига тиззаси билан бир туртди. Хотин чўчиб кўзини очаркан:

— Ҳа,— деди уйку аралаш бўғилиб,— нега тепасиз?

— Манави ерларингни,— деди эр ваҳшат билан вишиллаб,— манави ерларингни ким кўкартирди? Бу кимнинг тишининг изи?.. Анави доғлар!— Эр каравотдан сакраб тушиб, стол устидаги думалоқ ойнани келтириб хотинига тутди.— Айт, буни ким кўкартирди?!

— Ким бўларди, ўзингиз-да,— деди хотини тап тортмай.— Яна «ким, ким» дейди-я! Тавба!

Оллоберган тагин титрай бошлади.

— Ахир, мен... бу кеча сенга қўл тегизганим йўқ-ку? Ким тишлади, айт, деяпман сенга?

Хотин бир муддат фикимланган ўринга тикилиб турди, сўнг:

— Эҳтимол, ажина чимчилагандир,— деди комил ишонч билан.— Раҳматли бувимнинг ҳам ажиналари бор экан. У киши хоннинг назари тушган энг чиройли канизаклардан эканлар. Уларни ҳам ҳар кеча баданларини ажина чимчилаб, кўкартириб кетаркан. Ишонмасангиз, ойим келганларида сўранг...

Эр ишонгандек, бир зум талмовсираб қолди. Бу орада хотини ўрнидан турди, кўйлагини кийиб, сочларини тузата бошлади. Оллоберган бир пайтлар драма тўғарагига қатнашганида «Отелло» монологларини машқ қилиб юрар, вақти келиб Отелло образини яратишни орзу этар эди. Лекин, қора мавр ролини сахнада ўйнаш унга nasib бўл-

мади, аксинча, мана ҳозир — ҳаётда Отеллонинг ҳолига тушиб ўтирибди. Шунданми, бирдан кўзларининг пахтагани чиқариб, хотинига қараб бўқирди:

— Йўқ, йўқ, Қирмиз!— Панжалари ҳам бейхитёр ёзилиб кетди.— Сен алдоқчи, фоҳиша! Манжалақи, сатанг! Айт, кўкрагингни, бўйинларингни ким кўкартирди, ким?— У орқасига чекина бориб, столни икки қўллаб муштлади.. Бир даста чойнак-пиёла учиб тушиб, чил-чил синди.. Оллоберган ўгирилиб қаради-да, яна:— Айт, айт, манжалақи, кўкракларингни ким кўкартирди?— дея бўқирди.

Хотини юзини дераза томон буриб пиқ-пиқ йиғлар, елкалари дир-дир силкинар, икки ўрим йўғон сочи ўрқачли белида майин тўлғанар эди. Оллоберган тагин бир марта даҳшат билан «Айт, айт, манжалақи!», деб бўқирди-да, хотинининг сочини бўйнига ўраб бўғмоқчи бўлди, лекин бўға олмади: билакдек келадиган йўғон соч ўримини жаҳл билан тортган эди, шартта узилиб қўлида қолди,

хотини эса чарс тойчоқдек бир сапчиб, эшикдан чиқиб кетди.

— Хў, улама сочларингга!..— дея сўкинди-да, эр соч ўримини унинг орқасидан иргитаркан, «Хайрият, улама экан, бўлмаса нақ ўлдириб қўярдим, саккиз йил беришарди», деб ўзича шукрона айтди.

Хотин анчадан кейин қўрқа-писа қайтиб кирди. Бу вақтда Оллоберганнинг хийла аччиғи босилган, лабини қимтиганча бир нуқтага тикилиб ўтирар эди. Хотини эски буфет устидаги ҳамма тақинчоқларини рўмолчага тугди, «Барг» зирагини қулоқларига тақди, пойгакда чуваланиб ётган улама сочини олиб, ичкари уйга кирди. Қайтиб чиққанида яна ади-бади бошланди. Ниҳоят, хотин кийимларини апил-тапил кийди-да, «Сендай эр менга уч талоқ!», дея тўнғиллай-тўнғиллай чиқди-кетди...

— Машина тайёр!— деб қичқирди Қиёмхон.— Келинлар!

Баширжон аёллини йиғиштириб қўлтиғига қистирди, Қирмизхон кўз ёшларини арта-арта унга эргашди. Машина олдига етиб келишганда Қиёмхон рулда ўтирарди. Баширжон билан Қирмизхон энди орқа ўриндиққа ёнма-ён ўтиришди. Қиёмхон бошлиғига икки-уч бор маъноли қараб қўйди. Бошлиқ ўз одатича олқиш айтди:

— Маладес, Қиёмхон!

Анча ергача жим кетишди. Бир пайт Баширжон ўз-ўзинга гапиргандек баланд овозда «Аблаҳ!», дея тўнғиллади.

— Ким, Баширжон ака?— деб сўради Қиёмхон ярим қийшайиб.

— Манави опангизнинг эрлари!— деди Баширжон нафрат билан.— Аблаҳ одам экан, ғирт нонкўр, ношукр экан. Қаранг, Қирмизхоннинг нимаси кам? Чиройли, келишган, ақлли, гўзал аёл! Ўзингиз ўйланг, шундай аёлни ҳам уриб бўладими?

— Вой, номард!— дея чингиллади Қиёмхон.— Ураканми?

— Нимасини сўрайсиз, акажон?— деди Қирмизхон куйиниб.— Бўлмаса, топиш-тутишим ёмон эмас. Даромадим бир йигитдан кам эмас. Эр бўлиб бир тийин бериш у ёқда турсин, қўлимдагини ҳам қоқиштириб олади. Ҳа, десам, машина оламиз, дейди. Кеча бўлса, нега сочинини орқага ташлаб юрасан, ҳамма сенга қарайди, деб дўппослади, феодал...

— Вой, ноинсоф-эй!— деди Қиёмхон.

— Аравани от тортаркан-у, ит ҳансираркан,— деди Баширжон.— Бўлмаса, ўша исқиртни одам қилган-ку ўзингиз!

Машина ўнга бурилди. Қатор кетган оппоқ иморатлар, шип-шийдам яланғоч дарахтлар ортда қолди. Қирмизхон мунгли, йиғлоқи овозда ҳамон эрини қарғаб борарди. Қиёмхон унга кўз қирини ташлаб, энди нима қилмоқчилигини сўради.

— Билмасам,— деди Қирмизхон хўрсиниб. Баширжон бурнини шилқиллатиб тортиб қўяркан:

— Болалардан борми?— деб сўради ва бундан уч йилча олдин Қирмизхон қўрқитиб, отпуска пулини қоқиштириб олгани эсига тушди-да, ўз-ўзидан қизариб кетди.

— Асраб олган қизалоғим бор,— деди Қирмизхон,— ойим қарайдилар.

Яна жим кетдилар. Қирмизхон иккала эркакнинг қайси бири билан очилиб-сочилиб гапиришга ҳайрон эди. Қиёмхон бошлиғи олдида бегона жувонга ортиқча суйканишга ийманар, Баширжон бўлса, собиқ маъшуқасининг гап-сўзларидан ўзича маъно уқишга уринар эди. Ниҳоят, Қирмизхон эридан узил-кесил ажралажагини айтганида Баширжон тилга кирди.

— Эрингиз ўша сочи саваддай йигитми, ахир?— деди унинг елкасига кишибилмас қўл теккизиб.— Оти нима эди, оти ўчгурнинг?— Қирмизхон ҳиринглаб, «Оллоберган», деди. Баширжон сўзида давом этди:— Ҳа, Оллоберган! Тўғриси, Оллоурган экан у. Бўлмаса, худо, яъни, олло берган сиздай хотиннинг, чиройли аёлнинг қадрига етмасмиди? Шунинг учун Оллоберган эмас, аблаҳ у! Биласизми, унинг сочи кўплигини ўшанда «Таклифнома»да кўриб,

кўнглимга бир гап келган эди: эркакнинг ҳам сочи кўп бўлса, ақли қисқа бўлади. Биласизми, нима учун? Уша сочлар миянинг бутун қувватини сўриб олади. Уша серсоч, бевафо эрингизнинг ҳам калласи ишламайди.— Баширжон сур телпагини кўтариб, ялтираб қолган хумдек манглайини силаб қўйди ва Қирмизхоннинг шолрўмоли остидан тошиб чиққан гажакларига кўзи тушиб, айтган гапидан пушаймон бўлди.— Хўш, энди нима қилмоқчисиз?

— Ҳа-я,— деди Қиёмхон унинг сўзини такрорлаб,— энди нима қилмоқчисиз?

Қирмизхон қаттиқ хўрсинди. Машина Чавкар ариғининг дўнғалак кўпригига кўтарилиб тастга шўнғиганда:

— Билмасам,— деди маъюс тортиб.— Агар жавобимни берса, шу районга кўчиб келиб, бирор ишга кирарман.— У елкасига орқадан бегона кўл тегиб турганини туйса-да, тамом беларво эди. Баширжон эса, орқани кўрсатувчи кўзгудан Қиёмхон кўрмасин, деган мақсадда ўнг томонга сурилиброқ ўтирди. Машина шитоб билан илгар босар, аҳён-аҳён ғувиллаганча якка-ярым машина ва тракторларгина ўтар эди. Қиёмхон негадир анча камгап бўлиб қолди.

— Ажраламан, денг?— деб сўради Баширжон.

— Ҳа!— деди Қирмизхон қатъий ва шу пайт ўнг биқинида—шуба остида Баширжоннинг қўли ғимирлаётганини сезди.

— Яхши қиласиз,— деди Баширжон кўзини Қиёмхондан узмай.— Раз сиздек хотиннинг қадрига етмадимми, ундай эрининг бахридан кечиш керак. Шундай эмасми, Қиёмхон?— «Шундай!», деб маъқуллади Қиёмхон.— Аббат-та-да,— дея давом этди бошлиқ,— қачонгача ч-да-да мумкин? Оти ўчсин ундай Оллобергани!— Қирмизхон биқинига юборилган қўлни ҳароратли, нозик кафт билан силаб қўйди. Баширжон йўталди, юраги дук-дук ураркан, «Кўли мунча иссиқ?», деб ўйлади ва овоз чиқариб.— Аслида ўша районнинг одамлари ўзи шунақа бевафо!— деди.

Қиёмхон ҳиринглаб кулди:

— Вой, нега ундай дейсиз, Баширжон ака, акер биз ҳам асли ўша районданмиз-а...

Бошлиқ ва инспектор бирдангина кулиб юборди. Бу гал кулгига Қирмизхон ҳам қўшилди.

Машина район марказига ғарб томондан кира-б борарди. Янги қурилган водопровод минораси олдида етганда Қирмизхон:

— Шу ерда тўхтатинг!— деб илтимос қилди.

Қиёмхон тормозни босди. Баширжон чакқон билан ҳансираб машинадан тушди-да, эшикни очиб турди. Қирмизхон тушәтиб олдинги ўриндиқдаги тугунини элди.

Қиёмхон ҳам машинадан тушиб, жувонга рўпара бўлди.

— Хайр!— деди Баширжон.— Мабодо, бирор ёрдамимиз керак бўлиб қолса, давлат суғурта идорасига келинг, бизни ўша ердан топасиз.

— Ҳа, иккалаимизни ҳам ўша ердан топасиз!— дея такрорлади Қиёмхон.

Машина секин юриб кетди. Қирмизхон тўнғиллабдан мажолсиз одимларкан: «Семириб кетибди,— деб ўйлади.— Лекин, ўша телпаги, мўйнаси тўкилиб, пўстага кўри-ниб ётибди... пальтоси ҳам ўша...» Машинанинг соца ой-насидан яна бир бор ўгирилиб қараган Баширжон ҳам «Анча семириб, лўмбиллаб қолибди», дея тўнғиллаб ўтказди ва ёнидаги Қиёмхонга юзланди:

— Қалай, зап жувон эканми, Қиёмхон?

Қиёмхон қийқириб кулди:

— Ҳа-я, Баширжон ака, бу жувоннинг кўлини бема-лол йигирма беш минг сўмга суғурта қилса бўлади! Агар менга қолса, фақат икки ўрим сочининг ўзини минг сўмга суғурта қилган бўлардим. Ҳозир бунча ушун сочлар қаёқда, дейсиз!

Баширжон пихиллаб кулди, сўнг негадир бирдан ўйга толиб, маъюс тортиб қолди. Қулоғига Қиёмхон айтган шалоқ латифалар ҳам кирмас, юрагига ўз-ўзида ади-қандай ғўсса қўйилиб келаётгандек эди.

«Наҳотки, эскирган ишқ яна янгиланса?..»

Давоми келгуси сонда

Ҳусниддин ШАРИПОВ

Оҳу билан жайрон ҳақида ҳикоят

Бу гўзал дунёда
Бир ошифта жайрон бор эди.
Шу жаҳондек бир гўзал оҳуга
У хуштор эди.

Бемадор бўлганда,
Оҳу кўзларидан жон олиб,
Гар у фармон этса,
Жон бермоққа ҳам тайёр эди.

Етди жайрон ноласи
Оҳуга охир нур бўлиб,
Ҳа, олис тоғларда ҳам, дўстлар,
Адолат бор эди.

Икки ошиқ қалбидан
Жой олди мовий навбахор,
Гарчи сой қирғоғи тошпоқ,
Чўққи оппоқ қор эди.

Аҳду паймон этдилар
Юксакда қурмоқ-чун висол,
Бахтни олам аҳлига
Кўз-кўз қилиш даркор эди.

Чиқди жайрон йўлга шод
Офтоб билан тенг уйғониб,
Унга ҳам улкан умид ёр,
Ҳам садоқат ёр эди.

Уз қуёшин теграсида
Чарх урар ер тўп мисол,

Бу баланд парвозда, афсус,
Тонгга тун ҳамкор эди.

Урди нохуш бўй димоққа
Йўлда ҳарсанг ортидан:
Бу — одам,
Бу — овчи,
Бу — соҳибқурол бадкор эди.

Шовва янглиғ шошган ошиқ
Қотди муздек,
Негаким,
Ортда сайёд турса сергак,
Олдда — севган ёр эди.

Ёр томон интилса у,
Албатта сайёд эргашар,
Сўнг тушар оҳу нишонга,
Йўқ, бу гап бекор эди.

Қайтди жайрон,
Келди дарҳол
Овчи бирлан юзма-юз,
Оҳ, бу дам сўқмоқ тугул,
Ҳаттоки олам тор эди:

Ёнда тик тоғ,
Пастда жар,
Кўзларга тик боқмиш ажал,
Отма, деб гўёки жайрон,
Чўқди тиз,
ночор эди.

Овчи ҳайрон,
Қўйди қўлдан милтиғин тез,
Наздида
Жонивор ё телбароқ,
Ё маст ва ё бемор эди.

Шу сабаб, ташландию
Сайдин тирик тутмоқ учун,
Сезди —
мум тахлит вужудмас, бу
Таранг бир тор эди.

Тор мисол инграй туриб зарб урди
Жайрон овчига,
Учди икков жарга сўнг,
Жон асрамак душвор эди.

Тош эзиб,
тилгач тиконлар,
Қийма бўлган тинни, оҳ,
Пастга судраб кетди сой,
Ғоят асов, тезкор эди.

... Бу маҳал юксакда оҳу
Йўлга ёлғиз кўз тутиб,
Гоҳ умидвор, гоҳ хавотир,
Гоҳ куйиб абгор эди:

Нега келмай қолди ёрим!
Қадру қиммат шулми ё!
У наҳот бадном этишни
Уйлаган маккор эди!..

Шунда тоғлар узра
Ўрлаб кетди дардли бир садо,
Бу — гўзал маъшуқа чеккан
Нола эрди, зор эди.

Таъна айлар эрди у
Шамдек куйиб ғафлат аро,
Жон бериб жайрон,
Узин оқлаш учун ночор эди.

Мен нетай!
Бир сўз демак-чун
Лол ва ожиздир тилим,
Айтмасам ҳам бўлмагай —
Кўксимда қалб бедор эди.

Намангон боғида

СССР халқ артисти Наби РАҲИМОВга

Яхши дўстим, бир нафас дам ол Намангон боғида,
Сув сўраб борсанг, берурлар бол Намангон боғида.

Етти иқлим боғидан гул ҳидлаганлар оз эмас,
Охири бўлган улар ҳам лол Намангон боғида.

Бунда ҳар гул ишққа пайванд, шул сабаб кўрмас хазон,
Айланар ўғлонга ҳатто чол Намангон боғида.

Қадди юксак ҳар чинор ёрин сўроқлаб чўзса бўй,
Табранар ноз бирла мажнунтол Намангон боғида.

Тил учинда дурри новвот тутсалар, ноз этма сен,
Тама бирлан кимса очмас фол Намангон боғида.

Ўзбекистон чеҳрасин чиз: кўзи қош Тошкент эрур,
Ғунча лаб Фарғона бўлса, хол Намангон боғида.

Иқтиёқинг бўлса, қолгин бир умр меҳмон бўлиб,
Бўлса узринг ҳам, бирор кун қол Намангон боғида.

Дадахон НУРИЙ

АНЖИР

ҲИКОЯ

оғ этагидаги тарвақайлаб ўсган қари анжир фарқ пишди. Бағридан қушларнинг чуғур-чуғури аримай қолди.

Маъдихон бува анжир остини текислади, наमत солди, набираларини навбатма-навбат пойлоқчиликка қўйди. Кампирининг, хасислигингиз қурсин, деб жаврашига қарамай эски пақирдан қўнғироқ ясаб берди: арқонни сал тортиб қўйсангиз, шовқиндан қулоғингиз қоматга келади, қушлар дув кўтарилиб ҳар томонга қочади.

Аммо, тарақа-туруқ, қўриқчиларнинг «ҳай-ҳайи» билан ҳафта ўтиб кетдики, на ўғилдан, на келиндан дарак бўлди.

Анжир тез етилиб, тез тамом бўладиган мева эмасми, унинг пишиқчилик даври ўтиб, ҳосили қорая бошлади. Маъдихон бува энди қушлар насибасини териб есин, деди-да, қоровулларни «бўшатиб» юборди..

Уша куни кечаси тушига Омонжон кирди. У ёнида ўтириб олиб, ўтган йил келганида айтган гапини қайтараётганмиш: «Анжир тамом бўпти-да, дада! Бу йил ҳам анжир еёлмайдиган бўпмиз. Узи бизнинг анжирга етадигани йўқ. Ҳар донаси бир луқма асалга ўхшайди. Келинингизга ҳам таъриф қилиб бергандим, жуда анжир егиси келиб кетди». Маъдихон бува ўғлига дермиш: «Ўзинг ёшлиқдан анжирхўр эдинг. Соғинибсан-да, болам!» «Жуда соғиндим, жуда соғиндим!» ...Қулоқлари остида ўғлининг овози эшитилгандай бўлди-ю, чол уйғониб кетди.

Тонг ёришиб қолган, боғ тўрида қушлар бозори бошланган эди. Маъдихон бува ишком оралаб ўша томон юрди. Кўп ўтмай, атроф сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди. Чол тўрт пахсали деворни қоплаб ер бағирлаб ўсиб ётган кекса анжир ёнида турар, унинг чиройли новдаларидаги гуж-гуж тилларанг меваларга завқ билан боқар эди. Ҳар шохидан нақ бир саватдан ҳосили бор. Э-ҳа, узиб тарқатса, бугун қишлоққа етади. Утган йили ҳой, Мамасоли, ҳой, Тошхўжа, ҳой, Мўминжон, анжир пишди, бир пақирдан узиб олинлар, тансиқ нарса бўлиб қолди, деб қайта-қайта айтди, улар «хўп»дан нарига ўтишмади. Уларни овора қилмай, ўзи узиб берарди-ю, бел қурғур чатоқ. Сал нарсага тараша бўлиб қотиб қолаверади.

Маъдихон бува анжирнинг майин тўр босган йўғон кулранг танасини шаппалаб қўйди. Яна хаёли қочди. Эҳ, одамлар, шу дарахтни ҳам назардан қолдиришди-я! Илгари қишлоқдаги ҳар бир ҳовлида ўсиб ётарди. Расми, девор тағроғига ўтқазиларди. Кеч кузда кўмиш, эрта баҳорда очиб қўйишни айтмаса, парваришига унча муҳтож эмас. Узи ўсиб, мева ту-

гиб ётаверади. Икки мартадан ҳосил беради-я, жонивор! Ҳозир кимникига кирсанг... томорқасининг бошидан-оёғи памилдори. Одамлар пулга қизиқиб кетишди, шекилли...

Илгари бозорга олиб бориб «еб кетари бир танга»дан тоғора-тоғора анжир сотиларди. Айниқаса, Новқат анжири келди, деса бозорни одам тугиб кетарди.

Маъдихон буваники ҳам ўша тилга тушган анжирлардан эди. Ҳар йили айни саратонда бир, куз ўрталарида бир марта Маъдихон бува анжир босилган саватларини аравага юклаб қишлоғининг биқинидаги шаҳарча бозорига қатнардди. Бува анжирдан тушган озми-кўпми пулни ўқишдаги ўғли Омонжонга юборарди.

Уч йилдирки, бува бозордан зада бўлган. Бурноғи йил анжир олиб борса, икки-уч харидор атрофини хира пашадай ўраб олиб, «Доналаб сотасизми, килолабми?» деб сўрашди. «Э, садаған кетай, қорнингга сиққанича е-да, бир танга ташлаб кетавер. Увол бўлмасин деб олиб келганман. Уйга борсанг бепулга ўзинг териб оласан», деганди, ҳалигилар мазақ қилгандай кулди. Шу-шу, чол бозорга анжир олиб бормайдиган бўлди...

Маъдихон бува қалин барглар орасидан пишиб, юпка пўсти ҳам қиёмга ботириб олгандай товланиб турган анжирдан бир дона узиб оғзига солди. Унинг томоғини нимадир ёндириб ўтди, икки-уч бир йўталиб қўйди.

«Оҳ, жонивор. Омонжонни гапида жон бор, ширинликда сенга етадигани йўқ... Новқатнинг бунақа жайдари сарик анжири яқин атрофда қолмади. Наҳотки бир-икки йилда, бу анжирзор ҳам қаровсиз қолиб, ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетса. Ақромжон колхоздан ортмайди. Омонжон қишлоқдан узалиб кетди».

Бирдан ўтган йили кўзда катта ўғли айтган гапни эслаб буванинг кўнгли чўкди: ўшанда ноябрь ўрталари эди. Изгирилли кунлар бошланиб, бир кечада ҳаммаёқини қиров босди. Анжирни тезда кўмиш лозим эди. Эрталаб Ақромжонни бошлаб чиқди. Дарахт таналари анча қотиб қолган эмасми, ҳадеганда эгилавермади. Ушанда ўғлининг жаҳли чиқди. «Станцияда бир вагон ўғит турибди. Вақтида туририб олмасак, штраф солишади. Ҳозир анжирни ўйлайдиган вақтми? Қўйинг, дада, шундоқ қолдира қолайлик» деганди. «Қаранг-а, анжирни ўйлашга фурсати йўқ! Яна кимсан — колхознинг бош агрономи. Раҳбар. Узи ҳозирги ёшларга тушуниб бўлмайди. Тиним билмай елиб-югуришади, чиройли гапларни топиб гапиришади-ю, бошқа томонни ўйлаб кўришга вақтлари йўқ! Биламан, колхозга ўғит керак, лекин одамларга анжир ҳам керак-ку, барака топкур!»

Бува анжирнинг йўғон танасига кўрагини бериб туриб қолди. Ногаҳон елкаси тегиб кетган шохдан чирт этиб, шاپалоқдай барг узилди. Унинг банди ўрнида оппоқ томчилар пайдо бўлди. Бирдан чолнинг кўз ўнгига уч йил олдинги ҳодиса гавдаланди: Асқаржон набираси мактабдан келиб, далага чиқмоқчи бўлди. Қазноққа кириб эски кўйлагини кийган экан, чаён қақиб олибди. Қий-чувга Маъдихон бува чолиб келди. Қараса, набираси ушудан кетиб боряпти. Шу ондаёқ болани даст кўтариб, боғ тўрига олиб келди. Газанда ниш урган жойга анжир «сути»дан томизди. Кўп ўтмай Асқаржон кўзини очди.

Шу-шу, набираси анжирга бошқача меҳр қўйиб қолган. Унинг бирдан-бир ишонгани шу Асқаржон!

Чол анжир танаси каби ажин босган қўллари билан дарахтни силади ва калима келтираётгандай, тил учиди шивирлади: «Мен сени унга қолдираман. Набирам меҳроқибатли, яхшиликни унутмайдиган бола. Кўнглинг тўқ бўлсин».

Маъдихон бува энгашиб, ерда ётган баргни олди, тиззасига қўйиб, оппоқ яктагининг бари билан артди. Унга ликобчага тергандай қилиб анжир узди. Кейин ҳовли томон кетди.

Номоздан сўнг чол-кампир нонуштага ўтиришди. Маъдихон бува гап орасида кўрган тушини айтди. Кампир тушининг таъбирини топди:

— Бугун-эрта ўғлингиз билан келинингиз эшикдан кери-иб келади.

— Йўқ, улар келмайди, кўнглим сезиб турибди,— деди чол,— ишлари кўп, келадиган бўлса ўтган шанбами, якшанбами келарди.

Шу пайт бир коса қаймоқ билан иссиқ нон кўтариб Асқаржон кириб келди. Чол набирасининг бошини силаб, ёнига ўтқазди.

— Менга қара, ўғлим, тоғанга анжир пишди, келинлар деб тилигром жўнатганинга неча кун бўлди?

— Бир ҳафтадан ошди, оппоқдада.

— Олганмикан?

— Албатта олишган.

— Унда, нега келишмади, а?

— Қўллари бўшамаган-да.

Маъдихон бува набирасига ўйчан тикилди:

— Тўғри. Иккаласи ишли одам!— Кейин овозини кўтариб қўшиб қўйди,— хўш ўғлим, йўлга тушсак, тоғанникини топиб бора оламизми?

Бола бобосининг ниятини дарров тушунди: у катта шаҳарга бормоқчи!

Асқаржоннинг кўзлари қувончдан порлаб кетди:

— Топамиз, оппоқдада. Шаҳарда адрес билан ҳар қандай жойни топса бўлади!— Бола шунчалик комил ишонч билан гапирдики, чол унга астойдил ишонди.

— Бўпти, борамиз, болам. Тоған бир анжирга тўйсин. Чол билан неварга азонда яسانيб-тусаниб йўлга тушди-лар.

Поезд шаҳарга эрталаб барвақт кириб келди.

Асқаржон билиб айтган экан: такси ҳайдовчи йигитга адрес ёзилган конвертни кўрсатишган эди, машинасини осмонўлар иморатнинг шундоққина ёнига келтириб тўхтатди.

— Сизлар сўраган уй мана шу!— деб эпчиллик билан паства тушди. Машина орқасини олиб, у ердаги юрларни катта эшик олдига келтириб берди.

Чол шофёрнинг зийрак, чаққонлигидан хурсанд бўлиб кетди.

— Барака топ, умринг узун бўлсин,— деб дуо қилди, кейин сўради,— Кимнинг ўғлисан, болам?

— Оқтепалик Ислом аканинг ўғлиман отахон!

— Билиниб турибди, яхши одамнинг фарзанди экансан. Ҳайдовчи қуллуқ қилди.

Маъдихон бува рўпарадаги кенг эшик томон икки-уч қадам босди-ю, тўхтаб қолди. У бунақа баланд иморатни биринчи кўриши эди. Бир қўли билан оппоқ салласини ушлаб, юқорига тикилганди, боши айланиб кетаёзди.

— Асқаржон, болам, қайдасан?

— Лаббай, оппоқдада!— бола чолга яқинлашди.

— Бу, тоған турадиган иморатнинг томи осмони фалакда шекилли?

— Бунданам каттасини қуришган, Москвада,— деди бола билагонлик қилиб. Сўнгра бобосини ойнаванд эшик томон бошлади.

Биринчи қаватда фақат учта хонадон бўлиб, эшиклар устига тартиб билан ҳар бирининг номери ёзиб қўйилган эди.

Бола лифтдан беҳабар эди, бобосига суйкалди:

— Оппоқдада, тоғамнинг уйлари энг тепада экан, чиқаверамизми?

— Чиқаверамиз, ўғлим! Пиллапояларини ҳам зап келиштириб қурибди, азаматлар. Ҳавасга юрса арзийди,— чол қиров кўнгандай мошгуруч қошларини кўтариб, мрамар зиналарга ишора қилди, анжир тўла сават билан тугунни қўлига олди.

Бола ҳам бирига ҳусайни, иккинчисига тоғаси яхши кўрадиган ойлор шафтоли солинган кичикроқ саватчаларни кўтариб бобосига эргашди.

Учинчи қаватга чиққунча, чол чарчаб қолди. Юрларни ерга қўйди, деворга суюянганча оғир-оғир нафас ола бошлади.

— Оппоқдада, чарчадингиз. Тепага чиқиб, тоғамларни айтиб тушақолай?

— Овора бўлма, болам, бир амаллаб ўзимиз чиқиб оламиз. Тўғри эшикдан кириб борганимиз бошқача бўлади-да!

Саккич қават кўтарилиб чиққунларича чолнинг ҳоли-жони қолмади, кўз олди қоронғилашиб кетди. Уғлига, келинига ачинди. «Ҳар кунги тушиб-чиқавериш осонми уларга».

Ниҳоят, тўққизинчи қаватга ҳам етиб олдилар. Ана,

уларники. Узун йўлакнинг нариги этагидан шундоқ кўзга ташланиб турибди. Фақат ўн-ўн беш қадам босиб, ўша тўқ жигаранг эшикни қоқилса бўлгани.

Бироқ, бола ўйлаганидек бобоси дарров эшик олдида боришга ошиқмади. Зиналар четдаги темир панжарага суяниб, яна нафас ростлади. Бир оздан сўнг юзига кулги оралаб, шивирлагандай бўлди:

— Яхшиям бувингни ола келмаганмиз. Бу зиналардан юриб чиққунча ярим йўлда чўккалаб қоларди.

Бола жилмайиб, бобосининг гапини маъқуллаган бўлди, кейин эшик томон ишора қилиб:

— Энди тоғамларни чақира қолай?— деди.

Бобо майли ишорасини қилди.

У чопқиллаб бориб, эшик ёнбошидаги қўнғироқ тугмасини кетма-кет босди.

Унгача Маъдихон бува юкларни судраб, шундоқ остонага келтириб қўйди.

Ичкаридан ҳеч ким жавоб беравермагач, эшикни қоқиб кўришди. Яна садо чиқмади. Бува набирасига қўл силтаб, «бас» ишорасини қилди.

— Асқаржон, овра бўлма. Булар ишга кетган. Уйда бўлганда аллақачон очарди. Энди юкларни манави қўш-нисниккига қолдирамиз. Чойхонага бориб нонушта қиламиз. Ишқилиб, анжир бузилмасин-да.

Асқаржон тоғасининг эшигидан уч-тўрт қадам наридаги эшик қўнғироғини босди. Шу заҳоти уй ичидан аллақандай махлуқнинг қаттиқ бўкиргани эшитилди. Кейин эшикка нимадир «гуп» эйти урилди, хириллаб ит хура бошлади. Бобо билан наваба беҳтиёр орқага чекинишди.

Улар узоқ кутишди. Итнинг овози ўчди, лекин ҳеч ким эшик очмади.

Маъдихон бува иягини қашлаб хомушгина:

— Булар ҳам ишга кетган шекилли,— деб қўйди.

— Манави ерда одам бўлса керак,— дея Асқаржон ўнг томондаги эшик олдида ўтди. Асқаржон аланглаб қўнғироқни тополмади ва эшикни икки-уч бор қоқиб қўйди.

Бир маҳал ичкаридан «да, да!» деган дағал овоз билан шиппак тувуши эшитилди.

Чол бу томонини менга қўйиб бер, дегандай набирасини четроққа сўриб, ўзи эшикка яқинлашди.

Занжирланган эшик қия очилди. Тирқишдан ёш бўлса ҳам, даҳанига тушгудай мўйлов қўйган бир йигитнинг афти кўринди. Унинг юзидан эшик қоқиб келган кимсага қилинадиган одатдаги удумга хос бирон маънони англаш қийин эди.

Чол «Биз...» деб оғиз очди, бироқ сўзи бўғзида қолди.

— Нима керак, бобой?— деди йигит совуққина.

«Бобой»нинг жаҳли чиқиб, қошлари чимирилди:

— Ота-онанг сенга бундоқ салом-аликни, эшикка келган одамга муомала қилишни ўргатмабди-да, болам?

Йигит ўнғайсиз бир аҳволга тушди. Чайналиброқ деди:

— Мен сизни танимайман, бобой.

— Ҳа, ундоқ дегин!— Маъдихон бува ваъзхонлик қилиб ўтириш ортиқча эканлигини тушунди.— Унда манави қўшнилариингни танирсан? Омонжонимни? Улар шу ерда-миди?

Ичкаридан аёл кишининг «қаёққа йўқолиб кетдингиз?» деб шанғиллагани эшитилди. Йигит шошиб эшикни занжирлай бошлади:

— Билмайман, бобой, билмайман. Бошқалардан сўранг!

Эшик тақ этиб ёпилди.

— Ғалати одам экан-а, опоқдада?

Бува асабийлашганини набирасига сездирмасликка уриниб, мийғида кулди:

— Энди, беш қўл баравар эмас, болам! Эрталабдан ишимиз бир ўнгланди-ю, бу ёғига юришмади. Майли, юкларни пастда қолдириб, нонушта қилиб келамиз.

Тугундан икки дона жиззали нон олиб, ташқарига чиқшди. Сўраб-сўраб бир чойхонанинг дарагини топишди. Лекин, бу ердаги чойхоналар кечроқ очиларкан.

Маъдихон бува барвақт туриб аччиққина кўк чой ичишга ўрганган. Шунинг учун худди чекишни хумори тутган ашадий кашандадек ўзини нохуш ҳис эта бошлади. Қовоғи уюлиб, тажанглиги тутди. Буни бола дарров пайқади. Бобосининг қўнглини кўтарадиган бирон яхши гап айтмоқчи бўлиб, кутилмаганда:

— Опоқдада, юкларимиз жойида турганимиз— деб юборди.

Чол тўлиб турган экан, бирдан ёрилди:

— Йўқолган бўлса кошкийди! Қутулардик-да, қозироқ уйга қайта қолардик.

Бола тилини тишлаб қолди. У бобосини ҳафа қилиб қўйишни сира ўйламаганди. Бобоси ўзи шунақароқ чўрт-кесар. Қўнглига ёқмаган нарсадан дарров юз ўгиради. Кеча тўсатдан Омонжоннинг олдида борамиз, деганида ҳам бувиси ишонмаган, «шунча йил қишлоқдан чиқмаган одам, энди патагингизга қурт тушдими?» деб қулганди. Кейин Асқарга ўгирилиб, «Сен ҳам Собит беданавознинг лайчасидай жилпангламай қўяқол! Тоған қаерда-ю, биз қаерда. Катта шаҳарга бориш осонми, опоқдаданг ҳали замон айниб қоладилар», деганди.

Опоқдадаси кампирнинг гапларига парво қилмай, катта ариқ бўйидаги толдан новдалар кесди. Асқаржон уларни ҳовлига ташиб турди. Сўнгра икковлашиб сават тўқишди. Бобоси бунақанги нарсаларга жуда уста. Майда хивичлар бармоқлари орасидан худди қизларнинг сочидай ўрилиб чиқаверади.

Хуллас, не азобда шаҳарга етиб келишди-ю, бувисининг айтгани бўлди. Опоқдадаси «айниб» қолди.

Орага ноқулай жимлик чўкди.

Улар таниш иморат олдига қайтиб келишганда кун терак бўйи кўтарилиб қолганди.

Чол билан набира ичкарига энди қадам қўйишган эди, пастки қаватдаги хоналардан бирининг эшиги очилиб, сарғиш шляпалли, кўзойнақ таққан, хуржуннинг кўзидай келадиган катта сумка кўтарган ўрта яшар киши чиқди.

— Ассалому алайкум, отахон!

Бува алиқ олди. Ҳалиги киши тўхтади. Уларнинг кимникига келганини суриштирди. Омонжондан гапирди. «Меҳмон бўлиб кетингизлар», деб қайта-қайта мулозамат қилди.

Ота қўлини кўксига қўйди:

— Қуллуқ, қуллуқ.

Маъдихон бува унинг орқасидан хаёлчан қараб қолди. Кейин чарчагани сезилди чоғи, тош зинага келиб ўтирди. Бир вақт тепадан кимнингдир бўғиқ товушда бақиргани, алланарсани тарақлатиб ургани эшитилди.

Чол бошини буриб, диққат билан тепага қулоқ солди, кейин набирасига гап қотди:

— Асқар, болам, ҳу-у ерда нима бўляптийкин, чиқиб кел-чи!

Бола эрмак топилганидан севиниб, айланма зиналар орқали чопқиллаб юқорига чиқиб кетди. Анчадан кейин қайтиб тушди:

— Катта кажаванинг ичида одам қамалиб қопти. Нариги уйнинг биринчи қаватида дежур аёл ўтиради, ўшанга бориб айт,— деди.

Кўп ўтмай, Асқар қўлида калит ушлаган семиз жувонни етаклаб келди. Чол ўрнидан туриб аёлга йўл берди, бошқа ўтирмади. Жувон тўнғиллаб юқорига кўтарилиб кетди.

Бир пайт ҳалиги йўғон арқонлар силкиниб, тарақлагандай бўлди ва тезлик билан чувалашиб пастга туша бошлади.

Ана, зинғиллаб катта ёғоч сандиқдай кажава ҳам келиб қолди, унинг сарғиш девори икки томонга тортилиб кетди. Ичкаридан юққа чарм папка қўлтиқлаб, қалин сочларини силлиқ тараган эрталабки узун мўйлов— Омонжоннинг қўшниси чиқиб кетди.

У терлаб кетган, қўлидаги оппоқ дастрўмоли билан пешонаси аралаш юзларини артарди. Йигит Маъдихон бувани кўрди, лекин индамади. Боланинг оёғини-ку босиб олай деди. У эшик томон бораркан, фиғони чиқиб жаврарди: «Ўзи, одамларда оқибат деган нарса қолмабди. Бир соатдан бери лифтда қамалиб ётибман биронтаси уйдан чиқиб ёрдам берай демайди-я! Ноинсофлар!»

Чол йигитнинг ордидан тикилиб қолди. Бола тўрхалта кўтариб келаётган ёқимтой жувонни кўрди-ю:

— Ана, келинойим!— деб юборди қувонгандан.

Келин тўхтади. Ялт этиб уларга қаради. Бир чеккада ҳорғин ўтирган Маъдихон ота билан Асқарга кўзи тушди.

— Адажон, Сизларни қайси шамол учирди!— Малика қайнотаси томон чопиб кела бошлади.

Асқад МУХТОР

ИШ СТОЛИДАГИ ЁЗУВЛАР...

Баъзан адабиёт ва санъатда ҳам шакллар зилзиласи бўлиб, одатдаги нарсаларни қисмларга парчалаб ташлайди. Маяковский, Пикассо. Бу зилзила одатда катта ижтимоий-фожеий воқеалар даврида юз беради. Унда ижодий фантазиянинг азим қудрати сезилади. Муаллиф гўзаллик қонунларидан четлашгандек туюлади, рад этиш кучи зимдан бунёдкорлик тенденцияси билан қовушиб кетади. Бунда ҳам метафора, образнинг ассоциатив-эмоционал таъсири асос бўлиб қолади. Маяковский ва Пикассони бевосита ҳеч ким давом эттирмаган. Уларнинг кулгили тақлидчиларигина бўлган. Чунки зилзилани сунъий равишда такрорлаш мумкин эмас.

* * *

Обломов...— илк ният маҳсули. Автор унинг шундай бўлишини аввалдан билган. Шундай одам образини бошдан мўлжаллаган. Узининг маълум фикри, муайян ахлоқий эътиқодини ифодалаш ниятида бу образни атайлаб, бир режа билан яратган. Жумладан, «Синчалак»даги Саида ҳам шунақа. Бу — адабиётда кўп қўлланилган, яъни қонуний усул. Бундай пайтларда автор баъзан образ учун зарур фазилатларни шундай жамлайдики, гоҳо образ ҳаётдаги одамларга ўхшамай қолади (Рахметов!).

Лекин, адабиётда бошқа бир йўналиш ҳам бор. Унда ёзувчи инсонни табиий ҳолатида олади, бошдан бир мақсадга бўйсундирмайди, дарров «ўз муҳри»ни босмайди. Ёзувчи «тегмаган», ёзувчи ҳам борлиги билинмаган образ «адабий» эмас, ҳаётий чиқади. Толстой яратган образлар ана шундай. Распутин ва Айтматовда шундай образлар бор.

Албатта, «автор муҳри» босилмаган образлар ҳам мақсадсиз бўлмайди. Умуман, образ билан автор муносабатлари қизиқ ва жуда мураккабдир.

Дастлаб қараганда, масала оддийгина бўлиб кўринади: қаҳрамонни тасаввур этгач, уни воқеалар орасидан ўтказасану айтадиганингни айтасан. Лекин ўша қаҳрамоннинг ҳар сўзи, ҳаракати, психологик ва ҳиссий силжишлари жуда меъёрида, жуда табиий, жуда ҳаётий бўлишини таъминлаш — энг қийин иш.

Маҳорат дегани ана шу ерда билинади.

Талант дегани мана шуни уддалаш демакдир.

* * *

Адабиётда қаҳрамон ҳаёти ҳам манфаати миқёсларини кескин равишда кенгайтириш даври бошланди («Соҳил», «Ғалаба», «Асрга татиғули кун»).

Бу — одатдаги нормалар инерциясига қарши исёндири. Қониқиш, одатланиш, инерция — жуда ёмон иллат, айниқса, адабиётда. Биз одатдаги ниҳмизга [албатта, яхши ишларимизга] кўникиб қоламиз. Ўрганиш бўлиб қолган нарса одамни алдайди, йўлдан, интилишдан қайтаради. Уни бузиб, ёриб ўтиш барчага ҳам насиб этавермайди.

Ваҳоланки, ҳозирги ташвишли даврда, куррада ҳаёт хавф остида қолган фожиаги бир замонда одатдаги нормалар инерцияси билан яшаш, [айниқса, адабиётда] зарарлидир. Буюк асарлар катта бурилиш, катта ўзгаришлар даврида тўғилади. Ҳозир шундай давр — ҳаёт-мамонт кураши даври. Одатдаги кўникмаларни ёриб чиқувчи, ғайри одатий, кучли асарлар яратилажак давр.

Инсон — ҳозир дарз кетган курра кишиси.

* * *

Ҳамма мақталган асар яхши бўлавермайди. Ёзувчи фалсафаси «маъқул» дейиш учунгина эмас, баҳслашиш учун ҳам имкон берсин. Мажбур этсин.

* * *

Эътибор берсангиз, ҳозир композицион жиҳатдан «кўп қаватли» романлар пайдо бўляпти: воқеа уч замонда парралел давом этади (Айтматов, Шамякин...). «Чинор»да мен ҳам шунга уринган эканман-у, у ҳали бунинг ибтидоийроқ хили экан.

* * *

Адабиётда жўнлик, саёзлик, ўртамиёналик [Мелкотемье. Қандай яхши, фош қилувчи сўз!] ифода воситаларининг камбағаллигидангина келиб чиқмайди. Адабиёт — инсоншуносликдир, деб кўп такрорлаймиз, лекин кўпинча унинг асп моҳиятига эътибор этмаймиз. Инсоншунослик билан фалсафа ҳам, психология ҳам, анатомия ҳам, медицина ва адлия, этика ҳам шугулланади. Лекин адабиётни кўпроқ инсоннинг шахси — яъни, инсоннинг ижтимоий муҳитдаги муносабатлари, индивидуал, интеллектуал, эмоционал ва ирода хусусиятлари қизиқтиради.

Демак, адабиёт учун шунчаки инсон эмас, шахс концепцияси муҳим! Шахс — шунчаки инсондан мураккаброқ. Чунки ёрқин индивидуал ва ижтимоий фаол кишигина шахс бўла олади. Унинг хатти-ҳаракати курашга, зиддиятларга мойил. Шахс уйғунлиги кураш натижасидагина юзага чиқиши мумкин. Мингларнинг бири, денгиздан томчи бўлиб, фақат эргашувчи, маъқулловчи сифатида оқимга қараб яшовчи киши — шахс эмас.

Иккинчидан, шахс — ўсувчан одам. Тарих доим ҳаракатда, шахс доим ўсади, ривожланади, ўзгаради. Ҳар бир янги давр — шахсда акс этади. Сиз Горькийни эсланг: инсон — дунёда ягона мўъжиза, деган эди у. Бир неча ўн йилдан кейин Л. И. Брежнев: ўтган 60 йилнинг энг муҳим хулосаси — совет кишисидир, деди.

Бу икки гапнинг муштарак гуманистик пафоси бор. Адабиёт инсоннинг ана шу тақомили, шахс сифатидаги юксалишини, борлиқ билан муносабатларидаги силжишни, шахс сифатидаги муҳим сифатларини ҳамиша пайқаб туриши керак. Шахс — доим ўсишда. Шунинг учун шахс концепцияси — адабиётнинг энг муҳим проблемаси, доимо долзарб проблемадир.

Шахснинг динамик табиати, бадий таҳлили бўлмаса — асар жўн чиқади.

* * *

«Шунчаки одам» образи кўпинча ижтимоий муҳитдан ажратиб олинади. Уни асосан оилавий муҳитда кўрамиз. Тўғри, оилавий муҳитдагина ахлоқ масалалари юзага кўпроқ қалқиб чиқади. Масалани пайқаш, илғаб олиш осонлашади. Лекин ахлоқ — этик нормалардангина иборат эмас-да. У ҳозир — сиёсий категория; жамият, халқ ва келажак олдидаги масъулият ҳам ахлоқ нормаси бўлиб қолди. Ижтимоий виждон... бу ибора энди эриш туюлмайд.

КАМОЛОТ ПИЛЛАПОЯЛАРИ

Тасаввур, хаёлот — инсон тафаккурининг ажиб гуллари-дир. Бадий ижоднинг бирор тури ҳам уларсиз яшай олмайди. Айниқса, тасвирий санъатда бой хаёлотнинг роли катта. Лекин у ҳаётини тажриба, дунёни, унинг кўп асрлик тарихини, қонуниятлари ва зиддиятларини, қувонч ва аламларини билишга доимий интилишдан қувват олгандагина самара беради. Еш рассом Жавлон Умарбеков ёрқин истеъдодининг сабаблари ҳам балки ана шундадир!

Жавлон П. П. Беньков номидаги республика рассомлик билим юртини битирганига ўн беш йил, Бутуниттифоқ Давлат кинематография институтида диплом ҳимоя қилганидан буён ўн йилга яқин вақт ўтди. Аммо бу орада у қилиб улгурган ишлар кишини ҳайратга солади. Жавлон Умарбеков 43 та Бутуниттифоқ ва республика кўргазмасининг иштирокчисидир. Рассом асарлари Франция, ГФР, Венгрия, Финляндия, Италия, Швеция, Бельгия, Болгария, Чехословакия, Монголияда намойиш этилди. Жазоир ва Польшада шахсий кўргазмалари бўлиб ўтди. Иттифоқ миқёсидаги кўргазмаларда тўрт марта биринчи мукофотни олди, Бутуниттифоқ Ленин комсомоли мукофоти лауреати бўлди. Буларнинг ҳаммаси мойбўёқли асарлар соҳасида қўлга киритилган ютуқлардир. Аммо рассомнинг қизиқишлари бу билан чекланмайди. Ж. Умарбеков линогравюра-лар яратади, офорт соҳасида ишлайди, кўмир ва фломастер билан чизади, шеър ва болалар китобларини безайди, Ўзбекистон ССР халқ рассоми Чингиз Аҳмаров билан биргаликда деворий суратлар яратади.

«Ҳали жуда кам иш қилдим, жуда оз ишляяпман»,— дейди у жиддий, бир оз маъюслик билан. Бу унинг ўзига ва ижодига қаттиқ талабчанлиги белгисидир. Рассом ўз асарларидаги айрим камчиликларни ҳам бошқалардан кўра яхшироқ билади, шунинг учун доимо ўзини шоширади, энг яхши асарлари ҳали яратилмагандек туюлади.

Жавлон Умарбеков ишлари жанр жиҳатидан ҳам рангбаранг. Улар орасида портретлар, натюрмортлар, табиат ва шаҳар манзаралари, тарихий, инқилобий, замонавий мавзудаги картиналар бор. Туркумлар ва алоҳида лавҳалар, кадрдон юрт ва узоқ чет мамлакатлар тасвири... Ҳар бир асари Жавлоннинг маҳорати ёки истеъдоди қирраларини ёритиб қолмасдан, унинг қалби ва хаёлларини ҳам ойдинлаштиради. Ана шуни англагандагина, унинг ишларидаги жозиба, рангларидаги мусиқий мутаносиблик сирини тушуниш мумкин.

Одатда анъаналар аниқ белгилар касб этганида, қотиб қола бошлаганида ўз йўли ва йўналишига эга бўлган янги рассомлар авлоди майдонга келади. Санъат тарихида бунга мисоллар кўп. Ж. Умарбеков ҳам замонамиз санъатида ёки ўз тенгдошлари — 70-йилларнинг бошларида ижод қила бошлаган рассомлар фаолиятида кўзга ташланган, тез ўзгарувчан йўналишлар таъсирида мавжуд анъаналардан воз кечишга уриндими! Йўқ, албатта. Унинг ижодий услуги жаҳон классик санъати ва шарқ миниатюра-лари таъсири асосида шаклланди.

Жавлон Умарбековнинг биринчи картиналари бутун совет санъати учун ўтиш даври бўлган йилларда яратилди. Тасвирий санъатда ҳам, адабиётда ҳам, кинематографияда ҳам янги услубнинг ҳали унча аниқ бўлмаган шаклланиш жараёни давом этарди. 70-йилларнинг ўрталарига келиб, бу услуб аниқ кўринишга эга бўлди ва «Поэтик реализм» деган ном олди. Рассомлар ўз шахсий мушоҳадалари ва ички кечинмаларини образли-рамзий шаклда ифодалашга интила бошладилар. Ана шу интилиш 60-йиллар охири ва 70-йиллар бошида санъатга кириб келган Ўзбекистон ёш рассомлари ижодида яққол кўзга ташланади. Худди шу йиллари миллий анъаналар ва замонавийлик ўртасидаги мутаносиблик масаласига қизиқиш кучайди, образли тилнинг шартлилигига, унинг имкониятларига янгича қарашлар пайдо бўлди. Миллий анъаналарга ягона мақсад эмас, балки муаллиф фикри ва туйғуларини бойитиш, янада ойдинлаштириш воситаси сифатида қарала бошлади.

1968 йилда, ўзбек ва жаҳон шеърини классиги Алишер Навоийнинг юбилеи муносабати билан Ж. Умарбеков ўзининг биринчи йирик асари — «Алишер Навоий ва Ҳусайн Байқаронинг ёшлиги» картинасини яратди. Бу асарда шарқ миниатюрасига, унинг сурат ва ранглардаги тасвирий асосларига мурожаат қилинганлигини пайқаш мумкин. Шунинг учун ҳам томошабинлар, бир қатор мутахассислар рассомнинг бу интилишини ўтмиш даврлар санъати бадий қонуниятларини эгаллашга иштиёқ деб баҳоладилар. Аммо миниатюра санъати сирларини диққат билан ўрганиш Ж. Умарбековнинг ягона мақсади эмас эди. Асарда рассомнинг ўз нигоҳи, рамзий образларга бой ифода усули ҳам ўз аксини топганди.

Картина композицияси икки планли. Биринчисида Ҳусайн Байқаро ва Алишер Навоий шеърини ҳарқиди баҳс чоғида тасвирланган. Уларнинг иккови ҳам ёш,

«ИЛК ДЕВОН» САРГУЗАШТИ

Машхур рус шоири ва дипломати, «Ақллилик балоси» комедиясининг муаллифи Александр Сергеевич Грибоедов [1795 йилда туғилган] Россия империясининг Эрондаги Бош мухтор элчиси қилиб тайинланади. Аммо бахтга қарши, элчига ўлим йўқ, деган давлатлараро низомга бу гал риоя қилинмайди. 1829 йилда мутаассиб руҳонийлар бошчилигидаги жоҳил оломон ғазот кўтариб, Техрондаги рус элчихонасига бостириб киради ва ғафлатда қолган гуноҳсиз Бош мухтор элчини ваҳшиёна ўлдиради. Грибоедовнинг ўлдирилиши рус маданияти учун оғир жудолик бўлди. Эрон ҳукумати мутаассиб руҳонийларнинг бу ваҳшиёна ҳаракати учун Рус давлатидан узор сўраб, товон тўлади. Ана шу хунбаҳо бадалига юборилган қимматбаҳо ашёлар ва қўлэмалар орасида араб ёзувида битилган ўзбек тилидаги бир китоб ҳам бор эди.

Бу китоб Санкт-Петербургдаги императорлик кутубхонасида сақлашга берилди. У ҳақдаги баъзи маълумотлар каталогларда эълон қилинди. Ниҳоят, Улуғ Октябрь инқилобидан сўнг бу китоб ҳам кўпгина маънавий-маданий ёдгорликлар қаторида дунёдаги энг катта кутубхоналардан бири, Ленинград шаҳридаги Салтиков-Шчедрин номли Давлат Халқ кутубхонасининг ноёб хазинасидан ўрин олди.

Профессор Ҳамид Сулаймоннинг аниқлашича, ушбу қўлэзма китоб Навоийнинг ҳижрий 870 [1465] йилда машхур хаттот Султон Али Машҳадий томонидан кўчирилган илк шеърӣ девонидир. Бу девонга шоир ёшлик йилларида ижод қилган 391 ғазал, 1 мустазод, 1 мухаммас ва 41 рубоӣ, жами 434 шеър киритилган.

Қизиги шундаки, бу девон бевосита Навоийнинг ўзи томонидан тузилмаган, балки шоир шеърӣяти ихлосмандларининг Навоӣга бўлган буюк муҳаббати натижаси си-

фатида юзага келган. Бу ҳол жаҳон адабиётида жуда кам учрайдиган ҳодисалардандир.

Аслида Навоӣ ўзининг биринчи шеърлар девонини Ҳусайн Бойқаро тахтга чиққандан [1469] сўнг, тахминан 35—39 ёшлар оралиғида тузган. У «Бадойӣ ул-бидоя» [Илк гўзалликлар] деб аталади. Шоирнинг мазкур девонга ёзган дебочасида таъкидланишича, гарчанд у ҳали расмӣ девон тасниф этмаган бўлса ҳам, шеърлари халқ орасида бағоят машхур бўлиб, айрим кишилар улардан тўпламлар тузганлар ва бу тўпламлар шеърӣят мухлислари орасида катта доврӯғ қозонган. Султон Али томонидан кўчирилган девон ҳам ана шулардан бири бўлиб, у шартли равишда «Илк девон» деб юритилади.

Бу девон кимнинг буйруғи билан кўчиртилганлиги, унга ким тартиб берганлиги ва Эрон шоҳлари хазинасига бориб тушгунга қадар қандай «тарих»ни бошдан кечирганлиги ҳали тўла аниқланган эмас. XVI асрнинг биринчи ярмида Ҳиротдаги шайбонийлар ҳокимӣяти Эрон ҳукмдорлари бўлган сафавийлар қўлига ўтганидан сўнг, Шарқ адабиётининг кўпчилик нодир намуналари қаторида бу китоб ҳам Эронга олиб кетилган бўлса керак, деган тахмин ҳақиқатга мувофиқ келади.

Ушбу девон навоӣшуносликда бир қатор тадқиқотлар учун жуда катта илмӣ-назарий аҳамиятга молик манба ролини ўтади. Чунончи, Навоӣ лирикасига бағишланган қатор ишларда унга шоир ҳаётлиги пайтида кўчирилган энг қадимги ноёб қўлэмалардан бири сифатида мурожаат этилди ва тегишли хулосалар чиқарилди. Ё. Исҳоқовнинг «Навоӣнинг илк лирикаси» номли қизиқарли монографиясида бу девон қиёсий-танқидий таҳлил этилди. Девонни ўрганиш давом этмоқда.

Учликлар

Бахтни қидирмадим сўқмоқлардан ҳеч!
Дастгоҳимда уни йўндим эрта-кеч.
Энди у ҳамиша менинг қўлимда!

* * *

Қанотини ёзиб ўсмоқда чинор,
Ким учун ўрмон у,
Ким учун — ниҳол!

* * *

Қани, меҳрим бўлсайди буғдой донидек...
Эй, ёмон одамлар, сизга сочардим
Кўксингизда унсин деб яхшилик дони.

* * *

Одамлар, бағри тош деманг одамни,
Тошлар ҳам чўкиб кетади
Агар одам йиглаб юборса.

* * *

Ғам-ку аввало ғам эмас эди.
Қаҳ-қаҳ уриб турган чоғида
Уни хафа қилдилар.

Аббос МАЛИК

Қорлар бирдан эрий бошлади,
Табиатда бордир жонланиш.
Қумурсқалар яшай бошлади,
Ҳар кунгидан кўпайди ташвиш.

Ҳайрат билан шунда кўзимни
Тикиб қолдим гулга, арига.
Турли рангда кўриб сўзимни,
Мен отилдим боғлар бағрига.

Боғлар менга ҳадея этди,
Чўчмома-ю гуллар атрини.
Кўзларимга муҳрлаб кетди
Қайтмас кунлар гўзал сатрини.

* * *

Аллангизда бўлсин оқ каптар,
Парвоз қилсин юксаклик сари.
Унга боқай бўлиб умидвор,
Унда ахир орзулар бари.

У юксакка учгани сайин,
Тинчлик бўлсин юртда барқарор.
Унда бўлсин гўзал май оии,
Жилвалансин қирда полазор.

Шундай асл бир фасл бўлсин,
Бевақт дўллар бўлмасин зинҳор.
Гўдаклар ҳам шўх кулиб турсин,
Баҳор бўлсин, онажон, баҳор...

Ҳайитали РАҲМОНОВ

УЧИНЧИ ИМТИҲОН

Ўзбек шеърятининг бугунги парвозида ёш авлоднинг ҳам муносиб ҳиссаси, ўзига яраша ўрни ва салмоғи бор. 70-йилларнинг иккинчи ярмидан матбуот саҳифаларида тез-тез кўрина бошлаган Усмон Азимов, Муҳаммаджон Раҳмонов, Муҳаммад Солиҳ, Шавкат Раҳмон, Хуршид Даврон, Тилак Жўра, Мирпўлат Мирзаев ва бошқа бир қатор истеъдодли ёш шоирларни ҳозир шеър мухлислари яхши танийдилар. Дадил изланиш, ёшликка хос жўшқинлик ва жанговарлик, катта авлоддан мерос бўлиб келаётган юксак коммунистик эътиқодни, маънавий бойликларини покиза сақлаш ва садоқат билан давом эттиришга интилиш руҳи уларнинг асарларида бўртиб туради. Турли шаклларда, айниқса, сарбаст вазнда дадил изланиш ёшлар ижодига характерли хусусиятлардан ҳисобланади. Бундай фазилатлар ана шу кенжа авлодга мансуб бўлган Амиркул Пўлкан билан Азим Суён шеърларига ҳам хос¹. Тўғри, бу икки шоир ижодига сарбаст вазндаги машқлар кам, борлари ҳам айтарли муваффақиятли чиқмаган. Изланиш руҳи уларда кўпроқ халқ оғзаки ижоди ва классик шеърят оҳанглари давом эттиришга мойилликда намён бўлади.

Амиркул — машҳур халқ баҳсиси Пўлкан шоирнинг невараси. Отаси Умарқул Пўлканов ҳам халқ йўлида шеърлар ёзади. Унинг ҳам китоблари босилиб чиққан. Болаликдан халқ қўшиқлари, дostonлари, терма ва ўланларини тинглаб келган ёш шоирнинг қалами ўзига таниш оҳангларда ёзганда эркин ҳаракат қилади ва равон мисралар битади. Худди шу гапларни Азим Суён ижодига нисбатан ҳам бемалол айтиш мумкин. У ҳам халқ афсоналари, шўх термалари рўҳида кўллаб шеърлар яратган.

Халқимизда «ҳақ — учгача» деган нақл бор. Шунга амал қилиб, ҳар икки шоирнинг яқинда эълон қилинган учинчи тўпламлари — «Изҳор» ва «Замин тақдири»га кирган шеърларини аввалги китоблари билан чоғиштирган ҳолда варақлаб кўрайлик.

¹ Амиркул Пўлкан. Изҳор. Шеърлар ва дostonлар. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент — 1981; Азим Суён. Замин тақдири. Шеърлар, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент — 1981.

Амиркул Пўлканнинг ҳам («Пойга», «Булоқ»), Азим Суённинг ҳам («Менинг осмоним», «Зарб») дастлабки тўпламларида, барча тенгдошларида бўлганидек, она юртга, унинг бағри оташ, саҳий, меҳнатсевар одамларига муҳаббат туйғулари куйланган шеърлар анчагина бор. Зотан, шоирлик ана шу юксак ҳиссиётдан бошланади. Амиркул она диёрга муҳаббатни илк шеърларидан бирида шундай ифодалайди:

Дунёда бир Ватан бор,
Онаимиз — Ўзбекистон.
У менинг муҳаббатим!
У сенинг муҳаббатинг!

Шоир ўз туйғуларини самимий, очиқ ифодалайпти. Унинг самимиятига шубҳа қилиб бўлмайди, аммо шеърда ҳали поэтик кашфиёт йўқ. Унда образли тафаккур ўрнига риторик хитоб ҳукмрон. Ёш шоир йўл изляпти, ўз сўзини қидиряпти. Бу эса осон кечадиган жараён эмас. Унинг машаққатли гирдобларини энгиб ўтиш керак.

Изланишлар беҳуда кетмади. Секин-аста баёнчилик, тавсифийлик (у айниқса «Дўстлик» шеърда кучли сезилади), тақлидчилик ўрнини поэтик тасвир усули эгаллаб борди. «Қишлоқ», «Пойга», «Илҳом» каби лирик ва бир туркум ҳазил шеърларида бу ҳолат яққол кўринади. Шоирнинг «Булоқ» тўплами эса бу борада ўзига хос янги қадам бўлди. Унга кирган «Интизор чечаклар», «Чоллар», «Олтин», «Ҳайдар бобо», «Шодлигимнинг поёни йўқдир» сингари шеърларда чинакам поэзияга хос белгиларни кўраимиз. У табиат манзараларини чизганда ҳам, ўзбек деҳқони портретини яратганда ҳам, қалб туйғуларини изҳор этганда ҳам шоирона соддаликка интилади, поэтик деталлардан ўринли фойдаланади. Услубдаги халқона руҳ ва қувноқ юмор ҳисси кучаяди. У ҳаёт ҳодисаларини, миллий турмушга доир тафсилот ва деталларни аниқ, лўнда тасвирлай бошлайди. Масалан, «Ҳайдар бобо» шеърда оққўнғил, содда қария образини илиқ, қалбга яқин мисраларда ўзига хос юмор билан чизади:

Давраларда сўзлайди эркин,
Пайти келса жиндак «тортади».
Дам олса ҳам бўлар-у, лекин
Қариб қоламан деб кўрқади...

Бундай шоирона муваффақиятлар билан бир қаторда «Булоқ» тўпламида ҳам бўш, мазмунан саёз шеърлар анчагина учрайди. Бу ҳол табиий, чунки юқорида таъкидлаганимиздек, изланиш, маҳорат йўли силлиқ эмас.

Бу гапларни Азим Суённинг илк китоблари ҳақида ҳам айтиш мумкин. Тўғри, ёш шоир дастлабки қадамларини анча дадил ташлади. Унинг «Кураш», «Тутқун» каби шеърлари, «Қадимги Нурота қўшиқлари» туркуми жамоатчиликка манзур бўлди. Улар ҳақида илиқ фикрлар айтилди. Ёш шоирнинг камолотга эришиши ва ўз ижодий йўналишини белгилашида бундай хайрихоҳлик ҳам маълум аҳамият касб этади.

Азим Суён ҳаёт манзараларини романтик бўёқлар воситасида тасвирлашни севади. Ана шундай ҳолатларда унинг маҳорати яққол намён бўлади. У шоирона деталларни тадрижий ривожлантириб бориш ёки қарама-қарши қўйиш орқали таъсирчанликка, психологик теранликка эришади. Масалан, тилга олинган туркумдаги биринчи шеър «Баҳодирсиз келар аргумоқни» (аслида шеърнинг сарлавҳаси йўқ, бу номни шартли равишда ишлатяпмиз) кўздан кечирсак, ундаги ҳамма деталлар, бадий воситалар марказий ҳолат — жанг майдонидан эгасиз қайтган аргумоқ тасвирини кучайтиришга бўйсундирилганини кўраимиз. Шоир фожеий руҳни табиат манзаралари тасвири орқали янада кучайтиради:

Майсалар лол эгди бошини,
Қизғалдоқлар тўқди ёшини,
Кўк беркиди шан куёшини,
Баҳодирсиз келар аргумоқ.
...Тоғлар боқар ғамгин, тунд,

беҳол,

Оқ наъматак тебранмас хушҳол,
Бемажолдир чашмаи зилол,
Баҳодирсиз келар аргумоқ...

Шеър бор-йўғи беш банддан иборат, аммо ундаги мазмун кучли, салмоқли. Шоир тасвирга бевосита аралашмасдан, холис туриш, кўрсатиш йўлидан боради ва ўқувчини ўйга толдирадиган мисралар ярата олади. Буларнинг барчасини мамнуният билан қайд этган ҳолда мазкур шеърнинг бадий парвозига сал бўлса-да соя ташлайдиган бир нуқта мавжудлигини ҳам айтиб ўтамиз. Ёш шоир айрим мисраларда сифатлашларни керагидан ортиқ даражада қалашти-

риб ишлатади: «Тоғлар боқар ғамгин, тунд, беҳол», «Ҳаво бўғиқ, бадқовоқ ва дим». Бундай ўринсиз санашлар эса мазмунни хиралаштирган. Айниқса, кейинги мисрадаги «ва» сира қовушмаган.

Шоирнинг «Тоғларда куз» номли шеърини, умуман, ижобий баҳолаш керак. Унда юртимизнинг гўзал қиёфаси, халқ турмушига доир манзаралар ўзига хос, миллий бўёқларда чизилади. Шеърда эл-юрт икши билан яшаётган, унинг тақдири, хурсандчиликлари, ташвишлари ҳам дард, ҳамнафас ёш замондошимизнинг ўйлари, мулоҳазалари ўз ифодасини топган. Аммо ҳали изланиш босқичида бўлган ёш шоир адабий таъсирлар доирасидан бутунлай чиқиб кета олган эмас. Бу шеър ўз йўналиши ва моҳиятига кўра Абдулла Ориповнинг «Куз хаёллари» шеърига яқин туради. Шунингдек, Азим Суюннинг кучли драматик мазмун билан суғорилган, бадий жиҳатдан анча пишиқ ёзилган «Туннинг қора сукунатин...» деб бошланган шеъри ҳам маълум даражада Улжас Сулаймоновнинг «Болалик, боғлар, саратон» шеърига ўйшаб қолганини адолат юзасидан айтиб ўтиш керак.

Азим Суюннинг илк китобларидаги айрим шеърларида баёнчилик, айниқса, узун шеърларида паришонлик ҳам сезилади.

Хуллас, ҳар икки шоир учинчи тўпламга ижод машаққатларини анча-мунча тортган, маълум тажрибалар орттирган ҳолда келдилар. Ҳўш, бу тўпламлар бизга нималарни ҳадея этади!

Энг аввало, бу тўпламларда мавзу доирасининг кенгайганлиги кўзга ташланади. Ҳар икки шоир ҳам замин ва замон тақдири ҳақида анча теран ўйларга бериладилар, шеърнинг ҳаётийлиги, таъсирчанлигини ошириш устида астойдил меҳнат қиладилар. Бу эса, табиий равишда, ўз самарасини кўрсатган.

Амирқул Пўлканнинг тўпламида ранг-баранг шеърлардан ташқари «Шайтоннинг ўлими» ва «Мангуликка сунмасд» номли икки дoston ҳам бор. [«Шарқ юлдузи» журналида яқинда унинг «Отахонларим» номли янги достони ҳам эълон қилинди.] Булар ёш шоирнинг тинимсиз изланаётгани, меҳнат қилаётганидан дaполaт беради.

«Изҳор»даги «Юртим, толеингни куйламоқ учун», «Кўклам», «Уста Пирмат», «Раис», «Бой бўлмасман икки дунёда», «Дунё жуда кенг экан», «Қизим, гоҳида сен сўраб қўймайсан», «Қор ёғмоқда, оппоқ қор ёғар», «Ойдек гўзал қизни суйдим» каби шеърлари ва «Қуёшга қўл узатганлар» туркумининг ёш шоирнинг ижодий муваффақияти дейиш мумкин. Уларда туйғулар, қалб кечинмалари самимий ифодаланганини, кишиларимизнинг олижаноблиги, камтаринлиги табиий бўёқларда илиқ тасвирланганини кўрамиз. Масалан, у она юртга муҳаббатини шундай изҳор этади:

Юртим, сени бахтли кўрмасам агар,
Бошингни тумандек қопласа ғамлар,
Бирга бўлолмасам энг оғир дамлар,
Менга битта умр кўплик қилади.

Бу парчада ватанпарвар, фидойи фарзанднинг кечинмалари яхши акс этган. Шоир гарчи поэтик ифода ва мазмунда кашфиёт яратмасида, ўзига хос тарзда сўзлашга интилаётгани муҳим.

«Кўклам» шеърида ҳам шоирона нигоҳ билан чизилган манзараларга дуч келамиз. Бу шеър ўқувчида яхши кайфият уйғотади. Шоир кўклам гўзалликларини нозик илғай олган ва дурустгина суратлантириб беришга муваффақ бўлган.

Амирқулнинг шеърларида эса қоладиган поэтик образлар кўплаб учрайди:

Хаёлларим, ўйларим кулар,
Боғлар аро кезинар наво.
Димоғимга келиб урилар
Қордан ранги оқарган ҳаво.

Сўнги мисра оригинал чиққан. Шоир бундай топилмаларни янада кўпайтириш йўлидан бориши керак.

Амирқулнинг «Қуёшга қўл узатганлар» туркумини ўзига хос ижодий мусобақа деб баҳолаш тўғри бўлади. Шоир Муҳаммад Алининг «Қадимги қўшиқлар» туркуми ўзбек шеъриятида салмоқли из қолдиргани ҳаммамизга яхши маълум. Ана шу туркумдан кейин, айниқса, ёшлар ижодида ўтмишдаги буюк шахслар ҳаётини тасвирлашга эътибор кучайди ва бир қатор дуруст асарлар вужудга келди. Амирқул ҳам бу мусобақада иштирок этиб, «Александр Ульянов», «Муқаннинг ўлим олдида айтган сўзи», Машрабнинг схириги шеъри», «Махтумқули монологи» каби шеърларини яратди. Бу шеърлар анча ҳарорат билан ёзилганини эътироф этиш керак. Масалан, у Машрабнинг ўлим олдидаги изтироблари, аламли ўйларини таъсирли гавдалантиради:

Дунёга келдим дунё кўрмадим,
Кўз ёшдан ўзга ҳеч дарё кўрмадим,
Фарёдим сигмади еру фалакка,
Қуёшнинг кўзида зиё кўрмадим!
Эй шеърим, ўт бўлу оламни ёндир!
Севгидан тонган ҳар одамни ёндир!
Жаҳолат шоҳ бўлган ерни сув боссин,
Босмага сен ўзинг замонни ёндир!
«Махтумқули монолог»да ҳам мана шундай ўткир мисралар ҳукмрон. Аммо А. Ульянов ва Муқанна ҳақидаги шеърларда адабий таъсир излари яққол сезилиб туради.

Шоирнинг дostonлари алоҳида сўхбатни талаб қилади. Шунинг учун улар ҳақидаги фикрларни бошқа галга қолдирамиз.

Сирасини айтганда, Амирқул халқ йўлида ҳамда классик адабиётимиздаги мураббаъ шаклида ёзган ва енгил юмор билан суғорилган шеърларида ўз шоирлик истеъдодини намойиш қила олган. Бошқа шеърла-

рида у бир оз қийналиб қолгандек, етарли бадий таъсирчанликка эриша олмаётгандек таассурот қолдиради. Баъзи шеърларида эса теранлик, образлилик етишмайди. Масалан:

Кўнглимни тарк этмас бир ўй эрта-кеч,
Дунёда ҳар кимса умр, бахт кўрсин!
Кўёш тарк этмасин дунёмизни ҳеч,
Юлдузлар ҳамиша ловуллал турсин!

Шоир олижаноб, эзгу ниятлар билан қалам сурмоқда, аммо бу ердаги бадийлик даражаси бугунги ўқувчига завқ, ҳаяжон берадиган савияга кўтарилган деб айтиш қийин. У «Ёрим дўппи кийдирди» деб бошланадиган шеърда ҳам таасифийлик, баёнчилик доирасидан чиқиб кетолмаган. Оригинал шеърини образлар йўқлиги учун мазкур шеърда миллий деталлар [дўппи, чопон, белбоғ] айтилади-ю, поэтик мазмунни кучайтиришга хизмат қилмайди. Бундай мисоллар шоирнинг ҳали кўп меҳнат қилиши зарурлигини кўрсатади. Умуман, у ўз истеъдод йўналишини аниқ белгилаб олиши зарур.

Азим Суюннинг «Замин тақдири» шеърда ҳам она Ерни авайлаш, унинг тақдирига жавобгарлик ҳисси куйланади. Унда муваффақиятли ўринлар мавжуд бўлса-да, шеър ортиқ даражада чўзилиб кетганлиги сезилиб турибди. Шунчалик катта шеър [ети қисмдан иборат] воқеабандликни, маълум сюжет йўналишини тақозо этади. Ҳозирги туришида умумийлик, композицион тарқоқлик юзага келган. Назаримизда, шоир бу асари устида ҳали яна жиддий меҳнат қилиши керак.

Азим Суюннинг тўпламидаги янги шеърларида тасвирий воситалар кенгайиб, мазмун чуқурлашиб бораётгани яққол сезилади. Унинг «Садриддинга хат», «Кеч пишган олмалар», «Кеч куз эди», «Муборак зот эмиш» сингари шеърлари ва термалари маънуният билан ўқилади. Воқеабандлик усулида ёзилган «Олис хотира» шеърда чорвадор тоғ аҳолисининг турмуш лавҳалари яхши акс этган. У ҳаёт зиддиятларини, турмуш қийинчиликларини ёш, масъум гўдак нигоҳи, унинг воқеаларга, кишиларнинг ҳатти-ҳаракатларига муносабати орқали маҳорат билан очиб берган. Шоир «Қадимги Нурота қўшиқлари» туркумини халқ термалари усулида битилган тўртликлари билан бойитган. Уларда юртга муҳаббат, инсонийлик, эзгулик, ҳалоллик, курашчанлик каби туйғулар нозик шоирона мушоҳадалар, образлар воситасида ифодаланган. Умуман халқчил руҳ унинг изланишларига қанот бағишлаган.

Хуллас, ижодий принципларида маълум маънода муштараклик бўлган бу икки шоир учинчи имтиҳондан муваффақиятли ўта олганлар. Улар таъби ва диди юксак халқимизни янги-янги баркамол асарлар билан ҳувонтиришига ишонамиз.

Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ

САБИЛ ҚОЛГАН ТЎЁНА

*Қувноқ Қитмир
ҳанномалари*

Қарши томонда Камол Содиқов деган тутинган акам бор. Ёши элликларга борган, серфарзанд, тўғрисўз одам. Ўзи менга ўхшаган мухбир. Лекин қалами ўткир. Айниқса фельетоннинг жонини киргизади. Областнинг истаган бурчагига бориб, «Камол Содиқов келмадими?» деб сўрасангиз, «Қўйинг-е, юзини тескари қилсин!» деб бир сакраб тушишади.

Анчадан бери Камол акани соғиниб юрардим. Яқинда редакциядан топширик олдим унинг олдига қараб учдим. Камол ака шаҳар биқинидаги кичкина қишлоқда турарди. Мени кўриб қувониб кетди.

— Зап вақтида келдингиз,— деди қучоқ очиб,— ўзим сиздай оёқ-қўли енгил бир дастёрга зор бўлиб ўтирувдим.

Чой устида Камол ака дардини айтди:

— Яқинда тўй қилдим. Катта ўғилни уйлантирдик. Лекин четга исини чиқармадим. Қишлоқда ҳам биров билиб, биров билмай қолди. Сизни ҳам айтмадим. Упкаламайсиз.

— Намунча... пишиқ бўлмасангиз,— деб ҳазиллашдим,— ҳозир тўйга одамлар еб-ичгани келмайди, қизиқчиликка келади. Бекор қилибсиз.

Камол ака тўйдан қолган қаттиқ нонни маставага бўк-тириб ух тортди:

— Илгари мен ҳам шунақа деб ўйлардим. Ёлғон экан. Ҳозир тўйга одамлар тўёнасини кўрсатиб мақтангани келишаркан. Ана, қаранг!

Ҳали эътибор қилмабман, кираверишда, девор тагига катта-кичик яшиқлар, капрон ип билан чандиб боғланган қоғоз қутилар қалаб ташланган эди. Камол ака ёнидан бир варақ қоғоз чиқариб берди:

— Ўқинг. Овоз чиқариб ўқинг!

Мен ажи-бужи ёзувни ҳижжалаб ўқидим: холодильник — 6 та, гилам — 13 та, телевизор — 7 та (2 таси рангли), чангютқич машина — 8 та, кир ювадиган машина — 6 та, магнитофон — 4 та (биттаси японники), радиоло — 8 та, самовар — 17 та, қандил — 5 та, диван — 3 та, сервис — 12 та.

— Бугун икковимиз мана шу совғаларни эгаларига топширамыз. Колхоздан машина сўраганман. Турдикми?

Кўчага чиқдик. Эшикка беш тонналик машина келиб тўхтади. Ундан давангидай икки йигит тушди-ю, ҳалиги яшиқларни орта бошлади.

Камол ака икковимиз «Жигули»да йўл бошладик, юк машинаси бизга эргашди. Деҳқонобод қайдасан, деб жўнадик.

Бирор соат юриб Камол акадан сўрадим:

— Бу тўёналарни адаштириб юбормайсизми?

— Йўқ. Тўёначилар ҳам анойи эмас. Улар бировларга пора беравериб қирриқ бўлиб кетишган. Буюмларининг кўринарли ерига «Фалончидан арзимас эсдалик» деб ёзиб қўйишади. Ёки откритка қистиришади. «Арзимас»

эмиш. 700 сўмлик рангли телевизор арзимасми? Минг сўмлик магнитофон-чи? Уларни қачон қайтараман-у, қандай қилиб қайтараман? Ҳали бу ёқда уч ўғил, икки қиз етилиб турибди.

Эртакилар айтгандай, йўл юрсак ҳам мўл юрдик. Уч район, етти-саккиз қишлоқ оралаб машинани анча енгиллатдик. Икки холодильник, уч радиоло, саккиз сервис, тўрт чангютқич, беш гиламни эсон-омон эгаларига топширдик. Яккабоғда тушлик қилиб яна йўлга тушдик. Кўк-лам офтобида кўпчиб, буғи чиқиб ётган далалардан ўтиб, обод бир қишлоққа кириб бордик. Бекпўлат аканинг уйи шундоқ марказда экан, адашмай топдик. Зангори ўймақор эшик. Оқ тунука томли иморат қўшниларникидан бир метрча баландда савлат тўкиб турибди.

Гулдор халат кийган, юзи товоқдек, пучуқ жувон эшик очди.

— Хўжайин йўқлар,— деди оғзини кафти билан тўсиб эснаркан,— гапларинг бўлса кечроқ келарсизлар.

— Бизга йўғи яхши,— илжайди Камол ака,— омонатларини опкелувдик. Узингиз олақолсангиз, янга.

Йигитлар битта диван билан қандилни тушириб дарвоза олдига қўйишди. Жувон Янгийўлнинг шалоғи чиққан диванини айланиб кўрди-ю, кўзлари ўйнаб сўради:

— Импортнийми?

— Ҳа,— деди Камол ака,— Венгрияники. Ҳам чиройли, ҳам пишиқ.

— Финскидан опкелмабсизлар-да,— норози бўлди жувон. Камол ака таъзим қилди.

— Унисига қарздормиз, янга.

Жувон пилдираб машинага яқинлашди.

— Оповси, анави гиламчадан битта ташлаб кетинг!

— Бу автолавка эмас, опа!— Шофёрнинг жаҳли чиқди,— ҳаммасининг эгаси бор.

— Шапкасини берамиз, ташлаб кетақолинг, укажон...

Шофёр индамай кузовнинг орқасини ёлди. Қарасак, жувон лўмбиллаб битта сервисни кўтариб кетяпти. «Хўв, опа, қовун эмас бу, жойига қўйинг!» деганича қолаверди шофёр. Камол ака қўл силтади:

— Ҳайданг, Аҳаджон! Осон қутилдингиз. Ҳалиям танлаб оламан, деб хархаша қилмади.

Яна бир-икки соат сабил қолган тўёналарни тарқатдиг-у, район марказига қараб ғизилладик. У ерда Камол аканинг Ражаб Дармонов деган эски таниши бор экан, тўйга рангли телевизор олиб борибди.

— Ишқилиб, Дармонов уйда бўлмасин-да,— чўчиди Камол ака,— бўлса томшанинг каттасини кўрасиз. Ражаб ака тулки одам. Қандай қилиб тузоғига илиниб қолганингизни билмайсиз. Содиқов ўғлини уйлаётган эмиш, деб мен қақирмаган одамларни тўйга бошлаб борган ҳам шу киши.

Аксига олиб, Ражаб ака уйда экан. Новча, қориндор, олакўз, тепакал киши ғоздай лаланглаб чиқди-ю, Камол акага кучоқ очди.

— Э, келсинлар, Камолжон ака, келсинлар! Қадамларига ҳасанот! Тушимми, ўнгимми? Биз ғарибларни ҳам йўқлайдиган кунингиз бор экан-у!

У Камол акани қайта-қайта ўпди, белидан олиб гир-гир айлантирди. Кейин менга ёпишди. Икки чаккамни панжалари билан сиқиб туриб чўллилатиб ўпаверди. Димоғимга саримсоқ пиёз билан ароқ ҳиди урилди. Бошим айланиб, кўнглим беҳузур бўлди.

Уй эгаси бизни қўлтиқлаб ичкари судради. Ҳовли ўртасидаги нақшинкор шийпонга чиқдик. Атрофга алангладим. Уй колхоз клубига ўхшар, ҳовли ҳам ўлганда мактаб тажриба участкасича келарди.

Ражаб ака «Ҳазилде-н» деб чақирди. Ичкари уйдан ўн ёшлардаги бола чиқди.

— Дастурхон олпе, ўлим! Кейин амакингни чақириб кир. Битта қўчқорни думалатиб ташласин.

Камол ака гапни бегараз дўстликдан, меҳр-оқибат, муруват деган нарсалар мол-дунё билан ўлчанмаслигидан олиб келиб, тўёнага тақади.

— Сизни ўзимизнинг одам, хафа бўлмас, деб совғангизни олиб келдим, Ражаб ака...

— Ҳазилкашсиз-да, Камол ака,— кулди мезбон,— сиз билан бизнинг орамизда олди-бердиси борми? Мен сизни туққан акамдан ҳам ортиқ кўраман. Шундоқ экан, сиздай қадрдон акахонимга битта телевизор совға қилсам нима бўпти? Худога шукр, кучим етади.

— Мен эса сиздай жонажон акахонимга телевизор совға қилолмайман. Кучим етмайди. Саккиз болам бор. Тушунсангиз-чи!

— Тушунмайман! Тушунишни истамайман ҳам! Совғадан бошқа гап очманг. Хафа бўламан.

Аҳаджон билан Ғулумжон телевизорни кўтариб киришди. Ражаб ака уларга қараб бақирди:

— Кўзимга кўрсатманг! Қайтинг изингизга!

Йигитлар мезбоннинг вазоҳатидан қўрққандай, тўхтаб қолишди.

— Келтиринглари!— буюрди Камол ака қовоқ солиб. Йигитлар телевизорни секин олиб келиб ўртага қўйишди. Ражаб ака қоғоз қутини бир тепди.

— Бизнинг қадримиз шу бўлдими?— деди бўзариб,— одамлар эшитса нима дейди? Кимсан— Фалончиевнинг совғасини Камол қайтариб олиб келибди, деган гап яхшими? Бутун районга шарманда бўламан-ку? Йигирма йилдан бери раҳбаримиз деб бош кўтариб юрибман. Жуда уят иш қилдингиз-да лекин. Уф...

— Битта сизники эмас. Ҳамманикини тарқатиб юрибмиз. Мана, рўйхатни кўринг.

Ражаб ака эрталабки рўйхатни ўқиди-ю ловуллаб кетди: — Пасткашлар!— деб кимнидир сўқди,— уялмай-нетмай ўн сўмлик савовар ҳам олиб боришибдими?

Бола дастурхон, чойнак-пиёла келтирди.

— Болта ҳам олпе!— деди Ражаб ака. Бола зинғиллаб бориб катта ойболта кўтариб келди. Ражаб ака қоғоз қутини ғирчиллатиб кесди. Телевизорни яланғочлаб қўйди.

— Камол ака, гап шу,— деди гезариб,— агар телевизорни қайтариб олиб кетмасангиз, кўз олдингизда чопиб қийма-қийма қилиб ташлайман.

Уй эгаси сал иккиланиб болта кўтарди. Камол ака индамай кулимсираб ўтираверди. Мен чидамадим. Жон ҳолатда унинг қўлига ёпишдим.

— Ражаб ака, шошманг,— деди Камол ака,— синдиришга улгурасиз. Сизга битта саволим бор.

Мезбон болтани тиззасига қўйиб, Камол акага, қаради.

— Бу ўз пулингизга келганми ё...

— Ие, гапингиз қизиқ бўлди-ку! Бу она сутидай ҳалол. Сиз мени ким деб ўйлаясиз?

— Ҳалол пулга олган бўлсангиз, синдирманг. Агар синдирсангиз, фалончига совға қиламан деб бировлардан ундирган бўласиз. Ана энди уринг, болта қўлингизда.

Ражаб ака калла чайқадио болтани отиб юборди.

— Оббо сиз-ей!— деди ўғрилиқ устида қўлга тушган одамдай кулиб,— аммо боппадингиз. Нозик ердан олдингиз-да. Балосиз. Мухбирларга гап топиб бериш қийин ўзи.

Бирор соат меҳмон бўлиб, бу ердан ҳам жўнадик. Янгиобод посёлкасида турадиган Хўжамов деган кичкина амалдорнинг уйини излаб кетяпмиз. У Камол ака йўғида бориб битта гилам ташлаб кетибди.

Хўжамов бир ёққа чиққан экан, кутиб турдик. Ярим соатларда тишини кавлаб Хўжамов келди. У Камол акани биринчи марта кўриши экан, «Хўш, хизмат?» деб чимирилди. Камол ака бу сафар гапнинг пўсткалласини айтиб қўяқолди.

— Мен Содиқовман. Гиламингизни олиб келдим.. Аввало сизни танимайман, қолаверса тўйга ҳам айтмаганман. Одамни овора қилишнинг нима кераги бор? Марҳамат, ана, гиламингиз.

Хўжамов жилпанглаб қолди:

— Энди бизни назарингизга илиб айтмаган бўлсангиз ҳам ўзимиз ният қилиб бордик-да, ака! Шунга ота гўриқозихонами?

У гиламни шартта кучоқлаб машинага отиб юборди. Ғулумжон қайта олиб тушди. Бироқ Хўжамов, ўламан саттор, олмайман, деб туриб олди. Ахири Камол ака менга кўз қисиб ҳийлага ўтди:

— Илтимос, Хўжамов, вақтимни олманг. Шошиб турибман. Саҳар ишга боришим керак. Хўжайиндан гап эшитман.

— Сизнинг хўжайинингиз йўғ-у, ака?

— Энди бор. Мухбирликни топширдим. Ҳўқитувчилик қиялман.

Хўжамов Ғулумжоннинг қўлидан гиламни тортиб олиб бағрига босди.

— Ие, чатоқ бўпти-ю... Янги мухбир билан таништириб қўясиз-да. Тузук болами ўзи?

— Зўр!— деди Камол ака,— бировнинг бурнини чертган эмас. Нуқул мақтов ёзади. Сизбол.

Хўжамов дарров гиламнинг қатини ёзиб кўрди. «Ўзимники экан», деб минғиллади. Чамаси у бизнинг кетганимизни ҳам сезмай қолди.

Қоронги тушганда ҳориб-толиб уйга қайтдик. Қарасак, ҳовлини меҳмон босибди. Улар тўйга келолмай қолган мухлисларнинг оқоваси экан. Меҳмонлар совға-саломларини кираверишга, девор тагига тахлаб қўйиб, маишат қилиб ўтиришибди. Етти хуфтонгача алёр айтилди: «Республикада машҳур мухбир Камол Содиқовнинг синмас қалами учун!» «Келин-куёвнинг порлоқ келажоги учун!», «Шу хонадонни яшнатиб-гуллатиб юрган қаҳрамон янгамизнинг саломатлиги учун!»...

Каминангизнинг шаънига ҳам бир қултумдан оқ мусаллас ичилди.

Эрталаб кўзимизни ишқалаб турдик. Машинасини даранглатиб Аҳаджон келди. Кечаги совғаларга бугунгиларини ҳам қўшдигу сабил қолгур тўёнларни тарқатгани яна зинғиллаб кетдик.

Қувноқ ҚИТМИР

ДЎСТЛИК МУТОИБАСИ

Ҳамза мукофоти лауреати, ёзувчи
Ҳаким НАЗИР:

Дарёга ўт қўйсам, ёнар дарё ҳам,
Лекин жиддийликни жуда суяман.
Ёшларга қувноқ бир китоб ёзмасам —
Энди мен отимни...— бор, ана, қасам —
Асарим отини бошқа қўяман.

Ҳамза мукофоти лауреати, ёзувчи
Пиримқул ҚОДИРОВ:

Ю. Суровцевга

То Москва қадар донг бўлиб борди
Мен юлдузли тунлар чекканим заҳмат.
Мирзо Бобир русча сўйлаб юборди
Юрий Иванович, сизга ҳам раҳмат.

Ҳамза мукофоти лауреати, шоир
Абдулла ОРИПОВ:

Тегирмон тошидур йигитнинг боши,
Бош бўлса топилур мукофот тожи.
Бир дoston ваъдам бор, ёзиб бермасам,
Бу бошга ёғилур маломат тоши.

Ҳамза мукофоти лауреати, адабиётшунос
Асил РАШИДОВ:

Мен ўзни аввало инсон қилганман,
Қамтарлик, меҳнатда аён қилганман.
Ёмонлик қилмадим ҳеч кимга, аммо
Шахматда кўпларни ёмон қилганман.

«Дадаси эмиш...»

Қизларни ёшлигимдан жиним суймайди. Боғчада ҳам, мактабда ҳам нуқул масхара қилишарди. Шунинг учун улардан узоқроқ юраман. Ёшим ҳам бир жойга бориб қолди. Ҳамма «Қачон уйланасан?» деб сўрайди. Жаҳлим чиқиб, индамайман.

Бир куни ишхонадагилар шивирлашиб қолишди. Секин бориб қулоқ солдим. Мени уйлантиришмоқчи экан. Биров у, деди, биров бу. Собир чаққон, «Болалигига уйлантира-мизни, боласизигами?» деб қолди. Менга қолса боласиз тузук, дедим ичимда, ҳарна ғалва кам.

Охири бир қарорга келишдим, «Бўлди, уйланасан», дейишди менга.

— Билмасам, сизлар биласизлар,— дедим ерга қараб. Кечқурун ойимдан «Уйлансам майлими?» деб сўровдим, хурсандлигидан ҳовлиқиб кетди. Кейин:

— Кимга?— деб сўради.

— Билмасам, ишхонадагилар билишади,— дедим. Ке-

йин айтишди — менга машинисткамиз Садоқатни олиб беришмоқчи экан.

— Ёқадими?— деб сўрашди ишдагилар.

— Билмасам, сизлар биласизлар,— дедим. Улар айтишдики, мен Садоқат билан учрашим, кўнглини олишим керак экан. Бор-е, деб тўрт кун ишга келмай кўя қолдим. Бешинчи куни «ЗАГСга борамиз» деб уйдан судраб чиқишди. Загсхонада бир қари хотин мендан:

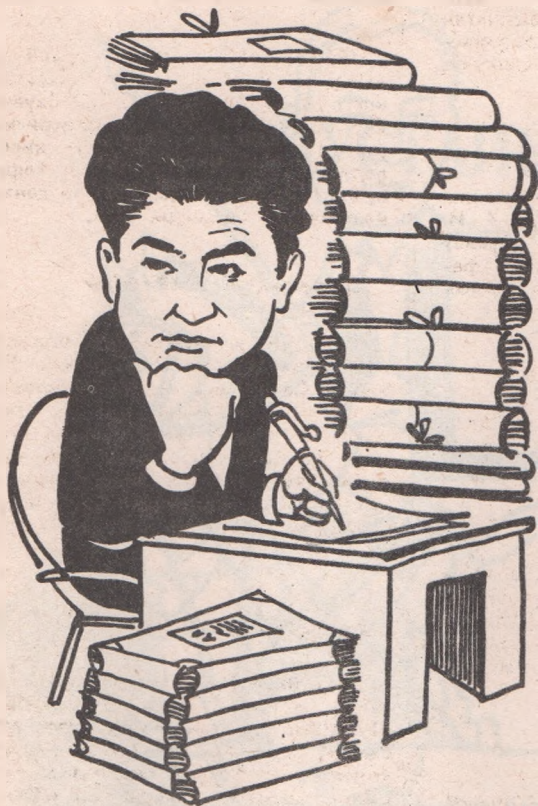
— Садоқат Саломова билан турмуш қуришга розими-сиз?— деб сўради.

— Билмасам, булар билади,— дедим ишхонадагиларни кўрсатиб. Ҳалиги хотиннинг жаҳли чиқиб кетди.

— Сиз уйланыпсизми, буларми?— деди ияк қоқиб.

— Билмасам... э, йўқ, м-мен...— дедим.

Загсдан чиқиб тўғри уйга кетмоқчи эдим, кўймасдан ресторанга олиб боришди. Кейин ичишди.. Келин билан танца тувишди. Мен кўчага чиқиб машинада ўтирдим..

Ойбек мукофоти лауреати, ёзувчи
Уктам УСМОНОВ:

Ўзим китоб ёзиб китобга тушдим,
Қаторда саналдим, ҳисобга тушдим.
Союзга секретарь бўлдим, нетайки,
Ўзим кўриб туриб гирдобга тушдим.

Расмларни А. ХОЛИҚОВ чизган

Ишхонадагиларим жуда қизиқ экан. Тўй куни келин билан бирга ўтирасан, деб турволишди. Аввал кўнмадим. Гапнинг дангали, «Қўрқаман», дедим. Кейин зўрлаб бир стакан ароқ ичказишди. Бошим гир-гир айланиб, юзим қизиб кетди. Рози бўлдим. Стулга ўтираётиб, ҳалиги, Садоқатнинг оёғини босволдим. «Вой» деди у. Мен ҳам нима дейишимни билмасдан «Вой», деб қўя қолдим.

Тўйдан кейин ҳамма кетиб қолди. Мени келин билан зўрлаб бир уйга киргазиб қўйишди. Садоқатнинг юзига қарасам, у ҳам менга қараб тиржайди-да, ерга тикилади. Рост гап, ёмон кўрқдим. Эшикни муштлаб тақиллатувдим, новча, басавлат хотин кирди.

— Ҳм, куёв тўра, нима керак?— дедди, тилим калимага келмай:

— Шаш... шаш... шашка,— дедим. Келин кулиб юборди. Кейинги пайтда ойим «Хотинингни бўйида бор, эҳтиёт қил, кўпам уринтираверма», деди. Ҳар куни Садоқатга бошдан-оёқ тикилиб, бўйида ҳеч нарса кўрмайман, фақат қорни сал қаппайганроқ демасангиз...

Ғафур Ғулوم мукофоти лауреати, шоир
Пўлат МҶМИН:

Ғазалимни қўшиқ нақши дейдилар,
Бадиҳа шеър ёзсам — бахши дейдилар.
Уч том ваъда қилди нашриёт, майли,
«Алдагани бола яхши»— дейдилар.

Ёзиб олғувчи:
Воҳид МИРЗО

Кўп ўтмай Садоқат бальнисага кетиб қолди. Икки кундан кейин борсам тиржайиб турибди.

— Бизнинг ўғлимиз бор энди,— дейди.

— Қаердан олдинг?— дедим.

— Шу ердан, касалхонадан,— дейди.

«Бальнисада бола нима қилади, ҳаммаси касалларку»— деб ишонмадим.

— Қани, кўрсат,— дедим.

Мана, чақалоқ, деб қип-қизил гўштни кўрсатди.

— Каттароғи йўқмикин?— дедим.

— Кейин катта бўлади-да, давдаси,— деди кулиб.

Дадаси эмиш. Бекорни айтибди. Мени лақма, деб ўйлапти шекилли. Бари бир ишонмайман. Мени худо осмондан ташлаганда отам илиб олган экан. Бальнисада бола нима қилади? Топган гапини қаранг-а!

Оҳангарон.

Абдусамат АБДУЛҲАҚОВ

АВТОРЛАРИМИЗ

Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ

1943 йилда Бўстонлик районидagi Хумсон қишлоғида туғилган. СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси. «Шеърининг тиниқ осмони» (1979), «Ижоднинг кўш қаноти» (1981) сингари китоблари чоп этилган. «Шарқ юлдузи» журналининг танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири бўлиб ишламоқда.

Абдусамат АБДУЛҲАҚОВ

Оҳангаронда яшайди, район газетасида ишлайди. У кўпроқ юмористик ҳикоялар машқ қилади.

Неъмат АМИНОВ

Бухорода туғилган. «Қирқ учинчи почча», «Жигари тўкилди», «Лабиховуз хандалари», «Тилло табассумлар», «Елвизак» сингари китоблари босилиб чиққан. «Муштум» журналида адабиёт бўлимининг мудири бўлиб хизмат қилади.

Эркин АЪЗАМОВ

Сурхондарё областининг Бойсун районидa туғилган. В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетини тугатган. «Чироқлар ўчмаган кеча» (1977), «Отойининг туғилган йили» (1981) китобларининг муаллифи.

Машраб БОБОЕВ

1941 йили Самарқанд областининг Пойариқ районидa туғилган. А. Н. Островский номидаги Театр ва рассомлик санъати институтини тугатган. «Онамаг хат», «Баҳор кайфияти», «Сўз» шеърлар тўпламлари, «Кечки троллейбус» ҳикоялар китобининг муаллифи. Шунингдек, унинг «Ўттиз ёшлилар», «Ер томири», «Гурунг»

пьесалари республикамизнинг кўпчилик театрларида муваффақиятли саҳналаштирилди. Ҳозир у Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида консультант бўлиб ишлайди.

Омон ЖОРҚИНБОЕВ

1941 йили Тошкент областининг Чиноз районидa туғилган. В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетининг журналистика факультетини битирган. Кўплаб ҳикоя ва очерклар муаллифи.

Асқад МУХТОР

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси, Ҳамза номидаги Республика Давлат мукофоти лауреати.

Дадахон НУРИЙ

1943 йилда туғилган. «Бегона», «Боғларда баҳор» каби китоблари билан ўқувчиларга таниш. Шунингдек, унинг «Осмон устун» романи ҳам чоп этилган СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси.

Нурилло ОТАХОНОВ

1956 йили Фарғона областининг Ўзбекистон районидa туғилган. В. И. Ленин номидаги Тошкент Давлат университетининг филология факультетини тугатган. Сурхондарё область, Ленин йўли районидaги 26-мактабда ўқитувчи бўлиб ишлайди.

Наталья СОКОЛОВА

1948 йилда туғилган. А. Н. Островский номидаги театр ва рассомлик санъати институтини битирган. СССР Рассомлар союзининг аъзоси. Ўзбекистон ССР маданият министрлигида ишлайди.

Эмин УСМОНОВ

1945 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтини битирган. СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси. «Меҳригиё» романи, «Ёлқин» ва «Чаноқ» қиссаларининг муаллифи. Ҳозир Ғафур Ғулум номидаги адабиёт ва санъат нашриётида ишлайди.

Шарафиддин ШАРИПОВ

1950 йилда Қашқадарё областининг Ғузор районидa туғилган. 1972 йилда Самарқанд Давлат университетининг филология факультетини тамомлаган. 1979 йилда Навоий ижодига бағишланган кандидатлик диссертациясини ҳимоя қилди. Ҳозирги пайтда Х. Сулаймонов номидаги Қўлғамалар институтининг илмий ходими.

Ҳусниддин ШАРИПОВ

1933 йили Наманган шаҳрида туғилган. «Ниҳол», «Қуёшга ошиқман», «Тўпроққа қасида», «Мен сизга айтсам...», «Ильични ўйлайман» сингари ўндан ортиқ шеъррий тўпламлар, «Бир савол» шеъррий романи ва «Лирик драма», «Ота ўғли», «Афсона» каби пьесалар муаллифи. Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати.

Ойдин ҲОЖИЕВА

Бухоро областининг Қизилтепа районидa туғилган. 1965 йили Тошкент Давлат университетининг филология факультетини тугатган. «Шабнам», «Манзиллар», «Мен севган кўшиқ», «Орзу гули», «Наво», «Тароват» сингари китоблари нашр этилган. Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати.

На узбекском языке
Ешлик («Молодость») № 2.

Орган Союза писателей Узбекской ССР

Рассом Э. РУЗИБОВЕВ.

Техник редактор В. УРУСОВА.

Корректорлар: М. НАВИЕВА, Р. ВОТИРОВА.

Редакция ҳажми 12 босма листдан ортиқ романлар ва 8 босма листдан ортиқ қиссалар қўлғамаларини қабул қилмайди. Бир босма листгача бўлган материаллар авторларига қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Ешлик»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Теринга берилди 9.02.82. Босишга рухсат этилди 25.02.82. Р—07094. Қоғоз формати 84×108¹/₁₆. Офсет босма. Қоғоз ҳажми 5 лист. Шартли босма листи—8,4. Нашриёт ҳисоб листи—11. Тиражи 40.000 нуска. Буюртма № 2533. Ваҳоси 50 т.

Бизнинг адрес:

700000, Тошкент-П, Ленин кўчаси, 41,

«Ешлик» журнали редакцияси.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмаханаси. Тошкент—700029, «Правда Востока» кўчаси, 26-уй.

МУНДАРИЖА

НАСР

О. ЖОРҚИНБОВ. Қизчага кўғирчоқ совға қилганмисиз? Ҳикоя.	20 бет
Э.АЪЗАМОВ. Анойининг жайдари олмаси. Ҳикоя	25 бет
Д. НУРИЙ. Анжир. Ҳикоя	64 бет
Н. АМИНОВ. Суварак. Ҳажвий қисса.	47 бет

НАЗМ

М. ЭЛМУРОДОВА. Солдат келар... Шеър.	14 бет
М. БОБОВ. Даъват. Достон.	15 бет
Э. АБДУЛЛАЕВ. Сокин кўшиқлар. Шеърлар	41 бет
А. МАЛИК. Учликлар.	71 бет
Ҳ. РАҲМОНОВ. Шеърлар	71 бет
О. ҲОЖИЕВА. Олам гўзалдир абад. Шеърлар.	40 бет
Ҳ. ШАРИПОВ. Оху билан жайрон ҳақида ҳикоят. Шеърлар.	63 бет

КАМАЛАК

А. ДЕМЕНТЬЕВ. Паловга қасида. Шеър.	33 бет
А. ВОЗНЕСЕНСКИЙ. Рассом ҳақида ривоят. Шеър.	33 бет
Р. РОЖДЕСТВЕНСКИЙ, Тарих. Шеър.	34 бет
В. РАСПУТИН. Рудольфио. Ҳикоя	35 бет

ҚАЛДИРҒОЧ

Н. ОТАХОНОВ. Ютуқ. Ҳикоя.	42 бет
О. БЕГАЛИЕВ. Учрашув. Шеърлар.	46 бет
СЪЕЗД, БЕШ ЙИЛЛИК, ОДАМЛАР	
Э. УСМОНОВ. Ҳаловатдан кечмасанг	3 бет

САДОҚАТ

С. ЭРГАШЕВ. Қасамёд	13 бет
--------------------------------------	--------

НАВОИЙХОНЛИК

Ш. ШАРИПОВ. Шайх Санъон жасорати	70 бет
---	--------

АДАБИЙ УЙЛАР

А. МУХТОР. Иш столидаги ёзувлар	67 бет
--	--------

ТАҚРИЗ

О. АБДУЛЛАЕВ. Учинчи имтиҳон	72 бет
---	--------

САНЪАТ

Н. СОКОЛОВА. Камолот пиллапоялари	68 бет
--	--------

ЁШЛИКНИНГ АҚЛ ТИШИ

А. АБДУЛҲАҚОВ. Дадаси эмиш... Ҳажвия	77 бет
Қ. ҚИТМИР. Сабил қолган тўёна	74 бет
Дўстлик мутоибаси	76 бет